

8175/100
2

အရှင်ဘုရား၏ ဝမ်းသာစရာ
အကျွန်ုပ်တို့၏ အကျိုးစီးပွား

Ք. Լամբաւանց
28. VIII. 38.
Ս. Զ. Զ. Զ.

უხსოვარი მნახლები და მოგზაურობის საქვეყნობა

აკანჯადო დაგვიკვირ

XVII ს.

19 მ დ ი რ ა ც ი ა . 38

აკანქალო დამბარა

სამეგრელოს ელენა

თავგმანი იტალიუთიდან
ალექსანდრე ქყონისასი

მეორე გამოცემა

ლუკან ასათიანის
წინასიტყვაობით, თედაფციათ
დ. შინიშვილით

საკ 53718
2

აქანჯელო ლამბერტის „სამეზიკოს ალნაკი“

აქანჯელო ლამბერტის განსაკუთრებული ადგილი უკავია იმ ევროპელ მწერალთა შორის, რომელთაც ოდესმე რაიმე ცნობა დაუტოვებიათ ძველი საქართველოს შესახებ.

მისი ნაშრომი არ შეიცავს შემთხვევით გამკლავი მოგზაურის შთაბეჭდილებებსა და ყურმოკრულ ამბებს, როგორც დაგვიტოვეს იოსაფა ბარბარომ და ამბროჯიო კონტარინიმ თავის წერილებში და თუნდაც შარდენმა ცნობილ მოგზაურობის წიგნში. ლამბერტიმ თითქმის თვრამეტი წელი დაჰყო საერთოდ საქართველოში, აქედან უმეტესი ნაწილი სამეგრელოში გაატარა. იგი გაეცნო ჩვენი ხალხის ცხოვრებას, მის ადათ-ჩვეულებებს, კულტურას, მეურნეობას და ხანაგლივი დაკვირვების შედეგად მოგვცა წიგნი, რომელიც შეიცავს მეტად ძვირფას ცნობებს ჩვენი წარსულის მკვლევარ-ისტორიკოსებისათვის და ამავე დროს წარმოადგენს მეტად საინტერესო საკითხავ წიგნს მკითხველთა ფართო ფენებისათვისაც.

არქ. ლამბერტი დაჯილდოებულია მწერლისათვის დამახასიათებელი დაკვირვების უნარითა და მხატვრული აღლოთი. იგი მეტად მიზიდველად აგვიწერს სამეგრელოს ბუნებას, ხალხის ცხოვრებას, სოციალურ წყობას, სამეურნეო საქმიანობას. ამასთან ერთად იჩენს გარკვეულ ტენდენციასაც ხაზი გაუსვას ჩვენი ცხოვრებისა და ადათ-ჩვეულებების იმ ნაკლოვან მხარეებს, რომელიც მისი წარმოდგენით უარყოფითად ახასიათებდა ჩვენს ხალხს.

აქანჯელო ლამბერტი იყო იტალიელი მისიონერი, თეათინელი ბერი, ნეაპოლიდან. იგი მოვიდა საქართველოში თავის ამხანაგ ბერ ჯუზეპე ჯუდიჩისთან ერთად 1631 წელს და ერთხანს ცხოვრობდა გორში. ქართლის სამეფოს იმ დროინდელმა პოლიტიკურმა ვითარებამ იგი აიძულა ორი წლის შემდეგ სამისიონეროდ გადასულიყო სამეგრელოში. აქ იგი ცხოვრობდა თექვსმეტი წლის განმავლობაში. 1649 წელს არქ. ლამბერტი დაბრუნდა თავის სამშობლო ნეაპოლში, სადაც დასწერა და გამოსცა წინამდებარე ნაშრომი 1654 წელს, ხოლო სამი წლის შემდეგ მეორე თხზულება — „წმინდა კოლხიდა“.

არქ. ლამბერტის სამისიონერო მოღვაწეობა ეკუთვნის იმ ხანას, როდესაც რომის კათოლიკურმა ეკლესიამ განსაკუთრებით გააცხოველა თავისი პროპაგანდა აღმოსავლეთის საქრისტიანო ქვეყნებში, კერძოდ საქართველოში.

როგორც ცნობილია, XVI საუკ. რეფორმაციამ რომის პაპის გავლენის სფეროს ჩამოაცილა ევროპის ქვეყნების ნახევარზე მეტი ნაწილი, კათოლიკური ეკლესია ცდილობდა ეს დანაკლისი აღმოსავლეთ ქვეყნებში აენახაღურებინა. სამეურნეო ინტერესები, რომლითაც რომის პაპი იყო დაკავშირებული იტალიის სავაჭრო ქალაქებთან, კარნახობდნენ მას უდიდესი ყურადღება მიეპყრო წინა აზიისათვის, სადაც მე-17 საუკუნეში საკმაო ენერგიით იკვლევდა გზას დასავლეთ

ევროპის კაპიტალი. და ჩვენ ვხედავთ, რომ მე-17 ს. დასაწყისში რომი ინტენსიურად აგზავნის თავის მისიონერებს შავი-ხლვის სანაპიროებზე, რომლის ბინადარ ხალხებთან ამ დროს იტალიელებს საგრძნობი, სავაჭრო ურთიერთობა ჰქონდათ დამყარებული.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ დროს საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა და მმართველ წრეების განწყობილებები საკმაოდ ხელსაყრელ პირობებს ქმნიდნენ ევროპელ ვაჭრებისა და მისიონერების საქმიანობის წარმატებისათვის ჩვენს ქვეყანაში. ქართველი მეფე-მთავრები ამ დროს სულ უფრო მეტის ინტერესით იხედებოდნენ დასავლეთისაკენ და ცდილობდნენ პოლიტიკური და ეკონომიური კავშირის დამყარებას ევროპულ სახელმწიფოებთან. რა დამახასიათებელია ამ მხრივ ცნობები ფრანგი მოგზაურის შარდენისა, რომელმაც საქართველოზე გზად გაიარა მე-17 ს. სამოცდაათიან წლებში. ამ დროს ქართლში მეფობდა ვახტანგ მეხუთე, შაჰნავაზად წოდებული (1658—1675). შარდენის თბილისში მისვლა რომ გაიგო ვახტანგმა, მაშინვე რომელი მისიონერები, კაპუცინოები მიუგზავნა და იხმო თავისთან: „მეფეს მოუთმენლად სურს ევროპის ამბავი შეიტყოს შენგანაო“, — განუცხადეს მათ ცნობილ მოგზაურს. შარდენი გადმოგვცემს ვახტანგ-შაჰნავაზის სიტყვებსაც: „ძლიერ მიყვარს ევროპელები და მსურდა უფრო მეტი ხანი დარჩენილიყო (შარდენი) თბილისში... ძლიერ მსურს ევროპელები დაბანაკდნენ საქართველოში... თუ ალებ-მიცემისათვის მოვლენ ისინი, გავანთავისუფლებ ყველა გადასაზადისაგან და მივანიჭებ ყოველგვარ უპირატესობას, რასაც კი ისურვებენ. ევროპელები ინდოეთში მისვლა-მოსვლისათვის ვერ იპოვიან ჩემს სახელმწიფოზე უკეთესს გზას. გარწმუნებთ, რომ თუ ერთხელ-სცადეს ამ გზაზე წამოსვლა, მერესხვა გზას აღარ დაადგებიან“ და სხვ.

ასეთი განწყობილება ევროპელთა მიმართ ახასიათებდა საქართველოს სხვა მთავრებსაც, მაგ. ლევან დადიანს, რომელიც მფარველობდა არქ. ლამბერტის, კათოლიკობა მიიღო მისგან და მიმოწერა და ურთიერთობაც კი გააბა რომთან. (იხ. მ. თამარაშვილი — „კათოლიკობა საქართველოში“, გვ. 190).

საქართველოს მეფე-მთავრების ასეთი შესამჩნევი მიდრეკილება ევროპული დასავლეთისადმი გამოწვეული იყო ირანისა და თურქეთის ძალმომრეობისაგან თავის დახსნის ღრმა პოლიტიკური მოტივებით.

ეს გარემოება, როგორც ვთქვიყ, ხელისშემწყობ პირობებს წარმოადგენდა რომის ეკლესიის მისიონერთა აქტიური მოღვაწეობისათვის ჩვენს ქვეყანაში. რომის პაპის ურბან მერვეს დროს (1623 — 1644) თეათინელ ბერების ორდენს (რომელიც ჯერ კიდევ 1524 წ. იქნა დაარსებული უცხო სარწმუნეობის ქვეყნებში პროპაგანდის საწარმოებლად) ეკისრება სპეციალური ამოცანა საქართველოში მისიონერული მოღვაწეობისა.

1626 წ. ჩვენს ქვეყანაში გაზოგზავნილ იქნენ თეათინელები: პიეტრო ავიტაბილე, ფრანჩესკო დაპრილე და ჯაკომო დისტეფანო. რამუნიმე წლის შემდეგ მათ მიემატნენ ჩვენი წიგნის ავტორი არქანჯელო ლამბერტი და მისი ამხანაგი ჯუდიჩი. ჩქარა მათ სხვებიც მოჰყვნენ, — მათ შორის აღვნიშნავთ მხოლოდ ქრისტოფორე კასტელს, ამ წიგნში მოთავსებულ სურათების ავტორს. ყველა ეს მისიონერები ერთგვარ წინასწარ მომზადებას გადიოდნენ რომში. იმ ხანებში იქ იმყოფებოდა ცნობილი ქართველი ბერი ნიკიფორე ირბახი, რომელიც თეათინელებს ქართულ ენას ასწავლიდა. 1629 წელს რომში სპეციალური მიზნითვე გამოცემული იქნა იტალიურ-ქართული ლექსიკონიც.

საქართველოში კათოლიკე მისიონერთა მოღვაწეობის ისტორია ვრცელად აქვს მოთხრობილი მ. თამარაშვილს ზემოხსენებულ შრომაში, რომელიც საინტერესოა მხოლოდ ფაქტიური მასალის გადმოცემით და არა იმ თვალსაზრისით, რომლითაც ამ ფაქტებს აშუქებს ავტორი. მ. თამარაშვილი დაწვრილებით მოკვითხრობს თენთინელთა სამისიონერო მოღვაწეობისა და კერძოდ ლამბერტის საქმიანობის შესახებ სამეგრელოში.

გორიდან არქ. ლამბერტი თავისი ამხანაგით მოსულა ილორს 1633 წლის 19 ნოემბერს. აქ იტალიელი ბერები მეტად კარგად მიუღია სამეგრელოს მთავარს ლევან დადიანს. ჩქარა მათთვის მამულებიც უჩუქნია და ეკლესიაც უბოძებია. ბერები ჩამოსვლისთანავე შესდგომიან მეგრული ენის სწავლას. სამისიონერო მოღვაწეობის გარდა ბერები მკურნალობასაც ეწეოდნენ თურმე და როგორც ექიმებს, მათ ბევრი ამაგი დაუდგიათ მოსახლეობისათვის. ლევან დადიანი მათ მფარველობას უწევდა და ყოველნაირად უწყობდა ხელს, როგორც სასარგებლო ადამიანებს.

ლამბერტი გვიამბობს თავის წიგნში, რომ მე-17 ს. სამეგრელოში ორი საშინელი და ხალხის გამანაგებელი სენი ყოფილა ფართოდ გავრცელებული: ტყვეების გაყიდვა და ბავშვების ცოცხლად დამარხვა. ყოველწლიურად, ლამბერტი მოწიპობით, გაყიდულ ტყვებია რიცხვი 4 ათას სულაიდე აღწევდა. აქედან ნახევარი მარტო სამეგრელოდან გადიოდა. მისიონერებს, როგორც სჩანს, აუმაღლებიათ ხმა ამ ბოროტების წინააღმდეგ და მათი ჯავლენით ლევან დადიანს ფორმალურად აუკრძალა კიდევ ტყვეების გაყიდვა. ამ აკრძალვას, რასაკვირველია, არავითარი პრაქტიკული შედეგი არ მოჰყოლია და არც მოჰყვებოდა, ვინაიდან ბოროტების სათავე არსებულ სოციალურ-ეკონომიურ წყობაში იმალებოდა და გამოუმდინარეობდა თვით ფეოდალური საზოგადოების ბუნებიდან.

იგივე შეიძლება ითქვას ანაღდაბადებული ბავშვების ცოცხლად დამარხვის შესახებ. უკიდურესი სილატაკე ყმა-გლეხობისა, უუფლებობა, გამუდმებული შიში, რომ ბატონები მონებად გაუყიდინდნენ ბავშვებს, აიძულებდა, სასოწარკვეთილ გლეხებს თავისივე ზელით მოესპოთ შთამომავლობა. ეს იყო საზარელი და სამწუხარო პერიოდი ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში. ამ ფაქტებს საშინელი რეალიზმით გადმოგვცემს წინამღებარე წიგნი.

„სამეგრელოს აღწერა“ შესდგება ოცდათექვსმეტი ცნობილი ნარკვევისაგან, სადაც ავტორი ამომწურავად ეხება თითქმის ყველა საკითხებს, დაკავშირებულს სამეგრელოს ბუნებასა და ხალხის ცხოვრებასთან.

წინასიტყვაობაში იგი სრულიად არაორაზროვნად მიუთითებს მკითხველს, თუ რა შეადგენს მისი წიგნის ამოცანას: ეს არის სურვილი აღდგენილ იქნეს იტალიასა და სამეგრელოს შორის მიმოსვლა და ვაჭრობა, უძველეს დროიდან არსებული, ხოლო შემდეგ მესპობილი თურქეთის წყალობით, რომელმაც „თავისი იარბაროსობით და შტარვალობით ვაჭრებსა და ცნობისმოყვართა გზა შეუკრა ამ ქვეყნისაკენ“.

ლამბერტი პირველ ორ ნარკვევში ეხება კოლხიდის გეოგრაფიულ მდებარეობას, მის საზღვრებს და აგრეთვე კოლხების წარმოშობას. ავტორი აცნობს მკითხველს ამიენ მარცელინის, დიოდორე სიცილიელის და სხვა ძველი მწერლების შეხედულებებს მეგრელთა წინაპრებზე. იგი აკრიტიკებს მათ აზრს მეგრელების ევგვიტელთაგან ჩამოქვეყნობის შესახებ და უფრო სარწმუნოდ მიაჩნია გრიგოლ კედრენოსის ვერსია. კოლხების წარმოშობისა ბიბლიურ ნოეს მესამე ვაყის, იაფეტისაგან. ამ აზრს, — ლამბერტის სიტყვით, — ადასტურებს ძველი ზეპირგადმოცემა, რომლის მიხედვითა ნოეს სამი შვილი სამცხეში დასახლებულა და შემდეგ მათი შთა-

მომავლობა გამრავლებულა გარშემო ქვეყნებში. სანტერესოა, რომ ამ ადგილობრივ ხალხურ გაღმორცემას იმეორებს აგრეთვე შარდენიც, როდესაც თავის წიგნში გაკვირით ეხება სამცხის სახელწოდების წარმოშობას ნოეს სამი ვაჟის მიერ აგებული სამი ციხისგან.

ცხადია, მთელ ამ ბიბლიურ-მითოლოგიურ ვერსიებს კოლხების წინაპრების შესახებ აზის გულუბრყვილობის ბეჭედი და არავეითარი მნიშვნელობა ჩვენთვის არა აქვს. გაცილებით საგულისხმოა არქ. ლამბერტის ცნობები მე-17 საუკუნის სამეგრელოს სამთავროს საზღვრების შესახებ.

შემდეგ თავში ავტორი ეხება საქართველოს დაყოფას და კოლხიდის მთავრების წარმოშობის საკითხს. ამ თავში, სხვათა შორის, დიდს ინტერესს შეიცავს ადგილი, სადა აღწერილია ძველი ქუთაისი. ლამბერტის ცნობებიდან სჩანს, რომ იმერეთის სატახტო ქალაქი მე-17 ს-ში მეტად განვითარებული სავაჭრო ცენტრი ყოფილა, სადაც თავს იყრიდნენ ვაჭრები, როგორც ახლო-მახლო კუთხეებიდან, ისე აღმოსავლეთ საქართველოდან, ირანიდან, თურქეთიდან და სხვა შორეულ მხარეებიდანაც.

ავტორს დაწვრილებით აქვს გადმოცემული სამეგრელოს მთავრის ლევან დადიანის აღზრდა, გამეფება, მისი კარის რომანიულ-ინტიმური ხასიათის ამბები; აღწერილი აქვს მისი სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა, ომები, ურთიერთობა ქვეშევრდომებთან, ბოლოს პიროვნული თვისებები, რომლებიც ამჟღავნებენ ლევან დადიანში მეტად ძლიერი ნებისყოფის ადამიანსა და გონება-მახვილ სახელმწიფო მოღვაწეს.

არქ. ლამბერტი ხაზს უსვამს სამეგრელოს მთავრის დადებითს ღირსებებს: ფიზიკობა — ღვინის უყვარულობას, ზომიერებას ჭამაში, დაულალავ შრომის-მოყვარეობას, ლაშქრობაში სიმარდესა და მხნეობას, ქვეშევრდომთა საზრდოსა და ჯანმრთელობისათვის ზრუნვას, საექიმო წიგნების კითხვის სიყვარულს. „ძველად მთავრის მოვალეობა იყო, — სწერს ავტორი, — ეზრუნა თავისი ზალხის საზრდოსა, ტანსაცმელისა და ექიმობისათვის. ეს ჩვეულება ჩვენს ქვეყნებში (ავტორი ევროპას გულისხმობს. ლ. ა.) სრულებით განდევნილია, მაგრამ დადიანი თავის ქვეყანაში კი მტკიცედ მისდევს ამ ჩვეულებას“.

სხვათა შორის, ლამბერტი ჩერდება დადიანის საგარეო პოლიტიკაზე და მის ურთიერთობაზე თურქეთთან. იგი აგვიწერს იმ ხერხს, რომლითაც სამეგრელოს მთავარი ატყუებდა სულთანის ელჩებს და ლარიბად აჩვენებდა როგორც თავის თავს, ისე თავის სამთავროს.

დასასრულ, ლამბერტი აღნიშნავს დადიანის გონიერ საქმიანობას ვაჭრობა-ხელოსნობის განვითარების დარგში. ლამბერტის სიტყვით ლევან დადიანი ხელს უწყობდა ადგილობრივ ვაჭრებს, აგზავნიდა მათ ირანსა და თურქეთში საქონლის ჩამოსატანად, გაოდა ამისა იზიდავდა უცხოელებს, განსაკუთრებით ხელოსნებს, რომელთაც ზრუნვით ეკიდებოდა და აძლევდა როგორც სახლკარს, ისე მიწა-მამულს ადგილზე დასამაგრებლად.

მეხუთე თავში არქ. ლამბერტი ეხება სამეგრელოს სოციალურ წყობას. იგი გადმოგვცემს წოდებათა იერარქიას და გვიხატავს გლეხობის საზარელ მდგომარეობას, მებატონეთა განუსაზღვრელ უფლებებსა და ტირანიას. ძველი საქართველოს სოციალურ წყობის ისტორიკოსისათვის ეს თავი განსაკუთრებულ ინტერესს შეიცავს.

შემდეგ თავებში ავტორი მეტად მხატვრულად აგვიწერს სამეგრელოს ბუნების სიმშვენიერეს, მეგრელთა სახლ-კარს, ეზო-გარემოს და ბინადრობის წესს.

დეტალურად ჩერდება მეგრელთა სხვადასხვა წოდების ჩაცმულობაზე, ხაზს უსვამს დაბალი ხალხის სილატაკეს და აგვიწერს მათ სიტიტელეს, თავადაზნაურობის ბრწყინვალე ჩაცმულობის გვერდით.

არქ. ლამბერტი არ ივიწყებს მეგრულ ქალებსაც, აგვიწერს მათ ტანსაცმელს, თმის დავარცხნა-თავდახურვას, ფერ-უმარილის ხმარებას და წარბ-წამწამების შეღებვის ჩვეულებას. აქ ავტორი გადმოგვცემს საინტერესო ინციდენტს, რომელიც იტალიაში განსწავლილ ერთ მხატვარს შემთხვევია. მისთვის მიუხედავად სამეგრელოს გარდაცვლილი დედოფლის სახის დახატვა და ოსტატს კიდევ შეუსრულებია დავალება რეალისტური მეთოდით. მაგრამ სეფე-ქალებს სწყენიათ ეს და იძულებული გაუხდიათ მხატვარი, რათა გადაეკეთებინა სურათი მათი გემოვნების მიხედვით, — დაეხატა დედოფალი ფერუმარილშელესილი და წარბ-წამწამ შეღებილი სახით.

ავტორი ქვემოთ ეხება მეგრელთა პურის ჭამის წესს. მას არ ავიწყდება აღნიშნოს, რომ მდაბიო ხალხის საზრდოს საფხულში შეადგენდა მხოლოდ ხილი და მწვანელი, სხვა სარჩო მას არ გააჩნდა. ამავე დროს ლამბერტი აგვიწერს პურის ქამას მთავრისა და დიდებულთა სასახლეებში და დიდი მხატვრული ხელოვნებით გადმოგვცემს მთელს რიტუულს ჭამის, სმის, ქეიფისა და მოღუნისას. სხვათაშორის, ლამბერტი ხაზს უსვამს მეგრელთა დიდ თავაზიანობას სუფრაზე მსბდომ უცხოელებისადმი, რაც სასცებო აბათილებს მის მიერ არა ერთხელ ნახმარ ეპიტეტებს, მეგრელთა „ბარბაროსობისა“ და „გაუმადრობის“ შესახებ. პირიქით, იგი გატაცებით მოვეითხრობს მეგრელთა შორის არსებულ, საუკუნოებით გამტკიცებულ ყოფა-ცხოვრების-კულტურაზე, რომელიც იხატებოდა ამ შემთხვევაში ერთი დეტალით, — ჭამა-სმის გარკვეული რეგლამენტაციით.

ცერემონია ღვინის სპისა სამეგრელოს მთავარ-დიდებულთა სასახლეში, აღწერილი ლამბერტის მიერ, სხვათაშორის, ძალიან მოგვაგონებს ანალოგიურ ცერემონიას ქართლის მეფის ვახტანგ მეხუთის (შაჰნავაზის) სამეფო ნადიშზე, რომელსაც დასწრებია შარდენი.

ავტორი ქვემოთ ეხება მიწათმოქმედებას სამეგრელოში (მთავარი კულტურები: ღომი, ბრინჯი, ლობიო), ნადირობას, ფეოდალურ გართობებს — ჩოგნით ბურთაობას, ჯირითს, ნიშანში სროლას და სხვ., დაწვრილებით აგვიწერს ყოფა-ცხოვრების სხვადასხვა მხარეს: მიცვალებულის გასვენებას, ქორწინებას, მგზავრობის წესებს. ფეოდალურ ეტიკეტებს; ამავე დროს მეტად მუქი ფერებით გადმოგვცემს სარწმუნოების დაცემას, გავრცელებულ ცრუმორწმუნეობებს, მეგრულ სამღვდლოების ზნეობრივ დაქვეითებას და განსაკუთრებით მეგრელთა ხასიათის უარყოფით მხარეებს; ეს გულმოდგინება შემჩნეულ ნაკლოვანებათა გახვიადებაში აინსება მხოლოდ და მხოლოდ ავტორის ტენდენციით — რაც შეიძლება ცუდი მხარეებით დაუხატოს რომის პროპაგანდის კონტრეგაციას ის „ბარბაროსების“ მხარე, სადაც მას მოუხდა მისიონერობა და ამით უფრო წინა პლანზე წამოსწიოს თავისი დამსახურება რომის პაპის წინაშე. ეს კარიერისტული მოსახრებები კარნახობენ ავტორს დეკლარატიულად მიაწეროს ცუდი თვისებები იმ ხალხს, რომლის ყოფა-ცხოვრების ასახვის დროს იგი თავისდა შეუმჩნევლად სრულიად საწინააღმდეგო შთაბეჭდილებას უქმნის მკითხველებს. მაგალითად, ლამბერტი ბევრს ლაპარაკობს სამეგრელოში გავრცელებულ ქურდობაზე, და ერთ ადგილას გვარწმუნებს — სამეგრელოში ყველანი ქურდები არიანო, მაგრამ ამავე დროს სხვაგან, სპეციალურ თავში, ვრცლად აგვიწერს იმ შეუბრალებელ სასჯელს, რომელიც სამეგრელოში ყოფილა დაწესებული ქურდობისათვის, — ქურდებს სდევნიდნენ თურმე და

სჯიდან სასტიკად: ადებდნენ დიდს ჯარიმას, გაუსწორებელს კი სჭრიდნენ ხელს, ფეხს, ყურს, ან ჰყიდდნენ თურქებზე. სიანს, ყველანი არ ყოფილან ქურდები: და სამეგრელოს ხალხის უმეტესი და საუკეთესო ნაწილი სასტიკად ებრძოდა ამ ბიწიერებას, გამოწვეულს აუტანელი სოციალური და ეკონომიური წყობილების მიზეზით.

ავტორის ულოდიკობა და შეუსაბამო განცხადებები სხვა მომენტებშიაც იჩენენ თავს. მაგალითად, ავტორი არა ერთხელ ნათლავს სამეგრელოს მკვიდრთ ბარბაროსების სახელით, ამავე დროს იგი იძულებულია დაუფარავად აღწეროს მეგრეთა ბევრი ისეთი თვისებები, რომლებიც მათ წორის არსებულ კულტურულ ტრადიციებსა და ხასიათის ჰუმანიურ მიდრეკილებებს ამჟღავნებენ.

ასეთია, მაგალითად, მართლმსაჯულების წესი სამეგრელოში. ავტორის აიტყვიით, იგი განსხვავდებოდა იტალიაში არსებულ მართლმსაჯულების წესისაგან, რომელიც სავეს იყო ხრიკებით, რის გამო სარგებლობდნენ მოხელეები და ხალხი მეტად შეწუხებული იყო. ლამბერტი აღიარებს, რომ სამეგრელოში მართლმსაჯულების წესი „თუმცა ბარბაროსებშია ხმარებული, მაგრამ ღირსია, რომ მიღებული იქნას ყოველ სახელმწიფოში“.

იგივე უნდა ითქვას მეგრელებსა ზრდილობასა და ერთმანეთის პატივისცემაზე, რასაც ლამბერტი განსაკუთრებულ თავს უძღვის. „მეგრელები, — ამბობს ავტორი ერთ ადგილას, — ურთიერთ დამოკიდებულებაში ისეთ მოხდენილ ქცევას იჩენენ, რომ ამ მხრით მათ ბარბაროსები კი არ ეთქმისთ, არამედ შეიძლება მათი შედარება მეტად ზრდილობიან კარისკაცებთან“.

ამავე თავში ავტორი აგვიწერს მეგრეთა სხადასხვა კულტურულ ჩვეულებებს: ერთმანეთთან სადარბაზოდ მისვლას, ავადმყოფების ნახვას და საჩუქრის მიტანას, უზგ სტუმართმოყვარეობას, ჰასაკის მიხედვით უმცროს-უფროსობის წესების დაცვას, თავაზიანობას, ზრდილ სიტყვა-პასუხს, ქალის პატივისცემას და სხვ.

არქ. ლამბერტი ძალიან ბევრს და გატაცებით ლაპარაკობს მეგრულ მწყემსმთავრების ზნეობრივ და გონებრივ დაქვეითებაზე, მაგრამ ავიწყდება, თუ ჯერ კიდევ რამდენიმე საუკუნით ადრე მისმა გენიალურმა თანამემამულემ ბოჯაჩიომ როგორი ნომაკვედინებელი სატირით დახატა იტალიელი ბერების და საერთოდ სამღვდელოების სქესობრივი აღვირახსნილობა, ბიწიერება, მორალური და გონებრივი გახრწნილება. ლამბერტი ხაზს უსვამს მეგრულ ეკლესიისმსახურთა ანგარტმოყვარეობას და ავიწყდება თვით პაპის მიერ ნაკურთხი სამარცხვინო ვაჭრობა ინდულგენციებით; ამხელს მეგრულ ეფისკოპოსებს სისასტიკეში და ამავე დროს აღარ ახსოვს პაპის ინკვიზიტორების მიერ დანთებული აუტო-დაფეები.

მართალია, როგორც ჩვენი, ისე ევროპელი სამღვდელოება ერთი მეორედ ღირდა და მათი მორალისა და საზოგადოებრივი მნიშვნელობის დონე თანაბრად საეჭვო საფასურისა იყო, მაგრამ მიკერძოებასაც აქვს საზღვარი და ამ გადაჭარბებულ მიკერძოებას ვამჩნევთ ჩვენს ავტორსაც.

ლამბერტი გვიხატავს სამეგრელოში გავრცელებულ ტყვეებით ვაჭრობის საზარელ სურათებს და მართებულად კიცხავს ამ საშინელ მოვლენას. როგორც აღვნიშნეთ, მონებით ვაჭრობა, ფრიად გავრცელებული მე-16—18 ს. საქართველოში, დიდ ეროვნულ და სოციალურ უბედურებას წარმოადგენდა; სამწუხაროდ, ეს ამბავი მართა ჩვენი ქვეყნისათვის არ იყო დამახასიათებელი იმ ეპოქაში და იმ სოციალ-ეკონომიურ პირობებში. თვით „განათლებული“ ევროპელებიც გახურებულ ვაჭრობას ეწეოდნენ თავის დროზე ადამიანებით და ჯერ კიდევ გასული სა-

უკუნის დასაწყისამდე ნეგრი მონებით იყო სავსე ამერიკისა და ევროპულ სახელმწიფოების კოლონიალური პლანტაციები. „ოქროსა და ვერცხლის მადნების აღმოჩენა ამერიკაში,—სწორდა კ. მარქსი,—გაყლელა, დამონება და ცოცხლად დამარხვა ადგილობრივ მოსახლეობისა მალარობებში, პირველი ნაბიჯები, მიმართული ოსტ-ინდოეთის დაპყრობისა და გაძარცვისაკენ, აფრიკის გადაქცევა შავკანიანებზე ნადირობის აღთქმულ ქვეყანად, — ასეთი იყო გარიყრაჟი წარმოების კაპიტალისტური ყრისა. ეს იდილიური პროცესები შეადგენდნენ პირველადი დაგროვების მთავარ მომენტებს“ (კ. მარქსი. „კაპიტალი“, ტ. I, გვ. 603, პარტგამომც. 1933 წ. რუს. გამოც.).

მიუხედავად ზემოაღნიშნული ტენდენციურობისა და ცალკეული მცდარი შეხედულებებისა, ძირითადად ავტორი სავსებით სწორად და დამაჯერებლად გვიხატავს სამეგრელოს ცხოვრებას. შეიძლება ითქვას, რომ იგი სიმპატიითაც არის გამსჭვალული ჩვენი ხალხისადმი, განსაკუთრებით მისი ცალკეული წარმომადგენლებისადმი. იგი გულისტკივილით აღნიშნავს ჩვენი ხალხის გაჭირვებას, მისი სოციალური წყობისა ან ვარემო-ბუნებისაგან წარმოშობილ ყველა ნაკლოვანებას, ჰკიცხავს ცუდ მხარეებს, სურს მათი გამოსწორება.

არქ. ლამბერტი უნდა მივაკუთვნოთ ჩვენი ხალხის გულწრფელ მეგობრების რიცხვს და არა ისეთ გულგრილ, წინასწარ ძტრული აზრით აღქმურვილ გამგელებს, როგორც იყო პარიზელი ჯავაიჩი და ძვირფასი ქვებით მოვაჭრე შარდენი.

არქ. ლამბერტის წიგნი ყველაზე საინტერესო ძეგლად დარჩება იმ ნაწერებს შორის, რომელიც ევროპელებს დაუტოვებიათ ოდესმე ძველი საქართველოს შესახებ.

ლევან ასათიანი

იენისი: 1938 წ.

ამ წიგნის სათაურია: *Relatione della Colchide, hoggi detta Mengrellia, nella quale si tratta dell' Origine, Costumi e Così naturali di quei Paesi. Del P. D. Archangelo Lamberti, Clerico Regolare, Missionario in quelle Parti. All'Illmo e Révmo Sigre Monsignor Dionigio Massari, Segretario della Sacra Congregatione de Propag. Fide. In Napoli, 1654.* წიგნს წინ მიუძღვის, ოთხ გვერდზე, ავტორის მიმართვა Propagand'-ის სეკრეტარისადმი, რომელსაც ავტორი უძღვნის თავის თხზულებას. დაწერილია ეს მიმართვა ნეაპოლში, 1654 წელს, თებერვლის 20-სა. ავტორი ამბობს, რომ საქართველოში და სამეგრელოში მისიონერად ვიყავი ოცი წლის განმავლობაშიო. მაშასადამე, ყოფილა 1633—1653 წლებში. შემდეგ ამ მიმართვისა ერთი გვერდი უჭირავს სასულიერო მთავრობისაგან ამ წიგნის დაბეჭდვის ნებართვას (ლათინურ ენაზე), რომელიც აღნიშნულია რომით, 1654 წ. ივლისის 26-ით. ზემოხსენებულ გვერდების თარგმნა არ ვპოვეთ საჭიროდ. არქანჯელო ლამბერტის, ოთხი წლის შემდეგ, ე. ი. 1657 წ., კიდევ გამოუცია ნეაპოლში მეორე წიგნი — *Colchide Sacra*, რომელშიაც უნდა იყოს აღწერილი სამეგრელო რჯულისა და ეკლესიის მხრით. ეს მეორე წიგნი პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში არ მოიპოვება. კარგი იქნება, ვინმე მოსძებნიდეს ამ წიგნს რომის ბიბლიოთეკაში და ქართულად გადმოთარგმნიდეს.

აკითხველთა მიმართ

კოლხიდა, რამდენადაც წინად იყო ცნობილი ძველთაგან, რომელთაც ხშირი მსვლელობა ჰქონდათ ამ ქვეყანაში, იმდენად ჩვენს დროში უცნობია იტალიისათვის, რადგან ყოველივე მიმოსვლა და ვაჭრობა ამ ქვეყანასთან მოისპო. ამის მიზეზი ის არის, რომ ჩვენსა და კოლხიდას შუა ჩადგა თურქეთი, რომელმაც თავის ბარბაროზობით და მტარვალობით ვაჭრებსა და ცნობის მოყვარეთა ჯგუფს შეუკრა ამ ქვეყნისაკენ და იქაურები გააუბედურა და მოუსპო მათ ყოველივე ის, რაც საზოგადოდ უცხო ქვეყნელებს იზიდავს და უღვიძებს სურვილს სხვა ქვეყნების დათვალიერებისა და გაცნობისას.

ყოველ შემთხვევაში, თუმცა კოლხიდისაკენ გზა ასე საშიშია და თვით ეს უხვი ქვეყანა მთლად გაოხრებულია, იქ სულს მაინც არ მოჰკლებია ხსნა ქრისტეს ძვირფასის სისხლის მადლითა. ჯვარცმულის სიყვარულით ჩვენმა მღვდლებმა, წყალობითა ღვთისითა, მიაღწიეს თავიანთ წადილს. მართალია, იქ ყველანი ქრისტიანები არიან, მაგრამ ბერძნის ტიპიკონისანი და მუდამ ბერძნების ხელმძღვანელობის ქვეშ არიან. ჩვენს მღვდლებსაც მეტად უძნელდებათ იქ თავის მოღვაწეობისაგან ის ნაყოფი გამოიტანონ, რომლის იმედი ჩვეულებრივ აქვთ სხვა ურწმუნო ქვეყნებში. ამის მიზეზი კიდევ ბერძნები არიან, რომელნიც მუდამ წინააღმდეგობას უწევენ ჩვენს სიტყვებს და მეტად მტკიცედ იცავენ თავის მიმდევართა შორის თავის სარწმუნოებას, როგორც, მაგალითად რუსეთში (Moscovia), საბერძნეთში, ბულგარეთში, გალიციაში (Russia), მოლდავეთში და ვალახეთში და სხვაგან, სადაც კი ერნი სულიერად მათ ექვემდებარებიან. ზემოხსენებულ ქვეყნებში მისიონერებმა, მიუხედავად დიდის შრომისა და მეცადინეობისა, ან ვერაფერი და ან სულ მცირე ნაყოფი გამოიტანეს.

თუმცა ასე უნაყოფოა კოლხიდა, მაგრამ ჩვენების მეცადინეობამ, რამდენადაც შესაძლო იყო, საქმე იმდენად მიიყვანა, რომ ამჟამად ეს ქვეყანა წარმოადგენს ნამდვილს, საიმედოს და შესაძენეს ასპარეზს სასულიერო მოღვაწეობისათვის. საქმე ის არის, რომ კოლხიდელები თუმცა ქრისტიანები არიან, მაგრამ მხოლოდ სახელით, რადგან დაივიწყეს ჭეშმარიტი წესი ნათლობისა და მასთან ერთად სხვა საიდუმლოთა წესებიც. ამ უბედურების, შეძლებისამებრ, შესამცირებლად ამჟამად რამდენიმე ათასი სული მონათლეს. ამიტომ,

თუმცა ბევრი მათგანი ამ ჭოვრებისათვის ჯერ კიდევ მოკლებულია შეგნებას, სამაგიეროდ ყველა ისინი უეჭველად შეძენილნი არიან სამოთხისათვის.

ამისათვის დაეყავი-რა თითქმის თვრამეტი წელიწადი მხოლოდ კოლხიდაში და რამდენჯერმე შემოვიარე-რა მთელი ეს ქვეყანა, შეცდომები შევნიშნე ძველ მწერლებსა, რომელთაც ამ ქვეყნის შესახებ რამე უწერიათ. ცხადია, რომ მათ ეს შეცდომები მოსვლიათ იმის გამო, რომ ან ცოტა ხანი უცხოვრიათ იქ და ან ენა არა სკოლნიათ: განსაკუთრებით შემცდარია არრიანე, რომელსაც უნგზავრია კოლხიდაში ადრიანე იმპერატორის ბრძანებით. ეს მწერალი ერთს წერილში, რომელიც მიუწერია ადრიანესთვის, შეცდომით აგვიწერს იქაურ მდინარეთა მდებარეობას, რაც სრულიად არ შეეფერება სინამდვილეს და გამოწვეულია იმ გეოგრაფიული რუქებით, რომლითაც ისინი წინადაგ სარგებლობდნენ. გარდა ამისა სტრაბონს, პოლიბიოს, თეოფრასტოს და სხვათა კოლხიდის შესახებ მოთხრობილ ამბებში აგრეთვე მრავალი შეცდომა მოსვლიათ. ბოლოს ისიც უნდამოვიხსენიო, რომ კოლხიდის ზნე-ჩვეულებისა და ზოგი სხვა საუცხოვო რამეებისა ჩვენში სრულებით არაფერი იციან.

ამიტომაც მე გადავწყვიტე ამ ჩემის მცირე შრომის გამოქვეყნება: აქ მე მოგიხრობთ კოლხიდელების ჩამომავლობას, ჩვეულებას და ბუნების სიმდიდრეს. რაც შეეხება იმას, თუ რა შედეგი მოჰყვადღემდის მისიონერების მოქმედებას, ამის მოთხრობა მიმიძღვია უფრო წარჩინებულ მწერლებისათვის. ჩემს მოთხრობაში მკითხველი იპოვნის მხოლოდ ფაქტებს, გულწრფელად და ჭეშმარიტად აღწერულს. რაც შეეხება ისტორიას და ენის სიწმინდეს, არც ერთისა და არც მეორის ზედმიწევნით ცოდნა მე არ მომეთხოვება. ბარბარიზმი დაწინაშაულად არ ჩაეთვლება იმ კაცს, რომელსაც რცი წელიწადი ბარბაროსებში გაუტარებია. თვით ოვიდიუსი, თუმცა მან ჩემზე ნაკლები ხანი დაჰყო პონტოში, შემდეგ ლექსში ამბობს, რომ ენის სისწორე არ მომეთხოვებაო:

Si qua videbuntur casu non dicta latine,
In qua scribebat, barbara terra fuit ¹⁾

(Ovid., Iib. 3. de Trist. Eleg. I.)

უკანასკნელად უნდა ვაუწყო კეთილ მკითხველს, რომ ამ ჩემს აღწერაში კოლხიდის სახელით იგულისხმება ის ქვეყანა, რომელიც მდებარეობს კოდორსა და ფაზისს შუა და რომელსაც დღეს სამეგრელოს უწოდებენ. ძველად კი კოლხიდის საზღვრები უფრო ვრცელი იყო, რადგან კოლხიდელებად იწოდებოდნენ ლაზებიც, რომელნიც სახლობდნენ ფაზისის სამხრეთით და რომელთა ენა მეგრულია კი არა, ქართულია ²⁾. ამიტომაც ლაზები უფრო ქართველებში უნდა ირიცხებოდნენ, ვიდრე მეგრელებში.

კოლხიდის მღვიმარობა და საზღვარები

ძველის პოეტებისაგან ფრიად სახელგანთქმული კოლხიდა არის აზიის ის ნაწილი, რომელიც მდებარეობს შავი ზღვის უკიდურეს ნაპირზე და რომელსაც მკვიდრნი უწოდებენ ოდიშს და სხვები კი— სამეგრელოს (Mingrelia).

ზღაპრულთქმულებით ეს ქვეყანა იყო მედეას სამშობლო. აქ მოვიდა თავის არგონავტებით იაზონი, რომელმაც დაადვა უძლეველ ხარებს უღელი, დაიმორჩილა მხედრები და დააძინა ურჩხული. შემდეგ ამისა გამდიდრებული ოქროს მატყლოვანის ვერძის მოპოვებით და კიდევ უფრო მედეას მოტაცებით, დიდებულად დაბრუნდა იგი თავის ქვეყანაში.

კოლხიდა მდებარეობს იმერეთსა (აგრეთვე ბაში-აჩუქად წოდებულსა)³ და აფხაზეთს შუა. იმერეთი აღმოსავლეთით აქვს და აფხაზეთი—ჩრდილოეთით. იმერეთისაგან მას ჰყოფს სახელგანთქმული მდინარე ფაზისი, რომელიც მკვიდრთაგან იწოდება რიონად⁴. ეს მდინარე გამოდის კავკასიის მთებიდან, მას შეერთვის მეორე მდინარე, სახელად ცხენის-წყალი, რომელსაც ძველი ბერძნები ჰიპპოსად (ცხენი) უწოდებდნენ.

რიონი ჰყოფს აგრეთვე სამეგრელოს და გურიას და ბოლოს წყნარად შეერთვის ზღვას სებასტოპოლის მახლობლად, რომელიც ძველად წარჩინებულ ქალაქს წარმოადგენდა და დღეს კი წყალში ჩანთქმულია. კოლხიდის საზღვარია აფხაზეთის ანუ აბაშების მხრით მდინარე, რომელიც მკვიდრთაგან იწოდება კოდორად და ჩემის აზრით კი ძველთა კორაქსია. დასავლეთის მხრით კოლხიდის საზღვარია შავი ზღვა ანუ პონტუს ევქსინუსი, რომლის უკიდურესი ნაპირი, სტრაბონის სიტყვით, სწორედ აქ არის. ჩრდილოეთ-დასავლეთით იწყება კავკასიის მთების ზურგი.

ამ მთების ზურგზე სახლობენ ველური და ბარბაროსი ხალხები, რომელთა აღწერა და ჩვეულებათა ჩამოთვლა მოითხოვდა ძლიერ გრძელ მოთხრობას და მთელ წიგნების დაწერას. უმახლობლესნი არიან აფხაზები, ალანები, სვანები, ყარაჩაელები (Caracul), ჯიქები და ჩერქეზები. ესენი ყველანი ქრისტიანებად იწოდე-

ბიან, მაგრამ კანონები კი არა აქვთ, ეტანებიან ნადირობას და მტაცებლობას. მათის ენების და კილოკავის სხვა-და-სხვაობა გასაკვირველია. თვითეული ამ ხალხთაგანი ხმარობს საკუთარს ენას, რომელიც განირჩევა მეორე ხალხის ენისაგან იმდენად, რომ არავითარი მსგავსება ბგერისა მათ შორის არ არის.

ძთელი კოლხიდა უხვად არის მორწყული. იქ ხშირია არამცთუ ცივი წყაროები, არამედ უდიდესი მდინარეები, რომენლიც ჩამოდინან კავკასიის მთებიდან, სკრიან მთელს სიგრძეს კოლხიდისას და მიიმართებიან ზღვასთან შესართავად. გარდა ფაზისისა და ცხენისწყლისა ცნობილნი არიან: აბაშა, ტეხური, ხოფი, ჭანის-წყალი (Ciani), ენგურა, ხეთა⁵, ოქუმი, Echaris⁶, მოქვის წყალი და კოდორი ანუ კორაქსი.

ფიქრობენ, რომ მიწაში მრავალი მღვიმე არისო, რადგან მრავალ ადგილას, როცა ცხენი გარბის, მიწას ჟღერის ხმა გააქვს, რისი ახსნაც მხოლოდ იმით შეიძლება, რომ ძირს მღვიმეები უნდა იყოს.

ზღვის ნაპირი თითქმის სულ დაცულია ტყეებით და გაუვალრ ჭაობებით. ეს ტყეები და ჭაობები კედლების და თხრილების მაგიერობას ასრულებენ და ამრიგად უშიშრად ხდებიან ამ კუთხეს. გარეშე მტრების თავდასხმისაგან.

კოლხიდა მდიდარია აგრეთვე ღვინით, მაგრამ ძლიერ ღარიბია პურით. უმეტესი ნაწილი კოლხიდისა შესდგება მშენიერად შემოსილ გორებისაგან, თუმცა არც ნაყოფიერი ვაკეები აკლია. ნადირობა, როგორც ფრინველზე, ისე ოთხფეხზე, ძლიერ გავრცელებულია. ჰაერი ზომიერია, თუმცა მაინცა და მაინც საღი არ არის. მაგრამ ამაზე ვრცლად შემდეგში ვილაპარაკებთ და ეხლა სხვა საგანზე გადავიდეთ.

II

კოლხიდელუბის ჩამომავლობა

ამიენ მარცელინი, როცა კოლხიდელებზე ლაპარაკობს, ამბობს, რომ იგინი ძველ ეგვიპტელთა ჩამომავალნი არიანო (Ammian. lib. 22). ამრიგად, მას მტკიცედ და უეჭველად მიაჩნია, რომ ეს ერი ძველი ეგვიპტელების ჩამომავლობის არისო, თუმცა ეს პირველის შეხედვით შეუძლებელია იმ სიმორის გამო, რომელიც არსებობს კოლხიდას და ეგვიპტეს შუა. მათ შორის ხომ მთელი პალესტინა და უმეტესი ნაწილი მცირე აზიისა მდებარეობს. ხოლო დიოდორე სიცილიელი (Diodor Sic., lib. I, Bibl.) თავის ისტორიულ ბიბლიოთეკის პირველ წიგნში ამავე აზრს გამოსთქვამს: ეგვიპტის მეფე სეზოსტრისმა, დაიპყრა რა თავის გამარჯვებულის ჯარებით ქვეყნიერე-

ბის უმეტესი ნაწილი, დაიმორჩილა აგრეთვე სკვითები და მოვიდა მდ. ტანაისამდე⁷, რომელიც ევროპის საზღვარს წარმოადგენს; მეოტიის ტბის⁸ ნაპირზე მან დასტოვა თავისი ჯარის რამოდენიმე ნაწილი, რომლიდანაც მომდინარეობენ კოლხიდელები. თვითონ კოლხიდელებიც სთვლიან თავის თავს ეგვიპტელების ჩამომავლად და ეგვიპტელებსავით ჩვეულებად აქვთ წინადაცვეთაო...

სხვები ამავე აზრს ამტკიცებენ კიდევ იმით, რომ კოლხიდელები ბევრსა სთესენ კანაფს; კანაფისაგან ქსოვენ, როგორც ეგვიპტელები, ტილოს და ავრცელებენ სხვა-და-სხვა ქვეყნებში.

ჩვენ ჩამოვთვალეთ ის გარემოებანი, რომელიც მოჰყავთ ზემოხსენებულ ავტორებს იმის დასამტკიცებლად, რომ კოლხიდელები ეგვიპტელების ჩამომავლობისანი არიანო. ამას ჩვენ შეგვიძლიან დავსძინოთ რამდენიმე სხვა ჩვეულება, რომელიც დღემდე დაცულია სამეგრელოში და რომელიც სრულებით ემსგავსება ძველი ეგვიპტელების ჩვეულებებს და ცხადად ამტკიცებს მეგრელების ეგვიპტელებისაგან ჩამომავლობას.

ერთი ჩვეულება ის არის, რომ ეგვიპტელები ძლიერ ეტანებოდნენ სიზმრების ახსნას. მაგალითად, გამოსვლაში ვკითხულობთ (თ. 40), რომ იოსებმა საპყრობილეში აუხსნა სიზმრები ფარაონის მეღვინეს, და მეპურეს. ამნაირსავე მაგალითს ვხედავთ კიდევ შვიდი, პურის თავთავის და შვიდი ძროხის სიზმარში, რომელიც ნახა ფარაონმა და ახსნა იოსებმა. ამნაირადვე ძლიერ მოწადინე არიან სიზმრის ახსნისა მეგრელები, რომელნიც გათენებისთანავე, ადგებიან თუ არა ლოგინიდან, შემოუსხდებიან, ჩვეულებისამებრ, ცეცხლს და მთელი მათი საუბარი შეეხება იმ სიზმრებს, რაც უნახავთ ღამის განმავლობაში და დიდის გულმოდგინებით ცდილობენ მათ ახსნას.

გარდა ამისა, ეგვიპტელებს ჩვეულებად ჰქონდათ, რომ ტუსაღებს თქვას არასდროს არ მოსჭრიდნენ; მაგალითად, იმავე იოსების შესახებ იმავე ადგილას ვკითხულობთ, რომ იგი დიდი ხანი დამწყვდეული იყო საპყრობილეში, და თმა ძლიერ გაეზარდაო; როცა მეფის წინაშე უნდა წარედგინათ იგი, საჭირო დარჩა, თმა გადაეკრიჭათო. ასეთი ჩვეულება, დღემდის ხელუხლებლად დარჩენილია სამეგრელოში, სადაც არც ერის ტუსაღს არასოდეს თმას არ გადაკრეჭენ.

ეგვიპტელებს ჩვეულებად ჰქონდათ, რომ ყოველ უცხო ქვეყნელს, რომელიც კი შევიდოდა საცხოვრებლად მათ ქვეყანაში, პირველად იმას ჰკითხავდნენ, თუ რა ხელობის ხარო, ამ ჩვეულებისამებრ მოეპყრენ იოსების ძმებს, რომელთაც ეგვიპტეში შესვლისთანავე ფარაონმა ჰკითხა, რა მოხელენი ხართო (გამოსვლა, 46). ესევე ჩვეულება არის დღეს სამეგრელოში, სადაც ყოველ უცხო ქვეყნიელს მოსვლისთანავე ჰკითხავენ, რა მოხელე ხარო.

ეგვიპტელები იმ უცხოელებს, რომელნიც შორიდან გადმოსახლდებოდნენ, მიუჩენდნენ საკუთრად რამოდენსამე ნაკვეთ მიწას, რათა გაეშენებინათ იგი და მკვიდრად დასახლებულიყვნენ; მაგალითად თარაონმა იოსების ძმებს მიუჩინა გევსემის ადგილი.

ამავე წესს მისდევს სამეგრელოს მთავარი. იგი ყველა უცხოელს, რომელიც კი ისურვებს სამეგრელოში დასახლებას, უხვად აძლევს მიწა-ადგილს.

თუმცა მართალია, რომ ეს ჩვეულებანი მეგრელებისა სრულებით ემსგავსებიან ეგვიპტელებისას, მაგრამ ეს მე ვერ დამარწმუნებს, რომ კოლხიდა სულ ეგვიპტელებისაგან იყოს დასახლებული და იგი სრულებით უხალხო ყოფილიყოს, როცა სეზოსტრისმა იქ ეგვიპტელები გაგზავნა დასახლებლად. ეს გარემოება ცხადად ირკვევა პლინიუსის ბუნების ისტორიაში (Plin., lib. 33, cap. 3), სადაც სეზოსტრისზე ნათქვამია, რომ მის დროს კოლხიდაში უკვე მეფობდა მეფე სელევკე. ამ მეფემ ხელუხლებელი მიწა (ე. ი. დაუშუშავებელი) ნახაო კოლხიდაში და მრავალი ოქრო და ვერცხლი ამოთხარაო. ეს ამბავი ნათლად გვიმტკიცებს, რომ სეზოსტრისის დროს კოლხიდა უკვე გაშენებული იყო და ემორჩილებოდა თავის საკუთარ მეფეს. შემდეგ შემოვიდა სეზოსტრისი და იარალით მთელი ქვეყანა დაიპყრა. დაპყრობილი ერის მორჩილებაში დაჭერისათვის, რასაკვირველია, იქ ეგვიპტელების ჯარი უნდა დაეტოვებინა მას და კოლხიდელებმა მათგან შეითვისეს ზემოხსენებული ჩვეულებანი.

გრიგოლ კედრენოსი ამტკიცებს კიდევ, რომ კოლხიდელები ნოეს მესამე შვილის იაფეტის ჩამომავლობისანი არიანო; ეს აზრი მე სარწმუნოდ მიმაჩნია, რადგან სომხეთის მთები, სადაც ნოეს კიდობანი გაჩერდა, მხოლოდ რამდენიმე დღის სავალზეა კოლხიდას დაშორებული. ამას გარდა კოლხიდას დიფქმის საზღვრავს სამცხე (აქ ახლა მთავრობენ ათაბაგები), სადაც ძველის ზეპირგადმოცემით, ნოე თავის სამის შვილით, კიდობნიდან ჩამოსვლისთანავე, დაბინავდაო. ამ მიზეზით ამ ქვეყანას დღემდე დარჩა ეს სახელი **სამცხე**, რომელიც ქართულად ნიშნავს სამს თავშესაფარს, ან სამს ციხეს. ასე უწოდეს ამ ქვეყანას ნოეს შვილებმა, რომელთაც ნახეს რა ასეთი უხვი ქვეყანა, ააშენეს სამი სახლი თვითელმა თავისთვის და დაესახლნენ თავიანთის ოჯახებით. მათი სახლები ციხეებს წარმოადგენდნენ. შემდეგ მათი ჩამომავლობა გარეშემო ქვეყნებში გამრავლდა.

ეს ამბავი შეიძლება დაეასაბუთოთ წმ. ეპიტანეს მოწმობით. ეს წმინდანი თავისი წიგნის, „**პანარიონის**“ დასაწყისში (Epiplian., in Pan.), როცა ნოეს შესახებ ამბობს, შემდეგსა სწერს: „როცა წარღვნის შემდეგ ნოეს კიდობანი გაჩერდა არარატის მთებზე, სომეხთა (Armeniorum) და ქართველთა (Cardiensium) ქვეყნის შუა, ლუბარად წოდებულ მთაზე, გაჩნდა პირველი ადამიანთა საცხოვრე-

ბელი და იქ დარგო წინასწარმეტყველმა ნოემ ვენახი და შეიქმნა იქაური ბინადარიო“. აქ შესანიშნავია შემდეგი სიტყვები ეპიფანესი: „სომეხთა და ქართველთა ქვეყნის შუა“.

ამ ქვეყანას დღესაც ქართლი ჰქვია. მკვიდრნი კი თავის თავს უწოდებენ ქართველებად. ეს კუთხე არის საქართველოს (Georgia) ერთი ნაწილი.

ამას და სომხეთს შუა მდებარეობს სამცხე, რომელიც აგრეთვე ნაწილია საქართველოსი. ვინ იცის, იქნება ძველებმა იმიტომ უწოდეს ქართველებს გიორგიანი (ეს სიტყვა ნიშნავს მიწის მუშაკს), რომ ნოემ პირველად მათ ქვეყანაში ავარჯიშა ეს ხელობა და იქნება დაბადებამ ამ ქვეყნის მკვიდრთ ამისათვის უწოდა მიწის მუშაკნი! „და იწყო ნოე კაცმან საქმედ ქვეყანისა და დაასჯა ვენახი“. (დაბად. თ. 9, მუხ. 20). აქ ბერძნულ თარგმანში სწერია: „ნოე ანდროპოსს გეორგოს“. იქაურებს დღემდეც მარტო სახელი კი არა, ჩვეულებანიც თავის პირვანდელი წინაპრებისა შერჩენიათ. მართლაც მიწის მუშაობას, როგორც საქართველოში, ისე კოლხიდაში იმდენად ეტანებიან, რომ ყველას კეთილშობილურ საქმედ მიაჩნია თავის ყანის მუშაობა. სხვა რომ არაფერი იყოს, ნოესაგან მათ ჩამომავლობას. ეს მათი ჩვეულება ამტკიცებს: ყოველგან ვენახებს აშენებენ და ცდილობენ ბევრი ღვინო მოიყვანონ, რომელიც ძლიერ უყვართ; ზშირად უზომოდაც სვამენ და დამთვრალნი მიწაზე დაეგდებიან ნოესავით.

III

კოლხიდის აწინდელი მთავარების ჩაშლამკლობა

ყველაზე უფროსია მთავარი, რომელსაც ჰქვია დადიანი. ასე უწოდებენ მის გვარს და არა ღირსებას“. მეგრული სიტყვა „ხელმწიფე“ ნიშნავს იმას, რასაც იტალიური „il Re“. ეს წოდება კიდევ შეეფერება დადიანის ღირსებას. ამიტომაც, როცა უნდათ მოიხსენონ მისი ღირსება, ამბობენ: „დადიანი ხელმწიფე“. ხოლო მისი ჩამომავლობა მომდინარეობს არა საქართველოს მეფეებისაგან, არამედ მათი თანაშემწეებისაგან (ministri).

საქართველოს მეფეები წინად ფრიად ძლიერი იყვნენ და მათი უფლება დიდზე იყო გავრცელებული. ამის გამო სახელმწიფო მათ უნდა განეგოთ მოხელეებას შემწეობით. შემდეგ კი ეს მოხელეები, რომელთა რიცხვში დადიანიც იყო, აჯანყდნენ და სრული პატრონები გახდნენ იმ მხარეებისა, რომელნიც მათ სამოურავოდ ებარათ. რაც ამის თაობაზე მეგრელებისაგან გაშიგონია, ესლა მოგახსენებთ.

იმ დროს საქართველოს სამეფო (l'imperio Giorgiano) გავრცე-
ლებული იყო ირანის მხრით თავრიზამდი და თურქეთის, ანუ უკედ-
ვთქვა, სამცხის მხრით—არზრუმამდი. კოლხიდისაკენ კი საქარ-
თველოს სამეფო მიდიოდა კათამდი, რომელიც ხერსონესშია.¹⁰ ამ
მხრით საქართველო შეიცავდა თავის სემელობელოში აფხაზებს, ანუ
აბასქებს, ჩერქეზებს და ჯიქებს; ანუ ძიქებს. საქართველოს სამეფოს
რომ ასეთი სივრცე ეჭირა, ამის ცხადი კვალი დღესაც იპოვება იქ.
არზრუმის ქალაქის მახლობლად ახლაც მოიპოვება ქართული სოფ-
ლები. უწინდელ დროში თვით ამ ქალაქში იჯდა ქართველი ეპისკო-
პოსი, არზრუმელად წოდებული. კოლხიდის გარედ, აფხაზების და ჯი-
ქების ქვეყნებში, მშვენიერი ტაძრები დგანან ქართულად აშენებულები
და ქართულის ზედწარწერებით; მაგალითად, ანაკოფიაში და ბიჭვინ-
თაში არის კოლხიდის, გურიის და იმერეთის პატრიარქის საჯდომი.
ირანის მხრითაც, თვით თავრიზამდი, როგორც ქართული ეკლესიე-
ბის, ისე ქართული სოფლების ცხადი კვალი, დღესაც სჩანს.

საქართველოს მეფემ იმ ადგილთა შორის, რომელსაც ის ფლობ-
და, ამოირჩია თავის სამყოფად ქუთაისი (Culatis). ეს ქალაქი ჰა-
ერის სიკარგიო, მდებარეობის სიმშვენიერით და მიწის ნოყიერობით
არ ჩამოუვარდება არც ერთ სხვა ადგილს მისის საბრძანებ-
ლისას. იქ, ქალაქის შუა გულს ჩამოუბრის ფაზისი, რომელიც ორად
ჰყოფს ქალაქს. მშვენიერი ხიდი კი ორთავე მხარეს აერთებს. გორა-
ზე, რომელიც გადმოყურებს ქალაქს, დგას ეკლესია: ეს ეკლესია და-
ცულია უფრო ბუნებრივ მდებარეობით, ვიდრე ხელოვნურ სამხედრო
სიმაგრით.

ქუთაისი კარგი სავაჭრო ქალაქია, რადგან იმისთანა ადგილზე
სდგას, სადაც ყოველ მხრით ადვილად მოდიან ვაჭრები თავისი სა-
ქონლით. მთებიდან ჩამოდიან სვანები, რომელთაც ჩამოაქვთ თავისი
შინაური ნაწარმოები, ნაბდები და მსხვილი შალეები და ჩაბრეკენ-
ხოლმე თხებს და ცხვრებს. ქართლიდან (da Cardueli ò Cartuli) მო-
დიან ქართლები (Giorgiani) და ირანელები, რომელთაც ჩამოაქვთ
ძვირფასი ირანული შალეები და ინდოეთის ფერადი ქსოვილები, ტყა-
ვები, დამარილებული თევზი კასპიის ზღვიდან, ხიზილალა და სანე-
ლებელი. თურქები სამცხის მხრიდან მოდიან და ბლომად მოაქვთ თა-
ვისი სავაჭრო, მაგალითად: უნავიროები და ცხენის საკაზმავეები, ხა-
ლები, ხანჯლები და თურქული ზანდუკები. სხვებზე მეტი ვაჭრები იქ
სომხები არიან. სომხებს ქუთაისში თავიანთი სახლები აქვთ. ესენი
დადიან თურქეთში, ირანში და ქარაღში და ბლომად მოაქვთ იქიდან
იშვიათი საქონელი.

მევე ქუთაისში ბრძანდება და დანარჩენს ნაწილებს თავის სა-
მეფოისას განაგებს თავის მოადგილეთა შემწეობით, რომელნიც იწო-
დებიან ერისთავებად; მაგალითად, არიან ერისთავები ქართლისა, კა-

ხეთისა; გურიისა, სამცხისა, ოდიშისა და ბევრნი სხვებიც, რომელთაც სიმოკლისათვის აღარ ჩამოვსთვლი. ყველა ერისთავებზე უფრო, საყვარელი მეფისა, და პატივცემული მისგან იყო ოდიშის ან კოლხიდის ერისთავი დადიანი. დადიანები იმდენად საყვარელი იყვნენ მეფისა, რომ მათ ხშირად ღირსებით მეფის ქალის ცოლად შერთვა.

მეფე, ერისთავების შემწეობით, საქართველოს დიდხანს განაგებდა, ვიდრე ერთმა მეფემ, შვილების ძლიერ მოყვარულმა, სახელმწიფოს ყოველივე სარგებლობის წინააღმდეგ, არ გაუნაწილა შვილებს თავისი სამეფო. თავისთვის მან დაინარჩუნა მხოლოდ იმჭრეთი, ოდიში, სამცხე და გურია, რომელნიც დასტოვა ისევ ერისთავების გამგეობის ქვეშ. ამას დაერთო შემდეგი უბედურება, რომელმაც სრულებით დაამხო ეს სამეფო. თურქთა ჯარებმა აიღეს რა არზრუმის დაიპყრეს ქვეყანა ტფილისის ქალაქამდე, რომელიც დაშორებულია არზრუმს რვა დღის სავალზე. შემდეგ ირანელებმა დაიჭირეს თავარიზი და დაიმორჩილეს სულ ის ქვეყნები, რომლებიც მდებარეობენ თავარიზსა და კახეთს შუა. ამრიგად, ერთის მხრით სამეფოს განაწილების გამო და, მეორე მხრით იმ ქვეყნების დაკარგვის გამო, რომელიც დაიპყრო ამ ორმა ხელმწიფემ, საქართველოს მეფე ისე დასუსტდა, რომ თვითეული მისი ერისთავი ძალით მას გაუსწორდა.

ერისთავები სთვლიდნენ თავიანთ თავს მეფის თანასწორად; ყოველი მათგანი თავის მხრით ამ აზრს ანხორციელებდა და, უარყოფდა რა მეფის უფლებას, ცდილობდა განეგო თავისი სამთავრო თვითმპყრობელ ხელმწიფესავით. თუმცა ყოველს მათგანს თავისი აზრი ამ საგანზე უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდა, მაგრამ ამ აზრის ერთმანეთისათვის გამჟღავნებას ვერ ბედავდნენ და ელოდნენ, რომ როგორმე, ან დროების და ან ბედის შემწეობით, თვითეულ მათგანს სისრულეში მოეყვანა თავისი განზრახვა.

დიდ ხანს არც გაუვლია, რომ უეცარმა შემთხვევამ მართლაც მისცა მათ საშუალება მათის წადილის აღსრულებისა. საქმე ასე იყო. ახალ წლის დღეს მეფე ბრძანდებოდა თავისი სატახტო ქალაქის ქუთაისის სასახლეში და გამართული ჰქონდა ნადიმი, რომელიც ჩვეულებრივ იმართებოდა ასეთს დღესასწაულებში. მეფესთან შეკრებილნი იყვნენ სამეფოს ყველა დიდებულნი, რომელთა შორის პირველი ადგილი ეჭირა ორს ერისთავს, ოდიშისა და სამცხისას, დადიანს და ათაბაგს. ასეთს დღეს ჩვეულებად აქვთ ამ ქვეყანაში (ამ ჩვეულებას დღესაც შეურყევლად მისდევენ, როგორც მეფის სუფრაზე, ისე ყველა კეთილშობილისაზე), რომ უფროსი მერიქიფე თავის ამხანაგების თანხლებით. სადილის ბოლოს მიართმევს, პირველად მეფეს და შემდეგ სხვებსაც, რიგზე, თითო თასს საუკეთესო და ჩინებულ ღვინოს. ისინი დალევენ რა ღვინოს, მისცემენ მერიქიფეს საჩუქარს, თუ ფულით, თუ ნაქსოვით და თუ პირუტყვით, თვითეული თავის შეძლების დაგვარად.

იმდღესაც მერიქიფეებმა, შეასრულეს რა თავიანთი მოვალე-
ეობა მეფის წინაშე და მიიღეს რა მისგან ჩვეულებრივი საჩუქარი,
თასი მიაართვეს დადიანს, როგორც პირველს სხვათა დიდებულთა
შორის. ხოლო დადიანი წინდაწინვე გრძნობდა, რომ ათაბაგი თა-
ფის უხვის გულით წააჯობებდა მას საჩუქარში, თუმცა ღირსებით,
კი არ სჯობდა მას. მათ შორის უკმაყოფილება რომ არ მომხდარი-
ყო, დადიანმა არჩია წინდაწინ ეკითხნა ათაბაგისთვის, რას აჩუქებ
მერიქიფეებსო. ათაბაგმა უპასუხა, ასე ოქრო მინდა ვაჩუქოო. დადიან-
მა დაუჯერა და, როცა დალია ლენო, მერიქიფეს მისცა ასე ოქრო.
მერიქიფეებმა შემდეგ ამისა მიაართვეს თასი ათაბაგს, რომელიც, ასს
კი არა, ათას ოქროს შეპირდა საჩუქრად. დადიანმა წახა, რომ სა-
შინლად მოტყუებული ვარო, გაჯავრდა ათაბაგზე; თავი ვერ შეიკავა
ვერც მეფის პატივისცემისთვის და ვერც ამდენი დიდებულების ხა-
თრისთვის, რომელნიც ნადიმზე ისხდნენ, წამოდგა თავის ადგილი-
დან, ათაბაგს მოკიდა ხელი წვერზე და იქვე სულერთიანად შემოა-
ჭრა ხანჯლით. ასეთს ჟეცარ შემთხვევაში ვერც ათაბაგმა, მეფის პა-
ტივისცემისათვის, სამაგიერო ვერ გადაუხადა დადიანს და ვერც მე-
ფემ გამოუტყუა დადიანს უკმაყოფილება, რადგან დადიანს ძალა ჰქონ-
და იმ დროს. ათაბაგმა გულშილა ჩაიმალა შეურაცხება და ელო-
დებოდა მოხერხებულს შემთხვევას, რომ სამაგიერო გადაეხადა დადი-
ანისათვის. ბევრი ხანიც არ გასულა, რომ ასეთი შემთხვევა მართლა
წარმოუდგა ათაბაგს.

ერთ დღეს დადიანი გავიდა სანადიროდ ათაბაგის სამთავროს
საზღვარზე. ამ დროს ირმის დევნაში ძლიერ დაშორდა თავის მხლე-
ბლებს და შევიდა ათაბაგის სამთავროში, სადაც უეცრად შეხვდა
ათაბაგის კაცებს. მათ იცოდნენ, რასაკვირველია, ის ჯავრი, რომე-
ლიც ჰქონდა მათ ბატონს დადიანისადმი და, თავის ბატონისთვის
რომ ესიაშოვნებინათ, დადიანი დაატუსაღეს და მიგვარეს ათაბაგს,
რომელმაც ბრძანა, რომ იგი შეეპყრათ ბორკილებით და ჩაესვათ
ფრიად საიდუმლო საპყრობილეში, რათა მის მხლებლებს ვერ
შესძლებოდათ მისი პოვნა. ამათ მართლა ბევრი ეძებეს დადიანი ყო-
ველგან და ბოლოს იფიქრეს, იგი ან ხრამში გადავარდა სადმე და
ან რომელიმე ნადირმა შესჭამაო. ერთის სიტყვით ყველას ეგონა,
რომ დადიანი მოკვდაო.

დადიანმა კი, როგორც-გამჭრიახ გონების მექონმა, საპყრობე-
ლეში ყოფნის დროს ისე წაიყვანა საქმე, რომ არამც თუ ნოახერხა
საპყრობილედან თავისუფლად გამოსვლა, არამედ ამ უბედურებით
კიდევ ისარგებლა: ბორკილებმა და ჯაჭვებმა ასწავლეს მას, თუ რა
გზით შეეძლო კოლხიდის თვითმპყრობელი გამხდარიყო, როგორ მო-
ეყვანა სისრულეში ეს დიდი ხნის გულის წადილი. წინად, როდესაც
ის თავისუფალი იყო, ეს თავისუფლება მან ვერ გამოიყენა, რომ და-

მოუკიდებელი მთავარი გამხდარიყო და თავის სამთავროს საზღვრები გაეფართოვებინა. ხოლო, როცა ამ თავისუფლებას მოკლებული და დაბორკილი შეიქმნა, სწორედ მაშინ იპოვა ჯაჭვებში თვითმპყრობელის სასურველი გვირგვინი. თუმცა ასეთს საბრალო მდგომარეობაში, ის უნდა ყოფილიყო უკიდურესად დაღონებული, როგორც ბედისაგან დაჩაგრული, მაგრამ გულში უღვიოდა მას დიდებული ზრახვანი და ამიტომ კეთილის და ტკბილის სიტყვებით და დაპირებით ისე იმოქმედა თავის მცველებზე, რომ იმათ მოახერხეს, რომ ათაბაგი მოსულიყო საპყრობილეში დადიანის სანახავად. ათაბაგს გული დაუჩვილდა, რა მოვიდა და ნახა დადიანი ასეთს საბრალო მდგომარეობაში. ორთავემ მოიგონეს მათი უწინდელი მეგობრობა. ათაბაგმა მაშინვე ბრძანა საჩქაროდ ბორკილებიდან დაეხსნათ დადიანი. ივინი ერთმანეთს მეგობრულად მიესალმნენ.

ამბობენ, რომ დადიანმა შემდეგი საუბარი დაუწყო ათაბაგს: —ოჰ, ძვირფასო ძმაო, ვითარ სთესვენ ჩვენ შორის უკმაყოფილებას და შფოთს, მაშინ, როცა ბედი გვიწოდს ჩვენ სხვა უფრო დიდებულსაქმეზე? ვერ ხედავ, ჩვენს მეფე რამდენად მოკლებულია უწინდელს შეძლებას და მდგომარეობას? ერთის მხრით ირანელებმა და მეორეს მხრით თურქებმა ჩამოაცალეს საუკეთესო ქვეყნები, რომელნიც მას ეჭირა. თვითონაც ზელი შეუწყო თავის დაღუპვას მით, რომ დაბრმავებულმა მამა-შვილურის სიყვარულით იმ დროს, როცა უფრო უნდა დაეცვა შესუსტებული სამეფოს ერთობა, მან მოხუცებულობაში ჩამოაცალა თავის გვირგვინს საუკეთესო ნაწილები და უბოძა უმცროს შვილებს. თვითონ-და დარჩა მხოლოდ იმერეთი, გურია და ჩვენდამი მონღობილი ქვეყნები. ამასთანავე, ხომ ვიცით, რომ ჩვენს ქვეშევრდომებს ვუყვარვართ, როგორც მოურავები კი არა, არამედ მათი ბუნებითი ბატონები. ამიტომაც ჩვენ შეგვიძლიან მათი ღონე მოვხმაროთ, როგორც გვინდა. ერთის სიტყვით, დარწმუნებული ვარ, რომ თუ ჩვენ მოვინდომებთ, რომ მეფის უფლებისაგან განვთავისუფლდეთ და უბრალო მოურავების მაგიერ არაუბი ბატონები გავხდეთ, ამას ვერც თვითონ დაგვიშლის თავის სუსტის ძალით და ვერც ჩვენი ქვეშევრდომები იმ სიყვარულის გამო, რომელსაც ჩვენდამი ჰგრძნობენ. ამ საქმეს მით უფრო ადვილად მოვიყვანთ სისრულეში, თუ ჩემსა და შენს ძალას შევაერთებთ. ამრიგად ყოველივე დამოკიდებულია ჩემსა და შენის სურვილისაგან.

ათაბაგი ამ ამბავმა აღტაცებაში მოიყვანა, რადგან ამისთანა განზრახვა მას დიდი ხანია ჰქონდა გულში. ამიტომაც სიყვარულით გადაეხვია დადიანს და უთხრა: —იცოდე, ძვირფასო მეგობარო, რომ ვიდრე ჩვენი მეფე თავის შვილებს გაუნაწილებდა სახელმწიფოს, მე ყოველივე ეს უკვე გარდაწყვეტილი მქონდა გულში, მაგრამ მაშინებდა ამ განზრახვის სიძნელე და ვერ გავბედე ვისთვისმე გამემჟღავ-

ნებინა ეს ჩემი აზრი. უმთავრესი სიძნელე, ჩემის ფიქრით, ის იყო, რომ ჩემი ძალა მარტო არ კმაროდა და ამიტომ მე ხშირად ვფიქრობდი, თუ ვის მივმხრობოდი, ომ მასთან შეერთებულის ჯარებით ადვილად შეგვძლებოდა გვებრძოლა ყველასთან, ვინც-კი წინააღმდეგობას გაუწევდა ჩვენს განზრახვას. თუმცა, ერთის მხრით, ვხედავდი, რომ შენს გარდა ამისთანა საქმისათვის მეორე არავინ იყო გამოსადეგი, მაგრამ, მეორეს მხრით, იმასაც ვხედავდი, რომ შენ ემოყვრებოდი მეფეს და ამ გარემოებამ მაიძულა, შენთვის ჩემი გული არ გადამეხსნა. თუმცა ღიჯობდი, რომ სახელმწიფოს ინტერესი დასძლევდა ნათესაობის ყველა კანონებს, მაგრამ, მეორეს მხრით, მაშინებდა ის გულწრფელი ერთგულება, რომლითაც შენ ისე ხანგრძლივად მეფეს ემსახურებოდი. ახლა, რაკი ვხედავ შენს კეთილშობილურს გულს, რომელიც ვერ ითმენს ვერავითარ აჩრდილს სხვის ბატონობისას; რაკი ვრწმუნდები, რომ შენ მხურვალედ ნატრობ თავისუფლებას, რომელიც ჩემთვისაც საყვარელია; და რაკი ჩვენ ერთის აზრისანი ვყოფილვართ, მე ექვი აღარა მაქვს, რომ ჩვენი ძალა უნდა შევავერთოთ და ამ შეერთებულის ძალით ადვილად მოვიყვანოთ სისრულეში ჩვენს განზრახვას, რაც უნდა. ძნელი იყო იგი: რომ კიდევ უფრო გაგვიადვილდეს საქმე, საქიროა, დიდის ამბით შევფიცოთ ერთმანეთს და მით განვამტკიცოთ ჩვენ შორის თანხმობა; ერთად დავიფიცოთ წმინდა ხატზე, რომ ყოველივე ღონე ვინმართ, რათა მოვიპოვოთ სრული თავისუფლება და საქართველოს მეფის ბატონობა სრულებით მოვიშოროთ თავიდან და რომ ყოველთვის შეერთებულნი ვიქნებით ჩვენის ჯარებით წინააღმდეგ იმისა, ვინც გაგვიბედავს ამ საქმეში წინააღმდეგობას.—ასე დაიფიცეს ორთავემ და დადიანი განთავისუფლებულ იქმნა.

იგი უეცრად გამოცხადდა სამეგრელოში, სადაც მას ჰგლოვობდნენ, რადგან მკვდარი ეგონათ. მისმა ნახვამ მთელი ქვეყანა ასიამოვნა და საოცრად გაამხიარულა. განსაკუთრებით მაშინ იმატა სიხარულმა, როცა შეიტყვეს მისი შეთანხმება ათაბაგთან. ამის შემდეგ ორთავემ მეფეებად იწოდეს თავიანთი თავი და გახდნენ სრული ბატონები თავიანთი ქვეყნისა.

მეფემ რომ ეს ამბავი გაიგო, ძლიერ დალონდა. კიდევ ერთხორად შეწუხდა, როცა ამბავი მოუვიდა, რომ გურიის ერისთავმაც სხვას წაბაძა, აჯანყდა და გახდა თავისი ქვეყნის დამოუკიდებელი ბატონი. მრავალი აზრი მოუვიდა თავში, მაგრამ არ იცოდა რომელს მიჰყოლოდა. იმ აჯანყებულების ძალით დამორჩილება ტყუილი ფიქრი იყო, რადგან თვითიული აჯანყებული ადვილად გაუმარდებოდა; შესაძლოც იყო, რომ თუ ომს გამოუცხადებდა, იგინი შეერთდებოდნენ და მთელს სამეფოსაც წაართმევდნენ. ამიტომ მეფემ ამჯობინა გაჩუმებულიყო და კვლავ თანასწორად ეცნო ისინი, რომელნიც

წინად მის გვირგვინს ემსახურებოდნენ. ხოლო ასეთი თანასწორობა სამუდამოდ დამღუპველი გახდა სახელმწიფოსათვის, რადგან აჯანყებულები თავისი ძლიერებით გაამაყებულნი შეიქნენ, განსაკუთრებით დადიანი, და მათ არა ერთხელ უხმარნიათ იარაღი მისი სამეფოს დასამხობად.

ამ ჟამად მთავრობს სამეგრელოში მეხუთე მთავარი შემდეგ აჯანყებისა და ამას ხშირად უომნია იმერეთის მეფესთან. ეს მთავარი, როგორც მისი წინამოადგილეებიც, მუდამ სჯობნიდა მეფეს და ოდიშში დიდის ნადავლით ბრუნდებოდა. მეფე და დადიანი ხშირად ემოყვებოდნენ ერთმანეთს იმ აზრით, რომ მეგობრობა დამყარებულყო მათ შორის, მაგრამ ყოველივე ეს ფუჭად რჩება და მათ შორის მაინც განუწყვეტელი ომია.

IV

აწინდელი მთავარი კოლხიდისა

კოლხიდის აწინდელს მთავარს ჰქვიან ლევან. იგი არის შემდეგ აჯანყებისა, მეხუთე დამოუკიდებელი მთავარი, შვილი მანუჩარისა¹¹. მამა მისი მანუჩარ ერთ დღეს სანადიროდ გამოვიდა და, როცა ცხენით გამოუდგა ირემს, დაეტაკა მეორე ცხენოსანს, რომელიც მისდევდა თურმე იმავე ირემს. უბედური მანუჩარ ისე ძლიერ დაეტაკა, რომ სულ დაიმსხვრა, და იქვევე სული განუტევა. ამ მანუჩარს მემკვიდრედ დარჩა მცირე-წლოვანი ლევან, რომელიც სრული თოთხმეტი წლისაც არ ყოფილა. ამის გამო, ხალხის ჩვეულებსამებრ, მას ამოუტრჩიეს ხელმძღვანელი ანუ მზრუნველი, რომელსაც მასთან ერთად უნდა განეგო მთავრობა და კეთილად წაეყვანა სახელმწიფოს საქმეები. ასეთ მზრუნველად დაუნიშნეს მას მისი ბიძა გიორგი ლიპარტიანი, კაცი ფრიად სამართლიანი და სახელმწიფო საქმეებში კარგად გამოცდილი. ეს გიორგი განაგებდა ყველაფერს ფრიად ერთგულად და ისე მიჰყავდა საქმეები, რომ მისი გამგეობის დროს კოლხიდაში არავითარი არეულობა და აჯანყება არ მომხდარა. ყმაწვილი ლევან განავითარა ყველა იმ ვარჯიშობაში, რომელიც შეეფერებოდა მთავარს.

როცა დრომ მოაწია, ლევანმა თვითონ დაიწყო სამთავროს გამგეობა და შეერთო ცოლად აფხაზების მთავრის შარაშიას¹² (Sciarapsia) ქალი. ეს ქალი იყო ბუნებით ლამაზი და სავსე ყველა სათნოებითა, რომელიც შეეფერებოდა მის გვარის ქალს: ქარგვაში, წერა-კითხვაში, გულუხვობაში და ზრდილობაში მას ტოლი არ ჰყავდა. თავის სათნოებით მან მიიზიდა ყველა თავის ქვეშევრდომის

გული. მალე ამ ქალისაგან ეყოლა მთავარს ორი ვაჟი, რომელთაც სიყრმიდანვე ეტყობოდათ, რომ იქმნებოდნენ ნამდვილი მეკვიდრე დედის სათნოებისა და მამის ახოვნებისა. ამიტომაც მოხარული იყვნენ ქვეშევრდომნი და ფიქრობდნენ, რომ ამათი ჩინებული მთავრობა დაამყარებს მშვიდობიანობას და მყუდროებას.

ხოლო ეშმაკმა, რომელიც არის მთესველი ამბოხებისა და მტერი ყოვლის მშვიდობისა, ჩქარა ჩამოაგდო მთელ კოლხიდაში საშინელი შფოთი. ამ შფოთმა ნელ-ნელა იზარდა და ბოლოს ისე გადიდდა, რომ არია მთელი ქვეყანა და მოსპო ყოველივე მშვიდობიანობა. მთავრის ბიძას ლიპარტიანს ჰყავდა ცოლად ყმაწვილი ქალი, თუმცა თვითონ მოხუცებული იყო. ეს ქალი, სახელად დარეჯანი, იყო ქილაძის (Cilazze) გვარისა. ქილაძეები იყვნენ პირველი თავადები ოდიშისა. ქალი ძრიელ ლამაზი იყო და ხნით უფრო შეეფერებოდა ყმაწვილს მთავარს, ვიდრე მოხუცებულს ლიპარტიანს. მართლაც, იგი უფრო თამამად იყო დადიანთან და საიდუმლოებასაც იმას უფრო უზიარებდა, ვიდრე თავის ქმარს. ხშირად ერთად იყვნენ და ესიყვარულდებოდნენ ერმანეთს. ბოლოს ცხადად გამოჩნდა, რომ მოკლე ხანსაც არ შეეძლოთ გაძღება უერთმანეთოდ. მოხუცებულს ბიძას არაფითარი ეჭვი არ ჰქონდა, რადგან, ერთის მხრით, მთავარი ცოლიანი იყო და, მეორე მხრით, მათ შორის ხსლობელი ნათესაობა იყო. მხოლოდ საიდუმლო აღი სულ უფრო და უფრო ძლიერდებოდა და ბოლოს იმისთანა ცეცხლად გარდაიქცა, რომ მთელმა კოლხიდამ შეამჩნია.

ამ დროს მტერი კაცთა ნათესაობისა უქმად არ იყო და ცდილობდა შფოთი გაეძლიერებინა. მაშინ, როდესაც მთავარი, გატაცებული ლიპარტიანის ცოლის სიყვარულითა, ცდილობდა თავის სურვილის დაკმაყოფილებას, სხვა მის ცოლს, დედოფალს, ეტრფიანობდა და უსირცხვილოდ დაუახლოვდა. ეს იყო მისი ვეზირი სახელად პაპუნა (Paponia),—იგი, ვითარცა მეორე პირი მეფის შემდეგ, ყოველივეს განაგებდა სახელმწიფოში. ასეთი საქმე ხომ დიდ ხანს არ დაჩმალება და, მართლაც, მალე გამოაშკარავდა მთელს კოლხიდაში და ბოლოს თვით მთავრის ყურამდისაც მიადწია. მთავარი საშინლად გაბრაზდა. მაშინვე გააგდო ცოლი და ბერძნების სჯულისამებრ, შესარცხვენად ცხვირი მოსჭრა; მერე შეკრიბა ჯარი და ქალი წაიყვანა მის მამასთან. მამამისს შეეშინდა ამ უცარი თავდასხმისა და მთელი თავისი ერთ მთებში გაიქცა. დადიანმა მოარბია ქვეყანა, ცეცხლითა და მახვილით გაანადგურა ყოველივე, და უკან დაბრუნდა თავის სამთავროში; ცოლი კი იქ დასტოვა მარტოკა.

რაც შეეხება მის ვეზირს, რადგან იგი ძლიერ პატივცემული იყო მთელს ოდიშში და ქვეშევრდომებს დიდათ უყვარდათ, ამისათვის, შინაური ომი რომ არ გამოეწვია, მთავარი უფრო გულდამ-

ლკ 53718
2

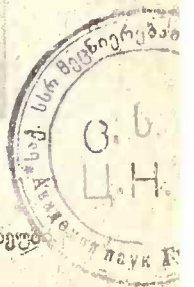
De Mengrello Principe

ლევან დალიანი

სამეგრელოს შთავარი 1611--57 წ. წ.

კრისტეფორე კასტელის ალბომიდან (მე-17 ს.)

საქართველოს მუზეუმი

ჯდარად მოიქცა მის შესახებ და დაკმაყოფილდა მით, რომ დაატუსაღა და გადასცა გურიის მთავარს, თავის ბიძაშვილს, რათა შეენახა იმ დრომდე, ვიდრე მისი საქმე არ გათავდებოდა.

დადიანი, რომ უცოლო დარჩა, ბიცოლასადმი სიყვარული უფრო გაუძლიერდა და სვეცხლმა ერთბაშად იფეთქა: მთავარმა დაარღვია ყოველივე კზონი, როგორც ბუნებისა, ისე ღვთისა, და გარდასწყვიტა ძალით შეერთო ცოლად თავისი ბიცოლა. როცა მისი მოხუცებული ბიძა სრულიად დამშვიდებული იყო და არ მოელოდა ასეთს ამბავს, მთავარი მრავალის თავადებით და დიდებულებით მივიდა მისს სახლში და წამოიყვანა იქიდან დარეჯან ყველა მისი ქალებით და მოიყვანა სასახლეში, სადაც დიდის ამბით დაიწვრა ჯვარი და გახადა იგი დედოფლად. ლიპარტიანმა რომ ნახა, ძმისწულმა ასე შეურაცხყო, ტირილის გადახდას შეუდგა იმ დროს, როცა სასახლეში დიდის ამბით სისხლის-შემრევ მუდღღეთა ქორწილს იხდიდნენ. თითქო ცოლი მართლა მოკვდომოდეს, მან ჩაიცვა და ყველა თავის მახლობლებს ჩააცვა სამელოვიარო ტანისამოსი და, იქაურ ჩვეულებისამებრ, ორმოცი დღის განმავლობაში ტირილი გაგრძელდა დიდის ამბით. შემდეგ ტირილისა და ნადიმისა მთელი ქვეყანა დასებად განიყო: უფრო შიატენი თანაუგრძობდნენ მთავრის აღვირახსნილობას და მიემხრნენ მას. უფრო გონიერნი და ხნიერნი კი თანაუგრძობდნენ მოხუცებულს და იმისკენ იყვნენ.

როგორც ერთის მხრით, ისე მეორის მხრით ამზადდებდნენ იარაღს, რათა ამით დაებოლოვებინათ ეს სამწუხარო დავა. მაგრამ მოხუცის უეცარმა სიკვდილმა, რომლის მიზეზი არ ვიცი, მწუხარება იყო, თუ სხვისი იღუმალი ხელი, დააცხრო ეს არეულობა და დარეჯან დარჩა მთავრის ცოლად და დედოფლად.

ამ დროს ვეზირმა, რომელიც გურიელს ჰყავდა დამწყვდეული, იფიქრა, რომ როგორც კი კოლხიდაში სიმშვიდე ჩამოვარდება, მაშინვე დადიანი ჩემზე ჯავრის ამოყრას მოინდომებსო იმ დიდ დანაშაულისათვის, რომელიც მე ბრალად დამედო, და ამიტომ არჩია თავის სარგებლობისათვის ახალი არეულობა გამოეწვია და დადიანის წინააღმდეგ ლალატი გამოეწყო. ვეზირმა იცოდა, რომ ოდიშში დადიანმა სისხლის-შემრევი ქორწინებით და თავისი კეთილ-მყოფელის ბიძის შეურაცხყოფით ბევრი უგონიერესი კაცი მოიმღურა; რომ, სხვათა შორის, მისს სიძეს, გურიელსაც გული აუვარდა დადიანზე, როგორც თვითონ გურიელისაგან გაეგონა კერძო ლაპარაკის დროს. თავის მჭერმეტყველებით ვეზირმა გურიელი დააჯერა, რომ დადიანი ისე თავდაუტყველი შეიქმნა, რომ, ვიდრე ის მთავრად დარჩება, მის სამთავროში მშვიდობა არ ჩამოვარდება. პირიქით, მისი დაუტყბრომლის ხასიათის მიზეზით მომიჯნავე მთავრებს ხშირად თავს დაეცემა და დააზიანებსო. ამიტომაც უკეთესი იქნებაო, რომ

კოლხიდის მთავრად გავხადოთ მისი ძმა იოსებო, კაცი ბევრად უფრო სასიამოვნო, კაცთმოყვარე, ზრდილობიანი, დამჯდარის ხასიათისა და ამას გარდა ხალხისაგან მეტად პატივცემული და თაყვანსაცემიო.

ვეზირმა საქმე ისე წაუყვანა, რომ მარტო გურიელი კი არა, იმერეთის და აფხაზეთის მთავრებიც მოიმხრო და მათ შორის და-
ხარსა საიდუმლო კავშირი, რომელსაც საგნად ჰქონდა დადიანის ძოკვლა და მის მაგიერ მისი ძმის იოსების გამთავრება. ყოველივე მოისაზრეს, იშოვეს ერთი აფხაზი, რომელიც დახელოვნებული იყო ასეთს საქმეებში და მიანდეს დადიანის მოკვლა. აფხაზი თვალს ადევ-
ნებდა მთავარს და ყოველგან დასდევდა მას, სადაც კი წავიდოდა იგი თავის კარის კაცებით. აფხაზი ცდილობდა ამოერჩია მარჯვე-
დრო, რომ სისრულეში მოეყვანა თავისი ბოროტი განზრახვა. კი-
დეც იპოვა ასეთი დრო მაშინ, როცა დადიანს არავითარი ეჭვი არ
ჰქონდა, რომ მის წინააღმდეგ ასეთი ბოროტ-განზრახულობა არსე-
ბობდა.

აფხაზმა გაიგო დადიანის ჩვეულება, რომ ყოველ საღამოს ვახშანს ერთსა და იმავე ადგილას მიირთმევსო; იმ ადგილას ხის ტიხა-
რი არისო, რომელსაც დადიანი ზურგით მიაწვევა ხოლმეო. გაენდო მე-
რიქიფეს, რომელიც დიდი ერთგული იყო იოსების და სთხოვა მა-
ცნობეო, როცა დადიანი ვახშმის დროს ჩვეულებრივზე უფრო გონება-
გათანტული იქნესო. მერიქიფემ შეპირებისამებრ ახიშნა. აფხაზი
ზურგში მიეპარა დადიანს და ტიხარიდან მახვილი ისე ჩასცა, რომ
მის წვერს პირდაპირ გულში გაევლო, მაგრამ დადიანი, როგორც
კი იმან იგრძნო მახვილის წვერი, პირქვე დაემხო სუფრაზე. ამგვა-
რად გადარჩა სიკვდილს და მხოლოდ სუბუქი ჭრილობა მიიღო.
აფხაზმა მაშინვე თავს უშველა, მარდად შეახტა ცხენს და ბნელის
ღამის წყალობით ისე გაიპარა, რომ შეჰდევ მისი სახსენებელიც
ვერაინ ვერ გაიგო.

ამ შემთხვევამ ზარი დასცა ყველა კარის კაცებს. მათ ხელი-
მოჰკიდეს მთავარს და სასახლეში შეიყვანეს. სასახლიდან ხალხი დაი-
თხოვეს, კარები ჩაკეტეს და გულმოდგინედ შეუდგნენ ჭრილობის
ექიმობას. ეს ამბავი იმავე ღამეს მოეფინა მთელს კოლხიდას: ღამის
სიბნელემ, შემთხვევის მოულოდნელობამ და ცრუ ხმებმა, რომელიც
ყოველგნით გავრცელდა, უფრო მეტი ზარი დასცეს მეგრელებს.
იმდენად იყვნენ დაშინებულნი, საერთო უბედურება რამ გვეწვიაო,
რომ ყველა შეიარაღდა თავის დასაცველად და დილა აღრიანად სა-
სახლესთენ შეიკრიბა მრავალი ჯარი, რომელიც მზად იყო მოქმე-
დებისათვის, თუ რამე აჯანაყება მოხდებოდა ან მთავრისა და ან
სამშობლოს წინააღმდეგ. მთელი ეს ხალხი მინდორში დალაგდა, იჭ-
ბანაკი გაიკეთეს და გადასწყვიტეს, რომ აქედან ფეხს არ მოვიცვლით,
ვიდრე მთავარს უშიშარ-ყოფილს არ დავინახავთო. მთავარი ჩქარა-
20

ჯარგად შეიქმნა, რადგანაც კრილობა მძიმე არ აღმოჩნდა და ექიმობაც კარგი ჰქონდა. ლოგინიდან ადგა თუ არა, მთავარი შეჯდა ცხენზე და ეჩვენა ხალხს, რომელიც დაღონებული უცდიდა მისს მორჩენას.

მორჩენის უმაღლესი მთავარი შეუდგა იმის გამორკვევას, თუ ვის ჰქონდა მონაწილეობა შეთქმულებაში. პირველად დაიჭირეს მერიქიფე, რომელიც მთავარს ემსახურებოდა იმ საღამოს, როცა აფხაზმა დასჭრა. როგორც კი მერიქიფეს წამება დაუწყეს, იმან მაშინვე რიგ-რიგად ჩამოსთვალა შეთქმულები. ესენი, რასაკვირველია მაშინვე დაიჭირეს და აწამეს. დადგა სასტიკის მსჯავრის დღე. მერიქიფე და ორი მისი ძმა, რომელნიც მონაწილენი იყვნენ მისნი, ერთნაირად დასაჯეს, ორივე თვალი ამოთხარეს და ცალცალი ხელი და ფეხი მოსჭრეს. ამ საქმის მოთავე ვეზირი ჯერ ღამით დაახრჩეს და მერე დღისით ერთ დიდ ზარბაზანში ჩასდეს, ცეცხლი მისცეს და ამ გვარად მისი სხეული, ნაკუწ-ნაკუწად ქცეული, ჰაერში გაიბნა. თავის ძმას იოსებს მთავარმა თვალები დასთხარა და ყოველივე ქონება ჩამოართვა და დაუტოვა მხოლოდ სულ მცირე რაზმი, რაც საკმაოდ იყო საწყლად ცხოვრებისათვის. შემდეგ თავის სიძის გურიელის წინააღმდეგ გაილაშქრა, დაატყვევა იგი და ღირსეული სასჯელი მიჰყენა: დასთხარა თვალი, წაართვა ცოლი, შვილი და სამთავროც, მისი სამთავრო დადიანმა გადასცა გურიელის ბიძას მალაქიას. გურიელი ღირსი იყო ასეთის საშინელის სასჯელისა იმიტომ კი არა, რომ შეთქმულება მოახდინა დადიანის წინააღმდეგ, არამედ იმიტომ უფრო, რომ თავისის შამის წინააღმდეგ საშინელი სისასტიკე გამოიჩინა. თვითონ რომ მთავრად გამხდარიყო, იმისთვის სიყმაწვილეში თავისი მამა მოჰკლა. ამ გვარად ღვთის განგებამ არ ინება, რომ ასეთი მისი ბორეტება დაუსჯელად დარჩენილიყო, და მან ერთად დაჰკარგა სამთავრო, ცოლი, ერთად-ერთი შვილი, თვალითა ხედვა და თავისუფლება.

კოლხიდაში ხმა გავრცელდა, რომ ამაღენის მკვლელობის შემდეგ დადიანის გული იმდენად გაბოროტდა, რომ თავისი შვილები, რომელნიც პირველის ცოლისაგან ჰყავდა, მოწამლავს. ჰფიქრობდნენ, რომ დადიანმა ასეთი სისასტიკე ახალის ცოლის ჩაგონებით ჩაიდინაო. ამ ქალს, რასაკვირველია, უნდოდა, რომ დადიანის მემკვიდრეობა მიეღოთ მის საკუთარს შვილებს და არა აფხაზის ქალისას. ამბობენ, შეორე ცოლი თურმე დადიანს ხშირად მოაგონებდა, დარწმუნებული არ უნდა იყო იმაში, რომ პირველი ორგული ცოლის ნაშობი ვაჟები შენი კანონიერი შვილები არიანო. ერთისთვის თავის განმავლობაში პირველი ცოლისგან შენაძენი ორივე შვილი მოკვდა. თუმცა მათ საფლავზე ბევრი ცრემლი დაიღვარა, მაგრამ იქ მამის ცრემლი არ დაღვრილა; მათ არც თავის წინაპრებთან ერთად სამეფო აკლდათაში დაკრძალვა ღირსებით.

დადიანმა რომ ამგვარად თავისი საქმე შეასრულა და სამთავროს საქმეები მოარიგა, მაშინ განიზრახა აფხაზების დამორჩილება. აფხაზები ბუნებითაც მოუსვენარნი არიან და, ამას გარდა, დადიანისგან თავს შეურაცხყოფილად სთვლიდნენ, რადგან ამან გააგდო ცოლი, მათის მთავრის ქალი. ამის გამო აფხაზები ისე ბრახ-მორეულნი იყვნენ დადიანზე, რომ იმ დროს, როცა დადიანი გართული იყო თავის ძმისაგან დაწყებული ამბოხების დაცხრომის საქმეში, სულ თავს ესხმოდნენ სამეგრელოს საზღვრებს, რომელიც თითქმის სრულიად გააოხრეს, მცხოვრებლები დაატყვევეს და აფხაზეთში გადაასახლეს. დადიანმა, როგორც კი შინაურ საქმეებისაგან მოიცილა, საჩქაროდ გაილაშქრა აფხაზების წინააღმდეგ და მალეც დაამარცხა იგინი. აფხაზებმა მორჩილება განუცხადეს, ხარკი იტვირთეს, მაგრამ, რადგან ეს ხალხი მოქალაქობას და ვაჭრობას მოკლებულია, და არც ფული გააჩნია, არც საქონელი ხარკის გადასახდელად, — დადიანმა მათ ხარკად დაადვა რამდენიმე მწვევარ-მეძებარი და მიმიხო, რომლებითაც აფხაზები ნაქებია.

დაიმორჩილა თუ არა აფხაზეთი და გურია, დადიანმა იმერეთის დაქვერაც მოისურვა, რომლის მფლობელი ძველად მისი მეფე იყო. ამ განზრახვით დადიანს განუწყვეტელი ომი ჰქონდა იმერეთთან. თუმცა აქამდინ თავისი წადილი ვერ შეისრულა, რადგან იმერეთის მეფე გამაგრდა ქუთაისის ციხეში და მის სიმაგრეს დადიანმა ვერ სძლია, მაგრამ მაინც ისე დაასუსტა იმერეთის სამეფო, რომ სამეგრელოს ბევრად ჩამოუვარდება ძალ-ღონით.

ასეთი იყო დადიანის ღვაწლი ომისა და აჯანყების დაცხრომის საქმეში. არა ნაკლებ შესანიშნავია მისი ღვაწლი მშვიდობიანობის დროს. მართლაც, მისი საქმეები ცხადად გვიჩვენებენ, რომ ეს მთავარი ჩვენს განათლებულ ქვეყნებში რომ აღზრდილიყო და ჩვენის საუკეთესო მასწავლებლებსაგან სწავლა-განათლება მიეღო, ვერც ერთი მთავარი მას ვერ აჯობებდა. უმოძღვროდ და უოსტატოდ, მხოლოდ ბუნებით, შეუთვისებია მას მარად საქებური ზნე-ჩვეულება. საჭმელში ისეთი ზომიერია, რამ ხშირად რაიმე საქმის გამო, ან ნადირობისათვის ისე აღეცხა სუფრიდან, რომ ან სულ არასჭამს, ან ცოტა რასმეს მოსციცქნის. არასოდეს იგი ღვინით დამთვრალი არ უნახავთ, თუმცა მის ქვეყანაში სიმთვრალე, საერთოდ ნაკლებდებოდა შეადგენს.

უსაქმურად მისი ნახვა შეუძლებელია. პირიქით, მუდამ დაუღალავად შრომობს და ყოველთვის მზად არის ყოველ-გვარის ვარჯიშობისათვის. ლაშქრობაში იგი მარდია, ჩუმი და მხნე. ამიტომაც ყოველ ომში იგი იმარჯვებს. ისე უყვარს თვისი ქვეშევრდომები, რომ, როდესაც კი მათ რამე მწუხარება შეემთხვევა, ან ანუგეზებს მამობრივის სიყვარულით, ან და აღმოუჩენს კიდევ, შესაფერს შემწე-

ბას მათს გაჭირებაში. ისე ტკბილად და ზრდილობიანად ექცევა თავის კარის კაცებს, რომ თვითეული მათგანი დარწმუნებულია, რომ სხვებზე დაახლოვებული მე ვარო. დადიანი ისე მოხერხებულად იქცევა, რომ ყველა ერთნაირად არის ამაში დარწმუნებული. ამის გამო ყველას ისე უყვარს მთავარი, რომ არც ერთი მისთვის სიცოცხლეს არ დაზოგავს.

მეხსიერება ისე ძლიერი აქვს, რომ დავიწყება, რა არის არ იცის. ხომ მრავალი მოლაპარაკება აქვს სხვა-და-სხვა საქმის გამო, მაგრამ ყოველის მოლაპარაკების და ხელშეკრულების უმცირესი სიტყვაც კი გაახსენდება ექვსის და შვიდის წლის შემდეგაც.

ქვეშევრდომების შემწეობისათვის ისე მოწადინებულია მუდამ, რომ ამ მხრივ მისი მოქმედება მომაგონებს ისაიას სიტყვებს შესახებ იმ მთავრისა, რომელსაც სურს თავიდან აიშოროს მთავრობა და ამბობს: „არა ვიყო მე თქუცნდა წინამძღვარ, რამეთუ არა ვარ მე მკურნალი¹³ და არა არს სახლსა ჩემსა პური, არცა სამოსელი“ (ისაია, თ. 3 და 7). ამ ადგილიდან სჩანს, რომ ძველად მთავარის მოვალეობა იყო ეზრუნა თავისი ხალხის საზრდოსა, ტანსაცმლისა და ექიმობისათვის. ეს ჩვეულება ჩვენს ქვეყნებში სრულებით განდევნილია, მაგრამ დადიანი თავის ქვეყანაში კი მტკიცედ მისდევს ამ ჩვეულებას. მართლაც, იმისათვის რომ ექიმობა გაუწიოს თავის ხალხს, კითხულობს სხვა-და-სხვა საექიმო წიგნებს, რომელმაც გადმოთარგმნილია ლათინურიდან მათს ენაზე, შესწავლილი აქვს მრავალი სანელებელი; სამკურნალო ბალახები მცენარის ძირები და აკეთებს მრავალს წასაცხებს და სასმელს წამალს. ასეთის წამლებით სავსე აქვს ყუთები, რომელთაც თან დაატარებს და საჭიროებისამებრ ყველას ურიგებს. ამ წამლებს ისე თხოულობენ, თითქოს თვით გალენი¹⁴ ურიგებდეს მათ.

რაც შეეხება პურს ან საზრდოს, დადიანი ამაზე ისე ზრუნავს თავის ქვეშევრდომების სასიკეთოდ, რომ მისს სასახლეში ყველას ეძლევა საზრდო სრულიად უფასოდ. ვინც უნდა მივიდეს, კარის კაცი, თუ უცხო ვინმე, მაშინვე თავის ულუფას მიართმევენ. სუფრაზე რომ დაჯდება დადიანი, გარშემო მსხდომ სტუმრებს სულ თავის ხელით უთავაზებს საჭმელებს, ისე რომ ხშირად მას აღარა რჩება. თავის ხალხის შესამოსად დადიანი განსაკუთრებით ცდილობს. იბარებს კონსტანტინეპოლიდან და ირანიდან ქსოვილებს თავისი კარის კაცების შესამოსად და სხვებისათვის დასარიგებლად. ვისაც ოქრომკედის და აბრეშუმის ქსოვილი არ ეკუთვნის, იმისათვის შალებს ამზადებინებს და თავისი ხელით ურიგებს სუსხიან ზამთარში. ამიტომაც საფუძვლიანად შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ სწორედ ამას ეკუთვნის სამთავრო. რათა ჰკურნოს თავისი ქვეშევრდომნი და მოუპოვოს მათ პური და სამოსელი.

დადიანი ფრიად მოყვარულია მართლ-მსაჯულებისა. მან სასტიკის ზომებით ალაგმა მეგრელების ონაგარი ბუნება. ამ ჟამად ველარ გაიგონებთ მის სამთავროში ისეთს ქურდობას და მტაცებლობას, როგორც წინათ იყო. უწინ უძლიერესი მებატონენი კანონებს არ ემორჩილებოდნენ, უძღურებს ყველაფერს ართმევდნენ და უცხოელს, რომელიც კი კოლხიდაში მოვიდოდა, სცარცვავენენ. ამ მთავრის დროს კი ისე შეშინებულნი არიან, რომ ვერც უცხოელებს აწყენი-ნებენ და ვერც უძღურებს აწიოკებენ.

დადიანი საკვირველ პოლიტიკას ადგას თურქეთის მიმართ. იგი კარგად იცნობს თურქეთის მტარვალობას და აგრეთვე იცის, რამდენი სამეფო ჩაუნთქავს მის მტარვალობას, რამდენი მომიჯნავე ქვეყანა დაუპყრია. თურქეთმა რომ მისი სამთავროც არ გასრისოს, დადიანი ცდილობს მეგობრობა დაიმსახუროს თურქეთისა, მაგრამ ისე კი, რომ ამით მთავრის ღირსებას არა მოაკლდეს-რა. ასეთი მეგობრობის დასაცველად დადიანი ყოველ წელიწადს სულთანის ვეზირებს ფეშქაშებს უგზავნის და ყოველ ორ წელიწადში ერთხელ სულთანს ხარჯს აძლევს. ამნაირად დადიანი თავის ნებით გახდა თურქეთის მოხარკე. ხოლო მთავრის ღირსებას ისე შეუბლალავად იცავს, რომ არასოდეს არავითარს ბრძანებას თურქეთიდან მოსულს არ ასრულებს.

რამდენიმე წელიწადია მას აქეთ, სულთან მურადმა, აწინდელმა ხელმწიფემ თურქეთისამ, როცა იგი ომობდა ირანის შაჰ-სეფის წინააღმდეგ და ერევანის ქალაქს შიადგა ასაღებად, შემოუთვალა დადიანს, შენ ჩემი მოხარკე ხარ და რადგანაც ერევანი შენი სამეფოს მახლობლად არის, რიგია მოხვიდე და დამეხმარო. ამაზე დადიანმა უპასუხა, არასოდეს არც მე და არც ჩემს წინაპრებს ვალად არ გვედო თქვენი და თქვენის წინაპრების ომში სამსახურიო და ამიტომაც არც ახლა ვიხსლებითო. ამასთანავე გაიხსენეთ, რომ ხარკს იმიტომ კი არ გაძლევთ, რომ პირდაპირ თქვენი ბატონობა მეცნოსო, არამედ იმიტომ, რომ თქვენ ჩემს საზღვარში ჯარით არ შემოხვიდეთო. და თუ ამას იხამთ, მე მყისვე მოგისპობთ ხარკს და ადვილად შევიძლებ ჩემის ჯარით დავიცვა სამთავროო.

სულთანმა არავითარი პასუხი არ გასცა დადიანს არც წერილით და არც საქმით, რადგან დარწმუნებული იყო, ერთის მხრით, რომ ეს პასუხი სამართლიანი იყო და მეორეს მხრით, რომ დადიანის სამთავროს ისეთი მაგარი საზღვრები ჰქონდა ბუნებით, რომ მისი დაპყრობა შეუძლებელი იყო. ყოველ შემთხვევაში სულთანი დარწმუნებული იყო, რომ კიდევ გარდავწყვიტო სამეგრელოს დაპყრობა, ამისათვის იმდენი ჯარი უნდა ვიხმარო და ხარჯი გავსწიო, რომ ამ ხარჯათ დაპყრობილი სამთავრო არ ელირებაო. სულთანმა ისიც კი იცოდა, რომ მეგრელები არაფრად აგდებდნენ თურქების ძალას,

რადგან როცა კი თურქეთის ჯარი ან ზღვით ან ხმელეთით მიადგებოდა სამეგრელოს, მეგრელები ყოველთვის მზად იყვნენ თვითონ დაეწვათ თავიანთი სახლები, აბარგებულყვნენ თავიანთი საქონლით და ავეჯით და მთებში გახიზნულიყვნენ. მერე იქიდან ხშირად ჩამოვიდოდნენ და, ადგილობრივი ჩვეულებისამებრ, ჩასაფრებულნი სროლას დაუწყებდნენ თურქების ჯარს, და ამ გზით ჩქარა დაამარცხებდნენ მათ. ამ საქმეში მეგრელებს ხელს უწყობდა ის ვარემოება, რომ მათი ქვეყანა გაუვალი ტყითა და ჭაობით იყო დაფარული.

მეორე პოლიტიკური ხერხი, რომელსაც ხმარობს დადიანი თურქეთის მიმართ, ის არის, რომ ცდილობს მტკიცედ დაარწმუნოს თურქები, რომ სამეგრელოზე უფრო ღარიბი და უბედური ქვეყანა დედამიწაზე მეორე არ მოიძებნება. ამისათვის, როცა თურქეთიდან ელჩები მოვლენ, დადიანი საზღვარზე თავის კაცებს დაახვედრებს, რომელთაც სამუდამოდ ნაბძანები აქვთ, გვერდი აუხვიონ კარგს პირდაპირს გზებს, მშვენიერს და კარგს ადგილებს და სანახავებს, და გამოატარონ ციკაბო კლდეებზე, ტალახიან გზებზე, დაბურულ ტყეებით და ცუდი ადგილებით; მდინარეებში გასვლის დროს უნდა ამოერჩიათ უფრო ღრმა ფონი, ღამით უნდა დაებინავებინათ რომლისამე ღარიბი გლეხის სახლში, სადაც ლოგინათ დაეგოთ მხოლოდ თივა და საჭმლად ეშოვნათ ყველი და მწვანილზ.

ელჩები ფიქრობდნენ, რომ მთავრის სასახლეში როცა მივაღთ, მაშინ მაინც კარგათ მოგვასვენებენო. მაგრამ მთავარი აქაც ახირებულად დახვდებოდა: დანჯდარი ხის ქვეშ, ძველს ხალიჩაზედ, ღარიბულად ჩაცმული მიიღებდა ელჩებს. გარეშემო მრავალი მზღებელი ჰყავდა, მაგრამ ყველანი ცუდად ჩაცმულნი. აქ რომ მიიღებდა ელჩებს და მოისმენდა სულთანის უსტარს, მიუჩინდა მათ მოსასვენებლად, უფრო ხშირად ერთ დიდ ფიცრულ სახლს, თითქმის უკაროს და უსახურავოს, რომელშიაც კაცი ერდს კუთხესაც ვერ იპოვიდა, რომ წვიმის დროს თავი შეეფარებინა. საჭმელად ყოველ დღეს მიართმევდნენ თხის ხორცს, რაც შეიძლებოდა უარესს. პური საზოგადოდ ცოტაა ამ ქვეყანაში და ელჩებსაც ისე გამოზოგვიტ. მიართმევდნენ ხოლმე, რომ იგინი შიმშილსაც ვერ იკლავდნენ. რაც შეეხება ღვინოს, თუმცა ელჩებს დიდი სურვილი ჰქონდათ თავისი კანონი დაევიწყნათ და წინააღმდეგ ამ კანონისა, დაელიათ ყურძნის წვენი, მაგრამ ისეთს საძაგელს ღვინოს მიართმევდნენ ხოლმე, რომ ძალა-უნებურად უნდა მტკიცედ დაეცვათ თავისი კანონი და წყურვილი მარტო წყლით დაეკმაყოფილებინათ.

აგრე შევიწროვებულნი და გაჭირვებულნი იყვნენ დადიანის კარზე ელჩები. ამიტომაც იგინი სწყევლიდნენ იმ წამს, როდესაც მოვედით ამ დაწყევლილს და ჯოჯოხეთზე უარეს ქვეყანაშიო. ყველა ამ ღონისძიებას ხმარობდა დადიანი იმისთვის, რომ კონსტანტინე-

პოლში ცუდი აზრი ჰქონოდათ ამ ქვეყნის შესახებ და ხონთქარს-
აზრადაც არ მოსვლოდა არც ხარკის მომატება და არც ამ ქვეყნის
სრულად დაპყრობა.

სამძიმო საქმეში დადიანმა არ იცის აჩქარება. აი მაგალითი:
ერთი დიდი კაცი სამის წლის განმავლობაში ცდილობდა ხალხის
აჯანყებას და თვით დადიანის მოკვლას. დადიანმა, თუმცა ეს
მისი ბოროტ-განზრახულობა კარგად იცოდა, მაინც იმას ცდილობდა,
მოფერებით და წყალობით მოეგო მისი გული და არასოდეს არ
უუქრია იმისი დასჯა, სანამდის არ დარწმუნდა, რომ ამ კაცზე
არაფერი სიკეთე არ გადისო და სულ უურო და უფრო ცდილობს.
სისრულეში მოიყვანოს თავისი ბოროტი აზრი. მხოლოდ შემდეგ
ამისა შეიპყრა დადინმა ეს კაცი და ორივე თვალი ამოთხარა და
მასთან ერთად თავიდან მისი სულელური აზრიც ამოგლიჯა.

დადიანმა სრულებით განაახლა ქვეყანა იმით, რომ მრავალი
უცხო ხალხი მოიწვია, განსაკუთრებით სომხები და ებრაელები,
რომლებიც ძლიერ ეტანებიან ვაჭრობას. მათ აძლევდა ცხენებსა და
ფულს და გზავნიდა ირანსა და თურქეთში, რათა იმ ქვეყნებიდან
მოეტანათ ოდიშში მრავალი სავაჭრო, რომლის სახელიც არ იცოდ-
ნენ წინად მეგრელებმა. ვაჭრობაში ფულის ხმარება სრულიად არ
იცოდნენ მეგრელებმა და თავიანთ ნაწარმოებს ერთსა მეორეზე
ცვლიდნენ. ახლა კი მთავარს ზარათხანა აქვს გაკეთებული, სადაც
ყოველ წელიწადს სკრიან რამდენსამე ათას მანეთს. თავის სამთავ-
როში ხალხის გამრავლებიშათვის დადიანი დიდის წყალობით იზი-
დავს უცხოელებს, განსაკუთრებით ხელოსნებს. მოსული რომ აღარ
წავიდეს აქედან, მთავარი აძლევს სახლს, მიწა-ადგილს და ყოველ-
სავე, რაც კი შეეფერება მოსულის წოდებას და მდგომარეობას.

ღვთის მსახურების და ეკლესიის საქმეშიც გამოიჩინა დადიანმა
თავი. არ არის ოდიშში ახლა არც ერთი ეკლესია, სადაც მისი ღვთის
მოყვარეობის ნიშანი არ იყოს; რომელიც დანგრეული ეკლესია იყო,
ხელახლავ ააშენა; რომელსაც სახურავი არ ჰქონდა, იმას სახურავი
გაუყეთა; რომელსაც ორნამენტები შემოსცლოდა, ისევ გაამშვენიერა
და შეამკო. ამასთანავე ყველა ეკლესიას ფრიად შეუმატა შემოსა-
ვალი. უთვალავი ოქრო ვერცხლის ხატი გააკეთებინა თვალმარგა-
ლიტებით შემკობილი. ათი წლის განმავლობაში ოცზე მეტი ოქრო-
მჭედელი ჰყავდა, რომელნიც განუწყვეტილვ აკეთებდნენ საეკლესიო
ქურქებს.

მათ შორის უნდა მოვიხსენიოთ. ძვირფასის ქვებით შემკული
ფიალი, რომელიც ფასობსო, ამბობენ, თორმეტ ათას სკუდოთ (Scudi);
ღვთის მშობლის ხატი, ხალასი ოქროსაგან გაკეთებული და ძვირ-
ფასის ქვებითვე შემკული, რომელსაც აფასებენ ხუთი ათას ოქროდ
(ducati), და მრავალი ამისთანა, რომელიც დადიანმა თავის სამთავ-

როს ყველა ეკლესიებს დაურიგა. ასეთია ეს დიდსულოვანი და
კეთილშობილი მთავარი, რომელსაც საუცხოვო ნივთები სურს გა-
აკეთოს, მაგრამ მისი სურვილი სურვილად რჩება ხელოვანთა სიმ-
ცირის გამო,

V

საპატრიარქოს წოდებანი

კოლხიდის ან ოდიშის ერი შესდგება, როგორც ქვეყნიერო-
ბის ყველა ერი, აზნაურების და გლეხებისაგან- თვითეული ამ წო-
დებთაგანი კიდევ განაწილდება: აზნაურის წოდებას შეადგენენ
აზნაურები და თავადები, ანუ ადგილობრივ სახელწოდებით ეინას-
კვები (Ginasquà)¹⁵ და ჟინაჯები (Ginaggi)¹⁶; გლეხთა წოდებას შეად-
გენენ მსახურები და მოინალები¹⁷.

მხოლოდ თავადებს შეუძლიანთ თავის ხელქვეით იყოლიონ აზ-
ნაურები. აზნაურებს ემორჩილებიან მსახურნი და მოინალები. მსა-
ხურებს მარტო მოინალები შეუძლიანთ იყოლიონ ხელქვეით.

თავადებს ისეთი უფლება და მნიშვნელობა აქვთ საპატრიარქოში,
როგორც არ მოეპოვება არც ერთს თავადს ევროპაში. ხშირად მთა-
ვარი უმოყვრდება მათ, ისე რომ თითქმის ყველა მათგანი ენათესა-
ვება დადიანს, რომელიც ამის გამო დიდად პატივსა სცემს მათ. სა-
სახლეში მოვლენ, თუ სამგზავროდ წავლენ, თუ საომრად გავლენ,
მუდამ თავადებს ახლავთ მათი აზნაურები.

არავის არ შეუძლიან გამოვიდეს იმ წოდებიდან, რომელშიაც
იგი დაბადებულა, ისე რომ აზნაურს არ შეუძლიან თავადი გახდეს,
მსახურს—აზნაური და მოინალს—მსახური. ყოველი კაცი უნდა დარ-
ჩეს თავის წოდებაში, თუნდაც სიმდიდრით გაუსწორდეს კოლხი-
დის უდიდებულეს კაცს.

აზნაურებსაც მაღლად უჭირავთ თავი მსახურთა და მოინალთა-
მიმართ. ემსახურებიან თავიანთ აზნაურს იმავე წესით და რიგით,
როგორც მთავარს ემსახურებიან მისი ხელქვეითები. თვითეულ აზ-
ნაურს ჰყავს, თუმცა რიცხვით ნაკლები, მაგრამ იმავე სახელწოდების
მოსამსახურეები, როგორც მთავარს: თვითეულს ჰყავს თავისი სახლთ-
ხუცესი, მესტუმრე, მოლარე, მერიქიფე, მეჯინიბე, ხაბაზი, მზარეთ-
ლი, მემარნე და ბაზიერი, როგორც მთავარს!

მსახურები ანუ გლეხები ჩვეულებისამებრ, მტკიცედ ასრულე-
ბენ თავის სამსახურს და იხდიან იმ ბეგარას, რაც თავიანთ ბატონ-
ნის ძველიდან ჰმართებიან. ამ მხრით ისეთი მტკიცენი არიან, რომ
მოკვდებიან და არ გადაიხდიან ერთი იოტით იმის მეტს, რაც ჩვეულე-
ბით დაიბეზულია. ჩვეულებრივი მათი მოვალეობა ის არის, რომ სა-

კუთარ ოჯახში დარჩნენ და ოჯახის ერთ-ერთი წევრი, მოწიგობით, ბატონს მის სახლში ემსახურებოდეს. ლაშქარსა და მგზავრობაში მსახური თან უნდა ეახლოს ბატონს ცხენით, თუ ცხენი ჰყავს, ან ფეხით, თუ ცხენი არა ჰყავს. ხენა-თესვისა და მოსავლის დროს მსახური ვალდებულია თავის ჯალაბით, თოხით, გუთნით და ხარებით მიეხმაროს თავის ბატონს.

მოინალებს კი, ვარდა ზემოხსენებული ვალდებულებისა, კიდევ უფრო სათაკილო ტვირთი ადევთ. მათი მოვალეობაა ზამთრისათვის ბატონს შეშა მოუმზადონ და არასოდეს ცეცხლი არ გააქრონ სასახლეში. რრცა ბატონი სხვაგან წავა, მისი ბარგი, ჭურჭლეულობა იქნება, თუ სასმელ-საქმელი, თუ ლოგინი, მოინალმა უნდა უზიდოს თავის ზურგით. ნება არ აქვს ცხენით ეახლოს, კიდევ რომ ჰყავდეს ცხენი. აგრე უნდა სდიოს უკან ბატონს, სადაც წაბრძანდება იგი.

ვარდა პირადი სამსახურისა, ყოველი გლეხი ვალდებულია ბატონს, მისის შოთხოვნისამებრ, აჭამოს წელიწადში ერთხელ, ორჯელ ან სამჯერ, ჩვეულებისა და იმის მიხედვით, თუ რაქმენი მიწა-ადგილი აქვს გლეხს. ვინც უფრო შეძლებულია, ძროხა უნდა მოუყვანოს და ურმით ლომი, პური, ღვინო და ქათმებრ. ვისაც კინაკლები მიწა-ადგილი აქვს, უნდა მოუყვანოს ერთი ლორი, სამი თუ ოთხი გუდა ღვინო და ერთი ტომარა ლომი თავის პურით და ქათმით. ვარდა ამისა ყველანი მზად უნდა იყვნენ მიიღონ თავიანთ სახლში და შეძლებისამებრ გაუმასპინძლდნენ უცხო კაცს, რომელსაც ბატონი მათთან დასადგომად გამოგზავნის. როცა ბატონს სტუმრები შოუვა, ყოველი ყმა ვალდებულია ძღვენად მოართვას პური, ღვინო, ქათმები, ყველი და ხილი. დიდ დღესასწაულებში ჩვეულებად არის მიღებული, რომ ყმა ბატონს გაუმასპინძლდეს. უფრო ჩვეულებისამებრ, ვიდრე ვალდებულების ძალით, ყმა უმასპინძლდებოდა ბატონს აგრეთვე შობის მარხვაში და დიდ მარხვაშიც, რასაკვირველია; შესაფერის სამარხო საქმელებით. ვარდა ამისა, ყოველთვის, როცა ბატონი მოისურვებს, შეუძლია მივიდეს თავის ყმასთან ვახშმად ან სადილად და ყმა ვალდებულია გაუმართოს კარგი მასპინძლობა.

აქაური ბატონის უფლება ბევრად აღემატება ჩვენი იტალიელი თავადების უფლებას, რადგან აქაურ ბატონს შეუძლია გაასამარჯლოს თავისი ყმა და ყმას ნება არ აქვს მის განაჩენზე იჩივლოს თვით მთავრის წინაშეც. ბატონს შეუძლია არამც თუ დაატუსაღოს თავისი ყმა, არამედ აწამოს და სასტიკად დასაჯოს, მაგალითად მოსკოვსა ხელი, ფეხი, ამოსთხაროს თვალები, წაართვას ყოველივე ქონება და მოუსპარს თვით სიცოცხლეც. ვარდა ამისა თუ რომელიმე ყმა უშვილოდ გადავიდა, მისი ყოველივე ქონება რჩება ბატონს. ზოგჯერ, როცა ყმას მარტო ერთი მცირეწლოვანი შვილი რჩება, ბატონი ამ შვილს ჰყიდის ხოლმე თურქეთში და მისს შემკვი-

მეგრული გლეხის ქალი.

ქრ. კასტელის, ალბონიდან (მე-7 ს.).

საქართველოს მუზეუმი.

დროებას თვითონ დაიჩემებს. ამრიგად მეგრელების სიმდიდრე ყმების სიმრავლეზეა დამოკიდებული, რადგან ყოველიფერი ამ ყმებისაგან შემოუდით. ამიტომაც ვისაც მეტი ყმა ჰყავს, იგი უფრო მდიდრად მიაჩნიათ, ვისაც ნაკლები ჰყავს, ის ნაკლები მდიდარია; ვისაც კი იმდენი ყმა ჰყავს, რომ ყოველ დღე ხარჯის გაუღებლად მოსდის საჭმელ-სასმელი, იგი მეტად მდიდარ კაცად მიაჩნიათ.

VI

მეგრელების სახლში

ხუროთ-მოძღვარი სახლის აგების დროს უნდა ეცადოს, რომ მისგან აშენებული სახლი იყოს დასატევი, მტკიცე და ლამაზი. სახლი რომ კარგად დასატევი იყოს, საჭიროა ჰქონდეს რამდენიმე ოთახი, რაც შეიძლება დიდი და რიცხვით მეტი; გარდა ამისა ოთახები უნდა ისე იყოს მოწყობილი, რომ ერთ ოთახში მოთავსებული ადამიანი სხვა ოთახებში მყოფს არ აწუხებდეს. სიმტკიცისათვის სახლი ისე მაგრად უნდა იყოს აშენებული და ისეთის კარგის ქვისაგან, რომ მიწის ძვრამ და ქარიშხალმა მას ვერა აენოს-რა. სიმშვენიერისათვის კარგი ხუროთ-მოძღვარი სახლს გაუკეთებს ხოლმე ქანდაკებას, ორხამენტებს, კარნიზებს, სვეტებს, აიკანს და სხვადასხვა მხატვრობას. ყოველი, გონიერი ხუროთ-მოძღვარი ცდილობს, რომ ჩამოთვლილი სამი პირობა დაცული იყოს სახლის აშენების დროს.

ხოლო მეგრელები ჩვენის ხუროთმოძღვრების კანონებს სრულიად არ მისდევენ და მათი სახლები არც დასატევია, არც მაგარი და არც მშვენიერი. პირველად ყოვლისა მეგრელის სახლში კაცი ვერ მოთავსდება კარგად, რადგან სახლი წარმოადგენს მხოლოდ ერთს ოთახს, სადაც ბატონებიც, მოსამსახურეებიც, კაცებიც და ქალებიც ერთად შემწყვდელან. ამ ოთახის შუაგულში ზამთრობით მუდამ ცეცხლია გაჩაღებული და ლაპარაკის და ერთმანეთში ბაასის გამო ისეთი ხმაურობაა, რომ შეუძლებელია კაცმა აქ მოისვენოს; რომელიმე წვერი ოჯახისა დაღლილობისაგან ძალა-გამოღეული თუ ერთ-ერთ კუთხეში მიიკუნჩხვის და იქ მიიძინებს, თორემ სხვა ღონე არ აქვს მოისვენოს. რაც შეეხება სახლების სიმაგრეს, ამის თაობაზე საკმაო ვთქვათ, რომ სახლები სულ ხისგან შენდება და ისლით ჰხურავენ. აქ არაიან არ არის დარწმუნებული, რომ მისი სახლი საღამომდე მთელი იქნება, რადგან ქარი რომ ამოვარდება, გადააგლეჯს ისლს და სახლი დარჩება უსახურავოდ, ან და შემთხვევით ნაპერწკალი მოხვდება და სახლი ერთიანად გადაიწვის. სიმშვენიერეს ხომ სრულიად მოკლებულია მათი სახლები, რადგან ფანჯრები არ აქვთ და

სინათლე შედის მხოლოდ კარის შემწვობით და რადგან კარი პატარაა, სინათლეს სულ ცოტა შედის სახლში. არამც თუ არავითარი მხატვრობა არა აქვს სახლს, არამედ გამუდმებული კვამლის გამო ისე გაქვარტლული და გაშავებულია სახლი, რომ იფიქრებთ, ბუხარში ვარო და არა პატიოსან სადგომში. ხოლო რამდენად მოკლებულნი არიან მეგრელები ხელოვნებას სახლების აშენებაში, იმდენად ბუნებას უხვად დაუბერტყია სამეგრელოსათვის თავისი კალთა და შიუცია მიხერხებული და მშვენიერი მდებარეობა. სამეგრელო მდიდარია ამწვანებულის გორაკებით, ვრცელის ველებით, კეკლუცის ქალაქებით, მდინარეებით, ღელეებით და წყაროებით, რომელიც ყოველის მხრით ჩამოუდის. უფიქრობ, რომ ამ ბუნების სიმშვენიერეა მიზეზი, რომ მეგრელები არ ცდილობენ მაგარი და მშვენიერი სახლები ააგონ, რადგან ჰსურთ დროს შესაფერად სხვა-და-სხვა ადგილას გადავიდნენ და ყველგან შესაფერის სიამოვნებით დასტკბნენ. კარგად და მდიდრულად აშენებული სახლი ხომ ერთს ადგილას იჭერს კაცს. მეგრელები, რათა ყოველივე ადგილის სიამოვნება იგემონ, ერთი ადგილიდან მეორეზე გადადიან. ამიტომაც ადვილად და მცირე ხარჯით იშენებენ ნაირ-ნაირ სახლებს, ცალკ-ცალკე, სოფლად, ვისაც სად ურჩევნია; არა აქვთ მათ არც ქალაქი და არც დაბა, რომ შეჯგუფულად სცხოვრობდნენ. ზოგი იშენებს სახლს გორაზე, ზოგი ვაკეზე, ზოგი პატარა ტყეში და ზოგიც წყლის პირად. ვინც კი უფრო შეძლებულია, ყოველგან თითო სახლი აქვს, რათა დროს შესაფერად შეეძლოს ხან ერთ ადგილზე და ხან მეორეზე იცხოვროს. ზამთარში თავს იფარებს ტყეში, სადაც შეშას ბლომად შოულობს და ცეცხლს განუწყვეტლად ანთებს სახლში; თან ხშირი ხეები ქარისაგან იფარავს და თან გარეული ღორისა და ირმის სიმრავლისა გამო ნადირობასაც შუდამ შეექცევა. აქ გადმოჰყავთ თავიანთი წვრილ-ფეხი და მსხვილ-ფეხი საქონელი, რომელიც აქ სიცივისაგან თავს იფარავს და მშვენიერ საბალახოსაც ჰპოულობს.

ზაფხულობით კი მეგრელები მიდიან სადგომად მთა ადგილებზე, სადაც მრავალნაირი ხილია და მახლობლად ანკარა წყაროები ჩამოიხუხჩუხებენ; მერე რამდენი საჩრდილობელი ხეებია იქ, რომელთა ქვეშაც შეუძლიანთ განცხრომას მიეცნენ და დასტკბენ გრილის ნიავეთ. გაზაფხულსაცა და შემოდგომასაც შესაფერ ადგილებს არჩევენ. მხოლოდ ზღვის პირას არა აქვთ სახლები, როგორც ცუდის ჰაერის მიზეზით, ისე მეზობელ ბარბაროსების თავს-დაცემის შიშით.

მთავარს ორმოცდაათზე მეტი სასახლე აქვს, რომელთა შორის უმშვენიარესია ზუგდიდის სასახლე. იგი აგებულია საუცხოო ქვისაგან და შესანიშნავია, როგორც სიდიდე-სიერციით, ისე ფანჯრების, აივნების და ირანული მხატვრობის სიმშვენიერით. შემდეგ მთავრისა ყველა დიდებულთ მეტ ნაკლებ რამდენიმე სასახლე აქვთ და ერთიდან მეორეში გადადიან, როგორც ზემოდ ვთქვით.

სამეგრელოს მთავრის სასახლე ზუგდიდში
ქრისტეფორე კასტელის ალბოშიდან (მე-17 ს.). საქართველოს მუზეუმი

აღვწეროთ ეხლა მეგრელების კარ-მიდამო. ავლნიშნოთ ჯერ, რომ ყოველ მეგრელს ისე დიდი ეზო აქვს, რომ უფრო მინდორს წარმოადგენს. ეზოში იზრდება მხოლოდ კარგი ბალახი და სარეველას ვერ ნახავთ. ყოველ მოსახლეს თავი მოსწონს ეზოს სიწმინდით. ეზოს არტყია გარშემო თხრილი და ღობე. ყოველი მოსახლე სცდილობს, რომ, რაც შეიძლება, მშვენიერი ღობე გააკეთოს. ამ ღობეს წარმოადგენს მიწაში დასობილი ერთმანერთზე წკნელით მიკრული მაგარი სარები. შესავალთან სდგამენ დიდს ალაყაფის კარებს, რომელიც გამაგრებულია კოჭებით და დიდის ხეებით; ზედ გამოქანდაკებულია სხვა-და-სხვა სახე პირუტყვებისა ან სხვის რისამე. თუმცა ყოველივე ეს ტლანქად არის გაკეთებული, მაგრამ რალაც სოფლურ სილამაზეს მაინც აძლევს ნაწარმოებს.

საჩრდილობლად რგავენ ეზოში სხვა-და-სხვა ხეს, უფრო ხშირად კირციხლას (Сарпени).¹⁸ ეს ხე ისე უშველებელი იზრდება კოლხიდაში, რომ ყველა სხვა ხეს აჭარბებს სიმაღლით და თვით ბუნებამაც ისეთი მშვენიერი სახე მისცა, რომ, ცხადია, ხელოვნებას არ შეუძლიან რაიმე დასძინოს თავის მხრით: ძირს რაც ტოტები აქვს, ფრიად გაშლილია ირგვლივ და მერე ნელ-ნელა, რაც ზემოდ მიდის, უფრო ვიწროვდება და ბოლოს წვერში სულ გაწვრილდება და მთლად დაემსგავსება ფიჭვის (Pigna) ნაყოფს. ასეთს ხეებს სხვა-და-სხვა რივად რგავენ: ზოგიერთებს სიგრძეზე მწკრივად გააყოლებენ, რათა დღის განმავლობაში კაცს შეეძლოს, როცა მოისურვებს, ჩრდილს ქვეშ გაისეირნოს; ზოგიერთებს კი ირგვლივ, წრესავით რგავენ, რათა მრავალს კაცს ერთად შეეძლოს ჩრდილს ქვეშ მოთავსდეს და პური სჭამოს ან მოისვენოს, თუ მოისურვებს. აი, 'ამ ხეების ჩრდილის წყალობით მეგრელები მთელს ზაფხულს გაურბიან აკვამლებულ სახლს და მუდამდღე, თუ სახლში ჯდომას წვიმა არ აიძულებს, დროს გარედ ატარებენ და დაღამებადღინ სულ ეზოში არიან: დასეირნობენ, საქმეებს არიგებენ, სჭამენ და სძინავთ კიდეც.

შემოლობილ ეზოში სახლს და სხვა-და-სხვა საჭირო შენობებს ირგვლივ სდგამენ ისეთ მანძილზე ერთმანეთზე, რომ, ვინიცობაა, ერთს რომელსამე შენობას ცეცხლი გაუჩნდეს, დანარჩენები არ გალიწვას.

ალაყაფის კარებში რომ შეხვალთ, პირველად წარმოგიდგებათ ყველაზე უფრო დიდი შენობა, რომელსაც მეგრულად ოხორო (Ochors) ჰქვია და რომელიც სტუმრების მისაღებად არის დანიშნული. როგორც კი შინაურები შენიშნავენ, რომ ვინმე უცხო შემოვიდაო ეზოში, მაშინვე მიეგებებიან და შეიყვანებენ ოხოროში, სადაც სტუმარი, თუ ზამთარია, ცოტაოდნად ცეცხლს მოითბობს, მოისვენებს და მერე სახლის პატრონთან მიიყვანებენ. ოხოროში ზამთრობით პურსა სჭამენ და ერთ კუთხეში სახლის პატრონის საუკეთესო ცხენი აბია, რათა ხელად ჰყავდეს, თუ უეცრად დასჭირდა.

ოხოროს იქით სხვა შენობები დგას: ერთ სახლში ცხოვრობენ და იძინებენ. ეს სახლი, როგორც ნათქვამია ზემოდ, ერთი ოთახისაგან შესდგება და ცალკე-ცალკე განყოფილება მას არა აქვს. მეორე შენობა მარანია, შესამე ტანისამოსის შესანახი შენობაა და მეოთხე სურსათის საწყობი. ტანისამოსის შესანახი შენობა უფრო მაგრად აშენებულია, მაღალა და წარმოადგენს ხის კოშკს. ასე მაღალს აშენებენ ამ შენობას იმისათვის, რომ ტანისამოსი დაიფარონ სინოტიესა და ქურდებისაგან. სადგომ სახლში კი ნოტიო არის და ქურდებიც ადვილად შედიან და შინაურების ძილში ადვილად იპარვენ, რაც მოხედებათ ხელში, რადგან სახლი უსაძირკველად ზედ მიწაზე დგას და ქურდს ადვილად შეუძლიან მიწა გამოსთხაროს და ქვეიდან შევიდეს სახლში.

თავადებს კი ეზოს შუაგულ ადგილზე უდგიათ პატარა ეკლესია, რათა სოფლის ეკლესიის სიშორის გამო, დღესასწაულებსა და მარხვაში არ დარჩნენ წირვა-ლოცვას მოკლებულნი. მეგრელები სწორედ ბედნიერები არიან, რომ სოფლად ასე ერთმანეთზე მოშორებით დგანან და მათი სახლები ისე შეჯგუფებულნი არ არიან, როგორც ქალაქებში და დაბებში. ბედნიერნი არიან იმით, რომ სრულიად თავისუფლად გრძნობენ თავს. ქალაქის მცხოვრებმა კი ისე უნდა ჩაიცივას, როგორც სხვები იცვამენ, თუნდაც შეძლება არ შესწევდეს და ის უნდა სჭამოს და იმ დროს, რასაც და როდესაც სხვები სჭამენ, თუნდაც მის ხაიათსა და გემოს ეს არ შეეუერებოდეს. მეგრელები კი სრულში თავისუფლად ცხოვრობენ: იცვამენ, როგორც უნდათ; სჭამენ, რაც უნდათ: ცხენზე ჯდებიან და სანადიროდ მიდიან, როდესაც ქვიფი მოუვათ და მოისვენებენ, როცა კი მოესურვებათ.

VII

ტანისამოსი

რაკი მოსახლეობა ავწერეთ, ეხლა საჭიროა გამოვხატოთ, თუ როგორ იცვამენ მეგრელები. მდებრიო ხალხის შესახებ არც კი ითქმის, რომ მას ტანს აცვიაო, რადგან მისი სიღარიბე იქამდია მიღწეული, რომ სამოსელი ძლივს ნახევარ ტანს უფარავს. მართლაც კაცების ტანისამოსს შეადგენს რაღაც შალის ნაგლეჯი, რომელიც ძლივს მუხლამდი უწვდება, და სულ უბრალო თოკი სარტყლად აქვთ. სხვას არა ზრუნავენ: არც პერანგის, არც შარვალის, არც წინდების და ფეხსაცმელის დარდი არა აქვთ. იმისთანებიც არიან, რომ ამ შალის ნაგლეჯსაც ვერ შოულობენ და სოფლად სულ შიშვლები დადიან. რადგან ოდიშის სინოტიე ხელს არ უწყობს ცხვრის გამრავ-

ლებას და ცხვარი ძვირია, მეგრელებსაც უძნელდებათ მცირეზღენი ტანისამოსის შექმნაც, რომ შიშველი ტანი დაიფარონ. ამიტომაც, თურქთა გემები როცა კი მოადგებიან სამეგრელოს ნაპირებს (ისინი მოდიან ყოველ წელს), მეგრელები დაიძვრიან ხოლმე თავიანთი სახლებიდან და მოაწყდებიან ამ გემებს შალის საყიდლად; მაგრამ, რადგან ფული არა აქვთ, გამოიტანენ კანაფს, თაფლს, ცვილს, სელს, ან სელის თესლს და ამეებს უცვლიან თურქებს შალზე. თოკი სარტყლად აქვთ მარტო ღარიბებს კი არა, შეძლებულებსაც. ყოველმეგრელს თოკი არა თუ სასარგებლოდ, არამედ მიუცილებელ საჭიროებად მიაჩნია, განსაკუთრებით გზაში. მართლაც: თუ ცხენის მოპარვა უნდა მეგრელს, თოკი სჭარია; თუ ცხენისთვის თივა ეჭირვება, თოკით უნდა შეჰკრას და მოიტანოს; თუ წყალში უნდა გაიყვანოს ცხენი, უთოკოდ ვერ გაიყვანს; თუ ომში ტყვე დაიჭირა, უთოკოდ შინ ვერ წამოიყვანს; თუ ქურდი დაიჭირა და უნდა დასაჯოს, თოკი უნდა ჰქონდეს, რომ ხელები შეუკრას და ხეზე მიაბას. ერთის სიტყვით თოკი ისე საჭიროა ამ ქვეყანაში, რომ ყოველს მეგრელს იგი წელზე აქვს და დიდად აფასებს და აღიდებს მას. გარდა თოკისა აზნაურებს და შეძლებულ გლეხებს არტყიათ ტყავის ქამარი, რომელიც შემკულია ვერცხლის ფოლაქებით. ამ ქამარზე ჩამოიკიდებენ ხოლმე სხვა-და-სხვა რასმე, რაც კი გზაში დასჭირდებათ, ქამარზე ჩამოიკიდებენ პირველად ხმალს ფართო ღვედით, რომელსაც სიგრძე აქვს სამი, ოთხი თუ ხუთი მტკაველი, ისე რომ, როცა დადიან, ხმალს მიწაზე მიათრევენ გრძელ კუდსავით. ქამარზე ჩამოიკიდებენ კიდევ დანას თავისი სალესით; პატარა საფულე ქისას, რომელშიაც ან სულ არაფერია და ან სულ ცოტა რამე ჰყრია; მეორე ქისაში უდევთ კვესი, კაჟი, წუმწუმა და აბედი; მესამე ქისაში აქვთ ნემსები სხვა-და-სხვა ნაირ ძაფებით; ჰკიდიათ აგრეთვე სავარცხალი, მახათი, წვრილი საბელი, ცხენისათვის სისხლის გამოსადენი რკინა, სულ პატარა ქისა ტყავისა დაწყვილის მარლიდ საფსე, ერთი ქისა კიდევ პილპილით, ან სხვა რაიმე სანელებელით სავსე. პატარა თაფლის სანთელიც ჰკიდიათ, ვინიცობაა ღამე გზაში დაერჩეთო და შემთხვევისამებრ დაგვჭირდესო; ასი სხვა რამე წვრილმანი ჰკიდიათ, მაგრამ სიმოკლისათვის არ ჩამოვთვლით. ერთის სიტყვით მათ წელზე ჰკიდია მთელი მალაზია. ფეხსაცმელს ოდიში უმეტესს ნაწილად ჰკერავენ მოუქნელის ტყავისაგან, როგორც ჩვენი მთიული გლეხები; ბევრი ამ ფეხსაცმელს ისე შნობიანად ჰკერავენ, რომ ბატონებიც კი იცვამენ სანადიროდ რომ მიდიან, უფრო მარდად სიარულისათვის. ქალები და და კეთილშობილები ირანულ ქოშებს ატარებენ სამ გოჯიან ქუსლებით. ეს ქოშებზე სხვა-და-სხვა ფერის ტყავისაგან იკერება. ასეთი ტყავისაგან ჰკერავენ იმ წალებსაც, რომელსაც ქალები იცვამენ ცხენოსნობის დროს. ეს წალები მალალ ყელიანი როდია, მხოლოდ წვი-

ვებამდღე, უწვდებათ ყელი, რომელიც ოქროთი და ძვირფასი თვლებით არის მორთული. რაც შეეხება ღარიბს დედაკაცებს, მათთვის კაბა და პერანგი ერთი და იგივეა; პერანგის ამხანაგი კი ფეხებამდღეს უწვდებათ და ფეხები მუდამ შიშველი აქვთ.

თავიდ-აზნაურობა საკმაოდ კარგად იცვამს. პერანგს იკერავენ სხვა-და-სხვა ფერის აბრეშუმისაგან. პერანგის ყელსა და ქობას ჰქარგავენ სირმით, ძვირფასის ქვებით და მარგალიტებით. ეს შემკულობა რომ ყველამ ცხადად დაინახოს, პერანგი შარვალს გარეთ აქვთ გადმოფარფაშებულნი. პერანგზე აცვიან ახალუხი, რომელიც მუხლებამდინ უწვდებათ. ეს ახალუხი შალის ან აბრეშუმის არის და მოქარგული პერანგი რომ არ დაფაროს, უფრო მოკლეა პერანგზე. მასზე ყელიდან წელამდე აკერიათ ნაჭედის ვერცხლის ღილები. წელზე არტყიათ სარტყელი, როგორც ზემოდ მოვიხსენიეთ, და სარტყელზე თურქული ხმალი ჰკიდიათ და, გარდა ამისა, ჰკიდიათ სახელ-განთქმული თოკი: ახალუხის ზევით, სიცივეში, აცვიათ მეორე ტანისამოსი, კიდევ უფრო მოკლე, კაზაკინის მსგავსი. ეს მეორე ტანისამოსი არის ან უფრო წმინდა შალისა, ან ფარჩისა და ან ხავერდისაგან და სარჩულად აქვს სიასამურის ტყავი.

მდაბიო ხალხის ქუდი ნაბღისაგან არის გაკეთებული და უფრო ჰგავს კოთხოს, ვიდრე ჩვენებურ შაპოს, რადგან კალთები სულ არა აქვს და თავს ძლივს ფარავს. ამ ქუდს სხვა-და-სხვა სახეს აძლევენ. თავიდ-აზნაურები ამ ქუდს იკერავენ ან წმინდა შალისაგან და ან აბრეშუმისაგან; ზოგიერთები აქარგებენ მას, ან ამკობენ თათრულად სიასამურის ტყავით, ან ირანულად აკერებენ წაწვეტილებს, როგორც კაპუცინების თავსახურავია და ამკობენ ვერცხლის ფერის ცხვრის ტყავით, რომელიც ირანიდან მოაქვთ. როცა იმ ქვეყანაში ჩავედიეთ, შეგრელებმა რომ ჩვენი შაპო დაინახეს და დარწმუნდნენ, რომ ეს შაპო ძალიან გამოსადეგია წვიმის და მზის დროს, მოინდომეს მისი შემოღება. ჯერ მღვდლებმა, შერე აზნაურებმა და ბოლოს გლეხებმაც მართლა შემოიღეს იგი. მაგრამ, რადგან ასეთი შაპოსთვის საჭირო მატერიის გამკეთებელი ოსტატი არ ჰყავთ, ფორმა მაინც გადაიღეს მისი და ზოგი აკეთებინებს მას შალისაგან და შიგ მუყაოს დაუდებს, ზოგი—ხის კანისაგან და ზედ გადააკრავს ხოლმე გასანთლულ ტილოს; ზოგი კი—ხარატის დაზგაზე ამოღებული ხის კანისაგან. ამ შაპოს პირდაპირ თავზე არასოდეს არ დაიხურავენ. არამედ თავიანთ ქუდის ზევით; არც ყოველთვის ატარებენ, არამედ მარტო წვიმაში, ან მზიან ამინდში.

წინდებს მდაბიო ხალხი ქსოვს ადგილობრივის მატყლისაგან და ან აბრეშუმისაგან.

გარდა ამისა მეგრელები წვეულებასა და დღესასწაულში იცვამენ კიდევ ერთხანიო ტანისამოსს, რომელიც ფეხებამდღეს გრძელია

მალალი წოდების ქალი

ქრ. კასტელის ალბომიდან (მე-17 ს.).

საქართველოს მუზეუმი

და ყურთმაჯები მიწამდის უწვდება. ეს ტანისამოსი მეტად მშვენიერია, როგორც მოყვანილობით, აგრეთვე მდიდრულის ქსოვილით, რომლისგანაც იკერება. ჰკერავენ ამ ტანისამოსს დამასკის ქსოვილით, ან ხავერდისა და ფარჩისაგან; სარჩულად უდებენ სიასამურის ტყავს და მაღლიდან ქვედამდი შემკულია ოქროს ან მარგალიტის ღილებით. ყოველ თავად-აზნაურს ამისთანა ტანისამოსი რამდენიმე აქვს სხვა-და-სხვა ქსოვილისა, რომ გარემოებისამებრ ან ერთი ჩაიცვას, ან მეორე. ეს ტანისამოსი საერთოა როგორც კაცებისათვის, ისე ქალებისათვის.

ქალები თუმცა ჩვენს ქვეყანაზე შორს არიან, მაგრამ კეკლუცობაში არ ჩამოუვარდებიან ჩვენს ქალებს, განსაკუთრებით თმის დავარცხნასა და თავ-დახურვაში, რაც ცხადად მოწმობს მათ თავში არსებულ სიცარიელეს. ფერ-უმარილის შემწეობით ჰსურთ, ბუნების წინააღმდეგ, თეთრად ეჩვენონ ხალხს. ხოლო, რასაკვირველია, ჩვენებსავე მათ ხელოვნება არ აქვთ და არც მოწყობილობა. უმარილს ნაყავენ და ისე იცხებენ, რომ პირისახე უფრო ფქვილ-შეყრილს უგავთ, ვიდრე შეღებილს. რაც შეეხება ფერს, ამისათვის საქონელს ესპანეთიდან და მცირე აზიიდან როდი იბარებენ, არამედ ხმარობენ, რაც ხელში მოხვდებათ, მაგალითად: ლაქსა, სინგურსა და სხვა საღებავსა. მირე ლოყებზე ისე წაიცხებენ, თითქოს უცაბედად წასცხებიან და არა ქალის მეცადინეობითაო. წარბებს კი გუნდით იღებავენ ისე, რომ აქეთ-იქით თითქმის ყურებამდე მიიტანებენ და შიგნით, ცხვირს ზევით, შეაერთებენ. იმავე საღებავით იღებავენ წამწამებსაც. წარმოიდგინეთ, რომ თვალებსაც ალარ ჰზოგავენ და რაღაც საცხებლით იყვითლებენ თვალის გუგებსაც. აგრე გამოწყობილს ან უკეთ ვთქვათ გადასხვაფერებულ ქალს მარტო ხმაზე თუ იცნობთ, თორემ სხვა ნიშნით შეუძლებელია მისი ცნობა. ასეთი შელესვა-შეღებვა ისე მოსწონთ მეგრელებს, რომ თუ მხატვარმა რომლისაზე ქალის სურათი დახატა და ასე შელესილ-შეღებილი არ გამოიყვანა, მეტად აწყენინებს იმ ქალს. სწორედ აგრე მოუვიდა ერთს მხატვარს, რომელსაც მიჰნდევს განსვენებულის დედოფლის სახე დაეხატა. მხატვარი იყო ნასწავლი იტალიაში, მან დახატა დედოფალი, როგორიც ნამდვილად იყო, უფერ-უუმარილოდ, მაგრამ როგორც კი სურათი დაინახეს კარის-ქალებმა, ისე იწყინეს და ისე შეაწუხეს მხატვარი, რომ იგი იძულებული შეიქნა ხელ-ახლა გაეკეთებინა სურათი მათ გემოზე.

თმას სხვა-და-სხვა ნაირად იწნავენ. გრძელ თმას დაჰყოფენ ოთხ ნაწნავად: ორს ყურებზე შეაოიხვევენ და ორს, რომელიც უფრო გრძელია, ზოგი მხრებზე გადაიდებებს და ზოგი გულ-მკერდზე. ამ ორ უკანასკნელს ნაწნავს წვერიბში აქვს შავი აბრეშუმის ფოჩები, შემკული ოქროთი, ჭვირფასის ქვებით და მარგალიტებით. დანარჩენ თმა-

საც აგრეთვე შემკობილს გადაისკვნინა ყელთან და ნიკაპიდან აიტანებენ თავის კონკრიხთან, სადაც შეიკრავენ.

თავზე იხურავენ ძლიერ ხახელს და თეთრს ლეჩაქს, სამ უბედ გამოკრილს, ისე რომ ერთი უბე ზურგზე აქვთ ჩამოშვებული და დანარჩენი ორი—მხრებში. ლეჩაქს თავზე ამაგრებს ოქრომკედის თუ აბრეშუმის ერთნაირი ქუდი¹⁹, რომელიც გვირგვინსა ჰგავს. ამ ახირებულ გვირგვინზე ჩვეულებრივ წამოაცმევენ ფრთას ან მშვენიერ ყვავილსა.

VIII

პურის-ქაშა და ჩვეულობა

მეგრელების საქმელი ჩვეულებრივ საკმაოდ ზომიერია. ამის მიზეზი უფრო ვაჭირვება არის, ვიდრე მათი სათნოება. ბუნებით მეგრელები სრულებით არ არიან ზომიერნი. პირიქით, უგუნურ პირუტყვისათვის შეუძლიანთ ერთ ჯერზედ შეყლაპონ რამდენიმე ღლის საშყოფი საქმელი. არასოდეს მომავლისათვის არ ზრუნავენ. ყოველთვის მხოლოდ იმაზე ფიქრობენ, თუ დღეს როგორ დავიკმაყოფილოთ კუჭიო; მომავალში კი ის იქნება, რასაც ბედი მოგვიტანსო. ამიტომაც ხშირად მოხდება ხოლმე, რომ საქმელი შემოაკლდებათ და ძალა-უნებურად სასტიკი მარხვა უნდა შეინახონ. მათ რომ-სა-ნოვავე გამოეღევათ, ხილის დროც მოაწევს და სიმშის იმიტებრივად, რომ დაუწიფარ ხილსაც კი სმიერთმევენ. მდებრიო ხალხს ჩვეულებად აქვს, რომ პირველი ხილი როგორც კი შემოვა, აღარავინ თავის ოჯახში არას ხარშავს და ყველამ თავი უნდა ირჩინოს იმ ხილით, რომელსაც იშოვის მინდვრად ან ბაღებში. მხოლოდ დიდ დღესასწაულებში ამზადებენ ღომს ან ჩვენებურ პანიკოს (panico). ღომს ჯერ ვაცებენ საცებველში. შემდეგ გარეცხენ, ჩაყრიან კარდალაში²⁰ (პატარა ქვაბში). დადგამენ ცეცხლზე მოსახარშავად პურის-საქმელად დაჯდომის ცოტა-ხნით წინ, და როცა მოიხარშება და საკმაოდ შეიშრობს წყალს, შეუდგებიან ზელას და დაამსგავსებენ საკმაოდ რბილ ღომს. შემდეგ ამისა ჯამებით დაურიგებენ სუჟრაზე მსხდომთ, რომელნიც პურის მაგიერ სჭამენ, რადგანაც პური ნაკლებად ზოდის.

რაც შეეხება შაგიდას, სუფრას, ხელსახოცს, სკამს და ყველა იმ მოწყობილებას, რომელსაც ჩვეულებრივ ჩვენ ვხმარობთ, უმეტესი ნაწილი ოდიშელებისა ამათი ხმარებით თავს არ იწუხებს. სკამი რა არის, სრულებითაც არ იციან და ყველანი სხდებიან ან მიწაზე, ან ქოლოფზე და ან ხალზე. მხოლოდ ზოგიერთები, მაგიდასთან დასა-

ჯდომად ხმარობენ ერთნაირ გრძელ სკამს, უზურგოს. მეორე ამის-
თანავე სკამს სდგამენ კიდევ წინ, მაგიდის მაგიერ, მაგრამ სუფრას.
კი არ აფარებენ. მიწაზე მსხდომთ წინ უსუფრო მაგიდას დაუდგამენ.
ეს შავგდა ხონის მაგიერობასაც ეწევა. ზედ აწყობენ ხორცს და
ლომს. იმ შემთხვევაშიაც, როცა წვნიანი საჭმელია, მაგალითად მარ-
ხვაში, უთეფზოდ იოლად მიდიან, რადგან კოვხით ლომს ჩაალრმა-
ვებენ და იმაში ჩაასხამენ. დიდებულთა და მთავრის სახლებში მა-
გიდის მაგიერ აგებენ ტყავს, რომელსაც სიგძე აქვს ოცდაათი, თუ
ორმოცი ტყაველი და სიგანე—სამი ტყაველი. ხოლო ეს ტყავი იმ-
დენად ქონიანია, რომ იმაზე პურის ჭამა მეტად სახიზლარია.

პურის ჭამის დროს შუაგულ ადგილას ის დაჯდება, ვინც ღირ-
სებით ყველაზე უფროსია. იქით—აქეთ შემორუსდებიან მას სხვები
უფროს უმცროსობის კვალობაზე. ქალები ჩვეულებრივ ვაჟებისაგან-
ცალკე სჭამენ პურსა. მხოლოდ დიდ დღესასწაულში თუმცა ერთად
სჭამენ პურსა, მაგრამ ქალები ერთის მხრით სხდებიან და კაცები
მეორეს მხრით. ზამთარში, შუაგულ ოთახში, სადაც ჭურსა სჭამენ,
გააჩაღებენ დიდ ცეცხლს, რომელიც კიდევ ათბობს და კიდევ ანა-
თებს (სანთლის უქონლობის გამო) მთელ ოთახს. ამ დროს მეგრე-
ლები უფრო საჭმელს დათმობენ, ვიდრე ცეცხლის დაუნთებლობას.
ზაფხულში კი, თუ ცუდმა ტაროსმა არ დაუშალა, მუდამ გარედ,
ეზოში სჭამენ პურს იმ ხეების ჩრდილს ქვეშ, რომელნიც ასე ამშვე-
ნებენ მეგრელთა ეზოებს. დასხდებიან თუ არა პურის საჭმელად,
ცდილობენ დაივიწყონ ყოველივე უსიამოვნო ფიქრი, რათა მხიარუ-
ლად იგრძნონ თავი ჭამის დროს. რაც უნდა ცოტა საჭმელი ჰქონ-
დეთ, პურის ჭამა მაინც დიდხანს გრძელდება, რადგან საჭმელების
ნაკლებობას ავსებს ხოლმე ღვინის სიუხვე და ლაპარაკის სიძრავლე.
პურის საჭმელად როცა დასხდებიან, ხელს იბანებენ. ამისათვის მო-
სამსახურე ტაშტით და ხელადით ცქვიტად ჩამოუვლის ყველას (უფ-
როსიდან დაიწყებს, რასაკვირველია) და მთავრებს ხელის დასაბან
წყალს. ამ მოსამსახურეს მოსდევს მეორე და მოაქვს ერთი ხელსა-
ხოცი მხოლოდ პირველი სამი თუ ოთხი კაცისათვის, რომელნიც
დავში სხედან; დანარჩენებმა კი თავიანთი ცხვირსახოცით უნდა
შეიმშრალონ ხელები. ამავე ცხვირსახოცით ხელებს იწმენდენ პურის
ჭამის დროს.

სამზარეულოდან საჭმელები მოაქვთ წინდაწინ დაწყობილის
წესით. ყველაზე წინ მოაქვთ დიდი ქვაბით ლომი. ქვაბში გაყრილია
ერთი კეტი, რომელიც მხრებზე ადევს ორ კაცს. ამით მოსდევს ერთი
კაცი, რომელმაც უნდა დაარიგოს ეს ლომი. მას მხარზე გადებული
აქვს ჩოგანი (pala), რომლითაც იღებს ლომს. ამას მოსდევს მეორე
მოსამსახურე პატარა კარდალით, რომელშიც კიდევ ლომია, მაგრამ
უფრო თეთრი და უფრო კარგად დამზადებული. შემდეგ მოდის ხა-

ბაზი. ამას მოაქვს ტყავის ჩანთით ხუთი თუ ექვსი პური, რომელიც უნდა ჩამოურიგოს ბატონს და უფრო პატივცემულ სტუმრებს. ხაბაზს მოსდევს რამდენიმე სხვა მოსამსახურე, რომელთაც ხონჩაზე მოაქვთ ხორცეულობა: ან ღორი ერთიანად მოხარშული ან ძროხა რამდენიმე ნაჭრად დაჭრილი და ისე ცუდად შემწვარი, რომ სულ სისხლი ჩამოდის გზაზე. სულ უკან მოდის რამდენიმე კაცი და ხელში უჭირავთ მრავალი შამფური, რომლებზედაც აგებულია ქათმები ან სხვა შემწვარი ხორცეულობა. მარხვაში კი ხორცის მაგიერ მოაქვთ ხონჩებით სხვა-და-სხვა მწვანილი და ფხალეულობა, რომელთა შესაკაზმავად ხმარობენ მხოლოდ ნიგოზს და ზოგიერთ სხვა სანელებელს.

აგრე სკამენ პურს უბრალო დღეებში. რაც შეეხება ქორწილს ან სხვა დიდი წვეულების დღეს, როდესაც პატივობენ სტუმრებს ზნობით, მაშინ ბლომად ჰკლავენ ხარებს, ვინ ათს, ვინ ოცს და ვინ ოცდა ათს, იმდენსავე ღორს და ასიოდე ქათამს და ყვერულს, როგორც წინა დღეებში მოაქვთ სტუმრებთან. ხშირად ორმოცდა ათამდე დალაგებენ ამისთანა ხონჩებს, რაც დიდ-კაცობის და სიმდიდრის ნიშანია. გარდა ამისა დაამზადებენ ყოველნაირ ფრინველს და ნადირს, რომელიც კი იმ დროს იშოვება, და წამოაგებენ შამფურებზე. ერთ შამფურზე წამოკმულია კურდღელი, მეორეზე—ხოხობი, მესამეზე—ბატკანი, მეოთხეზე—ყვერულები, სხვებზე—ქათმები და წიწილები. ყველა ესენი ორმოცდაათის კაცის სამყოფი მაინც უნდა იყოს. მოსამსახურეებს ეს შამფურები სწორედ ისე უჭირავთ, როგორც ყარაულებს თავისი შუბები უფროსის მისვლის დროს. რამდენიმე არჩეული მოსამსახურე ჩამოართმევს შამფურებზე წამოგებულ დაკლულებს და თითო-თითოდ შესწავვენ იმ ცეცხლზე, რომელიც იქვე დარბაზის შუაგულში ანთია, და შიართმევენ ბატონს და სტუმრებს.

საქმელს რომ მოიტანებენ დანიშნულ ადგილს, სულ მიწაზე დააღაგებენ, და მერიქიფე მუხლებზე დაიჩოქებს და ისე შეუდგება ბატონის წინ სუფრის გაშლას. თეთრის მაგიერ მას წინ გაუშლიან თურქულ კრელს სუფრას; დაუდებს გვერდით მის დანას და სასმელისათვის ხუთს თუ ექვს ვერცხლის თასს, სხვა-და-სხვა ზომისას. ამ დროს სხვა მოსამსახურეები გაშლიან ფრიად ზრძელ ტყავს იმათ წინ, რომელნიც ბატონის იქით-აქეთ დასხდებიან; დანარჩენს მდაბიო ხალხს დაუდგამენ წინ მხოლოდ ტიტველ მაგიდას. სუფრაჯი (ასე უწოდებენ მესტუმრებს) დიდის მოწიწებით და მუხლ-მოდრეკით შიართმევს ბატონს ერთ პურს და თუ იქ არის ვინმე პურის ღირსი, იმა-საც უთავაზებს პატარა ნაჭერს იმ პურისას. მერე იწყებს ღომის ჩამორიგებას ის მოსამსახურე, რომელიც ჩოგანით ქვავს მოსდევდა. იგი ქვადიდან იღებს ღომს, დიდის სიჩქარით ჩამოურბენს დარბაზს თავიდან ბოლომდე და ყველას ჩამოურიგებს დიდ-დიდ ულუფა ღომს. ამის შემდეგ ის კაცი, რომელსაც მოჰქონდა თეთრი

მ. ლალი. წოდების ქალი

ქრ. კასტელის ალბომიდან (მე-17 ს.).

საქართველოს მუზეუმი

ლომი, ჩამოურბგებს ბატონთან ახლო მჯდომ სტუმრებს პატარა ჩოგნით ცოტაოდენს იმ თეთრ ლომს, ვითომც დასამატად იმ ჩვეულებრივის ლომისა, რომელიც მათ სხვებთან ერთად დაურიგდათ.

ლომის ჩამორიგების დროს მზარეულიც სჭრის ხორცეულობას. ჩანგლები, რასაკვირველია, არ იციან. ყოველიფერს ხელით სჭამენ და, თუ დაჭრა დასჭირდათ, თავიანთი დანებით სჭრიან; უფრო დიდი ნაჭრებისათვის ხანჯალსაც ხმარობენ.

სხვა-და-სხვა ნაჭრები მიჩენილი აქვს სხვა-და-სხვა კარისკაცს. ბატონს ან უფრო ღირსეულს ეკუთვნის ბეჭი. სწორედ ასეთი ჩვეულება იყო სამუილის დროსაც. როცა სამუილმა მიიპატიჟა საული და მეფედ აკურთხა, უბრძანა მზარეულს, რომ მისთვის მიერთმია ბეჭი (I. Reg., cap. 7). ბატონს ბეჭს გარდა სხვა ნაჭრებსაც მიართმევენ, რადგანაც, უძველესის ჩვეულებისამებრ, სანამ პურის-ჭამა არ დასრულდება, მან ყველა დამსწრეთ უნდა უთავაზოს, ხან ერთს და ხან მეორეს, სხვა-და-სხვა ნაჭრები.

ეს ჩვეულება ისეა გავრცელებული მთელ აღმოსავლეთის ერთა შორის, რომ ჩემის აზრით, იგი უძველესი ჩვეულება უნდა იყოს. ეს შეუნიშნავს ქსენოფონტეს, რომელიც ლაკედემონიის მეფე აგეზილას შესახებ ამბობს: „ნადიმობის დროს იგი იღებდა ორ კერძს, რომლისაგან მხოლოდ ერთს იტოვებდა თავისთვის და მეორეს სხვას უთავაზებდა; მისის აზრით, მეფეს ორი კერძი უნდა ჰქონდეს არა გასაძღომად, არამედ იმ შემთხვევისათვის, თუ ვისიმე პატივისცემა ჰსურს“.

მეჯინებეთ-უხუცესს ეკუთვნის თავი; მზარეულს—თირკმელები; ვინც ცეცხლს ანთებს, იმას შიგნეული და დანარჩენ მოსამსახურეებს—მკერდი. ერთის სიტყვით, ყველამ კარგად იცის, რა ეკუთვნის მის თანამდებობას.

რაც შეეხება სასმელს, მისი თხოვნა უზრდელობაა. ამ მხრით სტუმრები უნდა დაემორჩილონ მერიქიფის წებას. მერიქიფე კი ხან ისე ცოტა ღვინოს მიართმევს სტუმრებს, რომ წყურვილით მოჰკლავს, და ხან ისე უხვად, რომ მისი მონელება შეუძლებელია. თუ ერთხელ კი თქვა ვინმემ ღვინის ჭარი, მერე აღარ მიართმევს მერიქიფე. მხოლოდ ბატონს არ ეთაკილება ღვინის მოთხოვნა, ისიც სიტყვით კი არა, არამედ ნიშნით: ხელებს და ტუჩებს გაიწმენდს, და როგორც კი ამას შენიშნავს მერიქიფე, მაშინვე მიართმევს თასით ღვინოს.

უცხოელები თუ აზრიან პურის-ჭამის დროს, მათ პატივსა სცემენ მათის ღირსების და წოდების კვალობაზე. თუ იგინი თანასწორნი არიან მასპინძლისა, მასპინძელი ფეხზე მდგომი განკარგულებებს იძლევა, რათა სტუმრებს კარგათ ემსახურონ და ყველაფერი რიგზე იყოს. თავში მასპინძელი თავის ხელითაც ემსახურება ასეთს სტუმ-

რებს, თვით ონპიართმევს საქმელს, დაუსხამს პირველად სასმელს და მხოლოდ შემდეგ ამისა დაჯდება პურის საქმელად.

მეგრელებს სადღეგრძელოების სმაც აქვთ ჩვეულებად, მაგრამ მათი სადღეგრძელოები ჩვენსას არა ჰგავს. ვისაც უნდა სხვას დაულოოს სადღეგრძელო, ასე უნდა მოიქცეს: მერიქიფე რომ მთარმევს თასით ღვინოს, სადღეგრძელოს მსმელი უბრძანებს მერიქიფეს, ეგ თასი ამა და ამ კაცს მიართვიო. ეს კაცი გამოართმევს მერიქიფეს თასს, ჯერ დაბლადაც თავს დაუკრავს იმას, ვინც სადღეგრძელოდ მოედის; ოდნავ მიავარებს ტუჩებს და ცოტას მოსვამს; მერე ხელით მოსწმენდს, თასის იმ ადგილს, სადაც ტუჩები მიაკარა; მეორედ დაუკრავს თავს და დაუბრუნებს თასს. სადღეგრძელოს მსმელი რომ მიიღებს ამ თასს, მთლად გაშოსკლის და იმავე წესით გადასცემს თასს იმას, ვისიც სადღეგრძელო დალია, და ამით მოიხდის თავის მოვალეობას.

პურის-ქამაზე მეგრელები ძალიან დიდხანს სხედან, რაც ჩვენთვის, იტალიელებისათვის, მეტად მოსაწყენია. რადგან ჩვენ ვეტანებით სწავლას, ხელოვნებას და ვაჭრობას, ჩქარაც ვდგებით სუფრიდან, რათა მოვასწროთ ყოველივე საქმის გაკეთება. მეგრელები ხომ მოკლებულნი არიან სწავლას, ხელოვნებას და ვაჭრობას და ისე გაერთობიან ხოლმე პურის-ქამაში, ჩისე დიდხანს სხედან, რომ გეგონებათ დასასრული არ ექნებაო. უბედურება ის არის, რომ საქმელების ნაკლებობის გამო შეექცევიან უფრო ლაპარაკს და ღვინოს. დღესასწაულებში საშინლად ჩქარობენ ეკლესიიდან გამოსვლას. მათის აზრით დღესასწაულობა სუფრაზე უნდა გამოიხდეს. რაც უფრო დიდხანს იქნებიან სუფრაზე, იმას უფრო ფასი აქვს მათ თვალში. ხშირად მოხდება, რომ სადილი შუადღეზე რომ დაწყებულა, შუალაღმეზეც არ დასრულებულა. რადგან დროს გატარებას ჰხედავენ მხოლოდ სმაში, ჩვეულებად აქვთ, რომ ნადიმის დასაწყისიდან ორი საათის შემდეგ მასპინძელი ამოიჩვენებს რამდენიმე მსმელს, რომელნიც რიგ-რიგად უნდა ადგნენ და მის წინაშე სვან ღვინო. ერთად დგებიან ხოლმე ექვს-ექვსი ან რვა-რვა მსმელი. სტუმართა შორის მასპინძელი ამოიჩვენებს ყოველთვის უფრო პატივცემულ კაცებს. მათი რიცხვი დამოკიდებულია სტუმრების რიცხვზე. თუ პირველი წყება მსმელისა იქნა რვა, ამ რვას უნდა ჰყავდეს თავისი რვა მოპირდაპირე. მეორე წყება რვას—კიდევ მესამე რვა და ეგრე შემდეგ, ვიდრე არ შესრულდება დანიშნული რიცხვი.

მასპინძლის წინ გაშლილ სუფრაზე მერიქიფე აწყობს შვიდს თუ რვას ვერცხლის თასს, თავში სულ პატარას, მერე უფრო დიდს და ბოლოში სულ დიდს. მაშინ დგება პირველი წყება მსმელებისა და მიდიან დანიშნულ ადგილისაკენ. ისინი მიდიან ხელის ნაბიჯით, მძიმედ და ისეთის სახით, თითქოს მიდიოდნენ სასმელად კი

არა, არამედ რაიმე სამძიმო საქმის შესასრულებლად. რომ მიუახლოვდებიან დანიშნულს ადგილს, მერიქიფე გაუფსებს თასებს და მიართმევს ჯერ პატარას და მერე უფრო და უფრო დიდებს. მაშინ რამდენიმე მომღერალი იწყებს შეუწყობელ სიმღერას. რამდენადაც ეს სიმღერა ჩვენს ყურს არ ესიამოვნება, იმდენად იქაურებს ატკობს. ამ სიმღერის დროს მსმელები სცლიან თასებს და მერიქიფე ავსებს. ხოლო დრო გამოშვებით სმას შეაჩერებენ და სავსე თასებით ხელში მუსაიფს გააბამენ ისეთის სახით, თითქოს დიდ საქმეებზე ჰქონდეთ სჯა. ნამდვილად კი მათი მუსაიფი იმაზე ტრიალებს—კარგი ღვინოა, თუ არა, და ვინ სჯობს ღვინის სმაში. რომ გაიფლის ამასობაში დაახლოვებით მეოთხედი საათი, თასებს გაუშვებენ და თვითელი მათგანი იპოვის თავის მოპირდაპირეს, რომელიც მის ადგილას უნდა დადგეს და დალიოს. ერთმანეთს მუხლ-მოდრეკილი მიესალმებიან და სიყვარულით ეამბორებიან. შემდეგ ამისა პირველი წყებისანი დასხდებიან და მათი მოადგილეები დაიწყებენ სმას. ესენი რომ კარგად გაიფლინებინან ღვინით, იმავე წესით მესამე წყების მსმელებს გამოიწვევენ. ეს მესამენი—მეოთხეს და ასე ბოლომდი, ვიდრე ყველა დანიშნული მსმელები თავის მოვალეობას არ შეასრულებენ. შემდეგ ამისა ხელ-ახლად პირველი წყება დაიწყებს სმას და ამას იმავე წესით მოჰყვებიან დანარჩენი წყებები. ეგრე მოხდება სამჯერ, ან ხუთჯერ იმისდა მიხედვით, თუ რამდენია სტუმარი და რამდენად დიდებულია წვეულება. ბოლოს იქამდის დათვრებიან ხოლმე, რომ სრულებით გრძნობას ჰკარგავენ და სახლამდის ხელით მიიყვანებენ.

წარმოდგენელია, რამდენი შეისმის ღვინო ასეთს შეკრებულობაში. ვინც ბევრს დაღივს ისე, რომ გონება არ დაჰკარგოს, ის დიდ კაცად მიაჩნიათ. ჩემს დროს იქ იყო ერთი დიდებული, რომელიც ისე გამოჩენილი იყო სმაში, რომ მისი სახელი მთელს ირანშიც გავრცელდა. მისი ქება თვით ირანის ხელმწიფის, შაჰ სეფის, ყურამდიც მივიდა. ამ ხელმწიფემ კაცი გამოუგზავნა დადიანს და შემოუთვალა, რომ გავიგე შენს სამთავროში ასეთი გამოჩენილი მსმელი გყოლია და გთხოვ გამომიგზავნო. დადიანმა დაუყონებლივ გაატანა იგი სპარსეთში შაჰის ახალგაზრდა საცოლოს, რომელიც იყო ათაბაგის სახლის შვილი და ისიც იყო მიემგზავრებოდა ირანში²¹. ირანში რომ ჩავიდნენ ისინი, შაჰი ერთი-ორად იყო მოხარული, რადგან მიუვიდა ახალგაზრდა ცოლიც და, შესანიშნავი მსმელიც. ქორწილის გამო მრავალი წვეულება იყო სადაც მუდამ პატიჟობდნენ შედან ქილაძეს (Scedan Cilazé). ეს იყო მსმელის სახელი და გვარი. ამან იქაც ისახელა თავი და ყველას სჯობნიდა სმაში. ამის გამო, მუდამ ჯილდოს იღებდა: ხან ნაჭედი ოქროთი მოწყობილ უნაგირს, ხან მდიდრულ კაბას სია სამურის ტყავის სარჩულით, ხან ოქროთი და ძვირფასი ქვებით. შემკულ თოფს და ხან მრავალ სხვა საჩუქარს, რომელ-

საც უხვი შაჰი აძლევდა. საქმე იქამდე მივიდა, რომ თვით შაჰმა მოინდომა მასთან სმაში შეებმა და იქამდე სვა, ვიდრე არ დასნეულდა და სული არ განუტევა. ჭილაძე კი, საჩუქრებით გამდიდრებული, სამშობლოში დაბრუნდა.

მაგრამ დაუბრუნდეთ ისევ მეგრელების წვეულებას. დიდ ხადიმებზე სადაც მრავალი დიდებული იკრიბება, და დიდ დღესასწაულებზე მთავრის თანდასწრებით, ჩვეულებად აქვთ, რომ როცა რომელიმე დიდებული სასმელად ადგება, მასთან ერთად დგება მთელი მისი ამაღა, რომელიც შესდგება აზნაურებისაგან და რომელიც ემსახურება მას: ვინ მიართმევს წალებს და ვინ ტანისამოსს. ტანისამოსი ამ შემთხვევაში საგანგებოა და მგონია ჰგავს ძველთა საქორწინო ტანისაცოსს. იგია ფეხებამდი გრძელი, ვიწრო და მიწამდი გრძელის სახელოებით, რომელიც ზურგზე გადადებული აქვთ. სარჩულად ამ ტანისამოსს აქვს კვერნის ან სია სამურის. ტყავი და პირად ან ფარჩა, ან ხავერდი და ან დამასკოს ქსოვილი, ყველაჯცილობს, რომ ასეთი ტანისამოსი სხვა-და-სხვა ქსოვილისა რამდენიმე ჰქონდეს, რათა, რამდენჯერაც სასმელად ადგება, იმდენჯერ მისმა ხელქვეითმა უნდა გამოუცვალოს მას ეგ ტანისამოსი, რაც დიდის სიმდიდრის ნიშნად მიაჩნიათ სამეგრელოში.

IX

მიწად-მოქმედება

არც ერთი ერთი ისეთ პატივს არა სცემს მიწად-მოქმედებას. როგორც მეგრელები. სხვაგან ყოველგან მიწის მუშაობას ეტანებიან. მხოლოდ დაბალი ხალხი და ხეპრე გლეხები. სამეგრელოში, კი რაც უნდა დიდი გვარის კაცი იყოს, თვითონ მუშაობს თავის ყანებს და მოჰყავს თავისი საზრდო. ეს საქმე სათაკილოდ როდემიაჩნიათ. პირიქით, ყოველი წინდახედული მეოჯახე აზნაური მეტად ეტანება ამ მუშაობას. თვითონ იღებს ხელში თოხსა და ბევრ ოფლსა ღვრის თავის ყანებზე შესამუშავებლად. მეგრელებს ანდაზაც აქვთ, რომ საჭმელი ყველას უნდა, აზნაურსაც და გლეხსაც, და ამიტომ ყოველმა კაცმა თავის ხელით უნდა მოიწიოს ის, რაც მას საცხოვრებლად ეჭირვებათ. მთავრიდან დაწყებული უკანასკნელ მეგრელამდე სიამოვნებრთ ეტანებიან მიწად-მოქმედებას და დიდის გულმოდგინებით აწუშავენ თავიანთ ყანებს. ყველა სხვა ერებზე უფრო იმიტომ უნდა იზრუნონ მეგრელებმა საზრდოს შესახებ, რომ სიმშვილობის დროს მათ იმედი არ აქვთ, რომ სხვა შორეულ ქვეყნიდან მიიღონ რამე საზრდო თუშცა, მართალია, მათი ქვეყანა ზღვის პირად არის და მათ ნაპირებზე ხშირად მოდიან უცხო გემები იმ ქვეყნიდან, სადაც

ბლომად მოდის პური, მაგალითად ტრაპიზონიდან, თაზთარიიდან²², კაფიდან²³ და კონსტანტინეპოლიდან, მაგრამ პური სამეგრელოში არაეის არ შემოაქვს, რადგან მეგრელები ჩვეულებრივ, პურით კი არა, ღომით იკვებებიან და უცხოელები დარწმუნებულნი არიან, პური რომ კიდევ მოიტანონ იქ, ვერ გაყიდიან. ამიტომაც ყოველი მეგრელი დიდის გულმოდგინებით ეტანება მიწად-მოქმედებას და ცდილობს მოიყვანოს იმდენი მოსავალი, რომ ეყოს შემდეგ წლებშიაც, უკეთუ მოუსაველობა იქმნა.

სათესად კი მთელი ქვეყანა ვარგა, თუმცა მეტის-მეტე სინოტიეს გამო, რომელიც ალპობს თესლს, მიწა იმდენს მოსავალს არ იძლევა, რამდენსაც ასეთი მიწა სხვაგან მოიტანდა. დიდი ნაწილი მიწისა დაუმუშავებელია მთავრის განკარგულებით, რადგან მას სურს, რომ მეტი ადგილი იყოს თავისუფალი ირმებზე და ტახებზე სანადიროდ.

მეგრელებს დიდის გულმოდგინეობით მოჰყავთ ღომი (ჩვენებურად *panis* და მათი ჩვეულებრივი საჭმელი) და ამისათვის სამეგრელოში, როგორც ჩვენშიაც, ყოველგან შეხვდებით ბუჩქებს დიდ ხეების შაგიერ, რათა ხეების ჩრდილმა არ ავნოს ღრმს. ხეებს ერთიანად შემოსხეპავენ ტოტებს, ისე რომ დასტოვებენ მარტო ღერს ხისას, რომელზედაც ძლივს ადის ვაზი. შემოჭრილ ტოტებით ღობეს უკეთებენ დათესილ მიწებს, რათა დაიცვან ისინი მინდვრებში გაშვებულ პირუტყვებისაგან. ხეების გაკრეკის შემდეგ შეუდგებიან ხენას და დახნვენ მიწას ოთხჯერ თუ ხუთჯერ იმავე ზომის გუთნით, როგორც ჩვენი გუთანია, მაგრამ მათ გუთანს მხოლოდ წვერში აქვს სულ პატარა ღვინა, ოფხი თითის დადება, და დანარჩენი ნაწილი სულ ხისაა. მათის გონივრული აზრით რკინის გუთნის გაკეთება მეტი ხარჯია, რადგან ხარებს დაამძიმებს და ამ პატარა რკინითაც იოლად მიდიან. შიწას რომ დაამზადებენ, თესვას შეუდგებიან, ისე რომ პეტრე-პავლობისათვის თითქმის ათავებენ ხენა-თესვას. მაგრამ ამის შემდეგ უფრო დიდი შრომა იწყება: სინოტიეს გამო აქ სარეველა ბალახი სწრაფად იზრდება და დიდი შრომაა საჭირო მის მოსასპობად. თუ რამდენიმე დღე დასცალდა ბალახს ზრდა, ისე იმატებს, რომ სულ გააქრობს ნათესს. ამიტომ მიწიდან თავს იჩენს თუ არა ღომი, მაშინვე გამოთონხა სჭირდება, რადგან საქმე საჩქაროა და პატრონი თავის კაცებით ველარ ერევა, მეზობლები უნდა მოიხმაროს. ვინც უკვე დათესა ყანა და თონხას უნდა შეუდგეს, იწვევს მოსახმარებლად იმათ, რომელთაც ჯერ თონხის დრო არ დასდგომია. თავის დროზე სხვები ამათ მოეხმარებიან. რადგან ეს დიდი შრომა საშინელ სიცხეში უნდა აიტანოს კაცმა მისი გასაადვილებლად ისეთი ხერხი მოუგონიათ, რომ გევონებათ, მთელი სოფელი ქეიფობს. ამ ხერხს შეადგენს სამი რამე: ნადი, სიმღერა და უხვი საჭმელი, რო-

შელსაც მანულის პატრონი იძლევა, ხშირად ნადი შესდგება ორმოც-
დაათის და სამოციის ჩარაზმულ შთოხნელისაგან. იმ დროს რომ გა-
ამხნევის იგინი, პატრონიც თავში ჩაუდგება თოხით და თოხნის,
როგორც დანარჩენები. სიმღერა, რომელიც მოჰყვება ნადს, გამოუ-
ჯონიათ მართო ამიტომ კი არა, რომ ეს მხიარული კრება გაამხნე-
ვოს, არამედ იმისათვისაც, რომ იმათ ჩქარა იმუშაონ. ამისათვის სა-
განგებო სიმღერა აქვთ, რომლის ხმაზე თოხნასაც ისე აწყობენ, რო-
გორც საკრავზე ცეკვას: რამდენადაც სიმღერას ააჩქარებენ, იმდენად
თოხნასაც ააჩქარებენ. ამისათვის თავში დადგება ორი მომღერალი და
იწყებს სიმღერას. ამ მეთაურებს ერთი-ორად ეძლევა ულუფა იმი-
სათვის, რომ თოხნა დააჩქარებინოს სხვებს. საქმელი საკმაოდ უხვი
აქვთ, რადგან იგია მათი შრომის ერთად-ერთი ფასი: დღის განმავ-
ლობაში სამჯერ მიუტანებენ საქმელს ყანაში. დაღამებისას კი პატ-
რონის სახლში უშვადებენ ვახშამს, რომელიც მეტად უხვია. ამ დრო-
ყოველსავე დარდს მუშაობის შესახებ თავიდან იზორებენ, შუალაგემ-
დის სხედან და დროს ატარებენ ჭამაში, სმაში და სიმღერაში. რა
შშვენიერი სანახავია, როცა მზის ჩასვლისას თოხნას გაათავებენ და
მიდიან პატრონის სახლში. თითქო ერთი დრომის ჯარისკაცებიაო,
გაუღვიათ მხრებზე თოხები და ექვს თუ რვა წყებად, ნელ-ნელა მი-
დიან, თან მიიმღერიან და დიდის ამბით შედიან პატრონის ეზოში.
ექ შემოვლენ თუ არა, დასხდებიან ირგვლივ, და მაშინვე მათ მოუ-
ტანებენ საქმელს.

საუკეთესო ღვინოს, რომელიც კი აქვთ, შეინახავენ ხოლმე იმ
დროისათვის, როცა მარგვლა აქვთ. ხოლო, რადგან მათ ხახას ვერ
გადაურჩებოდა ეს ღვინო, ასეთი ხერხი მოუგონიათ: ამ ღვინოს სწი-
რავენ წმ. გიორგის იმ პირობით, რომ პეტრე-პავლობამდი არ ახა-
დონ თავი იმ ქუჩას, რომელშიაც ღვინო არის. მართლაც ვერაფერ
გაპხედან ამ დრომდის მას ხელი ახლოს, რადგან მღვდლები ხალხს
უბნებიათ, ვინც დაარღვევს წმ. გიორგის წინაშე დადებულ აღთქმას,
ის ცოცხალი ვერ გადაარჩებაო. პეტრე-პავლობის დღეს კი, რომელიც
მარგვლის წინ არის, დიდის ამბით უნდა მოხსნან თავი ქვევრს. ამი-
სათვის მარანში მოიწვევენ მღვდელს, რომელიც შეიმოსება საეკლე-
სიო ტანსაცმელით, რამდენსამე ლოცვას იტყვის ქვევრის თავზე
და შემდეგ ამისა მოხსნის თავს ამ ქვევრს; იქიდან პატარა დოქ-
ში გადმოასხამს ღვინოს, რომელსაც გაგზავნის შესაწირავად წმ.
გიორგის ეკლესიაში. ამის შემდეგ შეუძლიანთ იხმარონ ეს ღვინო.

ასე მიაყვანთ ღვინო. პური ნაკლებად მოდის და ის ცოტაც, რაც
მოჰყავთ, მეტად წვრილ მარცვლოვანი არის. ყოველგან არც მოდის.
თუმცა, მარბალია, ყოველგან იზრდება, მაგრამ ზოგჯერ ნიადაგი ისე
რბილია, რომ როგორც კი წვიმა ცოტად იმატებს, და თან ქარიც
ამოვარდება, ნათესი მაშინვე მიწაზე დაეგება და დაილუპება. ამის

Hec est residentia nostrorum Anstio priorum in uilla que dicitur Archieto
 de An in Regno Georgiae in prouincia que dicitur Balaichich

DE RESIDENTIIS.

[Small, faint text, likely a printer's mark or a reference to the source of the illustration.]

გლეხები სადილობენ მუშაობის შემდეგ. უკანა პლანზე: სახლების აგება.
 ქრ. კასტელის აღბოძიდან (16-17 ს.) საქართველოს მუზეუმი

გამო ოდიშის ერთ ადგილას, რომელსაც გაგიდა (Gaghida) ჰქვია, მიწას არ ხნავენ გუთნით, რათა არ დაარბილონ და ასე შეუმუშავებულ მიწაში ჩაჰყრიან პურის თესლს, რომელიც კარგად ამოდის და მშენიერადაც იზრდება, რადგან ამ მაგარ მიწაში კარგად იდგამს ფესვებს და ქარი ისე ადვილად ვერ წაქცევს.

ჩვეულებრივ, კარგი მიწა სადაც არის, ასეთს წესს ადგიან: პირველ წელიწადს სთესნენ ლომს, მეორეს—ფეტვს (Migli) და მესამეს—პურსა. შემდეგ ამისა მიწას სამის თუ ოთხის წლით ასვენებენ. ოდიშის მრავალ ნაწილებში, სადაც წყალი დგას და არ შეიძლება ლომის დათესვა, სთესავენ ბრინჯს, რომელიც ისე ბლომად მოდის, რომ არამც თუ აქაურებს ყოფნის, არამედ მიაქვთ თურქეთის გემებს, რომელნიც აქ მოდიან.

ბაღებს პატარებებს აკეთებენ მებატონეთა მტარვალობის გამო, რადგან როგორც კი რომელიმე ყმა დიდ ბაღს გააუყუთებს, მებატონე წაიღებს ყოველიფერს, რაც კი მოეწონება. მაინც არიან იმიტნანები, რომელნიც სარგებლობენ მებატონის კეთილის განწყობილებით და მშენიერ ბაღებს აკეთებენ. იქ შეხედებით ისეთ დიდ ნესვებს, რომ სამ ტკაველზე მეტი იქნება. ბოსტნებში ყველა მცენარეებზე მეტად მოჰყავთ თურქული ლობიო, ეს ერთად-ერთი მათი სამარხო საკმელი. მათში ხომ მარხვა ხშირია და გრძელი. დროს შესაფერად მარხვაში ან ახალ ლობიოს სჭამენ, ან ძველსა. რადგან სინოტიეს გამო მიწაზე გაშვებულ ლობიო დაღებოდა საკმაოდ მაღალ ჭიგოებს/დასმენ ხოლმე და მათზე აუშვებენ ლობიოს. ლობიო აქ იძლევა ნაყოფს უხვად და დიდი ხნის მანმავლობაში, ისე რომ ივლისიდან დაწყებული სექტემბრამდის ახალ ლობიოსა სჭამენ; შემდეგ კი გაანობენ და საზამთროდ შეინახავენ.

ლობიოს შემდეგ დიდ პატივისცემაშია ფხალი, რომელიც ყოველ ადგილას უხვად მოდის. ხოლო ფხალი მარტო ერთი გვარის იცინა. ამის მიზეზი ის არის, რომ, რაც უნდა მოიტანოთ სხვა ქვეყნიდან სხვა გვარი ფხალის თესლი, მაგალითად ან კომბოსტო ფხალის ან, ყვავილოვანი ფხალისა²³, პირველ წელიწადს, რასაკვირველია, ამოვა იმავე გვარის ფხალი, მაგრამ თანდათან გადაგვარდება და რამდენიმე წლის უკან სრულებით ადგილობრივ ფხალს დაემსგავსება. თავი ამ ფხალისა მეტად დიდია, ისე რომ იწონის ათს თუ თორმეტს იტალიურ გირვანქას. ამ ფხალს ქილაში ჩასადებენ, დაამარილებენ და თავდახურულს მარხვისათვის შეინახავენ. ასე დამკვებულ ფხალს ღარიბი ხალხი კითქმის მუდამ შეჭამანდად ხმარობს.

ნადირობა

მეგრელების უმთავრესი მოსაქმეობაა ნადირობა და ყოველი წოდებისა და მღვდომარეობის მეგრელი მას ეტანება. ამას ხელს უწყობს მათი ქვეყნის მღებარეობა: მოსახლეთა გარშემო ბუჩქებში, გორაკებზე და შინდერებში ხშირად მოდის სხვა-და-სხვა გარეული ცხოველი, რომელსაც მცხოვრებნი თვალთ ხედვენ და რასაკვირველია სურვილი აღძრებათ მათი დაჭერისა, და ამის გამო ნადირობას მიეცემიან. მათ ანდაზაც აქეთ, რომელიც ამბობს, რომ ბედნიერი კაცი ის არისო, ვასაც ჰყავს კარგი ცხენი, უკეთესი ძაღლი და საუკეთესო შიშირო.

სანადიროდ ტყეებში ისეა განაწილებული, რომ თვითულ თავადს თავისი სანადირო ტყე აქვს, რომელშიაც სხვას მის ნება-და-ურთველად არ შეუძლიან ნადირობა. თვით მთავარსაც, თუმცა იგი ყველასი ბატონია, არაშეუძლიან სხვის საკუთრებაში ინადიროს, რადგანაც თვითონ აღკრძალა სასტიკი კანონით მის რყეებში ნადირობა და ამ კანონის დარღვევას ვერავენ ვერ ჰბედავს. მთელი ქვეყანა სავსეა სხვა-და-სხვა ნადირითა, როგორც ოთხ-ფეხით, ისე ფრინველით (რასაც დაინახავთ ქვემოთ მე-31 და 32 თავებში).

ნადირობის კარგად მოწყობისათვის მთავარი ისე ბევრსა ხარჯავს შწევარ-შეძებრებზე და ქორ-მიმინოებზე და ბაზიერებზე, რომ არა მჯონია, მოიძებნოს სხვა მთავარი, რომელმაც გაადაჭარბოს მას, ამ ხარჯში. ყველა ამაგების სარჩენად მიჩენილია კარგადი სოფლები, რომელთა შოვალეობაკაა თავის დროზე მიაწოდონ ბაზიერებს—რიგიანი საქმელი, ქორ-მიმინოებს—ქათმები და ძაღლებს—ლორები, თხები და ღომი.

მთავარი ისე ზრუნავს ქორ-მიმინოებზე და ძაღლებზე, რომ როგორც კი სახლში დაბრუნდება, პირველად თვალი უნდა გადააულოს ბაზიერების სადგომებს, ფკითხოს ქორ-მიმინოებისა და ძაღლების ამბავი და თუ რომელიმე ავად გახდა, დიდის გულმოდგინებით უნდა უწამლოს, როცა პურის ჭამას მორჩება თვითონ, ბრძანებს, რომ მის თვალწინ აჭამონ ძაღლებს, მაშინვე მეძაღლეები გამოვარდებიან გარედ სასადილო ოთახიდან და ყველანი ერთად მალაღის ხმით დაიწყებენ ძაღლს: „რიო, რიო, რიო“. ამ ხმას გაიგონებენ ძაღლები და ერთბაშად მოიბრუნენ, რადგან იციან, რომ საქმელზე ეძახიან. აქ თუ კარის გაღება დაავიანეს, ვიდრე ყველანი შევროვდებიან, ისეთ ყვეფას გააბამენ, რომ იქაურობას სულ გადააურუებენ. გააღებენ ოთახის კარს თუ არა, ეს გროვა ძაღლებისა უცბად შევარდება და თვალის დახამხამებაში ჩანთქავს იმ ღომს, რომელითაც მოთენილნი ოთახის ბატაკი.

ნ ა დ ი რ ო ბ ა

ქრ. კასტელის ალბომიდონ (მე-17 ს.).

საქართველოს მუზეუმი

ყოველ ნადირობას თავისი დრო აქვს. ხოლო ყველაზედ უფრო მოწონებაშია ირმებზე ნადირობა, რომელსაც ორი დრო აქვს წელიწადში: ერთი ყველიერის დაწყებოდან დიდ-მარხვამდე და მეორე—სექტემბრის დასასრულიდან შობის მარხვამდე. ყველიერში ჩვენები რომ შუბით ვარჯიშობას და ნადიმებს ეტანებიან, ამის მაგიერ მეგრელები დიდის ამბით ნადირობაში ატარებენ დროს.

მთავარი ამ დროისათვის მოიწვევს ოდიშის ყველა დიდებულებს, რომლებიც ამ შემთხვევისათვის გამოცხადდებიან საუკეთესო ცხენებზე და მშვენიერად ჩაცმულები, წინაღლით, დილას, ნალარას დაჭკრავენ და მის ხმაზე ადგებიან ყველა მონადირეები და ძალებით წავლენ, რომ ტყე შეჰკრან. ხმაურობით და ძალების ყფით ნადირს შეაშინებენ და ძლიერ შორიდან მორეკავენ იმ ალაგს, რომელიც დანიშნულია ნადირობისათვის. შემდეგ მთავარი მათ ნებას მისცემს ხანგრძლივად შეექცენ სადილს. მეორე დღეს იგი ადრიანად შეჯდება ცხენზე და გასწევს დანიშნულ ადგილისაკენ. მას თან ახლავს ცხენოსანი-კეთილშობილები და მრავალი ქვეითიც.

როგორც კი მივლენ ადგილზე, მთავარი გაჩერდება, დაათვალიერებს თავის მზღებელებს, დააწყობს რიგისამებრ და თვითეულს მიუჩენს თავის ადგილს. ყველა თავ-თავის ადგილზე უნდა იყოს გაჩერებული და ხელში მზად ეჭიროს მშვილდ-ისარი. მონადირეები რომ შენიშნავენ, ნადირი მოახლოვდაო, კიდევ უფრო წინ გამოდგებიან ხმაურობით და ძალების ყფით. როცა ნადირი საკმაოდ მოახლოვდება, თვითეული თავის ადგილიდან დაიძვრის, ცხენს გააქნებს, მომართავს მშვილდს და გაისროლის ისარს. ვინც ნადირს პირველად დაჭკოდავს, თუნდაც სხვამ მოჰკლას, თავი იმას ეკუთვნის, მთავრისაგან დადებული კანონით. ასე ნადირობენ სალამომდე.

სახლში რომ დაბრუნდებიან, მთავარი ჩვეულებრივ მოიწვევს ვახშმად ყველა იმ თავადებს, რომელნიც სანადიროდ ახლდნენ. ამ ვახშმის დასასრულს მოიტანებენ იმ ტახების და ირმების თავებს, რომელიც იმ დღეს დახოცეს. ზოგჯერ ასეთი თავები მოგროვდება ოც-და-ათიდან ორმოც-და-ათამდე. მათ მწკრივად დააწყობენ სტუმართა წინ. აქ მოჰყვებიან ნადირობის ამბავს, და თვითულის თავის შესახებ იტყვიან, თუ, მაგალითად ვინ მოჰკლავსა და ეს ირეში; ვინ იყო პირველი, რომ დაჭკოდა იგი და რა ადგილას დაიკოდა; როგორ მოინდომა ნადირმა გაქცევით თავის შველა; ვინ იყო, მეორედ რომ ესროლა ისარი, და ბოლოს ვინ მოჰკლა. ამ რიგად სულ ამ თავებზეა საუბარი; ეს საუბარი მეტად სასიამოვნოა დამსწრეთათვის, რადგან ამათი პირველი და უმთავრესი საგანი ნადირობაა.

უკეთუ ამ დროს სასახლეშია რომლისამე მთავრის ელჩი ან სხვა ვინმე დიდებული კაცი, რომელიც თავის ოთახში ცალკე ვახშმობს, იმას,

მოკლული ნადირების თავებზე საუბარს როცა დაასრულებენ მთავრის სუფრახზე, გაუგზავნიან საჩვენებლად ამ თავებს, თან გააყრდებიან მთავრის მერიქიფეს საუკეთესო ღვინით ვერცხლის სურაში, რათა იმ დიდებულმა კაცმა თავისი მხლებლებით მთავრის სადღეგრძელო დალიოს ამ თავებზე, ამ შექთხვევაში ჩვეულება არის, რომ ვიდრე თასს ტუჩებამდე მიიტანდნენ, ცოტაოდენ ღვინოს ამ თავებზე დაასხამენ და ღმერთსა სთხოვენ, მშვიდობით ამყოფოს და ადღეგრძელოს მთავარი, რათა შემდეგში ამისთანებრივ ათასობით და ასი ათასობით მოჰკლასო.

სექტემბრის დასასრულს სხვანაირი ნადირობა ირმებზე. ამ დროს ფური-ირმები მკვდ არიან და ამის გამო ხარ-ირმებს ერიდებიან და იმალებიან სხვა-და-სხვა ადგილებში. ხარ-ირმები გაგიყვებით დარბიან იქით-აქეთ და საშინელის ბლავილით ეძებენ ფურებს. მაშინ, დღე ღამის გაყრისას მთავარი თავის მხლებლებით მიდის ტყეში, სადაც ბევრია ირმები, იქ ჩამობტება ცხენიდან და მშვილდ-ისრით შეიარაღებული სულჩემად შედის ნელ-ნელა, სადაც უფრო დაბურული ტყეა, უახლოვდებია იმ ადგილს, საიდანაც ისმის ხარ-ირმების ბლავილი. რადგან ირმები გაგიყვებულნი არიან საყვარელი ფურ-ირმების დაკარგვით, ვეღარ ამჩნევენ მონადირეებს, რომელნიც უახლოვდებიან მათ და მშვილდ-ისრით მრავალს ხოცვენ. ეს ნადირობა მთავარს საუკეთესოდ მოაჩნია თავის სამთავროში. ამიტომაც, როდესაც მას მეუღლე გარდაეცვალა და მგლოვიარობის დროს არ შეპფეროდა სანადიროდ წასვლა, ამბობდა, რომ უნადირობა დიდად მაწუხებდა. ამ დროს ირმების ბლავილს რომ გაიგონებდა, მართლა ისე შესწუხდებოდა სანადიროდ წაუსვლელობით, რომ დაბოლოს ამოარჩია ისეთი ადგილი სადაც ირმის ბლავილი აღარ ისმოდა, თავის ჭკარის-კაცებით გადაიბარჯა იქ და დარჩა, ვიდრე ირმების მყვირალობის დრო გავიდა.

ფრინველზე ნადირობითაც ისე გატაცებულია მთავარი, რომ არ მოიძებნება არც ერთი მონადირე ფრინველი, არც დიდი და არც პატარა, რომ მას არ ჰყვანდეს. ყოველ ნადირობისათვის თავისი დრო დააწესა: წეროების გადაფრენის დროს წეროებზე ნადირობა, ყარყატის (Aironi) დროს — ყარყატზე, და ხამთარში — იხვებზე (li Mallardi) და სხვა წყლის ფრინველებზე. მთავარს სხვა ფრინველებზე უფრო წეროებზე უყვარს ნადირობა. საკვირველიც არ არის რომ უყვარდეს, რადგან მართლა საუცხოვო სანახავია, რომ ასე დიდ ფრინველს, როგორც წერო არის, ერთი თუ ორი პატარა მიმინო ძირს დასცემს. ეს ნადირობა აწინდელი მთავრის წინად არ იცოდნენ. დიდი ხანი არ არის, რაც მთავრის დიდმა მეგობარმა ირანის ხელმწიფემ, რომელმაც იცოდა, რომ სამეგრელოს მთავარს დიდად უყვარს ნადირობაო, გამოუგზავნა ამ ნადირობაში დახელოვნებული კაცები და დავგეშილი მიმინოები. იმათ რომ მთავრის კაცები გაავარჯიშეს ამ ნადირობაში და აქაურო მიმინოებიც გაავარჯიშეს, მთავარს ისე შეუყვარდა მერე ეს

ნადირობა, რომ წეროობის დროს ყოველთვის მეტად მხიარული და აღტაცებული არის.

რაც შეეხება ყარყატზე ნადირობას, ამაზედაც მიმართონ მიდიან, როგორც ჩვენში, იტალიაში. ხოლო ყარყატს რომ დაიჭერენ, მოგლეჯენ თავზე რომ შავი ფრთა აქვს, და ისევ გაუშვებენ თავისუფლად. ამას იმიტომ ჩაედივართო, ამბობს მთავარი, რომ კოლხიდაში ამ საშუალებით მხოლოდ მრავლდება ყარყატი და რომ ვკლავდეთ ან სულ მოისპობოდა და ან მეტად ნაკლები იქნებოდა.

წყლის ფრინველებზე და ხობობზე ნადირობენ ქორით. ქორს არასოდეს არ გაუშვებენ წყლის ფრინველზე, სანამ ეს წყალში ცურავს, რადგან იგი წყალში დაიმალება და ქორი გაწბილებული დარჩება. როცა შენიშნავენ, რომ ფრინველი წყალში აპირებს ცურვასო, დაუწყებენ ცემას პატარა დოღს, რომელიც თვითეულს მიკრული აქვს უნაგირზე, და როცა შეშინებული ფრინველი წყლიდან აფრინდება, მაშინვე გაუშვებენ ქორს, ქორი მას სწრაფად დაიჭერს, რადგანაც ფრენაში წყლის ფრინველი ნელია და ქორი კი მეტად ჩქარი.

ქორით ნადირობენ აგრეთვე ხობობზე. თუმცა ხობობი საუკეთესო ფრინველად ითვლება, მაგრამ იმაზე ნადირობას პატივს არა სცემენ არც მთავარი და არც დიდებულები. მიზეზი ამის ის არის, რომ ხობობზე ცხენით ნადირობა შეუძლებელია და მას სულ ფეხით უნდა სდიონ ქორით ხეღში, რადგან ხობობი იმყოფება ოხრად და ტოვებულ მინდვრებში და დაბურდულ ბუჩქებში. ამებში სიარულით მონადირე ძალიან იღლება და გარდა ამისა საშინელ ეკლებში ტანისამოსსაც და ხორცსაც იგლეჯს. ამიტომაც ხობობზე სანადიროდ თვითონ ბატონები არ მიდიან და გზავნიან თავიანთ მონადირეებს. სამეგრელოში ნადირობენ აგრეთვე კურდღლებზე, მწყერებზე და სხვა ფრინველებზე, მაგრამ რადგან ნადირობა იქაც ისე სწარმოებს, როგორც ჩვენს იტალიაში, სიტყვას აღარ გავაგძელებ და სხვა საგანზე გადავალ.

XI

პიტყვალბოლთა გასაყინება

მეგრელები ფრიად სასტიკად ეპყრობიან მომაკვდავთ მისი სიცოცხლის უკანასკნელ წამს. როცა ავადმყოფი სულს ებრძვის, და შენიშნავენ, რომ მეტად გრძელდება სულთან ბრძოლაო, ვითომ ამ წვალებისაგან გადასარჩენად, უადგილო გულბტკივნიეულობით აღძრულნი, სიკვდილს უსწრაფვენ. ამისათვის ასწევენ მომაკვდავს, ბალიშებს შემოუწყობენ და უცბად პირქვე დაამხობენ და ამ რიგად დაახრჩობენ. ასეთი საზარელი და ბარბაროსული საქციელი, მათ კეთილ საქმედ მიჰაჩნიათ.

როგორც კი ავადმყოფი სულს განუტევებს, ყველა იქ მყოფი მეგობრები და მეზობლები დიდის კივილ-ჟივილით და ტირილით მოვარდებიან. მათი კივილი შორს გაისმის და მეზობლები რომ გაიგონებენ, ყველანი მიატოვებენ თავიანთ საქმეებს და მორბიან. ყველანი აირევიან ერთად და საშინელად ფუსფუსი და ტირილი იწყება. ყველა, არამც თუ ყვბრის, პირის სახესაც ისე ბვაწრავს, რომ სისხლი ღვარად მოსდის და საკმაოდ სამწუხარო სანახავს წარმოადგენს. თმას იგლეჯენ და თავში იცემენ, თუ ზელის გულით თუ მუშტით.

გაათავებენ თუ არა იმ უწყისო ტირილს, რომელიც ჩვეულებრივ გრძელდება დაახლოვებით მეოთხედი საათი, გაიხდინა წელ ზევით ტანისამოსს, როგორც ქალები, ისე კაცებიც, გაიძრობენ აგრეთვე ფეხსაცმელს და შეემზადებიან წესიერი ტირილისათვის: მიცვალებულს ჩააცვამენ; ამოარჩევენ, რაც უფრო დიდი ოთახი აქვთ და მის კუთხეში ხალხე დასვენებენ. შემდეგ ამისა ამოირჩევენ რამდენსამე კაცს, რომელთაც კარგი ხმა აქვთ და იმათგან შეადგენენ მეზარეთა ორ გუნდს, ესენი ეახლებიან ოთახის კარებიდან მიცვალებულთან თვითნულად ყოველ მოტირალს. ჯერ, რასაკვირველია, ტირილს იწყებს ყველაზე უფრო ახლობელი ნათესავი. მოტირალი ფეხშიშველი და წელს ზევით ტანშიშველი ჩადგება მოზარეთა ორ გუნდს შუა და ისე მიუახლოვდება მიცვალებულს. მოზარეები მღერიან ნელის ხმით, თითქოს კიდევ მღერიან და კიდევ სტირიანო; ხოლო სიტყვებს არ ამბობენ და იძახიან მხოლოდ: „ოჰი, ოჰი, ოჰი“.

მოტირალი რომ მიუახლოვდება იმ ადგილს, სადაც მიცვალებული ასვენია, მეზარეები ორივე მხრით დაუდგებიან და რიგ-რიგად ტირილს განაგრძობენ. მოტირალი მიცვალებულს დაუჩოქებს და ხელახლად დაიწყებს პირის სახის ცემას და კაწვრას ისე საშინლად, რომ მხრებში რომ არ უდგენენ და ხელებს არ უჭერდნენ, ბოლო ცუდი იქმნებოდა. ცოტა ხანს რომ ასე იტირებს, მერე ადგება და როგორც არის გაშიშვლებული, ისე დაჯდება მიცვალებულის მეორე მხარეს, გულზე ხელდაკრეფილი, ნიშნად მწუხარებისა, და სულ ტირის. აგრეთვე იტირებს სამი თუ ოთხი უფრო დაახლოვებულ ნათესავთაგანი და მიცვალებულთანვე ახლო დაჯდება.

ნათესავები რომ შეასრულებენ ამრიგად თავიანთ მოვალეობას და დასხდებიან მიცვალებულის ახლოს, მიახლოვდებიან მეზობლები და მეგობრები აგრეთვე ფეხშიშველ-ტანშიშვლები და იმავე მეზარეობით. ესენი რომ მიუახლოვდებიან მიცვალებულს, იქ მსხდომ ნათესავებს დაუჩოქებენ და ერთად იტირებენ. ამრიგად ეს გარეშენი ანუ-გეშებენ ნათესავებს.

ასეთი ტირილი არის შემდეგ დღეებშიაც, ვიდრე მიცვალებულს არ დაკრძალავენ. მიცვალებულის პატივისცემად მიაჩნიათ ამ ტირილის გაგრძელება რვა დღემდე. ცოდეჯე არის ნიცვალებული ასე

ადრე ჩაგაგდოთ მიწაშიო, ამბობენ, და სულაც არ მივაბარებდით მიწასო, რომ მიცვალებულის გახრწნის შიში არ გვაიძულებდეს ამასო.

გარდაცვალების დღესვე ამ უბედური ამბის საცნობელად კაცებს ყოველ მხრით გზავნიან. გაგზავნილები თან წაიღებენ მიცვალებულის რაიმე ნივთს, მაგალითად ხმალს, ან კაპარქს. ისრებით ან რომელიმე ტანისამოსს. ეს გაგზავნილი კაცები რომ მიაუახლოვდებიან იმ ოჯახს, სადაც უნდა მიუტანონ ამბავი, დაიწყებენ ხმა-მაღლა ტირილს, ისე რომ მასპინძლები მიხვდებიან, სიკვდილის ამბავი მოგვითანესო, და გამოვარდებიან გარედ იმის გასვებად, თუ ვინ მომკვდარა.

სახლის პატრონი რომ პასუხს მიიღებს, მაშინვე, რაც უფრო დიდი ოთახი აქვს, იმას გააღებინებს და შეიყვანს ამბის მომტანთა, რომელნიც წელზევით გაშიშვლებულნი დალაგდებიან ხალხე ოთახის კუთხეში და ზედ დასდებენ მოტანილ ნიშანს, რათა შინაურებმა სამძიმარი გამოუცხადონ. შინაურები თითო-თითოდ ფეხს გაიძრობენ და წელს ზევით ტანს გაიშიშვლებენ და მოხარეთა გუნდებს შორის ჩამდგარნი სტირიან ნიშანის წინ სწორედ იმ წესით, როგორც ზევით აღწერეთ მიცვალებულის წინაშე ტირილი.

ამბის მომტანნი იმასაც აუწყებენ, როდის არის დანიშნული დაკრძალვის დღე. ამ დღისათვის განსვენებულის ყველა მეგობრები, ნათესავეები და ნაცნობები უნდა მივიდნენ მიცვალებულის სახლში და პატივი სცენ დაკრძალვაზე დასწრებით.

ყველა ცდილობს, რომ რაც შეიძლება მეტი მხლებლები იყოლიოს, ცხენოსნები და ქვეითი. ამისათვის თავისიანებს გარდა, სხვებსაც სთხოვენ ხლებას. გარდა ამისა სატირლად ვინც მიდის, იმის მოვალეობა არის, რომ თან წაიღოს ბლომად სამარხუო საჭკელი, მაგალითად სხვა-და-სხვა ნაირი თევზი, მწვანილი, ღვინო, ჰური და სხვა ამისთანები, რომელთაც ამზადებენ დანიშნული დღისათვის.

დაკრძალვის დღეს ყველა მოდის მრავალის ცხენოსნით და ქვეითი მხლებელით და მოაქვს ბლომად ის სურსათი, რომელიც ზემოდ დავასახელებთ. გზაში მზიარულად დროს ატარებენ და ისე გეგონებათ ქორწილში და ღვინოში მიდიან და არა სატირლადო. მართალია, რომელსამე სოფელს ან სხვა დასახლებულ ადგილს რომ მიუახლოვდებიან, ცოტას წაიტირებენ, რათა აჩვენონ სხვებს, რომ სატირლად მივდივართო.

როცა მიცვალებულის სახლს მიუახლოვდებიან, ვიდრე ეზოში შევიდოდნენ, ყველანი ცხენიდან ჩამოხდებიან, ფეხზე გაიძრობენ და წელს ზევით გაიშიშვლებენ და ერთი-მეორეს შემდეგ მეზარეების თანხლებით შედიან და მიცვალებულს დაატირებენ ისე, როგორც ზევით აღწერეთ.

მეთვთვე საათზე, როცა ყველანი მოგროვდებიან, გაემგზავრებიან იმ ეკლესიისაკენ, სადაც უნდა დაკრძალონ მიცვალებული. ყველაზე

თავშია მიცვალეული კუროში, რომელიც ძალიან კარგად მოწყობი-
ლია სანთლებით და სხვა-და-სხვა ქსოვილით. ამას მოსდევს მღვდე-
ლი კუროთხევანით ხელში. მღვდელს ახლავს ერთი კაცი, რომელსაც
ხელში უჭირავს ანთებული დიდი თაფლის სანთელი. შემდეგ ამისა
მოდის დანარჩენი ხალხი, რომელშიაც არიან მიცვალეულის მახლო-
ბელი ნათესავები წელზევით გახდილნი და ფეხ-შიშველები.

ლოცვების ხსენებაც არ არის. აქ არის მხოლოდ უწესო ხმაუ-
რობა, ტირილი, პირისახის კაწვრა, თავში ცემა და მოზარეფა მოთ-
ქმა: „ოჰი, ოჰი, ოჰი“.

სათლავთან რომ მივლენ, მიცვალეულის ჩასვენებამდი ნათესა-
ვები დასხდებიან: კუბრსთან და აქ უკანასკნელად მოისმენენ სამძი-
მარს იმ სახით, როგორც ნათქვამი გვაქვს. ამას რომ მორჩებიან, მი-
ცვალეულის გვამს ჩაასვენებენ სათლავში და მღვდელი აიტებს ერთ
ხელში ფიცარს და ბეორეში ჯოხს, დგება სათლავზე და ჯოხით
ურტყამს ფიცარს. ამ ხმაურობით ხარის მაგიერ აღდგომის კვირეში
მლოცველებს იწვევენ ეკლესიაში. მღვდელი შემდეგ ამისა რქიდან
ცოტა ზეთს დაასხამს მიცვალეულს და პატარა ქურკლით თავზე
ღვინოს დაადგამს. შემდეგ ამისა მიცვალეულს ჩაასვენებს სათლავ-
ში და გადააყრის მიწას.

გვამის დასათლავების შემდეგ ყველანი მიცვალეულის სახლში
დაბრუნდებიან, სადაც მათთვის ვახშამია დამზადებული. ყველანი მი-
წაზე დასხდებიან, გრძლად გამწკრივებულნი. მათ შორის ყველაზე
უკეთესი და თვალსაჩინო ადგილი მიჩენილი აქვს მღვდელს,
რომელმაც დაკრძალვის წესი შეასრულა. საკმელი ამ შემთხვევაში
უხვად არის, მაგრამ ყოველიფერი სამარხვოა, თვით სტუმრების მო-
ტანილი. განსაკუთრებით ბლომად არის ღვინო. ხალხი რომ სულ
დასხდება და საკმელს დაარიგებენ, ღვინოს მაინც ვერაფერ ვერ დალევს
მღვდელზე წინ. მღვდელი წამოდგება და ხელში დაიჭერს ღვინოს დი-
დის ჯამით და დაიწყებს რამწუხარე გალობას დაღონებულის ხმით,
ცოტა ღვინოს მიწაზე დააქცევს. ხალხი იმავე ხმით პასუხს აძლევს.
ამას ხუთჯერ თუ ექვსჯერ განიმეორებენ ვახშმის განმავლობაში. მი-
ცვალეულს არც კი ახსენებენ და მხიარულად სკამენ და სვამენ. ვა-
ხშამი გათავდება, თუ არა, დაკრძალვის წესიც დასრულდება.

მგლოვიარება მათი მარტო ტანისამოსში კი არ გამოიხატება,
არამედ ყოველიფერში, ისე რომ ყოველს საგანს უნდა აჩნდეს ბეჭე-
დი ტირილისა და მწუხარებისა. პირველად, დაკრძალვის დღესვე,
განსვენებულის ნათესავები და მეგობრები მოიპარსავენ არამც თუ
თმას და წვერ-ულფუშს, არამედ წარბებსაც და შემდეგ ამისა მთელი
წლის განმავლობაში სამართებელ-მაკრატელს აღარ მიიკარებენ. ასე
იქცევიან, როგორც ქალები, ისე მამა-კაცები. ტანისამოსს პირველ ხა-
ნებში იყვრვენ მსხვილ შალისაგან ფეხებამდის გრძელს. თავზე ბოხო-
ნი

ხის მაგიერ ჰხურავთ თხის ტყავი შაქრის თავის მსგავსად. ფეხსაც-
მელი თხის ტყავისავე აცვიათ, და ტყავს ბალნიანი პირი გარედ
აქვს. ხალხს რომ აჩვენონ მწუხარებისაგან დაღონებული და გატეხი-
ლი ვართო, ხელში წვრილ ჯოხს დაიჭერენ; ამაზე დაეყუდებიან
და დადიან. რამდენიმე ხნის შემდეგ მსხვილი შალის ტანისამოსს გა-
იძრობენ და შეიმოსებიან ჟანგის ფერის ანუ მუქ-ყვითელ ტანისა-
მოსში. კიდევ რამდენიმე ხნის შემდეგ შეიმოსებიან შავ-თეთრ ზოლე-
ბიან ტანისაში; წმინდა შავი კი ყველაზე უფრო ღრმა მგლოვიარ-
ების ნიშნად მიაჩნიათ.

როდის უნდა დასრულდეს მგლოვიარობა, გადაწყვეტილი არ
არის. ეს თვითეულის ნებაზე არის დამოკიდებული, ისე რომ არიან
იმისთანები, რომელნიც ახლობელ ნათესავის სიკვდილის შემდეგ სამ
წელიწადსა ატარებს სამგლოვიარო ტანისამოსს.

მგლოვიარობას საქმელშიაც იჩენენ მარხულობით და ისე მარ-
ხულობენ, რომ ჩვენში ვერც კი წარმოიდგენენ. პირველ ხანში გარ-
დაცვალების დღიდან სჭამენ მხოლოდ მოხარულ შეუკაზმავ ფხალს;
რამდენისამე ხნის შემდეგ მეგობართა თხოვნით და ხვეწნით ცოტაოდენ
თევხსა სჭამენ და კიდევ რამდენიმე ხნის შემდეგ იგივე მეგობრები
დაითანხმებენ კვერცხი და ყველი სჭამოს და მხოლოდ ერთი წლის
შემდეგ იგივე მეგობრები დიდის თხოვნით და ხვეწნით აქმევენ ხორც-
სა. შიკვალებულისამდი მეტი სიყვარულის გამოსაჩენად ბევრი არამც
თუ ერთი წლის, არამედ ორის, სამის და ოთხის წლის გასვლამ-
დი ხორცს არა სჭამს.

მგლოვიარეს საწოლი პირველ ხანებში ტიტველი მიწაა, შემდეგ
დაიგებენ ცოტაოდენ თივას, მერე თივით გატენილ ლეიბს და შემდეგ
საბანს იხმარებენ, მხოლოდ ლეიბიც და საბანიც თალხი უნდა იყოს
და ამასთანავე სანამდი მგლოვიარე ან ერთს, ან მეორეს იხმარებდეს;
საჭიროა, რომ მეგობრებმა სთხოვონ და შეეხვეწონ.

საჯდომ ცხენს პირველ დღეებში მეტად აუშნოვებენ: მას გადა-
აცმენ შავს ტილოს და შეჭკრეჭენ ძუა-ფაფარს.

მგლოვიარეს სუფრიდან რაც უნდა დიდი კაცი იყოს იგი, გან-
დევნილია ვერცხლისა, შუშისა და თიხის ყოველივე ჭურჭელი და
ხმარობს მხოლოდ რამდენიმე ხის ჯამს და ფინჯანს.

მგლოვიარობის განმავლობაში მგლოვიარის სადგომია პატარა
ჩალის სახლი, რომელშიაც სინათლე მხოლოდ კარებიდან შედის.

ერთის სიტყვით ამ დროს განმავლობაში ყოველივე ნივთი ტი-
რილსა, მწუხარებას და ზარს უნდა აგონებდეს. ამ კანონს ვერაფერ
ვერ წაუვა ვერც თავის სუსტი აგებულების მიზეზით, ვერც დიდ-
ბულის მდგომარეობისა და ვერც კეთილშობილ სისხლის წყალობით.
პირიქით, რამდენად უფრო დიდებულია მგლოვიარე, იმდენად უფრო
ბეჯითად ასრულებს ამ წესებს, რათა მაგალითი მისცეს სხვებს.

ეკლესიაზე ორმოცი დღის განმავლობაში, შემდეგ დაკრძალვისა, ყოველ დღე, გარდა კვირა დღეებისა, იმართება ტირილი. ამისათვის ზოგიერთები მიცვალებულის სახლიდან ყოველ დღე, მზის ჩასვლის ეამს, იკრიბებიან და გააბამენ ხარით ტირილს, როგორც ზემოთ მოვიხსენიეთ. ორმოცი დღის თავზე ჯანიშართება მეორე საერთო დიდი წვეულება, რომელსაც ესწრება მეტი ხალხი, ვიდრე დაკრძალვის დღესა. ამის მიზეზი ის არის, რომ გარდა ერის კაცებისა მრავალი სამღვდლოებაც მოდის, რადგან ორმოცის თავზე მეტად დიდებული წირვა უნდა იქმნას ვადახდილი განსვენებულის სულის მოსახსენებლად. ეს წირვა უნდა შეასრულოს იქაურმა ეპისკოპოსმა, რომელსაც წირვის ფასად ერგება ყოველივე ის, რაც კარგი და მშვენიერი ჰქონდა თავის სახმარებლად მიცვალებულს. მართლაც, ეპისკოპოსს მიართმევენ ხოლმე მიცვალებულის საჯდომ ცხენს თავისი საუკეთესო გაწყობილობით, ვერცხლეულობას, ძვირფას ტანსაცმელს და საკმაო ფულსაც, რომელიც უფრო შეძლებულებთან აღის ხუთას სკუდომდე (scudi)¹². თუმცა ზოგიერთებს არ მიაჩნიათ ეპისკოპოსის წირვა საჭიროდ და არც უნდათ, მაგრამ ეპისკოპოსები ძალად სწირავენ და ფასსაც ძალით თხოულობენ. მთავარიც სჯიქაროდ აიძულებს ამ ფასის გადახდას, რადგან მისი სარგებლობა ამას მოითხოვს. საქმე ის არის, რომ ეპისკოპოსის სიკვდილის შემდეგ მთავარს ეკუთვნის მისი მემკვიდრეობა, რომელიც რასაკვირველია, იმდენად მეტი იქნება, რამდენად ეპისკოპოსი თავის სიცოცხლეში მეტს იშოვნის. წირვის შემდეგ დიდი ნადიმი გაიმაზთება როგორც ეპისკოპოსისა, ისე სხვა სამღვდლოებისათვის და აგრეთვე ერის კაცებისათვისაც. ნადიმის შემდეგ საჩქრებს მიართმევენ არამც თუ ეპისკოპოსს, არამედ ყველა სამღვდლო პირებს, რომელნიც წირვაში მონაწილეობას იღებდნენ: ვის სხვა-და-სხვა ძვირფასი ქსოვილის ტანსაცმელს და ვის ფულად თვითფულის ღირსების და მდგომარეობის შესაფერად.

დაბალი ხალხისათვის კი, რომელიც ამ დღეს ბლომად იკრიბება, ჰკლავენ უამრავხარსა და ძროხას. დაკლულებს რომ მოჰხარშავენ, ჯერ ეპისკოპოსს და მღვდლებს აკურთხებიან და მერე დაურიგებენ ხალხს, რათა ილოცონ ღვთის წინაშე მიცვალებულის სულისათვის. ვინც უფრო შეძლებული და მდიდარია, ის, რასაკვირველია, მეტს საჭონელს დააკლევინებს. მთავარი თავის ცოლის სიკვდილის გამო რამდენიმე დღის განმავლობაში აკლევინებდა სამას-სამას თავს დღეში. ამ დროს მრავალი უძლური, დაშავებული და საწყალი ხალხი მოვიდა, რათა თავისი ულუფა ხორცი წაეღო.

ამით როდი თავდება მიცვალებულის დასაფლავების აუტანელი ხარჯი. მიცვალებულის ჭირისუფალმა, როგორც თავისი გვარის სახელისათვის, ისე მთავრის საიპოვნებისათვის, კიდევ უნდა დანიშნოს სავანებოდღე და ამ დღისათვის მთავარი უნდა მოიწვიოს მიცვალებუ-

ლის სატირლად. დანიშნულ დღეს მთავარი თავის კარის კაცებით და დიდის ზემით მობრძანდება ქირისუფლის სახლში. რადგან მთავარი, ჩვეულებრივ. მოდის სატირლად მიცვალებულის დამარხვის შემდეგ, ქირისუფალმა უნდა მოაწყოს მიცვალებულის ნიშანი, რომელს ზედაც უნდა გაიმართოს ტირილი. ვისაც უნდა დიდის ამბით გამართოს ტირილი, იგი სხვა-და-სხვა კარავში სხვა-და-სხვა ნიშანს ათავებს: ერთში აწყობენ მიცვალებულის ტანისამოსს, მეორეში დააყენებენ საჯდომ ცხენს, მესამეში — მწვეარ-მეძებრებს და მეოთხეში — მიმინოებს. ამ რიგად მიცვალებულის ხასიათის და ცხოვრების შესაფერად დააწყობენ ხოლმე სხვა-და-სხვა ნიშნებს.

ყველა ამ ნიშნების წინ ჯერ იტირებენ ჩვეულებრივის წესით მთავრის კარის კაცები და ბოლოს თვითონ მთავარი. იგი სხვებსავე თუ ფეხშიშველდა და წელ-ზევით ტანშიშველი, თავში ხელებს იცემს და იქით-აქეთ ჰყავს მოხარეთა გუნდები, რომელნიც მორიგობით ზარს ამბობენ. ჯერ მიდის პირველ კარავთან, სადაც მიცვალებულის ნიშანია, რომლის წინ მუხლმოდრეკილი ცოტა ხანს იტირებს; მერე შედის იმ კარავში, სადაც მიცვალებულის ცხენია, რომლის წინაშე აგრეთვე მუხლმოდრეკილი სტირის. ამავე სახით სტირის ყველა ნიშნების წინ. შემდეგ ტირილისა მთავარს და მის კარის კაცებს უმართავენ ჩინებულ ნადიმს თევზუფლის შეჭამადით. ნადიმი რომ დასრულდება, მთავარს მიაართმევენ მდიდარ საჩუქარს. ქირისუფალი კმაყოფილია, რომ მთავარმა პატივი მცაო და მთავარიც საჩუქრით დასიამოვნები შეჯდება ცხენზე და სასახლეში დაბრუნდება.

გარდა ამისა მიცვალებულის სულის მოსახსენებლად დანიშნული აქვთ კიდევ აღდგომის მეორე დღე, როდესაც ასრულებენ ბერძენთა აღაპის მსგავსს. მეგრელები ამ დღეს იკრიბებიან თავის სოფლის ეკლესიაზე, სადაც არის მათი საგვარეულო სამარხი. თვითეული ოჯახი წაიღებს თავის საკურთხებს და დააწყობს თავიანთ მიცვალებულთა საფლავზე. დანიშნულ საათს მოდის აღვილობრივი მღვდელი, რომელიც აკურთხებს თვითეულ ოჯახის მოტანილ საკმელს.

ამ კურთხევის შემდეგ ყველანი თავიანთ კალათებს აიღებენ და საფლავზე სტოვებენ წკნელისაგან გალიისავით გაკეთებულ კოლოფს, რომელსაც გარშემო არტყია ყვავილები და სანთლები. მერე ყველანი ერთად მიდიან ეკლესიის წინ რომ ფართომინდორია, სადაც მშვენიერი ხეებია დარგული და იქ თვითეული ოჯახი დასხდება ცალკე ხისძირს. ამ ხეების დანიშნულება ძველის დროიდან სწორედ ის არის, რომ ასეთს შემთხვევაში კაცმა თავი შეიფაროს ჩრდილის ქვეშ. დასხდებიან ყველანი ერთბაშად, რადგან არავის არ შეუძლია სხვებზე უფრო ადრე დაჯდეს. დასხდებიან თუ არა, პირველად ერთი-მეორეს თავის საკმელს უთავაზებს და თან ამბობს, რომ ღმერთმა აცხო-

ნოს ჩვენი მიცვალებულებიო. ზემდეგ ამისა შეუდგებიან როგორც თავიანთ მოტანილისა, ისე ნათავაზებისა საკმელის კამას, რომელიც გაგრძელება ხოლმე შუა დღიდან საღამომდი. რაიცა კარგად დალევენ, დრო გამოშვებით სუფრიდან ადგებიან ხოლმე დალეულები და ხელი-ხელ გაყრილი მღერაინ და ცეკვავენ მინდორში, ამ რიგად თვითონ შშგენიერად ატარებენ ხოლმე დროებას და თანაც ფიქრობენ, რომ ამით მიცვალებულის სულს ვასიამოვნებთო.

უფრო მოყვარულები თავიანთი მიცვალებულისა, ამ დღესაც არ სჯერდებიან. დიდ დღესასწაულებში და ყველიერში ჩააწყობენ კალათში საკმელს თავიანთ მიცვალებულთათვის, მიიტანებენ და დააწყობენ მიცვალებულის საფლავზე, სადაც გამართავენ დიდ ტირილს. ტირილი დასრულდება იმით, რომ მღვდელი აკურთხებს მოტანილ საკმელს, რომელსაც დაურიგებენ დამსწრეთა, და ყველანი ერთად შხიარულად სკამენ.

XII

ქურდები და ქურდობა საქართველოში

თუმცა ეს საშანელი სენი—ქურდობა ქვეყნიერობაზე ყოველგანგავრცელებულია, მაგრამ განსაკუთრებით სამეგრელოშია გახშირებული, თითქო აქ იპოვა კარგი ნიადაგიო. მეგრელები თითქო ბუნებით არიან ქურდები. ყველანი ცდილობენ თავის წინაპრებს არ ჩამორჩნენ ამ ხელობაში. მთელ კოლხიდაში არ მოიძებნება ისეთი კაცი, რომ ოდესმე ამ ხელობაში არ ევარჯიშნოს. ლარიბი და მდიდარი, პატარხ და დიდი, მაღალი წოდება და დაბალი ხალხი, ერი და ბერი—სულ ქურდები არიან. სასჯელის შიშსაც ვერ შეულავმავს ისინი, და ხშირად შეხვდებით, რომ ქურდობისათვის უკვე სასჯელ მოხდილი, როგორც კი შემთხვევას ნახავს, ველარ მოითმენს და ხელახლავ ჩაიდენს ქურდობას; მაგალითად, ქურდობისათვის ცალფეხ მოჭრილი მიკოქლობს და თილის ქურდობაზე; აგრეთვე ცალ ხელ მოჭრილი ეხმარება, თავის ამბანაგებს ქურდობაში, და თვალ-მოთხრილი, სხვაფერ თუ არ შეუძლიან დახმარება, რჩევით მაინც ეხმარება ქურდებს. ქურდებს ვერ აკავებს ვერც ის ზარალი, რომელიც მოსდით მათ, თუ ქურდობაში დაიჭირეს: მათ უნდა გადაიხადონ თხუთმეტჯერ მეტი ფასი ნაქურდალისა; ამას გადაიხდიან და შემდეგ კიდევ უფრო ეტანებიან ქურდობას, რათა ერთი-ორად შეავსონ ის ფული, რაც გადაუხდიათ ხაზინისათვის. ამასთანავე უფრო ფრთხილადაც არიან, რომ მეორედ აღარ დაიჭირონ ქურდობაში. არ აბრკოლებს მათ არც

ქურდობის გამოაშკარავებისა და სასჯელის სირცხვილი, რადგან ყველა ქურდია და ქურდობაც მოსაწონ საქმედ მიაჩნიათ. არც ღმერთის ეშინიათ, რადგან ბევრი არა გაეგებათ არა ღმერთისა. ამ რიგად მეგრელები ვერ შეულამავეს ვერც სხეულით დასჯის შიშსა, და ვერც ზარალის ზღვევასა, ვერც სირცხვილსა და ვერც ღვთის შიშსა, და აღვირახსნილი ეტანებიან ხსეა-და-სხვა ნაირ ქურდობას.

აქ ვერ ნახავთ ქურდს, რომ ყოველნაირი ქურდობა იცოდეს. ყველას თავისი ხელობა აქვს აჩენილი. არიან იმისთანები, რომელთაც სახლების გაქურდვა აურჩევიათ, ზოგს—ცხენების მოპარვა ზოგს—ხარებისა და ძროხებისა, ზოგს—ლორებისა და თხებისა, და ზოგს კრდევე—გოჭებისა და თიქნებისა. ამ უკანასკნელების ქურდები ყმაწვილებია, რომელნიც თავის სიყმაწვილეში ხელს იწაფავენ ამ პატარა ცხოველების ქურდობაში, რათა შემდეგ, როცა გაიზრდებიან, უფრო დიდი ცხოველების მოპარვა შეიძლოს. ყველა ქურდები თავ-თავის წესებს ადგანან. ხოლო ყველასათვის საერთო კანონი ის არის, რომ ქურდობისათვის ამორჩეული ღამე სულ ბნელი იყოს, და თუ თან მეტად ცუდი დარი იქნება, ხომ კიდევ უკეთესი, მაგალითად, რომ ძლიერი ქარი იყოს, რათა ქურდობის ხმაურობა არ ისმოდეს, ან დიდი წვიმა იყოს, რომ ქურდების კვალი მიწაზე წაშალოს. ისეთ ღამეს კი ერიდებიან, როცა ან დიდი თოვლი მოდის ან პატარა წვიმა, რადგან პატარა წვიმა მხოლოდ არბილებს მიწას და ვერ შლის კვალს მიწაზე.

ის ქურდები, რომელთაც ხელობათ აქვთ სახლების გაქურდვა, ელოდებიან ისეთ დღეს, როცა მასპინძელს დიდი წვეულობა აქვს.

ამ დღეს, როცა დაბნელდება, ქურდები შემოდინან ეზოში, მიიპარებიან სახლთან და ქუჭრუტანებში, რომელიც ხის სახლს, რასაკვირველია, არ აკლია, უცქერენ, თუ რა ხდება შიგ, მაგალითად: სადა დგას ყუთები; სად ინახება ქვაბები, სად აწყობენ სუფრის მოწყობილობას და როდის-ღა დალაგდებიან დასაძინებლად. აქ დარაჯობენ იმ დრომდე, სანამ არ დარწმუნდებიან, რომ ყველას კარგად დაეძინაო. მაშინ განგებ დამზადებულ რკინებით შეუდგებიან ნელ-ნელა სახლს ქვეშ მიწის თხრას და გათხრიან ისეთ ორმოს, რომ კაცს ადვილად შეეძლოს იმაში ჩასვლა და მერე კარგად დატვირთული გარედ გამოსვლა. მაშინვე კი არ შედიან სახლში, არამედ მასპინძლებს რომ არ გამოეღვიძოს ნაქურდალის გამოლაგების დროს, მკვდრის ძვლით აჯადოებენ; ამ ძვლით წრეს შემოაყოლებენ სახლის ირგვლივ, რის შემდეგაც, მათის აზრით, მკვდრად გადაიქცევიან იმ დრომდე, სანამ ქურდები იპარვენ. მაგრამ ამ, საშუალებას მთლად მაინც არ ენდობიან და ცდილობენ დარწმუნდნენ, მოჯადოებამ ვასჭრა თუ არა. ამისათვის, როცა ორმოს ამოთხრიან, სახლს შემოუვლიან მკვდრის ძვლით და მზათ არიან სახლში შესასვლელად, ოღნავ ხმაურობას

ატეხავენ და თუ სახლში მყოფთ გამოიღვიძეს, ქურდობას თავს დაა-
ნებებან და გაიქცევიან. ხოლო, თუ სახლში მოუხედავად ამ ხმაურო-
ბისა სძინაუთ, ქურდები კიდევ ფრთხილად არიან და ამ საშუალებას
ცდიან: ჯობზე წამოაქმევენ გოგრას, რომელსაც დაახურავენ ქულს
და გათხრილის ხერელით შეაძვრენენ სახლში, ვითომ კაცი შეგზავ-
ნესო. თუ შინაურებმა შენიშნეს იგი და დაიწყეს ყვირილი: „ქურდე-
ბი, ქურდებიო“, მაშინ დააგდებენ გოგრას და თავს უშველიან. წი-
ნააღმდეგ, თუ არც ხმაურობაზე და არც გოგრის შეძვრენაზე არავინ
არ დაიძრა სახლში, ქურდები მაშინ რწმუნდებიან, რომ ყველა მთვრა-
ლია და მაგარ ძილშია, უშიშრად შედიან სახლში და გამოაქვთ რაც
მოეწონებათ.

აგრე იქცევიან ისინი: ვისაც ხელობად სახლების გაქურდება
აურჩევია. არიან სხვები, როგორც ზევით ვთქვივთ, რომელნიც მარ-
ტო ცხენებს იპარავენ. ამათ საზოგადოდ არ შეუძლიანთ. თავისი ხე-
ლობა შეაჩუღონ, თუ შემწედ და პატრონად არ ჰყავთ რომელიმე
თავადი ან დიდებული კაცი. ამ რიგად მართლდება ისაია წინასწარ-
მეტყველის სიტყვა: შთავარნი თქვენნი ზიარებ მპარავთა (ისაია, I)
თუმცა ყოველნიარ ქურდობაში საქიროა დიდებულების შემწეობა,
მაგრამ განსაკუთრებით ეს საქიროა ცხენების ქურდობისათვის, რო-
გორც ცხენების სხვა ქვეყნებში გადასაყვანად, ისე მთავრის წინაშე
გამოსასარჩლებლად, უკეთუ თავზე ბრალი დაატყდათ. გარდა ამისა
ცხენების ქურდებმა უნდა იყოლიონ მომიჯნავე ქვეყნებში თავისი მო-
ნაწილეები. მაგალითად თუ ქურდს უნდა სამეგრელოში კარგად აწარ-
მოვოს თავისი ხელობა, უნდა იყოლიოს იმერეთში, ქართლში, კა-
ხეთში, გურიაში, აფხაზეთში და სვანეთში: თავისი რწმუნებულნი,
რომლებთანაც შეეძლოს საქიროებისამებრ მოპარული ცხენები უშიშ-
რად გაგზავნოს. ცხენების მოპარვა აქ არც არის ძნელი, რადგან
დღე და ღამე ცხენები გაშვებულია საბალახოდ მიწდორში. ქურდებს
ერთი სიფრთხილე ჰქარაუბრებთ: რადგან ყველა ცხენები სამეგრელო-
ში დადალულები არიან, ქურდმა უნდა ამოარჩიოს ისეთი ცხენი, რო-
მლის დაღი ადვილი წასაშლელი იქოს. ამისათვის ქურდებს ჰყავთ
მზვერაკები, რომელთაც უნდა გამოიხიონ პატარა დაღიანი ცხენი,
რათა ადვილად შეიძლებოდეს ამ დაღის წაშლა და ან მეორე დაღის
მასზე დასმა. ამ შემთხვევაში ქურდებს შიში აღარა აქვთ, ქურდებდ
კიდევ ამ ხერხს ხმარობენ: შეიყრება ღამე სამი თუ ოთხი ამხანაგი;
ორი მათგანი თოქს გავიძევს და შუაგზაზე დადგება, დანარჩენები
კი ცხენებს იმათკენ გამოადენიან. შეშინებული ცხენები გაქენდებიან
და ეცემიან თოქს, ამ ცხენებს ქურდები მაგრად ჩააბამენ თოქს, შემ-
დეგ შეასხდებიან და გააქენებენ საზღვარს იქით. რამდენიმე დღით-
მალევე ამ ნაქურდალ ცხენებს და შემდეგ შეარჩევენ დროს და გა-
დასცემენ თავის მონაწილეებს, რომელნიც ან სამაგიერო ცხენებს.

აძლეოდენ ან ფულს, რომელსაც ამოიგებენ იმ მოპარულ ცხენების გაყიდვით.

რაც შეეხება ხარებისა, ძროხებისა და ღორების ქურდებს, ამათ გაქირვების და შეძენის სურვილი როდი ამოქმედებს, არამედ ღორმუცლობა. მართლაც, ძლიერ იშვიათია, რომ ქურდებმა ეს საქონელი შეინახონ. თითქმის ყოველთვის მოპარვის უმალ დაჰკლავენ და შესჭამენ. მაგალითად თავადებისა და დიდებულების ახალგაზრდა ვაჟებს სირცხვილად არ მიაჩნიათ, რომ როგორც კი შეიტყობენ ამა-და ამ ადგილს მსუქანი ძროხა ჰყავთო, მოიპარონ და მხიარულად შესჭამონ ამხანაგებთან ერთად. ამ პირუტყვების ქურდობის დროს ხმარობენ იმავე ხერხს, რასაც ხმარობენ სახლების გამჭურდავები, რადგან აქაც საჭიროა მიწის გათხრა, სახლში შესვლა, შიგნიდან ჩაკეტილი კარების გაღება და იქედან პირუტყვის გამოყვანა. ხოლო, თუ საქონელი დღისით საბალახოზე გაშვებული როგორმე დაიბნა, ქურდი მას ბაწრით მიაბამს რომელსაჲ მიყრუებულს ტყეში და როცა დალამდება, წაიყვანს სახლში, დაჰკლავს და შესჭამს. შიგნეულობას და ძვლებს მიწაში ჩაფლავს, რათა არავითარი კვალი ნაქურდალისა არა ჩნდეს.

მეტი სიფრთხილე ჰმართებს ღორის ქურდს, რადგან ეს პირუტყვი ისეთი ბუნებისაა, რომ, როგორც კი ვინმე ხელს ახლებს, მაშინვე ისეთ ქყვირილს გაამბამს, რომ ყველას გააგონებს. ამის წინააღმდეგ აი რა საშუალებას ხმარობენ ქურდები: მიუახლოვდებიან იმ ადგილს, სადაც ღორები ყრიან და წაუგდებენ დიდ ლუქმა ქადის ცომს. იმ დროს, როცა ღორი ამ ცომის გადაყლაპვას დააპირებს, ქურდები დინგზე სტაცებენ ხელს; უფრო ურჩს თოკათ შეუბოჭვენ როგორც დინგს, ისე ფეხებსაც, შიგ გაუყრიან კეტს, რომლის შემწეობითაც ორი მათგანი გაიდებს მხრებზე და გააქანებენ სახლისკენ. როგორც კი მივლენ სახლში, მაშინვე დაჰკლავენ და შესჭამენ.

ჩვენ ჩამოვთვალეთ ყველანაირი ქურდები, რომელნიც კი მოიპოვებიან სამეგრელოში. გარდა ამისა, არიან აქ ისეთი ქურდებიც, რომელნიც იპარავენ კაცებს და ყმაწვილებს და ჰყიდიან ჩუმათ თურქეთში. გურიელის სამთავროში, ზღვის პირად, სახელდობრ ქობულეთში, მუდამ ტყვეებით ვაჭრობენ. ამას ხელს უწყობს ის გარემოება, რომ ახლო ქალაქებიდან—რიზე, გონია და ტრაპიზონიდან მოდის მრავალი თურქი ვაჭარი. მათ მოაქვთ ბლომად ფული და ტანისამოსი, რაც ფრიად ეჭირება აქაურ ხალხს. თურქები კი სამაგიეროდ მხოლოდ ტყვეებს თხოულობენ. ამიტომაც აქ მოყავთ თურქებზე ტყვედ გასასყიდად ქართლებიც, კახელებიც და აფხაზებიც. ყველანი ისე არიან დახელოვნებულნი ამ ხელობაში, რომ ადვილად იპარავენ როგორც მამა-კაცებს, ისე დედა-კაცებს, დიდებსაც და მატარებსაც. ზოგჯერ ასეთი ავაზაკები ღამე თავს დაესხვიან მეზობლის

სახლს, შეტეხენ ძალით სახლის კარს, შებოჭვენ ყინაც კი შინ იპოვიან და პირდაპირ ქობულეთში გააქანებენ. ზოგჯერ კი მოტყუებით მიიბირებენ თავის სახლში, სადაც დაატყვევებენ და შესატერ დროს ქობულეთშივე წაიყვანებენ თურქებზე გასასყიდად. თურქები, რასაკვირველია, ფასს აძლევენ და მაშინვე გადაიყვანებენ თავის ქვეყანაში, რომელიც ძალიან ახლოა.

XIII

დაძნაშაფთა დასჯა

ებლანდელს შეტად გულკეთილ მთავარს ჩვეულებად არა აქვს სიკვდილით დასჯა არც ერთის დანაშაულობისათვის, რაც უნდა მიძიე იყოს იგი. თუ სათვალავში არ ჩავადგებთ მისი ვეზირის საქმეს, მხოლოდ ერთ შემთხვევისათვის მას აქვს დაწესებული სიკვდილით დასჯა, სახელად მტრის ეკლესიის მკრეხელობისათვის, როცა ნივთებს მობარა ვენ, ან ეკლესიას გადაწვავენ. სხვა ყოველგვარ დანაშაულობა შეიძლება მთავარმა აპატიოს ფულის გადახდევინებით, ან ვისმე მფარველობის გამო და რაც შეეხება მკრეხელობას, ამის ჩამდენი ვერც ფულით და ვერც თხოვნით ვერ შეაბრალებს თავს მთავარს და უსათუოდ დასჯილი უნდა იქმნას სიკვდილით. ჩემობას სხვა-და-სხვა ეკლესიაში მოიპარეს ჩამდენიმე ოქროს და ვერცხლის ზატი სხვა-და-სხვა ძვირფასის ქვებით შემკული და ღვრთვე სხვა ძვირფასი ნივთები, რომელიც იქინახებოდა. ბევრი ეცადეს, მაგრამ ქურდები დიდხანს ვერ იპოვეს. ბოლოს კი, ბევრი ძებნისა და დიდის მეცადინეობის შემდეგ, ავაზაკები ხელში ჩაიგდეს, თავები მოსჭრეს და ჩამოკიდეს იქვე, სადაც დანაშაულობა ჩაიდინეს. სხვა ქვეყნებზე უფრო აქ ჯერ კიდევ ისეთი პატივისცემა დარჩენიანთ ეკლესიის მიმართ, რომ თვით სარწმუნოებას უფრო უღალატებენ, ვიდრე ასეთს დანაშაულობას დასტოვებენ დაუსჯელად. მაგალითად, როცა დადიანსა და მის მეზობელს აფხაზეთის მთავარს შუა უკმაყოფილება ჩამოვარდა, და ეს უკანასკნელი სამაგიეროს გადასახდელად მისს საზღვარზე ჯარით მივიდა და ჩვეულებისამებრ ჩამდენიმე სოფელს ცეცხლი წაუკიდა, ცეცხლი შემთხვევით ერთს უმთავრესს ეკლესიასაც მოედვა და გვარიანად დაზარალა. წინდახედული დადიანი ისე მოიქცა მაშინ, თითქოს არც შეეტყოს ეს ამბავი, თუმცა მეტად გაბრაზებული იყო და მტკიცედ გადაწყვეტილი ჰქონდა, რომ თავის დროზე სამაგიეროს გადაეახდევინებ და ასეთის დანაშაულობისათვის უსათუოდ ღირსეულს სასჯელს მიუზღავო. ამ განზრახვით, როცა მათ შორის ზავი ჩამოვარდა, დადიანმა თავი ისე დაიჭირა, თითქოს არავითარი უკმაყოფილება აღარ მაქვს აფხაზეთის

შთავრის მიმართ და სრულიად შევურიგდით; მაგრამ აფხაზთა მთავარი არაბგზით არ დასთანხმდა დადიანის სამთავროში შესულიყო მოსალაპარაკებლად: ჩემს თავს ვერ ჩაუფლებდნენ ხელში იმ მთავარსაო, რომელმაც მრავალჯერ საზღვრები გამიოხრა თავის ჯარითაო. თავისთავის უზრუნველყოფისათვის აფხაზთა მთავარმა მოითხოვა ამანათები. დადიანმა მაშინვე გაუგზავნა ამანათებად ოდიშის დიდებულთა სპაი ახალგაზრდა ვაჟი. ამ საშუალებით აფხაზთა მთავარს ეგონა თავის თავი უზრუნველყოფილი და დიდის ამალით შევიდა ოდიშში დადიანთან მოსალაპარაკებლად. ხოლო, როგორც კი შეადგა ფეხი სამეგრელოში, მაშინვე იგი თავის ამალით დაატუსაღეს და საქმე რომ გააჩინეს, გადასწყვიტეს, რომ მის ამალას თავისუფლება უნდა მიეცეს და თვით მთავარს თავი უნდა მოექრას მხოლოდ იმისათვის, რომ მისი ჯარის გამოლაშქრების დროს უცაბედად ეკლესია დაიწვაო. დადიანმა გამოსცა მანიფესტი, რომელშიაც გამოაცხადა, რომ შეუძლებელია პირობა შეუსრულოს კაცმა ისეთ ადამიანებს, რომელთაც შეურაცხვეს ღმერთი თავის სახლშიო. აფხაზთა მთავარს მართლაც თავი მოსჭრეს. სამაგიეროდ მის სამთავროში მისმა ცოლმა ამანათები შეუბრალებლად ჩამოახრჩობინა.

მე ხომ დიდი ხანი დავრჩი სამეგრელოში, და შემძლიან დარწმუნებით ვთქვა, რომ თუ არა მკრეხელობისათვის, დადიანს არავისათვის არასოდეს სიცოცხლე არ მოუსპია.

ხოლო აგრევე არ იქცევიან მისი სამთავროს დიდებულები და თავადები. მათ სრული უფლება აქვთ სიკვდილისა. ამიტომაც ხშირადც სარგებლობენ ამ უფლებით და ბევრ კაცს უსპობენ სიცოცხლეს, როცა ბრახს, სისასტიკეს დი ბარბაროსობას მისცემენ თავს. მახსოვს, რომ ჩემს დროს ერთი მათგანი მცირე ექვმა, რომ მისმა ყმამ ცოლი მომიხიბლაო, ისე გააბრაზა, რომ იგი ყმა დააკვრევინა შამფურსავით გამოჭრილ გრძელ სარზე და მერე დაანთებინა იქვე დიდი ცეცხლი და ატრიალებინა ისე, თითქოს წვადსა წვადენენო. აგრე უწყალოდ შესწევს საწყალი ადამიანი. მეორესა ჰყვანდა ომში ნაშონი ტყვე, რომელიც კარვად ემსახურებოდა მას, როგორც თერძი. კარვის კერვისათვის პატრონმა ასე დააჯილდოვა იგი: ცალი ფეხი მოსჭრა, რათა არ გამექცეს თავის ქვეყანაშიო. მრავალნი სხვები ცოტა რამე მიზეზისათვის ყმებს თავის ხელით თავსა სჭრიან ან სხვა რიგად უსპობენ სიცოცხლეს. ამათ საქმეში მთავარი არ ერევა და ამბობს, რომ ყმები მათიაო და შეუძლიანთ, როგორც უნდათ, ისე მოეპყრანო.

თუმცა მთავარი გულკეთილია, მაგრამ ისეთი მოყვარულია მართლმსაჯულებისა, რომ არც ერთ დანაშაულს უსასჯელოთ არ დასტოვებს. სასჯელი კი სხვა-და-სხვანაირია დანაშაულობის მიხედვით: ქურდებს ჩვეულებრივ მოსჭრიან ან ხელს, ან ფეხს და ან ყურს;

მკვლევებს ხელსა სკრიან, მაგრამ თუ მკვლელი მეტიად გაბოროტებული და შრავალკაცის მკვლელობა და იგიაზაკობა ჩაუდენია, იმ შემთხვევაში იმას თვალებს დასწვავენ; ესევე სასჯელია მუამბობითათვის, რომელთაც გარდა ამისა სკრიან ცალ ხელს და ცალ ფეხს; თუ ვინცოდაა ვინმემ უოდვა ჩაიდინა სასახლის რომელსაზე. ქალთან, მათ ორთავე ცხვირს მოსკრიან და იძულებენ შეირთონ ერთმანეთით.

ჩამოთვლილ სასჯელია შორის ყველაზე სასტიკად შიანიათ დაბრმავება ცეცხლის შემწეობით. ამიტომაც შრავალნი სიკვდილს ამჯობინებენ, ვიდრე თუალის სინათლის დაკარგვას. ამბობენ, რომ ვინც მოკვდება, ის ტანჯვასაც გადაარჩება და ბრძა კაცი კი მუდამ ტანჯვაშია. თვით ამ სასჯელის აღსრულების დროს ისე იტანჯება დამნაშავე, რომ სიკვდილის დროსაც არ დაიტანჯება იმდენად. ჩასობენ შიწაში ოთხს სარს, რომლებზედაც დამნაშავეს ხელებით და ფეხებით შიჯრავენ ისე მაგრად, რომ განძრევა არ შეუძლიან; აიღებენ ორს ჩუვალს და პრტყელს რკინის ნაჭერს თვალზე ცოტად უფრო დიდებს, წამოაქმევენ ორ გრძელ რკინაზე; ამ გრძელ რკინებს შეაერთებენ ხის ტარით; შემდეგ რკინებს ძალიან გაახურებენ, მაგრად მზადებენ თვალებზე და ასე უჭრავენ, ვიდრე სიმხურვალე არ გამოაშრობს თუალის სისოვლეს. დამნაშავე საშინლად იტანჯება ცეცხლის გამო; რომელიც მყისვე ისე უსიებს პირისახეს, ყელს და მთელ გულს, რომ სამი-ოთხი დღის განმავლობაში ვეღარ მიეკარება ვერავითარ საკმელს.

ხელებსა და ფეხებს სკრიან გახურებულის წაჯახით, რათა ცეცხლით შეაჩერონ სისხლი, რომელიც ბლომად გამოდის ძარღვებიდან კრილობის ადგილზე, მოსკრიან ფეხებს და ხელებს სახსრის ზევით და შემდეგ ძვლიდან ჯოხით ამოიღებენ ტვინს რათა შიგნით არ დაღუპეს.

უკვეთუ ქურდს მხოლოდ ერთი ძროხა, ან ერთი ხარი, ან ერთი ლორი, ან ერთი ცხენი და ან ერთი სხვა ამისთანა რამ მოუპარავს, დაქერისთანავე შას დაუყოვნებლივ სასჯელი დაედება. ეს სასჯელი იმაში მდგომარეობს, რომ უნდა გადაიხადოს ნაქურდალის ფასი თხუთმეტჯერ მეტი, რომლისაგანაც ხუთი ნაწილი პატრონს ერგება, ხუთი — ხაზინას და ხუთიც — იმ მოხელეთა გასამრჯელოდ, ვინც სასჯელს დაადებს დამნაშავეს. ხოლო თუ ქურდს დანაშაულზე ვერ წაასწრეს და მხოლოდ სხვა-და-სხვა ნიშნებით ეჭვი აქვთ ვისმეზე, მაშინ საქმის ასახსნელად ხმარობენ სამ საშუალებას. იმისდა მიხედვით, თუ რამდენად ცხადია ის ნიშნები, რომლის გამო დამნაშავეს სწამებენ ქურდობას. თუ ეს ნიშნები მრავალი და ცხადია, მაშინ დამნაშავეს აწვალებენ ადგილობრივი ჩვეულებისამებრ; თოკით ხეზე ჩამოჭიდებენ ცალხელით. ეს წვალება თუმცა იმდენად მავნებელი არ არის, როგორც ჩვენებური, მაგრამ მაინც დიდად სტანჯავს კაცს, რადგან ტა-

ნის სიმძიმე კაცს ძლიერ ეწევა ძირს და ამის გამო იმ ადგილას, სადაც ხელია მიკრული, კანი იხევა და ბლომად სისხლი გამოდის. მეგობრებს ეს ეშინიათ ამ წვალებისა, რომ ხშირად, ოღონდ კი ხელი არ მიუბან ამ როგად და როგორც კი ასწევენ, მაშინვე სრულიად გაშოტყდებიან.

თუ კი ნიშნები იმდენად ცხადი არ არის, მაშინ დანაშაულობა ამნაირად უნდა დამტკიცდეს: ამ საგნისათვის აქვთ პატარა ქვაბი, რომელიც სიგანით ერთი მტკაველია და ირგვლივ ორი მტკაველი. ამ ქვაბს გაავსებენ წყლით და შიგ ჩააგდებენ რკინის პატარა ჯვარს. ქვაბს ქვეშ შეუთებენ ცეცხლს. ცეცხლი უნდა დაინთოს ვაზისაგან, რომელიც უნდა მოსძებნოს და თავის ზურგით ადგილზე მოიტანოს. თვით ბრალდებულმა. ქვაბს რომ ცეცხლს შეუთებენ და წყალი კარგად აღუღდება, ბრალდებულმა შიშველი ხელი შიგ უნდა ჩაჰყოს და ძროდან ჯვარი ამოიღოს, როგორც ბრალდებულთ ქვაბიდან ხელს ამოიღებს, მოხელენი ამ ხელს ტილოს ტომარაში ჩაუდებენ იდაყვამდის, იდაყვთან ტომარას თავს შეუკრავენ და დაბეჭდავენ. სამი დღის შემდეგ ბრალდებულს მიიყვანენ მთავრის წინაშე, გაუხსნიან ხელს კარგად გაუშინჯავენ, და თუ ხელზე სრულიად არ ატყვია, რომ მღურღარისაგან დამწვარი იყო, მაშინვე უდანაშაულოდ აღიარებენ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, უკეთუ ხელი დამწვარი აღმოჩნდა, ბრალდებულს დამნაშავედ აღიარებენ და, ვითარცა ავაზაკს, სასჯელს დაუნიშნავენ და არავითარ გასამართლებელ საბუთს აღარ მიიღებენ.

რაც შეეხება იმ შემთხვევას, როცა სამხილებელი ნიშნები მეტად სუსტია, მაშინ ბრალდებულს შეუძლია თავი გაიმართლოს მართო ფიცით. ფიცი უნდა მოხდეს რომელიმე ძლიერი ხატის წინაშე, მომჩივანის ამორჩევით, მომჩივანმა უხდა ამოარჩიოს ეკლესიაც, სადაც ფიცი უნდა მოხდეს და ხატიც, რომელზედაც ბრალდებულმა უნდა დაიფიცოს. წინ-და-წინ მომჩივანი არ გაუმჟღავნებს ბრალდებულს, თუ რომელი ეკლესია და რომელი ხატი ამოურჩევია, რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში ბრალდებული მივაო, ფიცის წინა დღეს, დაუხოქებს ამორჩეულ ხატს და შეევედრებაო: „შენ ხომ კარგად იცი, რომ ეს დანაშაულობა მე ჩავიდინე და, როგორც მრავალჯერ წინად, ეხლაც მუხლ-მოდრეკით აღვიარებ და ვამბობ, რომ ეს საქმე მე ჩავიდინე, მაგრამ ეს ჩემი აღსარება დარჩეს ჩვენს შორის. რადგან ამ ჩემის აღსარებით მე მოვიხადე ჩემი ვალი შენს წინაშე, ნულარ გამირისხდები იმისათვის, რომ სხვების თანდასწრებით ამას სრულიათ უარს ვყოფ. რომ არ განმირისხდე ამისათვის აღთქმას ვსდებ, რომ მოგართმევ ამას და ამას: მაგალთად, ცხვარს ან ძროხას“. ასეთი იღუმალი. ახსარების შემდეგ მას სინდისი დამწვიდებული აქვს და, როცა მთხყვანებენ იმავე ხატის წინაშე, თავისუფლად დაიფიცებს ტყუილსა.

ზემო დასახელებულ სამ საშუალებების გარდა იღუპილ ბოროტ-
შოქმედთა აღმოსაჩენათ ხმარობენ კიდევ ერთს: როცა ერთი და
იკრე ბოროტ-მოქმედება ბრალდება ორ კაცს და ხელში კი არ უჭი-
რავთ ისეთი ნიშნები, რომლითაც შეიძლებოდეს გადაწყვეტა, თუ
ბრალდებულთა შორის რომელია ნამდვილი დამნაშავე, მაშინ
მთავარი ბრძანებს, რომ მათი საქმე ასპარეზზე ბრძოლამ უნდა გა-
დასწყვიტოსო. მაშინ დანიშნავენ დროს და ადგილს ბრძოლისას,
ამოირჩევენ მოწმეებს და დანიშნულ დღეს გამოტყხადდებიან მებრძოლ-
ნი ცხენებზე შემჯდარნი, აბჯარში ჩასმულნი და შეიარაღებულნი
ფარით, შუბით და ხმლით. მებრძოლთ მოწყვება მრავალი მათი მე-
გობარი აგრეთვე შეიარაღებულნი. მებრძოლნი რომ წარმოდგებიან
ასპარეზზე, მათ ახლავთ მათი მოწმეები. როცა ნიშანს მისცემენ, მებ-
რძოლნი ერთი მეორეს წინააღმდეგ გაეშურებიან შუბებით. ვინც
პირველად დაიჭრება, იმას აღიარებენ დამნაშავედ და მეორე გაძარ-
თლებული იქნება, თუ კი შემთხვევით ორივე დაიჭრა, ორთავეს
იცხობენ დამნაშავედ და სასტიკად დასჯიან.

ზოგი დანაშაულობა, რომლისათვის ჩვენში სასტიკი სასჯელია
დანიშნული, სამეგრელოში არაფრად არ მიაჩნიათ და ამისთვის არც
პასუხს არავენ მოსთხოვს. ამათ შორის ყველაზე უფრო მხეცურ და
ბარბაროსულ ჩვეულებად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ ყმაწვილებს ცოც-
ხლად ჰპარბავენ, უფრო ხშირად დედები ჰპარბავენ თავიანთ ახალ
დაბადებულ ბავშვებს. ამ საშინელ საქმეს ხშირად ჩადიან ის ქვრივე-
ბი, რომელნიც პირველ ქმრის ხელში დაორსულებულან და მეორე
ქორწინებისთვის ვერ დალოცინებულან. მაშინ ახლა ქმარი თავი-
დან იშორებს საბრალლო ყმაწვილს, მაგრამ, რადგან ებრალება მახ-
ვირით მისი მოკვლა, კიდევ უფრო სასტიკად ჰკლავს: ამოთხრის თა-
ვის სახლში ორმოს და ჩაფლავს ახალ დაბადებულ ყმაწვილს. აგრე-
ვე იქცევიან ისინი, რომელთაც სიღარიბისა და მრავალ-შვილიანო-
ბის გამო, არ შეუძლიათ მათი ზრუნა და შვილოსნობას კი ვერ მორ-
ჩენილან. როგორც კი მათ დაებადებათ ბავში, მაშინვე ცოცხლად
მიწაში ჩაფლავენ. ასეთ საშინელ ბოროტმოქმედებისათვის სასჯე-
ლიც არავითარი არ არის დანიშნული. პირაქით, ჩვენები რომ სთხოვ-
დნენ მთავარს, მიიღეთ რაიმე ზომა ამის წინააღმდეგო, მისი მუდმი-
ვი პასუხი ის იყო, რომ ამის წინააღმდეგ არავითარი საუშალებია არ
შაქვსო, რადგან არ შეიძლება ჩემ ქვეშევრდომთა ახალდაბადებუ-
ლების ანგარიში ვიქონიოო. ესეც უნდა ვთქვაო, რომ ეს სასტიკი სი-
კვდილი ერთს მხრით სასარგებლოც არის ყმაწვილების სულისათვის,
რადგან ზოგჯერ ჩვენები გაიგებენ ამ ყმაწვილების ბედს და, ვიდრე
მშობლები მოკლავდნენ, ჩვენები ბევრს ნათლავენ. ივინი ამ რიგად
სასტიკის სიკვდილით მოიპოვებენ ზეცაში სამკვიდრებელს.

მეგრული გლეხის პალი
პრ. კასტელის ალბომიდან (მე-176.) საქართველოს მუზეუმი.

საპატრიოტუმი

შეიძლება ვთქვათ, რომ მთელი კოლხიდა საპატრიოტო არის, რადგან ბუნებით ისე შეზღუდულია, რომ კაცი რომ შევა იქ, ადვილად ვეღარ გამოვა. ხმელეთით გარემოცულია კავკასიის უმაღლესი მთებით. ამ მხრით გასვლა შეუძლებელია ამ მთების საღისე კლდეებისა და მათ მცხოვრებთა ბარბაროსობის გამო. მეორე მხრით ხომ შავი ზღვაა, რომელიც მეტად მღელვარეა და გემებიც ნაკლებ დადის ამ ზღვაში. ამის გამო ეს გზაც არ ვარგა სამეგრელოდან გასასვლელად. კოლხიდას საზღვრავს კიდევ ორი მდინარე: კოდორი (Corace) და ფაზისი. ორივე მდინარე ღრმაა და ფართო, და ამიტომ მათში გასვლა უნაყოფო შეუძლებელია. ამ რიგად კოლხიდა ისე შეზღუდულია ყოველის მხრით, რომ თუ ვინმე უცხოელი, მისდა საუბედუროდ შევიდა იქ, გამოსვლა აღარ შეუძლია, თუ მთავრის ნება არ იქმნა. გარდა ამისა, ერთი ჩვეულება აქვთ კიდევ სამეგრელოში: თუ მეგრელი შეხვდება კაცს, რომელიც ტანისამოსით ან ლაპარაკით უცხოელი აღმოჩნდება მას ნება აქვს გამოკითხოს, საიდანაა ხარ, რამოხელე ხარ და რად დადინარო მარტო, და თუ შეჭნიშნა რამეში ჩვენების არევა და სიყალბე, მაშინვე დაიჭერს და წაიუდგენს მთავარს. ამიტომაც უცხოელი მონა ოდიშში მრავალია, განსაკუთრებით, უკრაინელები (Rossiotti), რომელთაც არ შეუძლიანთ გავიდნენ იქიდან და დაბრუნდნენ თავიანთ სამშობლოში.

ასეთია საერთო საპატრიოტო, რომელშიაც გამომწყვდეულნი არიან ისინი, ვისაც დაუკარგავთ თავისუფლება ამ ქვეყანაში მოსვლით. ხოლო ტუსადს როდი ამწყვდევენ დაკეტილ სადგომში: როცა მთავარი მოინდომებს ვისიმე დაჭერას, ბრძანებს, რომ მას ყელზე წამოაცვიტო რკინის საყელო დიდის და მძიმე ჯაჭვით და ამ სახით ჩააბარეთ დარაჯსო. სწორედ ამ სახით წარმომიდგენია მე რომში დაჭერილი წმ. პავლე, რომელიც ჯაჭვით დაბმული ჩაბარებული ჰყვანდა ერთს ჯარის კაცს, რათა არ გაქცეულიყო. ტუსაღებისა, დარაჯისა და მძებარის მოვალეობას ერთად ასრულებენ ისინი, ვისაც ჩაბარებული აქვთ მწვეარ-მეძებართა ყურის-გდება. მეგრულად ამათ ჰქვიათ მეჯოლორე. ეს დარაჯები ერთსა და იმავე სახლში ამწყვდევენ ჯაჭვით დაბმულ ტუსაღებს და ძაღლებს, რომელნიც ღამე ერთად ატარებენ ერთს და იმავე უწმინდურობაში და საშინელ ჰაერში. ხშირად მათი ჯაჭვები ერთმანეთს გადაებმებიან ხოლმე. როცა შიშობენ, ტუსაღები ღამე არ გაიქცნენო, ყელს გარდა კიდევ ფეხებზე დაადებენ შეტად მძიმე ბორკილს.

ჯაკეტით დაბმას ვერაერნ ვერ წაუყვა, რაც უნდა დიდებული თა-
 ვადი იყოს. როცა მთავარი გაურისხდება ვისმე, ბრძანებს იმის
 დატერას და ჯაკეტით დაბმას აგრე დაბმულს ჩააბარებს მეჯოლო-
 რეს, რომელიც ატარებს მას იქით-აქეთ. ეს კრ არის, რომ კეთილ-
 შობილებს უფრო სუბზექ ჯაკეტს ჩამოჰკიდებენ და გარდა ამისა ნებას
 აძლევენ, რომ ცხენით იარონ, რის ნებაც დაბალ ხალხს არა
 აქვს. ზოგჯერ, როცა მთავარს სურს, რომ ტუსალი კარგად მოვლი-
 ლი იქნას, ჩააბარებს იმას რომელსამე, ეპისკოპოსს ან დიდებულ
 თავადს, და დაავალებს ამათ პირველ მოთხოვნილებამდის შემინახე-
 თო. იმ დროს განმავლობაში, ვიდრე ტუსალი დამწყვედელია, რაც
 უნდა ბევრი ხანი გავიდეს ამასობაში, თუნდაც რამდენიმე წელიწა-
 დი, იგი თმას არ გაიკრეჭს მწუხარების ნიშნად. ეს ჩვეულება ალბად
 მეგრელებმა ეგვიპტელებისაგან შეითვისეს, როგორც ზემოდ აღვნიშ-
 ნეთ. (იხ. თ. 2).

XV

რთვით სწავთოქმს დავა

ის წესი, რომლითაც აწარმოებენ ჩვენში (იტალიაში) მართლ-
 მსაჯულებას, მეტად გვიანია და სავსეა ხრიკებით. ამით სარგებლობ-
 ნ მოხელეები და ხალხი კი მეტად შეწუხებულია. ეს წესი განდევნი-
 ლია აღმოსავლეთში, განსაკუთრებით კოლხიდაში და საქართველოში,
 სადაც ჩქარა სწყდება ყოველივე დავა, რაც უნდა დახლართული იყ-
 ოს, და ყველას შეუძლიან მცირე ხარჯით ამოიგოს თავისი ფული.
 ამის მიზეზი ის არის, რომ იქაური მთავრებთან მისვლა ისე ძნელი
 არ არის, როგორც ჩვენში. ამიტომაც ჩვენში მომჩივანს არ შეუძლი-
 ან მეფის ყურამდი მიაღწევის თავისი სიმართლე და ხშირად ისეთ
 განჩინებას ელირსება, რომელიც არ ეთანხმება მის საბუთებს. მეგ-
 რელები კი ბედნიერები არიან იმით, რომ მათი მთავარი ყოველთვის
 და ყოველგან მზად არის მოიპმინოს საჩივარი და მოუძებნოს წამალი
 თავის ქვეშევრდომთა საკიროებას. გინდ თათბირობდეს, გინდ ცხე-
 ნით სეირნობდეს, გინდ ქვანში იყოს, გინდ ნადირობდეს და გინდ
 პურის ჭამად იჯდეს, მთავარი ყოველთვის შოისმენს საქმეს და შე-
 საფერს ვაჩინებას დასდებს. საქმეების გადაწყვეტის დროს როდი ხელ-
 მძლევანელობს იმპერატორებისაგან აღგილობრივ კანონებით, რომე-
 ლთა აზრის გადაბრუნება და თავისებურად ხმარება ყველასათვის
 ადვილი მოსახერხებელია, ამ შემთხვევაში იგი ხელმძღვანელობს კე-
 თილ-გონიერებით, რომელიც საუბუძელად უდევს მთელი ქვეყნიერობის
 კანონებს. უფრო ხშირად მთავარი საქმეებს არჩევს, როდესაც პურის

ქამად ზის. რადგანაც იგი პურსა სჭამს სახალხოდ და დიდ ხანსაც ზის, ყველას ნება აქვს მიუახლოვდეს და მუხლმოდრეკილმა მოახსენოს თავისი ვაჭირვება. მთავარი მაშინვე გამოუცხადებს თავის გარდაწვეტილებას. როცა რთული საქმეა რამე და არ მსუროთ, მთავარი შეაწუხონ, მოდავენი ასე იქცევიან: თვითთელი მოდავე ირჩევს თითო მოსამართლეს. ორივე მოსამართლე ერთად ირჩევს ერთ მომხსენებელს (Referendarium). ამ კაცის მოვალეობა ის არის, რომ არჩეულ მოსამართლესთან ერთად დაჯდეს და ერთი მოდავის სიტყვები მეორეს გადასცეს.

დანიშნავენ დღეს და ადგილს, როდის და სად უნდა მოხდეს საქმის გარჩევა. ჩვეულებრივ შეიყრებიან რომელსამე კარგ ჩრდილიან ხის ქვეშ. დანიშნულ დროს ყველანი შეიკრიბებიან ამორჩეულ ადგილზე. მოსამართლეები და საქმის მომხსენებელი რომ დასხდებიან, ვერ გამოცხადდება მომჩივანი და მუხლ-მოდრეკით მოახსენებს მათ თავის საჩივარს და წარუდგენს რაც საბუთებში აქვს. ეს რომ ყოველივეს იტყვის, რაც სათქმელი აქვს, ადგება და წავა ისეთ ადგილას, რომ ვერ გაიგოს, რასაც მოპასუხე იტყვის. მერე მოსამართლეთა წინაშე გამოცხადდება და მუხლს მოიდრეკს მოპასუხე, რომელსაც საქმის მომხსენებელი სიტყვა-სიტყვით გადასცემს ყოველსავე, რაც მომჩივანმა მოახსენა მოსამართლეებს. ამის შემდეგ მოპასუხე თავის პასუხს მოახსენებს მოსამართლეებს და წარუდგენს თავის საბუთებს. დაასრულებს თუ არა თავის სიტყვას, მოპასუხე წავა. შემდეგ შემოვა ხელახლა მომჩივანი, რომელსაც საქმის მომხსენებელი გადასცემს მოპასუხის სიტყვებს. მომჩივანი კიდევ თავისას იტყვის, კიდევ წავა და შემოვა მოპასუხე. ასე გაგრძელდება, ვიდრე ორივე მხარე არ დაასრულებს თავ-თავის სიტყვას. როცა მათ აღარ ექნებათ-რასათქმელი, მოსამართლენი ცალკე წავლენ საბჭოდ და გადასწყვეტენ საქმეს წინამდებარე საფუძველთა მიხედვით. მათ განაჩენს ორივე მხარე ყაბულდება.

ეს წესი თუმცა ბარბაროსებშია ხმარებული, მაგრამ ღირსია, რომ მიღებული იქმნას ყოველ სახელმწიფოში, რადგან როცა ორივე მხარე ერთად წარსდგება მოსამართლის წინაშე, ყოველთვის სასამართლოში დიდი ხმაური და აყალ-მაყალია, რის გამო ხშირად სიმართლე იკარგება. ამიტომაც მეგრელები არამც თუ სასამართლოს საქმეებში, არამედ სხვა საქმეებშიაც არასოდეს პირდაპირ არ მიიტყვიან იმასთან, ვისთანაც საქმე აქვთ. ყოველთვის შუაგაცვებს საშუალებით არსებებენ საქმეებს. მაგალითად, თუ ვისმე აქვს ან ფული ასაღები ან სხვა რამე საქმე გასარიგებელი, იგი არასოდეს არ წავა პირდაპირ თავის მოწინააღმდეგესთან და არ ეტყვის: „ჩემი ფული მომეციო, და ან ესა და ეს საქმე ასე გავათავოთო“, არამედ ამოირჩევს ერთს ან ორს კაცს და გზავნის მოსალაპარაკებლად: მოციქულები მეტად, ზრდი-

ლობიანად მოახსენებენ მინდობილ საქმეს იმას, ვისთანაც გაგზავნი-
ლი იყვნენ. იქიდან დაბრუნდებიან და პასუხს მოუტანებენ პირველს.
პირველი რომ კიდევ თავისას იტყვის, მოციქულები კიდევ მეორეს-
თან მიბრუნდებიან და უკეთუ შენიშნეს, რომ ერთ-ერთი მხარე ცო-
ტა უკმაყოფილო არისო. მაშინვე დააწყენარებენ და ამ რიგად უმუშე-
ლობით დაასრულებენ საქმეს.

XVI

ქორწინება

ჩვენს ევროპაში როცა ცოლს ირთავენ, უმთავრეს საგნად აქეთ
მზითვის მიღება. ამიტომ ხშირად მოხდება ხოლმე, რომ ყურადღე-
ბას არ აქცევენ არც ტანის უშნოობას, არც ხნიერებას და არც და-
ბალ შთამომავლობას, როცა მეორეს მხრით არის კარგი და მდიდრუ-
ლი მზითველი. საზოგადოდ ჰფიქრობენ რომ ყოველსავე ნაკულევა-
ნებას დაჰფარავს ოქრო და ვერცხლიო. ამიტომაც ხშირია, რომ
დიდებულები თავს იღაბლებენ, ყმაწვილები უშნო და უკბილო
ბებრებს ირთავენ. კოლხიდაში ასე როდია, იქ ქალს არაერთარი
მზითვი ქმრისთვის არ მოაქვს. მეგრელები ცოლში ეძებენ ფიზიკურ
სიშვენიერეს, კარგ შთამომავლობას და საუკეთესო ზრდილობას. სე-
მაგიეროდ სასიძომ უნდა მიუტანოს ქალის შშობლებს დიდი საჩუ-
ქარი და მდიდრული ძღვენი. ამიტომაც ქორწინებას ამ ქვეყანაში
თუ აბრკოლებს, ისევე ეს ვალდებულება სასიძოსი, რომ შშობლებს
უნდა მოუტანოს იმდენი საჩუქარი, თითქოს სარძლო მონა არისო და
მის ფასს იხდისო. ჩვეულებრივ საჩუქრად მოყავთ ხოლმე ძროხები
და ხარები, ან ცხენები, ან ყმები და ან სხვა ამისთანები. ჩემს დროს
მოხდა ოდიშის მთავრის და ჩერქეზთა სახელ-განთქმული ქაშიაქ მე-
ფის (Chasciach Mepe) ასულის დაქორწინება. ქაშიაქ მეფის მოციქუ-
ლები მოვიდნენ ოდიშში და მისი სახელით განაცხადეს, რომ მეფეს
სურს ეს ქორწინებო და თხოულობსო საჩუქრად ასს ყმას, სხვა-და-
სხვა ქსოვილით და ხალით დატვირთულსო; ასს ძროხას, ასს ხარს
და ასს ცხენსო, ამის აუსრულებლობა, რასაკვირველია, არ იქნებო-
და, რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში ქორწინება არ მოხდებოდა.

როცა საჩუქრების ჩაოდენობა გადაწყვეტილია, ნიშნობას გამარ-
თავენ. რადგან გადაწყვეტილი არ არის, თუ რა ხნის უნდა იყვნენ
ნიშნობის დროს სასიძო-სარძლო, სულ პატარებდა, სამი-ოთხი წლი-
ლისას დანიშნენ ხოლმე, როცა ზოგჯერ მონათლულებიც არ არი-
ან. ნიშნობისათვის ამორჩეულ დღეს ჩვეულებად აქეთ, რომ სარ-
ძლოს მამა ან დედა შორწვევს სასიძოს ყველა მისი ახლობელ ნათე-
რს

მეზაული გლეხის ქალი
 კრ. კასტელის აღბოძიდან (გე-17 ს.) საქართველოს მუზეუმი.

საკვებით, და ამ წვეულებაში სასიძომ უნდა ზოართვის ნიშნად თავის საცოლეს ან ვერცხლის თასი, ან ბეჭედი, და ან ჯიქროს ფული ამით ნიშნობა სრულდება. ვიდრე სარძლო მშობლების სახლში იმყოფება, სასიძომ ყოველ მოსელაზე უნდა მოიყვანოს თან რამდენიმე ხარი და მოიტანოს ბლომად ღვინო და საქმელები. ყოველსავე ამას იმავე დღეს გაათავებენ, რადგან დიდ წვეულებას გამართავენ, რომელზედაც მოიწვევენ ახლობელ ნათესაებს და მეგობრებს. ამ შემთხვევაში, კარგად აღზრდილი ქალები სასიძოს კიდევ რომ შეხვდნენ პირისპირ, მაინც თვალბს არ ასწევენ და არ შეხედვენ, რათა ამით თავის მორცხვობა დაამტკიცონ. ხოლო თუ სასიძო არ მოეშვა და მოიწლომა მაინც და მაინც ქალებთან მუსაიფი, ხშირად მოხდება ხოლმე, რომ ტკბილი სიტყვის მაგიერ მკვახე პასუხს მიიღებს.

როცა სასიძო-სარძლო ქორწინებისათვის ასაკში მოვლენ, აცნობებენ ყველა მეგობრებს და ნათესაებს და დანიშნავენ ქორწინების დღეს. ყველა ცდილობს, რომ ქორწილში დიდის ამბით გამოცხადდეს და მრავალი მხლებელი ჰყვანდეს, სარძლოს სახლში ამ დღისთვის იმართება დიდი ნადიმი. მაგრამ ყოველივე ხარჯი სასიძოსი არის; ამ დღისთვის მან უნდა გამოგზავნოს ბლომად ძროხები, ცხვრები, ღორები, ყვერულები, ღვინო, ყველი და სხვა საქმელები, რასაც იქაური ჩვეულება მოითხოვს.

ყველა რომ შეიკრიბება, ვიდრე სუფრაზე დასხდებოდნენ, მოიწვევენ მღვდელს ან ეპისკოპოსს გვირგვინის საკურთხებლად. თუ იქვე არის კარის ეკლესია, მთელი შეკრებილება იქ მიიმართება. თუ კარის ეკლესია არა აქვთ, მიდიან მარანში (Cantina), რომელსაც ეკლესიასავით პატივსა სცემენ, და იქ დააქორწინებენ შემდეგის წესით. მეფე-დედოფალი ამოირჩევენ ერთ ნათესავს, რომლის მოვალეობა შემდეგია: სამღვდლო პირი რომ შეიმოსება, ხსენებულმა ნათესავმა უნდა შემოიყვანოს მეფე-დედოფალი ეკლესიაში ანუ მარანში. ხელში უჭირავთ მათ თითო ანთებული სანთელი. წინ მიდიან მეფე-დედოფალი და მათ მისდევთ სამღვდლო პირი და ის, რომელსაც ხელში უჭირავს ორი გვირგვინი მეფე-დედოფლის თავზე დასადგმელად. რაკი ყველანი შემოვლენ შიგნით, სამღვდლო პირი თავის წიგნიდან უკითხავს მეფე-დედოფალს მრავალ ლოცვას. როცა ლოცვებს დაასრულებს, აიღებს ჯერ ერთ გვირგვინს, დაადგამს მეფეს და იტყვის: „გვირგვინოსან არს მონა ღვთისა ესა და ეს“. მერე მეორე გვირგვინს დაადგამს დედოფალს, და ამბობს: „გვირგვინოსან არს მხევალი ღვთისა ესა და ეს“. შემდეგ აიღებს ხელში ღვინით სავსე ჭიქას და მიაწოდებს სასმელად ჯერ მეფეს და მერე დედოფალს ამ დროს ამოირჩეული ნათესავი უკანიდან გვირგვინს იჭერს, რომ არ ჩამოვარდეს სანამ მეფე-დედოფალი ღვინოს სვამენ, როცა ისინი ღვინოს დალევენ, ნათესავი ნემსით და ძაფით მეფე-დედოფლის ტა-

ნიხამოსებს ერთმანეთს მიაკერებს. სამოვლდლო პირი კიდევ იტყვის რამდენსამე ლოკვას და შემდეგ ამისა შეფუ-დედოფალს გვირგვინებს ახდის და ჩამოკიდებს ეკლესიაში. მაშინ ნათესავი დანით ვააცალ-კეებს შეფე-დედოფლის ტანისამოსს, ერთმანეთზე მოკერებულს, და ამით დასრულდება გვირგვინის კურთხევის წესი.

ეკლესიაში რომ ეს წესი დასრულდება, ყველანი დიდის სიამოვნე-ბით და სიხარულით მიდიან სახლში, რათა დიდი ნადიმი გადაიხა-დონ. ყველანი დასხდებიან. კაცები ერთ მხარეზე და ქალები—მეო-რეზე, შეფე-დედოფალი დასხდებიან გამოჩენილ და საპატიო ადგილ-ზე; შეფე—კაცების მხარე და ვედოფალი—ქალების მხრით. ჩვეუ-ლებრივ აგრე ვაატარებენ მთელ ღამეს ქაშაში, სმაში და სიმღერაში.

როცა ქალს ვაგზავნიან ქმრის სახლში, მშობლები მოვალედ-სთვლიან თავის თავს ცარიელი არ გაუშვან და ვაატანონ, რაც შეუძლიანთ. ჩვეულებრივ ვაატანებენ მშვენიერ ლოგინს, რამდენიმე ზანდუკით სხვა-და-სხვა ტანისამოსს და საცვალს, ორს ან სამს მო-სამსახურე გოგოს, ცხენებს მისთვის და მისი მოსამსახურეებისათვის, ერთ დიდ ქვაბს და ვერცხლის თასს. ამ ბარგს დიდი ადგილი უნდა-ეჭიროს, რომ ყველამ დაინახოს. ქალი რომ მიჰყავთ ქმრის სახლში, თან ახლავს მრავალი ცხენოსანი კაცი და ქალი და მშობლის საჩუქრე-ბით დატვირთული ყმები. ეს ხალხი მთელი გზა სიმღერით და დი-დის მოღვნით მიდის. როცა მიეღენ ქმრის სახლში, აქ ხელახლა-გააჩალებენ ნადიმს და დაურიგებენ საჩუქრებს იმათ, ვინც ქორწილ-ში მონაწილეობა მიიღო.

XVII

თბის წესტივა

შეგრელები, როგორც ქვეყნურობის დანარჩენი ერნი, ჩვეულ-ნი არიან ომსა. იმდენად ჩვეულნი, რომ მშობლებს სულ პატარეები-დაჰყავთ ლაშქარში და არ არიდებენ იმ გაკირვებას, რომელიც იქ-უნდა გადახდეთ. ბავშვები ისე ატარებენ იარაღს, უკავიათ ხელში-ფარი და ხმარობენ შეილდსა, თითქოს დაბადებიდან შეჩვეულნი-იყვნენ ბრძოლას. ყველანი ისე გულმოდგინედ ეციდებიან ამ ხელო-ბას, რომ მუდამ მზად აქვთ ყოველივე, რაც საჭიროა ლაშქრობის-დროს: სალკეთესო ცხენს, თუ არა ლაშქრობაში, არ დალაღვენ; საჭვეთესო სურსათს აგრეთვე ინახავენ ლაშქრობისათვის; ყოველი ია-რალი ისე გამოწყობილი აქვთ, რომ მთავრის პირველსავე ბრძანე-ბისამებრ შეიძლოთ ლაშქრად გასვლა. გარდა ამისა ლოგინში რომ-ისვენებენ, შეილდ-ისარი, ფარ-ხმალი, აბჯარი და სამაჯეები სასთუ-

მალთან უღვეთ ხოლმე, რათა საქიროებისამებრ საბრძოლველად მზად იყვნენ.

ოდიში ვერავინ ვერ გაინთავისუფლებს თავს ლაშქრობისაგან, რაც უნდა დიდი გვიარის კაცი იყოს, ან რაც უნდა ავადმყოფი იყოს. როგორც კი მთავარი უბრძანებს, ყოველი მეგრელი, სიტყვის შეუბრუნებლად, მზად არის გაჰყვეს. თვით მთავარიც, სხვების მაგალითისათვის, ისე ერთგულად ეკიდება თავის მოვალეობას, რომ თუმცა იგი ზოგჯერ ციებ-ცხელებით ავად ყოფილა, მაგრამ ხანაკი არ მიუტოვებია, არამედ მიუხედავად ავადმყოფობისა, შეიარაღებული შეჭარბნილა ხოლმე ბრძოლაში. ამ რიგად კოლხიდაში ყველა დიდი ტანჯვის და ჯაფის ატანას ეჩვევა: ლოგინში ფუფუნება რა არის, არ იციან; ყველა მიჩვეულია კილოფზე და ნოხზე მოსვენებას. პატარა ბავშვებს და ნორჩ ახალგაზრდობას თვით სასტიკ ზამთარშიც ფეხთ არ აცმევენ და ამ რიგად აჩვევენ თოვლში ფეხშიშველ სიარულს. საშინელ პაპანაქება სიტხეში სანადიროდ მიდიან. ხშირად შიშვლები გავლენ ხოლმე უდიდეს მდინარეებში. ყოველსავე ამას იმიტომ ჩადიან, რომ ცქვიტები და მარდები შეიქმნენ და შეეჩვიონ იმ გასაჭირს, რომელიც ჩვეულებრივ ომიანობას თან მოაქვს.

როცა მთავარს უნდა ოსი დაიწყოს, მას არ სჭირდება არც დოლის დაკვრა ჯარის შესაკრებად და არც ფულისა და არც სურსათის მოგროვება ჯარის სარჩენად. საკმაოა მხოლოდ, რომ საქიროების დროს რამდენიმე შიკრიკი გაგზავნოს სამთავროს ყოველ მხარეს ბართებით დიდებულებთან, აზნაურებთან და თანამდებობის პირებთან და აცნობოს, რომ ივინი ამდენი დღის განმავლობაში მთელი თავის კაცებით, იარაღით და სურსათით გამოცხადნენ ამა თუ ამადგილს, სადაც უნდა შეიყაროს ლაშქარი. ამასთანავე ისიც უნდა აცნობოს, თუ რამდენი დღის სამყოფი სურსათი წამოიღონ თან. ამ ამბის მოსვლის დღიდან დანიშნულ დრომდის ყველა თავის სურსათს ამზადებს, ათვალეირებს თავის იარაღს და ცხენებს, შეაკეთებს საომარ მოწყობილებას, გასინჯავს თავის კაცებს და დანიშნულ დროს გამოცხადდება ნაჩვენებ ადგილს.

კოლხიდა ისე ნაკლებადაა ცნობილი, რომ შეიძლება არავინ დაიჯეროს, თუ ვიტყვი, რა ძლიერი და მრავალ-რიცხოვანი ჯარი გამოჰყავს მთავარს საომრად: სულ მცირე ხანში შეჰკრებს ხოლმე ოცდაათი ათასს მეომარს, სულ ცხენოსანს, კარგად გამოცდილს და გავარჯიშებულს. თუმცა ჩვეულებრივ მთავარი თხოულობს, რომ კომლზე ერთი კაცი გამოვიდეს ლაშქრად, მაგრამ აზნაურობა უპურო თავის სურვილით, ვიდრე კანონით, სულ ერთიანად გამოდის, ისე რომ აზნაურს თუ ხუთიან ექვსი ვაჟი ჰყავს, ესენი ყველანი გაჰყვებიან საომრად მთავარს, უკეთუ იმ ხანში არიან, რომ ცხენზე შეჯდომა შეუძლიათ. როცა მეტი გაჭირდება არის და მეტი ჯარი არის

საჭირო, მაშინ ბრძანება გამოდის, რომ კომლზე ორი და სამი კაცი გამოვიდეს ლაშქრად. ზოგჯერ გამოდის ბრძანება, რომ სახლში დარჩეს მის დასაცველად მხოლოდ ერთი და დანარჩენები, ვისაც შეუძლია იარაღის ხელში დაჭერა, გამოვიდნენ საომრად.

ჯარი რომ შეიკრიბება, მტერაა ქვეყნისაკენ გაუდგება და მიდის იმ წესით დაწყობილი, როგორც მოსახლეობა არის დალაგებული, მაგალითად: თუ იმერეთის საზღვარს უნდა დაეცნენ თავს, ისინი, ვინც იმერეთის საზღვრად ცხოვრობენ, შეადგენენ მოწინავე ჯარს; ვინც შუა ოდიშში ცხოვრობენ — შუა ჯარს, და ვინც აფხაზეთისაკენ — ზურგის ჯარს. სულ წინააღმდეგ არიან დაწყობილნი, როცა ჯარი ან უკან ბრუნდება და ან საომრად აფხაზეთზე მიდის: ამ შემთხვევაში მოწინავე ჯარი გადაიქცევა ზურგის ჯარად და ზურგისა — მოწინავედ. ბანაკად თვითეული ნაწილი ჯარისა დგება მისთვის. მიჩნეულ ადგილზე. ამ ადგილის საზღვრებში თვითეულ მეომარს შეუძლია ის ადგილი ამოირჩიოს, რომელიც მას მოსწონს და ნიშნად იმისა, რომ ასეთი ადგილი ამოირჩია, მიწაში ჩაასობს თავის შუბსა და ამის შემდეგ სხვას ნება არა აქვს მიითვისოს ის ადგილი. ამ ადგილზე მისი ამომრჩეველი დადგამს თავის კარავს ან აშენებს ფაცხას. თავად-აზნაურები იკეთებენ თავისთვის მშვენიერ კარვებს და ზოგი თავიანთ მხლებელთათვისაც სდგამს კიდევ ორს ან სამს კარავს. არ ვფიქრობ, რომ რომელიმე ჯარი ისე სამაგალითოდ მოწყობილი გამოდიოდეს ლაშქრად, როგორც მეგრელების ჯარი. მშვენიერი ტანისამოსები ისე ბრწყინავენ, როგორც არსად სხვაგან: თვითეულს მოაქვს ყველა თავისი ტანისამოსი და ცდილობს, რომ აქ უფრო კარგად იყოს ჩაცმული, ვიდრე ჩვეულებრივ არის. მართლა ახირებულია, რომ აქ ყოველ დღე იცვლიან თავიანთ ტანისამოსს. ვისაც ვერცხლეულობა აქვს ერთიანად თან მოაქვს; აგოეთვე მოაქვთ საუკეთესო ირანული ხალეები, რათა ამ ხალეებზე დღისით დასხდნენ და ღამით დაიძინონ. პურის ჭამა ამ დროს უტად მხიარული იციან, რადგან ამისათვის მოდენიან პრავალ ძროხებს, ხარს, ცხვარს, ხბოს, მოიტანებენ ტომრებით ღომს და ფქვილს. ყოველ დღე ახალი პურის გამოსაცხობად მოსვლისთანავე რამდენიმე თონეს აგებენ. ბანაკად რომ დგანან, დროს ატარებენ შუდამ წვეულებასში. დღეს თუ ერთმა გამართა ნადიმი და რამდენიმე კაცი მოიწვია, ესენი სამაგიეროს გაუმართავენ შემდეგ დღეებში. ასე რომ მუდამ ნადიმად სხედან და მთელ ღამეებს ქეიფში ატარებენ. სიბნელეში ისმის მრავალი შეუწყობელი ხმა, რომელიც განუწყვეტლივ მღერის. ეს ხმები და სიმღერები ერთი ორად მატულობს, როცა ჯარი შედის ისეთ ქვეყანაში, სადაც ბლომად არის ღვინო; აქ ერთი-ორად უმატებენ სმას და ხმასაც აღიმალლებენ ხოლმე. იმის შიში

ეპიკოსის მიწისა და სამეგრელოს მთავრის შეხვედრა
ზავის დასაღებად
ქრ. კასტილას ალბორჯიდან (მე-17 ს.) საქართველოს მუზეუმი

არა აქვთ, რომ ამ დროს მტერი თავს დაგვეცემარ, რადგან ჩვეულებად არ აქვთ ღამე ბრძოლა. ამბობენ, რომ ღამე არ ვარგა ბრძოლა, რადგან მტერს შენიანისაგან ვერ გაარჩევო და მტრის ენება რომ გინდოდეს, იქნება შენიანი მოჰკლაო. ამის მიუხედავად თავი ფრთხილად უჭითავთ ამ დროსაც. თუმცა დარაჯებს არ აყენებენ ჩვენებურად მაგრამ ამოირჩევენ ოთხასს ან ხუთასს ცხენოსანს და დაავალბენ რომელისაიე თავადის ხელქვეით მთელი ღამე მზის ამოსვლამდე იარონ ბანაკის გარშემო.

როცა ორი მოპირდაპირე ჯარი ერთმანეთს შეხვდება, მთავრებს ჩვეულებად აქვთ, თუმცა მტრები არიან, ერთმანეთს გასაგრილებელი სასმელი უთავაზონ. აგრეთვე იქცევიან ერთმანეთის შორის დიდებულები. გათენებიდან მზის ჩასვლამდე უკრავენ დოლს. მათე დოლი ირანულსა ჰვავს, ესე იგი, სპილენძის არის და საკმაოდ დიდი, ქვაპის მსგავსი; ერთის მხრით ვადაკრული აქვს ტყავი, როცა ჯარი მიდის, ორ-ორ დოლს ცხენზე ან აქლემზე გადაჰკიდებენ იქით-აქეთ და შუაში ჩაჯდება მედოლე, რომელიც ორი პატარა ჯოხით განუწყვეტლივ უკრავს. დოლთან ერთად უკრავენ საყვირს, რომელიც აგრეთვე ირანულია: სწორი და არა მოღუნული; სიმაღლით კაცზე უმაღლესია, ამას ორი კაცი უკრავს, ხან ერთი და ხან მეორე, მისი ხმა ყურთა სმენისათვის უფრო საზარელია, ვიდრე სასიამოვნო. საყვირის დაკვრისათვის ასეთს წესს მისდევენ: პირველად დაუკრავენ დადიანის საყვირს, მეორედ გურიელისას, და მესამედ დაუკრავს ლიპარტიანი, ოდიშის უდიდებულესი თავადი. მერე საყვირი ხელიდან ხელში გადადის და ყველახი რიგზე უკრავენ უფროს-უმცროსობის კვალობაზე. თუ შემთხვევა იქნა და დადიანი შეხვდა პირის-პირ იმერეთის მეფეს, რომელიც წინად მისი ბატონი იყო, ამ პატივსა კიდევ სცემს დადიანი, რომ თუმცა მტერია მისი, მაგრამ მანამდე არ დაუკრავს საყვირს, სანამ იმერეთისას არ დაუკრავენ.

შემდეგ ამისა ბრძოლა უნდა მოხდეს. ჩვენში გამარჯვების იმედი სულ ჯარის წესიერებაზე და მისი სამხედრო დისციპლინაზეა ხოლმე დამყარებული. მეგრელები კი იმით ამყობენ, რომ ბრძოლის დროს არავითარი წესი და რიგი არა გვაქვსო. როგორც კი მტერი გამოჩნდება, მეგრელები რაზემად როდი დაეწყობიან, არამედ ვინც კი მოასწრობს ცხენზე შეჯდომას, იგი გაექანება პირველადვე მტრისაკენ და ესერის შუბსა; თუ მოახვედრა და ჩამოაგდო მიწაზე, ხომ დაიჭერს; თუ არა და, მტერმა თუ დასცა მიწაზე, თვითონ იქნება წაყვანილი. აგრეთვე მოქმედობს მთელი ჯარი. ამის გამო მათი ბრძოლა თავდება ცხენების ერთი გაქენებით, და მეოთხედი საათის განმავლობაში ან მტრის ჯარს გაარღვევენ, ან მტერი მათ გაქელავს, და ბრძოლა დასრულდება. ანაირ ომში მეგრელებს ბედი აქვთ და ყოველთვის გამარჯვებულნი რჩებიან ბრძოლაში. თუმცა იმერ-

ლები, რომელთანაც მეგრელები ჩვეულებრივ მომბენ, ტანადაც კარგი მოყვანილი არიან, სახითაც მშვენიერები, და მათ პირისახეზე გამოიხატება ისეთი დიდებულება და მამაცობა, თითქოს მთელი ქვეყნის დამორჩილება უნდათო, მაგრამ როდესაც კი შეებმიან ოდიშელებს, ყოველთვის დამარცხებულან პირველსავე შუბის სროლაზე. მე ბევრჯერ მიკითხავს მეგრელებისათვის, თუ რა მიზეზია, რომ იმერლები ეგრე მშვენიერები და შესახედავად მამაცები ვერ გიმაგრდებიან-მეთქი? ამაზე ის პასუხი მოუციათ, რომ ომში გამარჯვება შეხედულებაზე როდი ჰკიდიაო, არამედ მამაცობაზეო რადგან იმერლებს შეხედულობა კი აქვთ და მამაცობა აკლიათო, ამიტომ ჩვენ, მეგრელებს ვერ გაგვიმაგრდებიანო. მეგრელები ქვეყნიერების ყველა ერთა უმპაცესნი ვართო და არასოდეს არაფრის არ გვეშინიანო. მართლაც, შემდეგ იმისა, რაც დადიანმა ბევრჯერ დიდებულად გაიმარჯვა იმერლებზე, ესენი იმდენად შეშინდნენ, რომ ველარ ბედავენ აშკარა ბრძოლაში მასთან გამოსვლას. დადიანი იმდენად გაამაყებულა თავისი გამარჯვებით, რომ, რადგან მეფე აშკარა ომში არ გამოდის, სამაგიეროდ დადიანი მის სამეფოს ყოველ წელიწადს თავს ესხმის, ცეცხლითა და მახვილით ანადგურებს ყველაფერს და შინ მუდამ ბრუნდება დიდის ნადავლით: იარაღით, ტყვეებით და სხვა რამეებით.

როდესაც მეფე გაიგებდა, რომ დადიანმა ჯარი შეჰკრიბა და ჩემზე მოდისო, მაშინვე იმ ზარალის თავიდან ასაცილებლად, რომელიც უსათუოდ მოელოდა, ქუთაისის (Cotatis) დიდად გამაგრებულ ციხეში შევარდებოდა და იქიდან რამდენიმეჯერ ზარბაზანს გაისროლიდა იმის ნიშნად, რომ სამეფო გაფრთხილდეს და თვითეულმა თავს უშველოსო. ზარბაზნის სროლას გაიგონებდნენ თუ არა, ყველანი დაიხიზნებოდნენ სხვა-და-სხვა ციხეებში და ან უმალლეს მთებზე, და ამ გზით თუ ქონებას არა, თავისუფლებას მაინც დაიცავდნენ, და მონობას, რომელიც მათ მოელოდათ აიცდენდნენ.

ერთხელ დადიანმა მოინდომა ქუთაისის ციხიდან მეფის გამოგდება, ციხის დანგრევა და მიწასთან გასწორება. ამისათვის ერთს ფრანგს, რომელიც მაშინ ტყვედ ჰყავდა, გააკეთებინა ოცდაათიოდე ზარბაზანი და შეუდგა განზრახულ საქმეს, მაგრამ, რადგან მეგრელები უფრო გამოცდილი არიან გაშლილ ადგილზე ბრძოლაში, ვიდრე ქალაქის ალყის შეკვრაში, ამ საქმეში ვერ გაიმარჯვეს. დადიანს ეგონა, რომ როგორც იერიქონის კედლები საყვირის ხმაზე დაიქცა, ისე მხოლოდ ზარბაზნის ხმაზე ციხის კედლები მაშინვე დაინგრევაო. მას არც ის მოწყობილება ჰქონდა, რაც საჭირო იყო ზარბაზნებისათვის და არც გამოცდილი კაცები ჰყვანდა, რომელთაც შესძლებოდათ ზარბაზნების კარგად ხმარება. ამის გამო თუმცა ბევრი ყუმბარა ესროლა ციხეს, მაინც ვერაფერს გახდა და დიდათ ნაწყენი უკან დაბრუნდა ოდიშში.

ამის შემდეგ დადიანმა უბრძანა თავისიანებს, რომელნიც სახლობენ იმერეთის სახლვარზე, მუდმივის თავდასხმით შეაწუხებთ მტერიო. ესენი ასრულებენ ბრძანებას და ხშირად აოხრებენ იმერეთის სამეფოს, საიდანაც სახლში ბრუნდებიან დიდი ნადავლით, საქონლით იქნება, თუ ტყვეებით. მეგრელები მართლა ისე გათავზედდნენ, რომ ხანდისხან თვით ქუთაისის ციხემდის მიღიან და იტაცებენ ქალაქის ნახირს, რომელიც მინდორში ბალახობს. სხვათა შორის ერთს დღეს ოდიშიდან გამოსულიყო ოციოდე კარგად შეიარაღებული ცხენოსანი. ამათ ქუთაისის ციხესთან ზედ მეფის თვალწინ დიდძალი პირუტყვი მოიტაცეს, წაირეკეს წინ და სწრაფად მოუსვეს სახლისაკენ.

იმერეთის მეფე დადიანმა რასაკვირველია, უფროსი რცხვილისა, ვიდრე დანაკლისის გამო, და უსაყვედურა თავისიანებს, თქვენ იმდენი გული აღარ გერჩისთ, რომ მეგრელებს შეარჩინთ ასეთს თავგასულობას და უტიფრობასო. მეფის სიტყვამ იმოქმედა და ოთხმოცამდე იმერელი შეიარაღებული შეჯდა ცხენზე და სწრაფად დაედევნა მეგრელებს, რომელნიც მირბოდნენ თავის სახლისაკენ. მღვერები დაეწივნენ სწორედ იმ დროს, როცა მეგრელები შედიოდნენ თავის ქვეყანაში. ამათ სრულებითაც არ შეშინებიათ, როცა დაინახეს, რომ ასეთი უმრავლესობა თავს დაგვეცაო, თუმცა იცოდნენ, რომ რიცხვით ნაკლები იყვნენ, მაგრამ ისიც იცოდნენ, რომ მამაცობით სჯობნიდნენ. ამიტომაც ნადავლი გვერდზე გაუშვეს და მოუბრუნდნენ მღვერებს, რომელნიც შუბ-ამართულები საშინელის ქენებით მოსდევდნენ. მეგრელები საშინლად შეეტაკნენ მღვერებს და თითქმის ყველანი ჩამოაგდეს ცდენიდან და უმეტესი ნაწილი მათ შორის ტყვედ წაიყვანეს. გამხიარულებულნი როგორც ქუთაისში ნაშლავნი დავლით, ისე ამ ტყვეების ხელში ჩაგდებით, მეგრელები დიდის ამბით შინ დაბრუნდნენ. მეორე დღეს გამოცხადდნენ სასახლეში და მთავარს წარუდგინეს ტყვეები ისე შეიარაღებულნი, როგორც იყვნენ, და მთავრისაგან, ქების გარდა, უხვი საჩუქრებიც მიიღეს.

მოხდება ხანდახან, რომ დიდი ხნის ომის შემდეგ ამ ორისავე ქვეყნის მთავრები ზავს შეკრავენ, რის შემდეგ მოისურვებენ ერთად შეყრას და მეგობრულად მოლაპარაკებას. ამისათვის ამოირჩევენ ხოლმე უმშვენიერესს და უუფართოესს მინდორს, რომელიც კი მოიძებნება მიდამოში. დანიშნულ დღეს ერთსა და იმავე დროს ორნივე მოვლენ აქ თავიანთის რაზმებად დაწყობილის ჯარებით. ჯარებს წინ მოუძღვებიან თვით მთავრები მშვენიერ ტანისამოსებში გამოწყობილნი, მდიდრულად ოქროთი და ძვირფასი ქვებით მოკაზმულ საუკეთესო ცხენებზე. ჯარები ერთმანეთს ნელ-ნელა უახლოვდებიან და თან დიდ ხმაურობას ასტეხენ დოლებით და საყვირებით. ეს ჯარები რომ მიუახლოვდებიან ერთმანეთს ნასროლი ისრის მანძილზე, თვითეული მთავარი ერთსა და იმავე დროს მიუბრუნდება თავისს

ჯარს და უბრძანებს—გაჩერდითო. ამ ბრძანებაზე ჯარები მაშინვე გაჩერდებიან და აღარ დაიძვრიან აუგილიდან. მხოლოდ მთავრები თითო მხლებელით ერთმანეთს მიეგებებიან. მხლებლებს ხელში უჭირავთ თითო ოქროსი ან ვერცხლის თასი, რომელსაც თვითეული მათგანი მიართმევს თავისს მთავარს. მთავრები ჩაშობტებიან ცხენებიდან, ერთმანეთს მუხლ-მოდრეკით სალამს მისცემენ, ერთი მეორეს ფეხთა წინ დაუგდებენ თასს და მერე სიყვარულით გადაეხვევიან ერთმანეთს. შემდეგ ხელახლად შეჯდებიან ცხენებზე და თავს ჯარების თვალწინ ერთად დასეირნობენ და მეგობრულად მუსაიფობენ ნახევარი საათის განმავლობაში. მერე მდაბლად თავის დაკვრით გამოემშვიდობებიან ერთმანეთს და თავიანთ ჯარებთან დაბრუნდებიან. მეორე დღეს ერთმანეთს მიიწვევენ და მდიდრულ საჩუქარსაც მიართმევენ. ამის შემდეგ მშვიდობა დამკვიდრებულად ჩაითვლება მათ შორის.

XVIII

თამაშობანი

სამეგრელოში დროს გასატარებლად ბევრი სხვა-და-სხვა თამაშობაა. მათ შორის ზოგი გავრცელებულია მთელს ქვეყნიერობაზე და ზოგი საკუთრივ სამეგრელოში და საქართველოშია გავრცელებული და სხვაგან არსად. პირველთაგანია: ჭადრაკი, ნარდი და ბანქო. ჭადრაკსა და ნარდს უფრო ქალები ეტანებიან, ვიდრე კაცები და ისე მარდად და ხელოვნურად თამაშობენ, რომ საუცხოვო სანახავია. ბანქო იშვიათია და მხოლოდ უდიდებულესი თავადები თამაშობენ მას. საკუთრად იქაური თამაშობა-კი ორნაირია: ბურთაობა და ნიშანში შვილდ-ისრის სროლა. ორივე თამაშობა სწარმოებს, ამ რიგად: ფართო მინდორზე, სადაც ცხენებისათვის შესაძლოა თავისუფლად გაჭენება, შეიკრიბება რვა თუ ათიოდე ცხენოსანი საუკეთესო ცხენებით. მაგრად დააკრავენ ცხენებზე უნაგირებს ორმაგის თუ სამმაგის მოსართავეებით, იმ შემთხვევისათვის, რომ, ვინიცობაა, ერთ-ერთი მოსართავი გაწყდეს თამაშობის დროს, როცა ცხენოსანი მთელის თავის ძალ-ღონით ტრიალებს უნაგირზე. თვითეულს მათგანს ხელში უჭირავს თითო ჩოგანი (racchetta), რომლის ტარსაც ოთხი თუ ხუთი მტკაველი სიგრძე აქვს. ჩოგანი ერთიანად გადაქსოვილია თოკით, როგორც ჩვენში (იტალიაში) იციან; ხოლო ერთის მხრით ხე არა აქვს და სრულიად გაშლილია, რათა ამ მხრით უფრო ადვილი იყოს ბურთის მიწიდან აღება. თამაშობა ამაში მდგომარეობს: ვინც თამაშობას იწყებს, იგი ბურთს დაადებს ჩოგანზე, რომელიც მაგრად უჭირავს ხელში, და ცხენს გააჭენებს. იმას ერთი მეორეზე ყველა

ჩოგნით ბურთაობა
ქრ. კასტელის ალაზომიდან (მე-17ს.)
საქართველოს შუბეუმი.

დანარჩენები მისდევენ თავიანთის ჩოგნებით ხელში. პირველი მოთამაშე თავის წინ მალლა ააგდებს ჰურთს იმნაირად, რომ ზურთი როცა მიწაზე დაეარდება, იმ დროს მოთამაშეც იმ ადგილას მივიდეს, და როცა ბურთი ხელახლავ ახტება ზემოთ, მოთამაშე თავის ჩოგნით უკან გადაისვრის. ყოველი მოთამაშე ამ ბურთისაკენ მიაჭენებს ცხენს და ცდილობს სხვებზე წინ დაიჭიროს ბურთი, ისე რომ ცხენიდან არ ჩამოხტეს. ვინც დაიჭერს, მაშინვე სხვების თავში დადგება და იმნაირადვე ააგდებს ზევით და მერე უკან გადაისვრის. მერე სხვები სცდილობენ ბურთის დაჭერას, და ამრიგად თამაშობენ საღამომდის. ეს თამაშობა მეტად სასიამოვნო ვარჯიშობაა და დიდად გასართობი.

ამას არ ჩამოუვარდება მეორე თამაშობა, რომელიც მღვთმარეობს შემდეგში. შეჰკრავენ ორს ძლიერ გრძელ კოჭს, ანძის მსგავსს და დაასობენ ფართო მოედნის შუაგულში და გაწვრილებულ წვერზე დაადგამენ პატარა რგვალ მაგიდას, რომლის სიგანე არ აღემატება ოთხი თითის დადებას. ასეთს ყაბახს დგამენ ჩვეულებრივ ოდიშის უდიდებულესი თავადები თავიანთი სასახლის წინ გაშლილ მიწოდორში და როცა მოესურვებათ ამ თამაშობით დრო გაატარონ, დასდებენ ხსენებულ მაგიდაზე ვერცხლის თასს, მოიწვევენ შვილდ-ისრით შეიარაღებულს მრავალ ცხენოსანს. ეს მხედრები ერთი მეორეზე მიაჭენებენ ცხენებს ყაბახისაკენ. როცა მხედარი ყაბახს მიჰახლოვდება, მოჰმართავს შვილდ-ისარს და გაჭენებულ ცხენიდან ესვრის ვერცხლის თასს, რომელიც ყაბახის წვერზეა. ვინც მოახვედრებს თასს და ჩამოაგდებს ძირს, იგი ვახდება მისი პატრონი და ქებას დაიმსახურებს ყველა დამსწრეთა მხრით.

XIX

იქიბუზი და იქიბოზა

მთელ კოლხიდაში მეტად მიღებული არიან ექიმები და ხალხს ისე არაფერი არ ენატრება, როგორც ექიმის ხელობა. ამიტომაც შორეულ ქვეყნებიდან მოდიან აქ და სახლდებიან თურქები, ირანელები, იტალიელები და ფრანგები, რომელთაც ცოტა რამ იციან ამ ხელობისა. როდესაც მეგრელებთან ჩამოდის მკურნალობის წესების თუნდაც მცირე მცოდნე კაცი, მისთვის საკმაოა მხოლოდ ექიმის სახელი და წამლის გაკეთების ცოდნა სანახევროდ, რათა ყველასაგან პატივცემული, ქებული და მიღებული იქმნას. სხვებზე უფრო პატივსა სცემენ იტალიელებსა და ფრანგებს. ამათგან რომ ვინმე ჩავა სამეგრელოში, რათა აღარ წავიდეს, ცდილობენ ცოლი შერთონ და ამით დააბან იქ. თან აძლევენ სახლ-კარს, მიწა-ადგილს, სხვილფეხი

საქონლის ჯოგს, ყმებს და მონებს, ყველაფერს ისე უხვად, როგორ მოსულის სურვილსაც აღემატება. იქაურები ყველანი მეტად მოწადინებული არიან შეისწავლონ რაიმე წამალი. ამიტომაც ცდილობენ, რომ ექიმმა მათ თვალწინ მოამზადოს წამალი. როცა შეისწავლიან წამლის მომზადებას, მაშინვე მთელ ქვეყანას ასწავლიან. უფრო ცნობის მოყვარეებს მრავალი წამალი აქვთ შესწავლილი და ჩაწერილი მათ ენაზე ერთნაირ წიგნში, რომელსაც კარაბადინი ჰქვია. ამ კარაბადინში სწერია სხვა-და-სხვა საცხებლები, აბები და სასმელები. ხოლო, რადგან ყველა მასალა არა აქვთ, კარგად ვერ აკეთებენ ამ წამლებს და ამზადებენ ისე, როგორც შეუძლიათ. თვითვე დიდებულს ოდიშში აქვს ერთნაირი ყუთი, რომელშიაც ინახავს სხვა-და-სხვა აბებს, სასმელებს და ვარდის წყალს, და ამ წამლებს საჭიროების დროს ხმარობს.

სამეგრელოში არიან ქალები, რომელნიც სიამოვნებით ეტანებიან ავადმყოფთა მოვლას. როგორც კი ვინმე ავად გახდება, რომელიმე ამ ქალთაგანი მაშინვე მივა და დაუწყებს მოვლას: საჭმელის წეს-რიგს დაუნიშნავს და გაუკეთებს რამდენიმე წამალს. წამლებად, როგორც დასალევად ისე გარედ დასადებად, ბლომად ხმარობენ ბალახებს. საჭმელის შესახებ ამ წესს ადგანან: სრულებით ერიდებიან ყოველ ნაირ ხორციულობას და ყველა სხვა საჭმელსა, გარდა ლობისა. ლობს როდინში გასწმენდენ კანისაგან, ძალიან კარგად გარეცხენ და საკმაოდ თხლად მოხარშავენ. მიუერთავენ ცოტადენ ქინძს და ღვინოს რამდენსამე წვეთს. თავის ტკივილის დროს ავადმყოფს შუბლს შეუხვევენ ნარეკალას (Cordiaea) ფოთლებით. ამის წვენს ასმევენ ყოველნაირ ავადმყოფობის დროს.

როცა ავადმყოფს დიდი სიცხე აქვს, მას გაახვევენ ხოლმე ძეწის ფოთლებში. საფაღარათოს ქალები არ აძლევენ ავადმყოფობის დროს, მაგრამ თუ ვინმემ საფაღარათოს დალევა მოისურვა იმისთვის, რომ ავად არ გავხდეო, იმას აძლევენ ხოლმე ერთ თასს რძიანას (Titimaglio) წვენს, რომელიც პირიდანაც და უკანიდანაც ისე ასაქმებს, რომ სიკვდილამდი მიაცენებს. ვინც იშოვნის რევანდს, სულ რომ პაწაწა იყოს და ჭიით დახრულიც, შეინახავს ვითარცა ძვირფას წამალს, ციების წინააღმდეგს. მერე როგორ აძლევენ ამ წამალს? არც გამოხარშავენ და არც დანაყვენ, არამედ როგორც არის, ისე მთლად ჩააგდებენ ერთი ლაჩით წყალში; მეორე დილას ამოიღებენ რევანდს, წყალს ასმევენ ციებიანს და რევანდს კი შეინახავენ სხვომისათვის.

ერთხელ მე ვნახე იქაური ექიმი, რომელმაც დაარწმუნა მთავარი, რომ დედოფალს გულის ავადმყოფობისაგან იაგუნდი მოარჩენსო. სთქვა ეს თუ არა, მაშინვე მოსძებნეს მშვენიერი იაგუნდი წამლის მოსამზადებლად. ექიმმა მოამზადა იგი ამ რიგად: მოატანინა

ჩოგნიტ ბურათაობას.
ქრ. კასტელის ალბომიდან (მე-17 ს.)
საქართველოს მუზეუმი.

მდინარიდან ერთი ქვა და ჩააგდო ვერცხლის თასში, რომელშიაც წაასხა ცოტაოდენი წყალი: იაგუნდი დაასველა წყალში და შემდეგ ამისა მაგრად ხეხა იგი იმ ქვაზე. გულუბრყვილო ექიმს ეგონა, რომ იაგუნდი გაილესებოდა ქვაზე. ხოლო ქვა გაილესა და არა იაგუნდი, რადგან იაგუნდი უფრო მაგარია ქვაზე. ამ უბრალო ქვის ნალესით აავსო ერთი დიდი თასი და მთლად შეასვა ავადმყოფ დედოფალს.

იქაური ექიმი რომ შეეცილოს გალენს,²⁶ საკმაოა იცოდეს გაკეთება სამნაირი წამლისა: ერთი—საფალარათო, მეორე—სიროფი და მესამე—კარგი გემოს კონსერვი. პირველი და უმთავრესი საფალარათოა. რაც უფრო ძლიერი იქნება საფალარათო, იმდენად მეტი სახელი ექნება ექიმს. საფალარათოს აძლევენ ყოველნაირ ავადმყოფობაში, მიუხედავად იმისა, არგებს იგი, თუ აწყენს. ხშირად მომხდარა, რომ საფალარათოს მეტად სამწუხარო შედეგი მოჰყოლია, რადგან ძლიერი საფალარათო ძალას ულევს ავადმყოფს და სენიდან კი ვერ ჰკურნავს. ამიტომაც ავადმყოფი ხშირად კვდება. თუ ჩვენებური ექიმი მოხვდა იქ და მისცა ავადმყოფს სუბუქი წამალი, რათა ზომიერად გააფალარათოს, როგორც მაგალითად diafenico და diacattlico, იგი ექიმობაში ველარ შეეთანხმება იქაურ კარგ ექიმს, რომელიც ამტკიცებს, რომ საფალარათომ ვერ იმოქმედა კარგადაო, წამალი ტანში დარჩა და სენი ვერ გამოიტანაო გარედ.

ერთხელ სამეგრელოში ჩამოვიდა ერთი ირანელი ექიმი, რომელიც იყო შეჩვეული მეტად მაგარი აგებულების ირანელების ექიმობას და ისეთს საფალარათოს უნიშნავდა, რომ უფრო ცხენებს შეეფერებოდა, ვიდრე ადამიანებს. მისი ექიმობის სახელი ისე გავრცელდა, რომ მთელი ქვეყანა ალტაცებაში მოდიოდა და ჰფიქრობდა, რომ ახალი ესკულაპი მოგვივიდაო. მისი სახელი მართლა ისე გავარდა, რომ ყველა მეგობრებმა ურჩიეს მთავარს, რომ ასეთის შემთხვევით ესარგებლნა და სიმრთელის შესანახად ყოველ შემთხვევისათვის ამ ექიმის წამლით გაწმენდილყო. მთავარი უფრო თავის მრჩეველთა ხათრისათვის, ვიდრე საჭიროების გამო, დათანხმდა. მოიწვიეს ექიმი, რომელიც შეუდგა წამლობას. პირველი მისი საქმე ის იყო, რომ აღუკრძალა მთავარს ცხენზე შეჯდომა იმ დროს განმავლობაში, რაც წამლობა გასტანსო. ეს მეტად ძნელი ასატანია საზოგადოდ მეგრელებისათვის, რომელნიც მთელს თავის სიცოცხლეს ცხენზე ატარებენ. შემდეგ აღუკრძალა ყოველივე საქმელი, გარდა ცხვრის ხორცისა. მერე დაუნიშნა საფალარათოს მიღებამდის ყოველდღე ორ-ორჯერ აბანოში წასვლა და იქ დარჩენა თითო საათობით მაინც. აბანოო, ამტკიცებდა ექიმი, სხეულს დაარბილებს და მერე საფალარათოს დალევისთანავე ყოველივე გაფუჭებული წვენი სხეულიდან სულ ადვილად გამოვა გარედო.

ამ რიგად გასაფლარათებლად ამზადებდა მთავარს ათიოდე-
დღის განმავლობაში და ამ დროს, ხანგამოშვებით, ბლომად მისცა-
აბები. ბოლოს მოაწია საფლარათოს დაღვეის დღემაც და წინა სა-
ლამოს ექიმმა დააღწეინა დიდი ვერცხლის თასით ცხელი რძე, წო-
ნით არა ნაკლები სამი გირვანქისა და სხვა საჭმელის ნება კი იმ
სალამოს აღარ მისცა. შუალამისას მისცა ხუთმეტრიოდე აბი, თვითეული
წონით თითო დრაჰმა, და გათენების წინ მისცა ვერცხლის თასით ერთნა-
ირი სასმელი, რომელიც იწონიდა ორ გირვანქაზე მეტს. რამდენადაც
მახსოვს, ამ წამალში შეაზავა ექიმმა თითქმის ერთი უნცია ლორის ქა-
და (Turbit), იმდენივე ნუშის ზეთი, ნახევარი უნცია რევანდი, სხვა-
და-სხვა ჯიშის ხმელი ქლიავი, ერთი დრაჰმა Scamonea და სხვა-
რამეები, რომელიც ეხლა არ მაგონდება. ყოველივე ეს დანაყა და
ტკბილი ბროწეულისა, ვარდისა და ხმელიის მოდულეებულ წვეწვში
ჩაყარა, მერე აურია კარგად და თბილად შეაჭამა მთავარს. მთავარი
მეტად მოწადინებული იყო თავისი სიმრთელე დაეცვა და ამიტომაც
საკვირველის მოთმინებით ემორჩილებოდა ექიმის ყოველ ბრძანებას.
ამ წამალმა ისე იმოქმედა, რომ სალამომდი, დასაძინებლად დაწო-
ლამდი, ორმოც და შვიდჯერ ასაქმა და ღამის განმავლობაში კიდევ
ამდენჯერვე.

ამ ექიმის სახელი მთელ სახელმწიფოში განითქვა და ყველანა-
კვირობდნენ ამ კაცის ცოდნას, რომ ერთი წამლით ასე გაწმინდა
ავადმყოფის ტანიო. თუმცა მთავარი ისე დასუსტდა, რომ მხოლოდ
რამდენიმე დღის შემდეგ დადგა თავის უწინდელ ღონეზე, მაგრამ
ექიმის კმაყოფილი მაინც დარჩა, რადგან ფიქრობდა, რომ ყოველი-
ვე ის, რაც ტანიდან გამოუვიდა, სენი იყო. და ამ სენისაგან დიდი
ხნით განთავისუფლებული უნდა ვიყოვო. ამიტომაც ექიმი უხვად დაა-
ჯილდოვა და გაისტუმრა. მე კარგად ვიცი, რომ ჩვენში ასეთი წამა-
ლი ან უნაყოფო იქნებოდა და ან სიცოცხლეს მოუსპობდა ავადმყოფს,
ხოლო სამეგრელოში, იქაურების აგებულებისა, თუ ჰავის მიზეზით,
ჩვენებურის ზომით რომ მისცეთ წამალი, არავითარი მოქმედება არ
ექნება. საჭიროა გაორკეცება და გასამკეცება ზომისა, რომ წამალმა
იმოქმედოს. ამას გარდა თვით იტალიელები რომ დარჩებიან რამ-
დენსამე ხანს სამეგრელოში, იმათაც ძლიერა საფლარათო ეჭირვე-
ბათ იქაურის წესით. ამ საფლარათოს მომზადება უმთავრესი საგანი,
რომელიც უნდა იცოდეს ამ ქვეყნის ექიმმა.

მეორედ ექიმმა უნდა იცოდეს სიროფის გაკეთება თაფლისა თუ
შაქრისაგან. სიროფი ავადმყოფის სენის შესაფერი რომ არ იყოს,
არა უშავს-რა, ოღონდ გემრიელი კი იყოს. როცა ვინმე ავად გახ-
დება და ექიმს მოიწვევენ, პირველად ექიმმა სასმელი სიროფი უნდა
მოამზადოს. რამდენს სხვა-და-სხვა ნაირს სიროფს მოამზადებს ექიმი,
იმდენად უფრო სწავლულის სახელს მოიპოვებს იგი. ამიტომაც ამ

ყ ა ბ ა ო ი

ქრ. კასტელის აღბონიდან (მე-17 ს.)

საქართველოს მუზეუმი.

ჯურის ექიმები ვარდებს და იას თავის დროზე ბლომად მოჰკრეფენ, გაახმოებენ და შეინახავენ, რათა საჭიროების დროს თავლით ან შაქრით შეზავებული მოხარშონ და გააკეთონ სიროფი, რომელიც აგრე უყვართ იქაურებს, არამც თუ ავადმყოფებს, არამედ კარგად მყოფსაც. სახელგანთქმულ ექიმებს ამ სასმელით სავსე ჭურჭელი ბლომად უნდა ჰქონდეს დამზადებული, რადგან, თუ ვინმე დიდებულმა გზად გზმოიარა, მაშინვე მოითხოვს გასაგრილებელ სასმელს და ექიმი ცოტაოდენ სიროფს გაუტრევს წყალში და ამ სასმელს მიართმევს სტუმარს, რომლის გულსაც ამით მოიგებს. დიდებული სტუმარი სამაგიეროდ უხვად დააჯილდოვებს მასპინძელ ექიმს.

მესამედ, იქაურმა ექიმმა უნდა იცოდეს, გაკეთება საექიმო კონსერვისა, რომელსაც იქაურები ეძახიან **მაჯუნუნს**. ეს მაჯუნუნი ირანელებს საუკეთესო წამლად მიაჩნიათ, რადგან მათის აზრით, იგი სხეულს როდი სცლის სისხლისაგან, არამედ სისხლს სწმენდს და აახლებს. ამას გარდა ძვირფასი ქვების ნამსხვრევებისა და ძვირფას სურნელოვან მცენარეებისაგან აკეთებენ ნაირ-ნაირ წამლებს, რომელსაც ინახავენ ხოლმე კოლოფებში და საჭიროებისამებრ ხმარობენ. სამეგრელოს ექიმებმა ალბად თავის მეზობელ ირანელებისაგან ისწავლეს ამ წამლის გაკეთება. მეგრელებიც **მაჯუნუნს** ეძახიან ამ წამლებს, თუმცა მათებული წამლები ბევრად ჩამორჩება ირანელებისას, რადგან ირანელები მისდევენ არაბთა სწავლას და ამას გარდა მათი ბუნება მდიდარია ყოვლისავე სიკეთით, როგორც უბრალო საექიმო წამლებით, ისე ძვირფასის ქვებით და ინდოეთის სურნელოვან მცენარეებითა. ამიტომაც იგინი აკეთებენ ძვირფასს და კაცთა სხეულისათვის ფრიად სესარგებლო მაჯუნუნს. ხოლო მეგრელები მოკლებულნი არიან იმავე სიმდიდრეს და თუმცა აკეთებენ მაჯუნუნს, რომელიც შეხედულებით და გემოთი ჰგავს ირანულ მაჯუნუნს, მაგრამ მოქმედებით კი ვერ შეედრება მას. მიზეზი ის არის, რომ მეგრელებს არ აქვთ ძვირფასი ქვები და წამალს აკეთებენ ან სელის დანაყილი თესლისაგან, რომელსაც თავლით შეზელენ, ან ფორთოხლის კანი-საგან, ან სტაფილოსაგან, ან სხვა რაიმე ძირისაგან და ხილისაგან. ის კი არის, რომ ოღონდ წამალი კარგი გემოსი იყოს, თორემ რისგანაც უნდა იყოს, მაინც ციდან ჩამოვარდნილ წამლად მიიჩნევენ.

ჩემს დროს იქ იყო ერთი მატყუარა ბოლგარელი, რომელმაც რჯულს უღალატა კონსტანტინეპოლში და იქიდან ჩამოვიდა ოდიშში, სადაც მშვენიერად ირჩენდა თავს მხოლოდ იმით, რომ ასეთ წამლებს თითხნიდა: იგი აიღებდა ცოტაოდენ პურს, ძალიან გაახმობდა ცეცხლზე, შეურევდა თავლს და პილპილს, ჩაალაგებდა რამდენსამე პატარა ჭურჭელში და დაატარებდა სოფელ-სოფელ. ყველას არწმუნებდა; რომ ეს საუკეთესო თერაპიუი არისო, რომელიც ჩამოვიტანე ქაირიდანო, და დანის წვერზე რაც დაეტეოდა, იმდენ წამალში

იღებდა გოჭს, ან ყვერულს და ან ქათამს და ყოველ სალამოს და-
ტვირთული ბრუნდებოდა შინ.

ზემოხსენებული სამი საგნის ცოდნა მოეთხოვება იქაურ ექიმს, გარდა ამისა მეგრელები თხოულობენ ექიმისგან ისეთ რასმე, რაც ჩვენში მავნებლად მიაჩნიათ ავადმყოფისათვის. მაგალითად თხოულობენ, რომ ექიმმა ავადმყოფს ყოველ სურვილზე ნება დართოს: თუსმა უნდა, სვას, თუ ჭამა უნდა, ჭამოს, და თუ ძილი უნდა, იძინოს. მეტისმეტი უღმერთობა იქნებაო, ამბობენ იგინი, რომ ავადმყოფს არ შეუხუბუტოს ტანჯვაო.

სამეგრელოში უმთავრესად სამი ჩვეულებრივი ავადმყოფობაა: ტყირპი, წყალმაკი და ხველა. რაც შეეხება ხველას, მათის აზრით, ხველას ვნებს ყოველივე ტკბილი. თუ, მაგალითად, გულის და ყელის დასალბობად ავადმყოფს ცოტა შაქარი მისცეს და ამის შემდეგ მას ხველება აუეარდა, მაშინვე ჩივილს დაიწყებენ, რომ ყოველივე ტკბილის ბრალიაო. წყალმაკის დროს უსმელობას ავადმყოფები ვერ ითმენენ და არც უშლიან: მანამდი სვამენ, სანამ არ დაიხჩევიან. ტყირპსაც სრულებით ისე არ წამლობენ, როგორც უნდა წამლობდნენ.

სასაცილო საშუალებას ხმარობენ აგრეთვე იმ ავადმყოფთა მიმართ, რომელთაც სამდლეული ან ოთხდლეული ციება სჭირთ. ეს საშუალება მეგრელებმა ალბათ მათი მეზობელ აფხაზებისაგან ისწავლეს: როგორც კი ციება გამოაჩნდება ავადმყოფს და იგი დაიწყებს ციებისაგან კანკალს, წაიყვანებენ, სადაც უფრო ცივი მდინარე ეგულებათ, გააშიშვლებენ და ყელამდი წყალში ჩასვამენ. ორ კაცს ძალით უჭირავს აგრე კაი ხანს და მერე მკვდარ-ცოცხალს ამოიყვანებენ და ლოგინში დააწვენენ. ამტკიცებენ, რომ ამის შემდეგ ავადმყოფი უკეთ გრძნობს თავსაო.

XX

მგზავრობა

მთელი სიცოცხლე მეგრელებისა განუწყვეტელი მგზავრობაა, რადგან მათ არც ქალაქები აქვთ და არც ერთ ადგილას შემჭიდროებული მოსახლეობა, თვითეული მათგანი ცხოვრობს იქ, სადაც მოსწონს. ამის გამო, ვისაც საქმე აქვს სხვასთან, უნდა წავიდეს შინიდან და მოსძებნოს ის კაცი ვინც სჭირდება. ამიტომაც თვითეულს მზად აქვს ყოველივე ის, რაც მგზავრობისათვის საჭიროა: მუდამ მზად ჰყავს ცხენი, მომარაგებული აქვს აგრეთვე კარგი ნაბადი, რომელიც მეტად საჭიროა იქაური ხშირი წვიმების გამო, წალები, დეზები, უნაგირი და ცხენის ყოველგვარი მოკახმულობა. ყოველთვის ცდილობენ, რომ ცხენზე უბარგოდ იყვნენ და თან არ იკრავენ არამც-

ნიუსნუი სროლა

ქრ. კასტელი ს ალბომიდან (მე-17 ს.)

საქართველოს მუზეუმი

თუ ხურჯინს, არამედ ნაბადსაც. თან იახლებენ ქვეითა კაცს, რომელსაც ზურგით მიაქვს, რაც საჭიროა. უნაგირი აქვთ ან ირანული, ან თურქული, რაც შეიძლება უფრო მსუშუქი; სამკერდე, საძუე და ავჯანდი, თუმცა წვრილი და სუბუქია, მაგრამ საკმაოდ მაგარია. ღვედები ყოველთვის ორ-ორი აქვთ, რათა ერთი რომ გაწყდეს მეორე მზად ჰქონდეთ.

მგზავრობის დროს საჭიროა კიდევ ლოგინი, რომელიც ჩვეულებრივ შეიცავს საბანს და ბალიშს. ამ ლოგინს გამოხვევენ ნოხში, შეკრავენ თოკით და ან წამოკიდებენ ზურგზე მხლებელ კაცს და ან ცალკე ცხენზე შეჰკიდებენ. გზაში სასტუმროების უქონლობის გამო საჭიროა კიდევ, რომ თან ატარონ სურსათი და სუფრისა და სამზარეულოს მოწყობილობა.

ვისაც მოყვარე ეგულება, პირდაპირ მის სახლში მიდის და, საკვირველია, მასპინძელი კარგად მიიღებს და მოასვენებს. ამიტომაც ყველა ცდილობს, რომ სხვა-და-სხვა ადგილას ჰყვანდეს ამისთანა მოყვარე და, გზად რომ გაივლის, ღამე გაათიოს მისას.

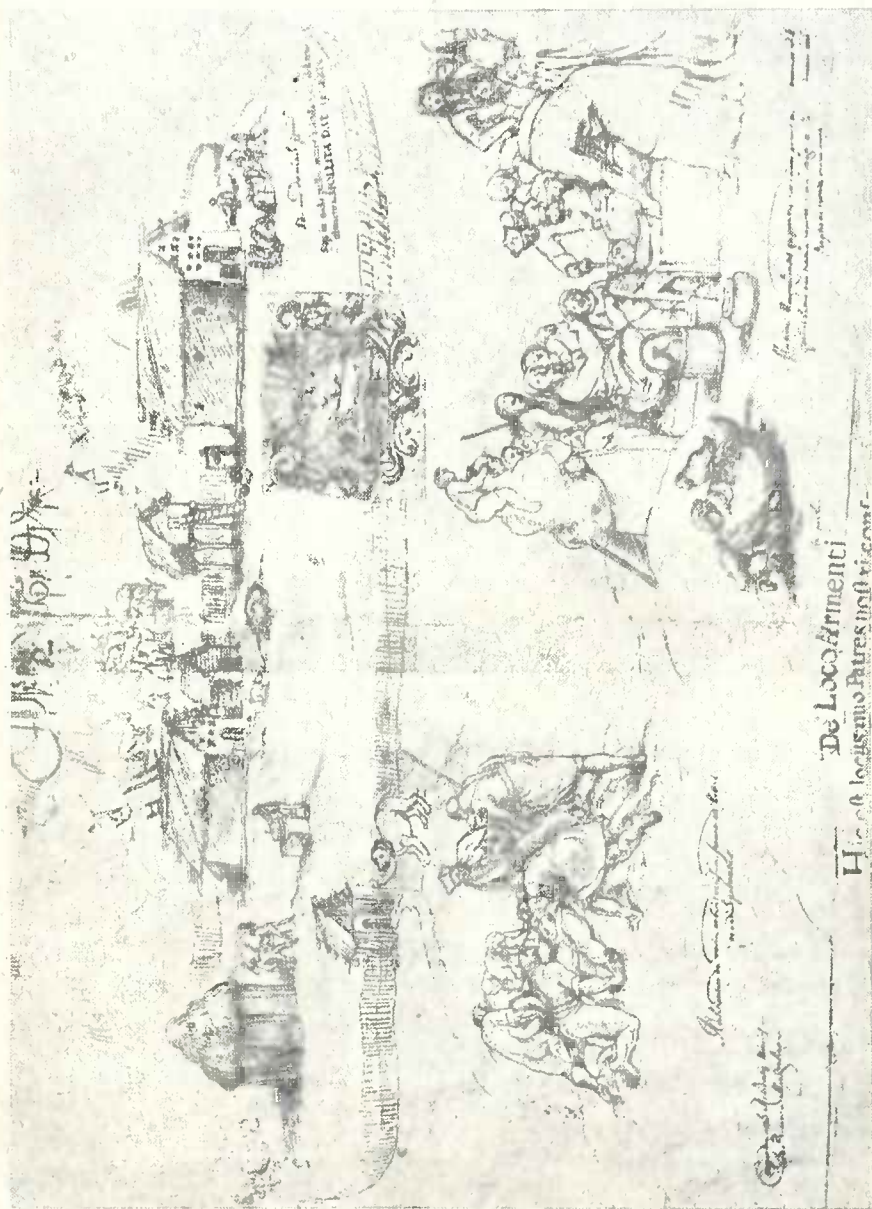
სამეგრელოში სრულებით არ აქვთ ხმარებაში არც ეტლი და არც ტახტრევანდი, ისე რომ თვით ქალებიც იძულებულნი არიან, ცხენით იმგზავონ. ცხენოსნობაში ქალები იმდენად გავარჯიშებულნი არიან, რომ ბევრი მათგანი ცხენზე თვითონ ჯდება სხვის დაუნმარებლად და უშიშრად მიაქნებს. ცხენოსან ქალებს ჩვეულებრივ ხურავთ ირიბულად გამოჭრილი და აბრეშუმით და ოქრომკედიტ მოქარგული ყაბალახი (tocea à traverso) და წვერში წაწვეტილი ქუდი, რომელიც წმინდა მაუდისაა და სარჩულად აქვს სია სამურის ტყავი. დანარჩენი საცხენოსნო ტანისამოსიც ყველა მშვენიერია. წაღები მოქარგული აქვთ. როცა ოდიშის რომლისამე დიდებული თავადის ცოლი ცხენით საღმე წავა, დიდის ამბით იახლებს ცხენოსან ქალებს, რომელნიც მეტად კარგად გამოწყობილნი არიან თავის საუცხოვო მოქარგულის ყაბალახებით, წაღებით და კაბებით. ერთს მხლებელთაგანს ზურგით მიაქვს პატარა სკამი ხავერდით გადაკრული და ვერცხლით შემკული, რომელსაც თავადის ცოლი ხმარობს ცხენზე შეჯდომისა და ცხენიდან ჩამოხტომის დროს. როცა მთავრის ოჯახი ერთს ადგილიდან მეორეზე გადადის, მაშინ შეიძლება შეხვდეთ ასეთ ქალთამთელ რაზმებს, მშვენიერად და საუცხოვოდ მორთულთ, რომელნიც ისე მარჯვედ და დახელოვნებულად სხედან ცხენზე, რომ ძველი ამორძლები მოგაგონდებათ. ყველა ესენი მთავრის მეუღლის ამაღლას შეადგენენ.

დაბალი ხალხი მგზავრობს ფეხით. თან მიაქვთ წვიმის შემთხვევისათვის მხოლოდ ნაბადი, რომელიც წელს ქვეით ძლივს სწვდება, და იძულებულნი არიან დიდ ტალახში ფეხშიშველი იარონ და ხშირად დიდ წვიმაში—თავშიშველი ქუდს. ინახვენ ნაბდის ქვეშ, რა-

თა არ დასველდეს და ქუდის დასველებას თავის დასველებას არჩევენ. ხოლო სასაცილო ის არის, რომ მთელი დღე ფეხშიშველი დადიან და სახლში კი როგორც მივლენ, მაშინვე ფეხებს დაიბანებენ, ზედ ჩაიცვამენ ფეხსაცმელს და ეგრე მთელი ღამე სძინავთ. უკეთუ მეორე დღეს გზა უნდა განაგრძონ, ხელახლა გაიძრობენ ფეხსაცმელს და ისე გაუდგებიან გზას.

სიმრავლემ მდინარეებისამ, რომელნიც ყოველ მხრიდან ჩამოუდის ამ ქვეყანას, მკვიდრნი ისე გაავარჯიშა, რომ რაც უნდა ძნელი იყოს წყალში გასვლა, უკან მაინც არ დაიხვევენ და გავლენ. წყალი რომ წელამდი წვდებოდეს, ხუმრობით გავლენ. თუნდაც უფრო დიდი იყოს, მაინც სრულებით არ შეუშინდებიან: მოურიდებლად ტანს გაიშეშლებენ. თავზე დაიკრავენ თავიანთ ტანისამოსს, ერთმანეთს ხელი-ხელს ჩაჰკიდებენ და გაბედულად გავლენ მდინარეს. ერთხელ მე მივედი მდინარის ნაპირზე. რადგან მდინარე დიდი წვიმის გამო მეტად გადიდებულიყო, მე ვუცდიდი მის დაკლებას. ამ დროს იმავე ნაპირზე მოვიდა ოთხი მეგრელი, რომელთაც ზურგით მოჰქონდათ ერთი უშველებელი ქვაბი. როცა დამინახეს იქ მჯდომარე, მკითხეს, რას უცდი აქო. მე ვუპასუხე, რომ მდინარის სიდიდე მაბრკოლებს მეთქი, ვცადე წყალში გასვლა; მაგრამ წყალმა ცხენზე უნაგირი დამიფარა მეთქი. ჩემი ასეთი გაუბედაობა მათ სიცილად არ ეყოთ; უცბად ტანს გაიძვრეს, ტანისამოსები ჩასდევს ქვაბში, რომელიც თავზე დაიდგეს და ხელებით დაიჭირეს, და შევიდნენ მდინარეში. წყალი, ყელამდი მისწვდა მათ და ზოგჯერ პირიც დაუფარა, ისე რომ იძულებულნი იყვნენ წყალიც ეყლაპათ, მაგრამ გალმა მაინც გავიდნენ თითქმის ზუმრობით.

მეგრელები მეტად თავაზიანები არიან, როცა გზაში ერთმანეთს შეხვდებიან. მაგალითად თუ ვისმე სახიფათო საქმე რამ შეემთხვა, ან მის ცხენს რამე გაუჭირდა, ან ტვირთი ჩამოუვარდა, და მეორე მგზავრი შეეყარა, ან წამოეწია, ეს უკანასკნელი, რაც უნდა დიდი აზნაური ან თავადი იყოს, მაინც არ ითაკილებს თავის ხელით აღმოუჩინოს შემწეობა. სწორედ აგრე მომივიდა მე, როცა ჩამოვდიოდი გურიის საზღვარზე მდებარე მთებიდან. ერთ მეტად ვიწრო ბოგაზე რომ შევდექი, რომლის ქვეშ საშინელი უფსკრული იყო, ჩემი ცხენი ისე შეშინდა, რომ მთლად უკანა ფეხებზე დადგა და ისის იყო, კინალამ გადამაგდო ხრამში, მაგრამ იქვე შემხვდა ტფილელი ეპისკოპოსი (il Vescovo Tibilelli), რომელიც მაშინვე ცხენიდან ჩამოხტა, მოჰკიდა ჩემს ცხენს სადავეში ხელი, გააჩერა და მშვიდობით გამიყვანა. მეორეჯერ, ჩემდა სასიამოვნოდ, შევესწარი კიდევ მეორე ასეთს საქმეს, რომელიც ჩაიდინა ქალმა, ქალმა დიდებულიის გვარისამ, მეტად დაბალი გვარის მიმართ, რაც უფრო სხივსა ჰყენს მის მოქმედებას. ოდიშის დედოფალი გზად მიდიოდა ყვე-

მისიონერების ბინა სამეგრელოში

მარცხნივ: პატრი მკურნალობა მაღალ ხიდან ჩამოვარდნილს.

მარჯვნივ: პატრი მკურნალობს ბავშვებს.

ქრ: კასტელის აღბამიდან. (მე-17 ს.)

საქათრველის მუზეუმი.

ლა თავისი მხლებელი ქალებით; ზამთარი იყო და მიწა სულ დაფარული ხყო თოვლით. დედოფალმა დაინახა ერთი გლახაკი, ავადმყოფი და დასუსტებული, სანახევროდ შიშველი; სიცივის გამო ისე აკანკალებული იყო, რომ არ შეეძლო განძრევა, არამცთუ სიარული. აზნაურები და კარის კაცები, რომელნიც ახლდნენ დედოფალს, წინ წასულიყვნენ და დედოფალი თავისი მხლებელი ქალებით რომ მიუახლოვდა იმ საბრალოს, მეტად შეეცოდა იგი და ბრძანა, კარის-კაცებს დაუძახეთ და ერთ-ერთმა მათგანმა ცხენზე შემოისვას ეგ გაჭირვებულიო. ხოლო, რაკი დედოფალმა ნახა, რომ იმათ უძნელდებოდათ მისი ბრძანების აღსრულება ორის მიზეზით: ერთი—რომ ცხენი არ დავალაოთო და მეორე—ეთაკილებოდათ ის უბედური,—სრულებითაც არ განრისხდა ასეთი მათი ურჩობისა გამო, არამედ ტკბილად უბრძანა, რომ ის გაჭირვებული კაცი შემოესვა თავის ცხენზე მთავრის უკანონო ასულს, რომლის კეთილი და მოწყალე გული ცნობილი იყო. ამან შემოისვა ცხენზე ის უბედური და დიდი კმაყოფილებით მიიყვანა სასახლეში.

რაც შეეხება მდინარეში გასვლას, განსკუთრებით სუსხიან ზამთარში, თუ რომელიმე ცხენოსანს შეხვდა ნაპირზე ქვეითი კაცი, რომელსაც უნდა გასვლა მეორე ნაპირზე, ამას ან უთავაზებს თავისს ცხენს, ან უკან შემოისვამს და ისე გაიყვანს. სხვაგვარადაც ასეთს შემთხვევაში ყოველსავე საჭირო შემწეობას აღმოუჩენენ ერთმანეთს. როცა მდინარე ისე მოდიდებულია, რომ ფონს ცხენით ვერ გავლენ და საჭიროა ნავი, ცხენებს ნავში არასოდეს არ ჩასვამენ, არამედ მოხსნიან უნაგირებს და ჯოხის ცემით აიძულებენ წყალში ჩასვლას და რომ უკან არ დაბრუნდნენ, კაცები ნაპირიდან ტაშის ცემით, ყვირილით და ქვების სროლით ისე შეაშინებენ, რომ ცხენები უცხად გასცურავენ მეორე ნაპირას, სადაც ხალხი ბლომად ელოდება, გზაზე გადაელობება ამ ცხენებს და ადვილად დაიჭირავენ.

როცა მგზავრს ან უცებ წვიმა წამოეწევა, ან წყალში გასვლა დასჭირდება, და ასეთ შემთხვევაში გაიწუწუება, რომელ სახლსაც არ უნდა მიადგეს სოფელში, ყველა დიდის სიამოვნებით მიიღებს, ცეცხლთან მიიყვანს გასაშრობად და პურის საჭმელად მიიპატიჟებს. არასოდეს არ შეეცდებივარ, რომ ვისმესთვის ასეთი მასპინძლობა არ გაეწიოთ. ამბობენ რომ ასეთს შემთხვევაში შემწეობის უარყოფა მეტად დიდი ცოდვა არისო.

ბედილობა და ერთმანეთის პატივისცემა

მეგრელები ურთიერთ-დამოკიდებულებაში ისეთ მოხდენილ ქცევას იჩენენ, რომ ამ მხრით მათ ბარბაროსები კი არ ეთქმით, არამედ შეიძლება მათი შედარება მეტად ზრდილობიან კარისკაცებთან. თუმცა ყველა თავის მოქმედებაში მეგრელები იცავენ გარკვეულ თავაზიანობას, ამაზე უკვე ვთქვით, სადაც საჭირო იყო, მაგრამ რადგან იქ ბევრი რამ გამოგვრჩა, ესლა აქ მათ განსაკუთრებით შევეხებით. მეგრელები უფრო ხშირად ხმარობენ მუხლ-მოდრეკას, რომელიც ფრიად კეთილშობილ ჩვეულებად მიაჩნიათ. მუხლს იღრევენ ბევრს შემთხვევაში და განსაკუთრებით კი მაშინ, როცა დიდი ხნის უნახაობის შემდეგ ერთმანეთს შეხვდებიან. ამ შემთხვევაში ცხენიდან ჩამოხტებიან და მიესალმებიან ერთმანეთს მუხლ-მოდრეკით. აგრევე მიესალმებიან და მიულოცავენ მშვიდობით ჩამოსვლას იმას, ვინც დიდი ხნის მოგზაურობის შემდეგ სამშობლოში დაბრუნდება, და იმასაც, ვინც დიდი ხნის ავადმყოფობის შემდეგ ლოგინიდან ადგება და გარედ გამოვა: ყველა, ვინც მას შეხვდება, მუხლ-მოდრეკით მიესალმება და ეტყვის: მადლობა ღმერთს, რომ კარგად და მშვიდობით გნახეთ. როცა ვინმე გარდაიცვლება და მისი ახლობელი ნათესავი სამგლოვიარო ტანისმოსით შემოსილი გარედ გამოვა, ამ ნათესავს ეგრე გამოუცხადებენ სამძიმარს: ჯერ დაუჩოქებენ და მერე მარჯვენა ხელით ქუდს მოიხდიან და მარცხენათი ოთხჯერ თუ ხუთჯერ გულში იცემენ, ურვისა და მწუხარების ნიშნად.

ერთმანეთთან სადარბაზოდ მაინც და მაინც ხშირად არ დადიან, ხოლო როცა შემთხვევა არის და ქალებთან სადარბაზოდ მამაკაცები მოდიან, ამათ მოსვლაზე ქალები ადგილიდან არ დაიძვრიან და თავიანთ ოთახში უტდიან; მათ შესაგებებლად გამოგზავნიან სახლიდან ყველა მამაკაცებს, როგორც ბატონებს, ისე მოსამსახურეებსა, რომელნიც შეეგებებიან მათ ალაყაფის კარებთან. სტუმარ-მასპინძლები ერთმანეთს მიესალმებიან მუხლ-მოდრეკით და მერე ერთად გაემართებიან სახლისაკენ, სადაც ქალები იმყოფებიან. ამასობაში დედაკაცები ყველა გასათხოვარი ქალებით, რაც ოჯახში არიან, მოირთვებიან, დასხდებიან ნახებზე და აგრე ელოდებიან სტუმრებს. როგორც კი სტუმრები შევლენ ოთახის კარებში, ყველა ქალები ფეხზე წამოდგებიან და სტუმრები, ქალბატონიდან დაწყებულ უკანასკნელ გასათხოვარ ქალამდი, თვითეულს მუხლ-მოდრეკით მიესალმებიან. ქალებიც თავის მხრით აგრევე მიესალმებიან. შემდეგ ამისა დასხდებიან ნახებზე და დიდ ხანს საუბრობენ სხვადასხვა საგანზე, მერე, როცა მოისურვებენ წასვლას, ამის ნებას აღარ ითხოვენ, ადგებიან და წა-

ვლენ. ქალებთან რომ ქალები მოვლენ სადარბაზოდ, მათ ალაცაფის კარებთან შეეგებებიან არამთუ ყველა შინაური მამაკაცები, არამედ დიასახლისის ყველა გასათხოვარი ქალებიც, რომელთაც ყველა სტუმრები, მამაკაცები და ქალები, ეზოში შემოსვლისთანავე მუხლ-მოდრეკით მიესალმებიან. გარდა ამისა ქალები რომ მიუახლოვდებიან ერთმანეთს, ეამბორებიან ურთიერთს ორსავე ლოყაზე და შემდეგ ამისა ხელმეორედ მუხლ-მოდრეკით მიესალმებიან ერთმანეთს. მერე ერთად მიიშართებიან დიასახლისისაკენ, რომელიც მათ შესაგებებლად მოდის შუა ეზომდი. ამასაც იმნაირადვე მიესალმებიან სტუმრები, და შემდეგ სტუმრებს შეიყვანენ სახლში.

როცა ავადმყოფის სანახავად მივლიან ხოლმე, მაშინ იმ ცერემონიების შესრულების გარდა, რომელიც ზევით აღვწერეთ; კიდევ საჩუქარსაც მიართმევენ: ავადმყოფის ოთახში შემოსვლისთანავე იმის ლოგინზე დააგდებენ ხოლმე სამს ან ოთხს ვერცხლის ფულს (seudi d'arrento), ან რომელსამე ოქროს ფულს, ან ვერცხლის თასს, დაიჩქებენ ლოგინის წინ და ამბობენ: ღმერთმა მშვიდობით მოგარჩინოს.

როცა ვინმე გაიგებს მეგობრის ავადმყოფობას, მაშინვე ისწრაფის მის ნახვას და საჩუქრის მიტანას. თუ ავადმყოფი მეტად ცუდ მდგომარეობაში დაუხვდა, ჩვეულებად აქვთ, რომ სტუმარმა იქ მყოფთ აჩვენოს, ვითომ ვტირიო, თუმცა სრულებით იქნება არ ეტირებოდეს. ამისათვის თვალებს იხოცს ცხვირსახოცით, ვითომ ვიმშრალებო ცრემლებს, რომელიც სრულიად არ მოსდის. მერე ნიშნად დიდის მწუხარებისა, არას ამბობს და მწუხარე თვალებით შესცქერის ავადმყოფს, სწორედ ისე, როგორც იობის მეგობრები მოიქცნენ, როცა ჩახვს იგი ავადმყოფი: „და არავინცა მათგანი იტყოდა სიტყვასა მისა მამართ, რამეთუ ხედვიდეს წყლულებასა მძვინვარეს. მყოფსა და დიდსა ფრიად,“ (იობ. 2.). აგრე მდუმარე დარჩება რამდენსამე ხანს ავადმყოფთან და მერე გამომშვიდების დროს მიიღებს მისგან საჩუქარს და დაბრუნდება სახლში.

ამ ქვეყანაში ისე ჩვეულნი არიან საჩუქრებს, რომ მდიდრულად ასაჩუქრებენ არამთუ იმას, ვინც ავადმყოფის სანახავად მოდის, არამედ იმასაც, ვინც რაიმე მიზეზით სტუმრად მოდის, ხელცარიელს არ გაუშვებენ და ყოველთვის გამოთხოვების დროს უხვად დაასაჩუქრებენ.

მათი თავაზიანობა კიდევ უფრო შორს მიდის: მასპინძელი იმას როდი უცდის, რომ სტუმარი თავის სახლიდან თავისით მოვაო, არამედ თვითონ ჰპატიჟობს სახლიდან. ასეთს სტუმარს რომ მიიღებს და გაუმასპინძლდება, გამოთხოვებისას მდიდრულად დაასაჩუქრებს და ისე გაისტუმრებს.

ბუ პურის ჭამის დროს ჭიშკართან ვინმე უცხომ გაიარა, მეგრელების ზრდილობა თხოულობს მაშინვე კაცი მიაგებონ და შემოიპატიუნონ. ამიტომაც ჭიშკარს არასოდეს არ ხურავენ პურის ჭამის დროს და ხშირადაც პურის საჭმელად შარა გზასთან სხდებიან: როცა ვინმე უცხო გაივლის, უსათუოდ მიიპატიჟებენ სუფრაზე. ხოლო გამვლელს არავითარი უარი არ გაუვა. როცა მიპატიჟებული დაჯდება სუფრაზე, მასპინძელი უნდა გაუმასპინძლდეს იმით, რაც წინ უდევს. როცა მასპინძელი უთავაზებს საჭმელს, სტუმარი მას დაბლადათავს დაუკრავს და მარჯვენა ხელს თავზე დაიდებს,—ამით იგი ამბობს, რომ ყოველივე ეს დიდი მოწყალებაა ჩემს თავზეო. რაც უნდა საპატიო იყოს შემოსწორებული სტუმარი, მასპინძელი თავის ვალად არ რაცხს უბრძანოს თავისიანებს ახალი საჭმელი მოიტანონ და სრულიად საკმაოდ მიაჩნია მიართვას სტუმარს ის, რაც სუფრაზე უდევს. სტუმარი სრულებით კმაყოფილია ამ საჭმელით, რაც უნდა მცირე იყოს იგი, რადგან მას საჭმელის სხვა-და-სხვაობა და სიუხვე როდი ასიამოვნებს, არამედ მხოლოდ მიპატიჟება და თავაზიანობა.

ყოველი ქვეშევრდომი უფროსთან ლაპარაკის დროს მუხლს იდრეკს. აგრეთვე უნდა მოიქცეს მოციქული, როცა დაბარებულ საქმეს მოუთხრობს — იმას, ჩვეისთანაც გამოგზავნილია. თუმცა ხშირად მოხდება, რომ მოციქული უფრო დიდი ღირსებისა არის, ვიდრე ის, ვისთანაც გამოგზავნილია, მაგრამ რადგან ის კაცი, რომელმაც იგი გამოგზავნა, უფრო მაღალი ღირსებისაა მოციქულზე, მისმა მოციქულმა დაჩოქილი უნდა ილაპარაკოს, რადგან ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა აქვს გამოგზავნის ღირსებას და არა გამოგზავნილისას.

როცა ვისმეს მთავართან მისაწერი რამე აქვს, რაც უნდა იგი დიდი გვარის კაცი იყოს, მაინც არ შეუძლია პირდაპირ მთავარს მიმართოს წერილით, რადგან ასეთს საქციელს კანდიერებად ჩამოართმევენ მთავრის წინაშე. ამ შემთხვევაში ვისაც საქმე აქვს მთავართან, წერილით უნდა მიჰმართოს მთავრის ან დაახლოვებულ მოსამსახურეს, ან მდივანს და ან ვეზირს, და სთხოვოს, რომ ეს და ეს საქმე მაქვს მთავართან და შოახსენეო. მთავარი რომ ამ თხოვნას მოისმენს, მთხოვნელს პირდაპირ პასუხს მისწერს.

უზრდელობად ჩაითვლება, როცა მუსაიფის და ბაასის დროს ერთი მეორესთან ახლო დადგება, განსაკუთრებით როცა უმცროსი უფროსს ესაუბრება. ამ შემთხვევაში უმცროსი ყოველთვის საკმაოდ შორს დაიჭერს თავს და ამით პატივს უცხადებს თავის უფროსს. თუ ზოგჯერ უფროსი, თავდაბლობის და მოწყალების ნიშნად, მიუახლოვდება, უმცროსი მაშინვე უკან დაიწევს, ნიშნად პატივისცემისა. იგივე ჩვეულება აქვთ ირანელებს და თურქებს, და ალბათ იმათგან შეითვისეს იგი მეგრელებმა.

როცა ერთი მეორეს საჭმელს უთავაზებს, უზრდელობად ჩამო-
ჭრთმევა მომტანს, უკეთუ იგი მირთმევის დროს ჯერ თვითონ არ სინ-
ჯავს ამ საჭმელს. აგრევე უნდა მოიქცეს ექიმიც, როცა, მაგალი-
თად, წამალს აძლევს ავადმყოფს, მზარეულიც, როცა სუფრაზე
ხორცს მოიტანს და შერიქაფეც, როცა ბატონს ღვინოს მიართმევს.

როცა ვისმე კარგს ამბავს მოუტანენ, იგი თავის ხელით ერთ
კოვზს შაქარს მიართმევს ამბის მომტანს. მთავარიც აგრევე იქცევა,
მაგრამ უფრო დიდებულად: როგორც კი შეიტყობს, მოამბე მოვი-
დაო, დიდ დარბაზში დააგებინებს ხავერდის ან დამასკის ქსოვილს,
კარებიდან იმ ადგილამდ, სადაც თვითონ დაჯდება, მრავალი თავად-
აზნაურობის კრებულით გარემოცული, და ამ ქსოვილზე გამოატარე-
ბენ კარგი ამბის მომტანს. როცა მოამბე მიუახლოვდება მთავარს და
მოახსენებს ამბავს, მთავარი თავის ხელით ჩაუდებს პირში კოვზით
შაქარს, კარგადაც დაასაჩუქრებს და ისე გაუშვებს.

თუ რამდენიმე კაცი ერთად მგზავრობს და უცბად ან ტალახს და ან
საშიშ გასაველს წააწყდნენ უფრო ზრდილი მათ შორის ცხენს გაა-
ჩქარებს და პირველად გაივლის გზას, რომ ამითი სხვები გააფრთხი-
ლოს, თუ რამდენად მართლა საძნელო გასაველი არისო. დიდი
სირცხვილია, ვინმემ თავისი ცხენი შეაჩეროს იმ განზრახვით, რომ
ასეთი ცუდი გზა პირველად სხვებმა გაიარონ და გამოსცადონ. თუ
რამდენად საფლობია ტალახი და ან ღრმაა წყალი. ასეთს შემთხვე-
ვაში მხოლოდ ქალებს აქვთ ნება უკან ჩამორჩნენ და ცუდი გზა უკა-
ნასკნელად გაიარონ.

მეგრელებს კიდევ ერთი ჩვეულება აქვთ, რომელიც მეტად
უხერხულია ახალ მოსულ უცხოელებისათვის. ეს ჩვეულება შემდეგ-
ში მდგომარეობს: მოხდება, რომ რაიმე ფრიად საჭირო საქმეზე
კაცს გზავნიან სხვაგან და ამ კაცმა საჩქაროდ უნდა მოიტანოს
პასუხი. იგი საჩქაროდ მიზბის ამ საქმის შესასრულებლად და საჩქა-
როდვე ბრუნდება სახლისაკენ, მაგრამ როცა სახლში მოვა, მაშინ-
ვე კი არ ჩქარობს პასუხი მოახსენოს ბატონს, არამედ ოფლს შე-
იშრობს, ან თუ ზამთარია, სხვებთან ერთად მიუჯდება ცეცხლს, ან
თუ პურის ჭამის დროა, სხვებთან ერთად სუფრას მოუჯდება; პა-
სუხისას კი არას ფიქრობს და სრულებითაც არას ამბობს, თუ ბა-
ტონმა არ დაუძახა და არა ჰკითხა, რა პასუხი მომიტანეო. ჩვენი
მხრით უზრდელობა იქნებოდაო, ამბობენ იგინი, რომ ბატონს
სხვა საქმეები გააწყვეტინოთ და ჩვენდა მონდობილი საქმე მოვა-
ხსენოთო, რადგან ბატონმა, რაკი დაგვინახა დაბრუნებული, თვი-
თონ უნდა დაგვიძახოს, გვკითხოს პასუხი და შეიტყოს ჩვენგან ყო-
ველივე გარემოება საქმისაო.

როცა დიდებულები სადმე გაემგზავრებიან, განასკუთრებით,
როცა სასახლეში წასასვლელად მოემზადებიან, ცდილობენ, რომ, რაც

შეიძლება მეტი და ჩინებული მხლებლები წაიყვანონ. გარდა ამისა მრავალი ტანისამოსი და ბარგი უნდა წაიღონ სახმარად. ხოლო ბარგის თან წაღება ეთაკილებათ და ამიტომ თვითონ წინ წავლენ საჩქაროდ და ბარგი უკან ჩამორჩება და მერე მიუვათ. როცა სასახლეში მივლენ, პირდაპირ როდი შევლენ სასტუმრო სახლში, რომელიც მათთვის დამზადებულია, არამედ თავისი ამაღას გამოსაჩენად ჯერ ნელ-ნელა შემოუვლიან სასახლის წინა მინდორს და მხოლოდ შემდეგ შევლენ სასტუმროში.

როცა ნადიმად სხედან, თუ ვისმეს რაიმე საჭმელი უთავაზეს და იმან მოისურვა, სხვას გაუზიაროს იგი, შეუძლია, თავის ტოლებშიც უნდა, ის ამოირჩიოს, და ისე გაუზიაროს, როგორც მას უნდა. ხოლო თუ სურს, რომ თავის უფროსს მიაწოდოს, უზრდელობად ჩამოერთმევა, უკეთუ მოსჭრის ნაჭერს და მას გაუგზავნის. ზრდილობა მოითხოვს, მთელი ულუფა ერთიანად გაუგზავნოს უფროსს და სთხოვოს, რომ მიირთვას რამდენიც ნებავს. უფროსი მორიდებას იჩენს, ამიტომ ცოტას გასინჯავს და უკან დაუბრუნებს. მხოლოდ ამის შემდეგ შეუძლიან უმცროსს, მოსჭრას ერთი კარგი ნაჭერი და გაუგზავნოს თავის უფროსს.

XXII.

სამღვდელოება²⁷

საქართველოს და სამეგრელოს ერნი მისდევენ ბერძენთა შიშ-დომილებას და წვალელობას და ემორჩილებიან ბერძნის მსოფლიო პატრიარქს, რომელიც კონსტანტინეპოლში არის, თუმცა წინად ანტროქიის პატრიარქს ემორჩილებოდნენ. ხოლო ეს ემორჩილება მარტო იმაში გამოიხატება, რომ როცა ხანგამოშვებით კონსტანტინეპოლის პატრიარქი იმ ქვეყნებში თავის ბერებს გაგზავნის შემოსაწირავთა მოსაკრევად, მათ მოწყალებას და შესაწირავს აძლევენ. გარნა ქართველებს და მეგრელებს ჰყავთ ორი თავისი პატრიარქი, რომელნიც განაგებენ მთელ სამღვდელოებას, როგორც საქართველოში, ისე კოლხიდაში. ამათ ხალხი უწოდებს ქათალიკოსებს. საქართველოს ქათალიკოსს ექვემდებარებიან: ქართლი (Gartuli ო Cardueli), კახეთი (Gaghetti), საბარათიანო (Barattali) და სამცხე. მეორეს ექვემდებარებიან: ოდიში, იმერეთი, გურია, აფხაზეთი და სვანეთი. ძველად ორსავე ქათალიკოსს ირჩევდა საქართველოს მეფე. მაგრამ როცა დადიანმა დამოუკიდებლობა მოიპოვა, ოდიშის პატრიარქის არჩევის უფლება მიითვისა, ასე რომ საქართველოს მეფეს მხოლოდ მეორე ქათალიკოსის ამორჩევის უფლება შეერჩა.

ოდიშის პატრიარქს თავის საბძანებელში ისეთი ძალა აქვს, ისეთი სიმდიდრე დასასახლეები, იმდენი ყმები ჰყავს, რომ არამც-თუ ეთანასწორება მთავარს, რომელიც მას ირჩევს, არამედ აღემატება კიდევ. პატრიარქი თავის საპატრიარქოს დასახედავად მუდამ დადის, მაგრამ მას საგნად თავისი სამწყსოს ზნის გასწორება როდი აქვს, არამედ მათი ქისების დაცარიელება. თავის სამწყსოს მხოლოდ იმისათვის ჩამოივლის, რომ ტყავი გააძროს და სისხლი გამოსწოვოს, და ამიტომაც მას მტაცებელი მგლის სახელი უფრო შეჰფერის, ვიდრე კეთილის მწყემსისა. იგი თან წაიყვანს, ხოლმე ამაღას, რომელიც შესდგება სამასი კაცისაგან და მეტისაგანაც. საწყალი მისი ქვეშევრდომი ხალხი იღუპება აძით: ვითარცა ქალაში გაშვებული პირუტყვი შესჭამს მთელ ბალახს, რაც იქ არის, და მერე სხვაგან გადავა საძოვრად, ისე ეს მხლებლებიც, რაკი შესჭამენ, რაც მოიძებნება ერთ ადგილას, გადავლენ მეორე ადგილას. ოდიშის აწინდელი პატრიარქი წინანდელთან შედარებით უკეთესია და ამიტომაც წმიდა კაცად მიაჩნიათ საერთოდ. მართლაც, თუ გარეგნობის კვალობაზე, შევადგენთ მის შესახებ აზრს, უნდა ვთქვათ, რომ იგი ღვთის წინაშეც დიდ გულმოდგინეობას იჩენს ლოცვაში და კაცთა მიძარტაც ძლიერ მოწყალეა. ყოველ ღამე უსათუოდ დგება მეტად გძელ ლოცვაზე. ყველაზე პირველად ტანს იგი იცვამს და პირველადვე იგი შედის ეკლესიაში, სადაც ატარებს უმეტეს ნაწილს ღამისას და დღისასაც. რაც შეეხება მოყვასისადმი მოწყალებას, იგი ისეთი გულკეთილობას იჩენს, რომ არ მოიძებნება არც ერთი ღარიბი და არც ერთი უბედური, რომ იგი არ იცნობდეს და თავის მოწყალების კალთას არ აფარებდეს. თუ ვინმე ღარიბმა გაიარა, როცა იგი პურის ქამად ზის, მაშინვე დაუძახებს, თავისთან დასვამს და უმეტეს ნაწილს თავის საქმელისას უთავაზებს. თუ გაიგონა, რომ სადმე საწყალი ავადმყოფი არის, მეტად მაჭირვებულად, სხვა-და-სხვა შემწევობას თავის ხარჯით მიაწოდებს. გარდა ამისა იმდენად ერთგულია იერუსალმის წმინდა ადგილებისა, რომ სამჯერ იყო მათ სანახავად და ყოველთვის დიდი შეწირულობა წაუღია. მაგრამ ცუდი ის არის, რომ შეცდომით ფიქრობს, წმინდა ქალაქის ნახვა სანოთხის კარებს გამიღებსო, და რადგან იქ სამჯერ ეყოვილვარ, ცხონება არ ამცოდნებაო. ნამდვილად კი ყველასათვის ვინც თვალებიალულია, ცხადია, რომ ეს მგზავრობა ჯოჯოხეთში უფრო მიიყვანს, რადგან ამ წმინდა ადგილებისათვის ფულის საშოვნელად ძრავალი სიმონიას²⁸ სჩადის და უსამართლოდ ათავისუფლებს თავის ყმებს სასჯელისაგან და თავის კალთას აფარებს მრავალ ავაზაკობას იმ განზრახვით, რომ ფული იშოვოს ღვთის შესაწირავად. არასოდეს არავის ეპისკოპოსად არ აკურთხებს, თუ გასამჯელოდ არ მიიღებს ხუთას-ექვსას სკუდის (scudi). ამდენსავე, ან მეტს, ფულს თხოულობს იმისათვის, რომ მიცვალებულს უწიროს.

საშინელ ბევრ ფულს ართმევს აგრეთვე აღსარებისათვის, რომლის ფასს გადასწყვეტს ხოლმე იმის კვალობაზე, თუ, ერთის მხრით, რა ღირსებისაა აღსარების მთქმელი და მეორეს მხრით, რა ცოდვები ჩაუდინია მას. კერძოდ ერთი შემთხვევა მახსოვს, რომ პატრიარქმა ერთხელ აღსარება ათქმევინა ვეზირს, რომელმაც ამ აღსარებისათვის მისცა ოთხმოცი სკუდი (scudi). პატრიარქს ეცოტავა ეს ფული ასეთი დიდ-კაცისაგან, და როცა შემდეგ ამისა ვეზირი ძლიერ ავად გახდა კიდევ და მოიწვია პატრიარქი აღსარების სათქმელად, ამან აღარ დაუშალა და შეუთვალა, რომ ამას წინად ისე ცოტა მომეცი აღსარებისათვის, რომ შენ ჩემი ლოცვა-კურთხევის ღირსი არ ხარო, და ამიტომაც არ მოვალო. ვეზირი ამის გამო იძულებული გახდა მეტს დაჰპირებოდა, ოღონდ კი მობრძანდი და აღსარება მათქმევინეო. გარდა იმისა პატრიარქი მეტად აწუხებს თავის სამწყსოს სხვა-დასხვა აუტანელის ხარჯითა. ყოველნიერ ავაზაკობას გულგრილად უყურებს, ოღონდ კი ფული აიღოს იერუსალიმში გასაგზავნად. მართლაც, ყოველ სამ-ოთხ წელიწადში იერუსალიმში მიდის და მიაქვს მრავალი ოქრო, რომელიც თავის ქვეშევრდომთათვის სიმონიას, მკრეხელობისა და ყაჩაღობის ფასად წაუერთმევია.

ქათალიკოსს ექვემდებარებიან ეპისკოპოსები. ამ ჟამად ოღიშში ექვსი ეპისკოპოსია, რადგან დანარჩენი ექვსი კათედრა გადაკეთებულია მონასტრად. დარჩენილია შემდეგი საეპისკოპოსო ეკლესიები: პირველია დრანდის (Dandra), რომელიც მდებარეობს მდ. კოდორზე (Corace), აფხაზეთის საზღვარზე და აშენებულია ღვთისმშობლის სახელობაზე და მის ეპისკოპოსს ჰქვია დრანდელი. მეორეა მოქვის, რომელაც მდებარეობს ფართო ვაკეზე ორ მდინარეს შუა; ეს ორი მდინარე მერე ერთად შეიყრებიან და მათ შორის მდებარე ადგილი წარმოადგენს ნახევარ კუნძულს. ეს ეკლესია აშენებულია აგრეთვე ღვთისმშობლის სახელობაზე და ეპისკოპოსს ჰქვია მოქველი. მესამე არის ბედიას, რომელიც აშენებულია გორაკზე, აგრეთვე ღვთისმშობლის სახელობაზე; მისი ეპისკოპოსი იწოდება ბედიელად. მეოთხე არის ცაიშის; აგრე იწოდება იმ მთის გამო, რომელზედაც იგი მდებარეობს და რომლის კალთებზე მდინარე ჩამოუბრძის. ეს ეკლესიაც ღვთისმშობლის სახელობაზეა აშენებული. მისი ეპისკოპოსი იწოდება ცაიშელად. მეხუთეა წალენჯიხის, აგრეთვე გორაკზე მდებარე. მისი ეკლესია ფერისცვალების სახელობაზეა აშენებული. აქ ჰმარხავენ მთავრებს. მის ეპისკოპოსს ჰქვია წალენჯიხელი. მეექვსეა მარტვილის (Scandidi), მალღობზე მდებარე და აშენებულია წმინდა მოწამეთა (à Santi Martiri) სახელობაზე. მისი ეპისკოპოსი იწოდება კყონდილად. დანარჩენი საეპისკოპოსო ეკლესიები, რომელთაც წინად ჰყვანდა თავისი ეპისკოპოსები, ეხლა გადაკეთებულნი არიან მონასტრებად: პირველია ქია-

ჩის (Chiaგვი) მონასტერი, ძაბზე აშენებული, წმ. მიქელის სახელობაზე. მეორეა წიფურიას (Cippurias) მონასტერი, რომელიც აშენებულია ვაკეზე, ენგურის ნაპირად. ეს მონასტერი ეხლა ჩვენების ხელშია. აქ არის ორი ეკლესია. ერთად შეერთებული, რომელთაგან ერთი ღვთის მშობლის სახელობაზეა და მეორე — წმ. გიორგისაზე. მესამეა ხოფის (Copia) მონასტერი, მარიამ ღვთის მშობლის სახელობაზე. აქ აჩვენებენ ღვთისმშობლის პერანგს, რომელსაც იქაურები დიდ პატივსა სცემენ. მეოთხეა ობუჯის (Obisჯი) მონასტერი, რომლის ეკლესია წმ. გიორგის სახელობაზეა აშენებული. აქ ძველად მთავრების სამარხი იყო, რომელიც ეხლა წალენჯიხაშია. მეხუთეა სებასტოპოლის მონასტერი, რომელიც ეხლა წყალშია ჩანთქმული. მეექვსეა ანაკრიას (d' Anarghia) მონასტერი, რომელსაც ძველად ერქვა ჰერაკლეა (Heraclia).

აი ეს ეპისკოპოსები და საეპისკოპოსონი არიან და იყვნენ წინად ოდიშში. ეპისკოპოსები ძლიერებით, სიმდიდრით და ძალაუფლებით სჯობნიან თვითეულ იქაურ დიდებულს; მაგრამ რადგან თავის სიმდიდრეს ბოროტად ხნარობენ, თავის ქვეყანაში ყველაზე უფრო სძულთ ისინი. ამის მიზეზი ის არის, რომ, მათ არა აქვთ არც ღვთის შიში, არც სირცხვილი და არც ღვთის მოსავი უფროსები ჰყავთ (სცნობენ მხოლოდ მთავარს); თავის სიმდიდრეს და ძლიერებას ანდომებენ ყოველნაირ სიბილწეს და ავაზაკობას. ისე არასოდეს არ სწირავენ, თუ წინ-და-წინ არ მიართვეს სასყიდელი, რომელსაც უზომოდ თხოვლობენ. აგრეთვე სასყიდელს თხოვლობენ, კურთხევისათვის და მათი მწიკვლიანი ხელები არ აკურთხებენ არც მღვდელს და არც დიაკვანს, თუ დიდი საფასური არ მიიღწეს კურთხევისათვის. ისე უჩვეული არიან ხორციელ ბიწიერებას, რომ სრულებითაც არა რცხვენიათ იმისი, რომ სახლში რამდენიმე ცოლი ჰყავთ. მაშინ, როცა ერის კაცებს აღკრძალული აქვთ ძყოლიონ ერთი ცოლის მეტი, ეპისკოპოსის ღირსებას ის უპირატესობა აქვს, რომ შეუძლიათ აშკარად იყოლიონ სამი თუ ოთხი ცოლი. ერთი მათგანის ავაზაკობა იქამდი მივიდა, რომ ერთხელ ერთს თავის აზნაურს ცოლი წაართვა და რადგან ის უბედური ეწინააღმდეგებოდა, რაღაც დანაშაულობა დააბრალა და დაატუსაღა; მერე გურიაში გაგზავნა და თურქებს ტყვედ მიჰყიდა. ამრიგად ერთბაშად ცოლიც, ქონებაც და თავისუფლებაც წაართვა და პატიოსნებაც შეუბოლა მხოლოდ თავისი ბინძური ჭინის დასაკმაყოფილებლად. ქონების და ფულის მოყვარულნი არიან იპდენად, რომ არ მოიპოვება ისეთი სისაძაგლე, რომელიც მათ შეძენისათვის არ ჩაიდინონ. თუ კი შეიტყვეს, რომ რომელსამე მათ ქვეშევრდომს ფული აქვსო შენახული, მაშინვე რაჟე დანაშაულობას გამოუგონებენ, რათა ფული წაართვან. ერთხელ, დიდმარხვაში, დაბანავებული ვიყავი ერთ ეპისკოპოსთან, რომელიც ფრიად

თავაზიანად და კარგად მეპყრობოდა. შუა დიდ-მარხვა იქნებოდა, რომ ერთ დილას, გათენებისას, როცა ეპისკოპოსი ეკლესიაში იმყოფებოდა, გაისმა საშინელი ყვირილი რამდენისამე კაცისა და ხმაურობა ბორკილებისა. მე დავუძახე მოსამსახურეს, რომელიც მე მომიჩინეს, და ვკითხე, რა ამბავია მეთქი. იმან ყოველივე ამბავი იცოდა თურქე და საიდუმლოდ მითხრა, რომ ეპისკოპოსმა ეს და ეს მღვდელი დაატუსაღებინა და ბორკილებში ჩაასმევინა მხოლოდ იმ მიზეზით, რომ იმ მღვდელს ფული ჰქონია შენახულიო და რადგან ეპისკოპოსს უსათუოდ მისგან ფული უნდაო, არას გზით არ გაანთავისუფლებს, თუ მღვდელი ქრთამს არ მისცემსო. არ გასულა ორი საათი, რომ მღვდელმა გამომიგზავნა თავისი შეგობარა, რომელმაც მიაშო მისი უბედურება და მთხოვა, რომ შემთხვევის დროს ეპისკოპოსის წინაშე ორიოდე კეთილი სიტყვა შემეწია მისთვის. მე დავრწმუნდი, რომ მაროლა ფრიად კეთილი საქმე იქნებოდა მისი გამოხსნა, რადგან მღვდელი სრულებით უდანაშაულო იყო და არაფერი ისეთი არ ჩაუდენია, რომ სასჯელის ღირსი ყოფილიყო. სადილის დროც დადგა და, როგორც ჩვეულე-ბრივ, ეპისკოპოსმა დამიძახა. როცა დამინახა, პირველი მისი სიტყვა ის იყო, რომ შემომჩვილა დატუსაღებულ მღვდლის შესახებ: ღვთის იმას არაფერი არა სწამსო, რადგან ამ დიდმარხვაში, როცა ერის კაცებიც კი ღამით ეკლესიებში დადიანო, ეს ღვთის მოსამსახურედ არჩეული ეკლესიაში არ დადის და მოსვენებულად ლოგინში სძინავსო. მერე დაუმატა, რომ ნუ გაგიკვირდება, თუ აგრე სასტიკად დავსაჯეო, რადგან ჩემი მოვალეობა არისო, რომ ღვთის-მსახურება რიგიანად სრულდებოდეს ეკლესიებშიო. აბა რა ეთქვა: სხვა ღვთისნიერს და გულმოდგინე მწყემსს! ხოლო მე უკვე კარგად ვიცოდი, საქმე როგორ იყო; ვიცოდი, რომ იმას ფულის მიღება ჰსურდა და კეთილმსახურებას სრულებითაც არ დაგიდევდა. მე ჯერ ქება შევასხი მის გულმოდგინებას და მერე მხსრვალედ ვსთხოვე, რომ რადგან ასეთ გულმოდგინებას იჩენთ ღვთის დიდებისათვის; მოწყალეობაც გამოიჩინეთ მეთქი და აპატიეთ მღვდელს, მით უფრო, რომ მღვდელი სინანულში ჩავარდა და ქვეყანაც გაიგებს, რამდენად სასარგებლო შეიქმნა მისთვის თქვენი სასჯელი მეთქი. ამას გარდა მღვდლის მხრით აღვუთქვი, რომ არასოდეს არ დააკლდება წირვა-ლოცვას, ყოველ ღამე ადგება და ეკლესიაში ივლის მეთქი. მაგრამ ჩემმა სიტყვებმა ვერ იმოქმედა ეპისკოპოსზე, რომელსაც ფული უნდოდა და სრულებითაც ის არ აწუხებდა, რომ მღვდელი ღვთისკეთილ-მსახური არ იყო. ამიტომაც ეპისკოპოსმა ჩემი სიტყვიერი თხოვნა სიტყვიერადვე დააკმაყოფილა, და მღვდელი კი მანამდე იყო დაბორკილი, სანამდი ქრთამი არ გამოუგზავნა ეპისკოპოსს. როგორც კი მღვდელმა ფული გამოიმეტა, მაშინვე ღირსებაც დაუბრუნეს და საქვეყნოდ აღიარეს იგი კუროთხეულად და ღვთისნიერად.

სხვა რალა ვთქვა მათი ბოროტების შესახებ? როცა მოკვდებოდხოდმე რომელიმე მათი ქვეშევრდომთაგანი და შემკვიდრედ მცირე-წლოვანი შვილები დარჩება, ეპისკოპოსი უმოწყალოდ და საკვირველის სისასტოკით ყველა ყმაწვილებს ან გაპყიდის თურქებზე და ან დაიტოვებს სამუდამოდ მონად თავის სახლში, და მიითვისებს მიცვალებულის ქონებას, ძლიდრულ უნაგირებს ოქრო-ვერცხლისას, მშვენიერს კარვებს, საუკეთესონოხებს, ძვირფას იარაღს და წმინდა ქსოვილებს; ყოველივე ესე სისხლია ღარიბებისა! მთავარი თუმცა ზოგჯერ დიდ-ბოროტებისათვის სასჯელს უნიშნავს; მაგრამ ბევრჯერ ყურადღებას არ აქცევს და ელოდება, რომ ეპისკოპოსმა ბევრი სიმდიდრე შეიძინოს, რადგან ეპისკოპოსის სიკვდილის შემდეგ ეს სიმდიდრე მას დარჩება.

ამდენი ავაზაკობის ჩამდენნი კიდევ ჰფიქრობენ, რომ კეთილის მწყემსის მოვალეობას სრულიად ვასრულებთო და ჩვენი სიწმინდით ვერ შეგვედრებიან სხვა ერთა მღვდელ-მთავრებიო, რადგან ჩვენ ფრიად სასტიკად ვინახავთ მარხვასაო. მართლაც, ისე გულ-მოდგინედ ინახავენ მარხვას, რომ რაც უნდა ავადმყოფი იყენენ, სიკვდილს არჩევენ და მარხვას არ სჭამენ. ამით ისინი იწონებენ თავს, რომ ლათინთა მღვდელ-მთავრებს და ბერებს, რომელნიც მარხვას სჭამენ, ზიზღითა უყურებენ თქვენო, გვეუბნებიან ჩვენ ისინი; ღირსი არ ხართ ღვთის-მსახურის სახელისა, რადგან ღვთის მსახური მხოლოდ მარხვის შენახვით იცნობებაო. ამაში იმდენად დარწმუნებულნი არიან, რომ არ უნდათ დაიჯერონ, რომ ჩვენმა მაცხოვარმა იესო ქრისტემ პასექის დღეს პასექის კრავი სჭამა. ამიტომაც, როცა წმიდა სერობას ხატავენ, მათის შეცდომის დასაფარავად, ყოველთვის ტაბლასზე ხატავენ თევზს, ზეთის ხილს, ბოლოკს და სხვა ამისთანებს, და ბატკანს არასოდეს. ხორცს რომ სთმობენ, მაგიერში ისე ბევრ ღვინოს სვამენ, ისე იბერებიან ღვინით, რომ გონება მუდამ დაბნეული აქვთ. ვითარცა სრულიად უსაქმო კაცები, ფიქრობენ მხოლოდ მხიარულებაზე, სუფრას თითქმის არ შორდებიან და უმეტეს ნაწილს თავის სიცოცხლისას სუფრაზე ატარებენ. რომ მეტი დრო გავიდეს სუფრაზე, გამართავენ ხოლმე სხვა-და-სხვა მხიარულებას, ოამაშობას, დროს გატარებას: ხან სჭამენ, ხან სვამენ, ხან მღერიან, ხან ცეკვავენ, ხან ხტუნავენ და ყოველსვე ღვინით თავდება ხოლმე. ერთხელ მე მივედი ერთ ჩემ მეგობარ ეპისკოპოსთან, რომელიც თუმცა ხნიერი იყო, მაგრამ დარბაისლობა აკლდა. სერობის ღოჯვის დრო იყო, მაგრამ ეპისკოპოსი იჯდა სუფრაზე და მასთან ერთად ბევრი წვეული. ასე გაეტარებინათ სუფრაზე ხუთი საათი, ბევრი უსვამთ და ეპისკოპოსი და ყველა სტუმრები ღვინით ვაშხიარულებულნი იყვნენ. როცა ეპისკოპოსს ჩემი მისვლის ამბავი მოახსენეს, უეცრად წამოხტა სუფრიდან და დიდად გახარებული შემოგვეგება.

მომისვა გვერდით და ბრძანა მისი ჯოგიდან საუკეთესო ხბო მოეყვანათ. ხბო რომ მოიყვანეს, ცოცხალი მიამბევიან ხეზე და ჩემდა სიამოვნებისათვის და პატივის საცემლად მოისურვა თავის ხელით მოეკლა. ამისათვის მოატანინა თოფი, ესროლა ხბოს და მოჰკლა. ამით თვითონაც აღიამრენა და მთელმა შეკრებილებამაც ტაში დაუკრა. ხბო მაშინვე გაატყავეს და წაიღეს სამხარეულოში. საჩქაროდ შეწვეს, მოამზადეს და მოიტანეს სუფრაზე და თან მოაყოლეს დიდ ქვაბით ღომი, ბევრი ღვინო და საქმელები. რომ ნახეს ახლად მომზადებული საქმელი, ხელმეორედ შეუდგნენ პურის ჭამას, თუმცა დასრულებული ჰქონდათ. ეპისკოპოსი მეტად მხიარული იყო, დიდის სიმარდით წამოხტა თავის ადგილიდან და მოისურვა თავის ხელით დაერიგებინა ღომი, რაც უკანასკნელი მხარეულის საქმეა ხოლმე. ამისათვის აიღო ხელში ჩოგანი, რომლითაც ღომს არიგებენ, მარდად და სწრაფად ყველას ჩამოურბინა და ჩამოურიგა ღომი.

ზოგჯერ სუფრის გასამხიარულებლად, მოატანინებენ ღვინით სავსე სურას და დადგამენ შუა ადგილას იმ განზრახვით, რომ თვითეულმა სცადოს თავისი სიმარდე და ორივე ფეხით გაჩერდეს სურის გვერდებზე ისე, რომ სურას ყელი ფეხების შუა დარჩეს და სურა არ წააქციოს და არც ღვინო დაღვაროს. ამ შესანიშნავის სიმარდის გამოჩენას მრავალი სცდიან. მათ შორის ფრიად ხნიერი კაცებიც არიან. ხშირად ამ ვარჯიშობაში პირველობა რჩება თვით ეპისკოპოსს. ხტომის წინ თვითეული მოვარჯიშე გაიძრობს ფეხსაცმელს. ცოტანი იმარჯვებენ ხოლმე ამ ვარჯიშობაში, რადგან ვერ ახერხებენ ორივე ფეხით ერთს და იმავე დროს შესდგნენ სურას გვერდებზე და ამიტომ ერთი მხრით რომ შესდგამს ფეხს, სურაც წაიქცევა და თვითონ მოვარჯიშეც დაეცემა ძირს, იატაკზე ღვინოს დაღვრის და გაისვრება იმითი. ამასთანავე მაყურებლები დააყრიან სიცილს და კიჟინას. სამაგიეროდ გამარჯვებულს ყველანი ქებას უძღვნიან და ვარდა ამისა საჩუქრად ღვინოს დაალევიანებენ მაშინვე. თუ ამან კიდევ ის სიმარდე გამოიჩინა, რომ სურაზე მდგომმა თასით მორთმეული ღვინოც დალია, მისი სახელი თითქმის უკვდავი შეიქმნება.

ზოგჯერ კიდევ დარბაზის შუა იატაკზე დასდგამენ ღვინით სავსე ვერცხლის თასს. ვინც სავარჯიშოდ მივა, ხელებს ზურგს უკან შეუკრავენ და ასე ხელშეკრულმა უნდა დაიჩოქოს და კბილებით ასწიოს თასი, თვითონ ფეხზე უნდა წამოდგეს და მერე ისე გამოსცალოს თასი, რომ ერთი წვეთი ღვინოც არ დააქციოს და შემდეგ ამისა ხელმოუკიდებლად ისევ იმ ადგილას უნდა დადგას თასი, საიდანაც აიღო.

აი სულიერი დროს გატარება ამ უბედური ეპისკოპოსებისა. ამნაირ დროს გატარებაში სჭარბობენ ეპისკოპოსები სხვა აქაურ დიდებულებს იმის გამო, რომ ერთის მხრით, უფრო მდიდრები არიან და მეორეს მხრით, ბევრი და მძიმე ფიქრი არ აწუხებთ.

მათი ეკლესიები კარგადაა მოწყობილი და შეიკრულია მშვენიერი ოქროს და ვერცხლის ხატებით. ამის მიზეზი მათი ღვთის სიყვარული როდია, არამედ სურვილი, რომ ამით თავიდან აიცილონ ღვთის რისხვა და რამე კეთილი ქმნან იმ ბოროტების მაგიერ, რომელსაც მუდამ დღე ჩადიან. მართლა. მათ შორის ის შემცდარი რწმუნება არის გავრცელებული, რომ კაცს ყოველივე ცოდვა ეპატიება, თუ ეკლესიას რასმე შესწირავსო. ამიტომაც, თუ ვინმემ რამე დანაშაულობა ჩაიდინა და სინიდისი აწუხებს, აღსარებას როდი სთვლის საუკეთესო საშუალებად სინიდისის გაწმენდისა და ცოდვის მონაწიებისათვის, არამედ დარწმუნებულია, რომ ეკლესიას თუ ოქროს ან ძვირფას ქვებს შეესწირავ, ყოველივე ცოდვა სრულებით მუპატიებაო.

აღსარების საიდუმლოებს, როგორც ეპისკოპოსები, ისე მღვდლებიც იმდენად დაშორებულნი არიან, რომ ბევრ მათგანს ძთელ თავის სიცოცხლეშიც სრულიადაც არ უთქმევინებია ვინმესთვის აღსარება. ამის მიზეზია ერთის მხრით სისასტიკე ბერძენთა სჯულისა, რომელიც ყოველი ცოდვისთვის საშინელ სასჯელს უნიშნავს, და მეორეს მხრით ისა, რომ ხალხი ცდილობს თავიდან აიცილოს აღსარების აუტანელი ხარჯი.

დარწმუნებულნი არიან, რომ ცოდვების ახსნაში აღსარების მაგაჲრობას გასწევს არამკითხუ ბოროტი საქმის მაგიერ კეთილის ჩადენაო (როგორც ზემოდ ვთქვით), არამედ საკმაო არისო ცოტაოდენი საკმეველი რომ ცეცხლზე დაიწვასო. მართლაც, როცა ვისმე სინიდისი აწუხებს რამე დანაშაულობის ჩადენის გამო, აიღებს ერთ მარცვალ საკმეველს, თავზე შემოივლებს და ცეცხლში ჩააგდებს დასაწვაად. დარწმუნებულნი არიან, რომ ამით ღმერთი დამშვიდდება და ყოველსავე დანაშაულობას, რაც უნდა დიდი იყოს იგი, მოგვიტევებსო. ამიტომაც იგინი დიდად აფასებენ საკმეველსა და არაფერი საჩუქარი ისე არ გაუხარდებათ, როგორც რამდენიმე მარცვალი საკმეველი. ვინც უფრო ღვთის მოშიშია იგი ყოველთვის ქისით თან ატარებს ცოტაოდენ საკმეველს, რათა საჭიროებისამებრ, მზად ჰქონდეს ეს ცოდვის წინააღმდეგი წამალი.

ეპისკოპოსების გარდა არიან სამღვდლო პირნი, რომელთაც ბერძენები უწოდებენ ილუმენებს და სამეგრელოში კი წინამძღვრებს. წინამძღვრები ეპისკოპოსების კვალს მისდევენ. ესენიც დიდად მდიდრები არიან და იმათზეც იგივე ითქმის, რაც ზემოდ ვთქვით ეპისკოპოსების შესახებ.

წინამძღვრის შემდეგ მღვდლები არიან, რომელთაც მეგრელები ეძახიან პაპებს. რა უნდა იყოს მათი ცოდნა, სიკეთე და სათნოება, ადვილი გამოხატნობია, თუ წარმოვიდგინებთ ეპისკოპოსების ცოდნას, სიკეთეს და სათნოებას. ზოგჯერ მე მომსურებია გამომეცადა მათი

ცოდნა და მიჩვენებია მათთვის მხოლოდ ქართული ანბანი (რადგან ქართულს ხმარობენ წირვა-ლოცვაში). ზოგს მათგანს პირველი ასოებიც არ სცოდნია. ამიტომაც არ არის საკვირველი, თუ მათის უცოდინირობის გამო იქ სრულებით დავიწყებულა ნათლობის წესი. ამაში ყველა დარწმუნდება იმ წესის დაკვირვებით, რომელსაც ასრულებენ ბავშვების მონათელის დროს. ეს წესი შემდეგია. ჯერ ერთი, რომ აჩასოდეს არ მონათელენ ყმაწვილს, ვიდრე სამი ან ოთხი წლისა არ შესრულდება. როცა ბავშვი სამი-ოთხი წლის შეიქმნება, მისი მშობლები მოემზადებიან დიდ-წვეულებისათვის და მოიწვევენ მრავალ ნათესავეს და მეგობრებს. როცა ხალხი შეიკრიბება, სუფრაზე დაჯდომამდე ბავშვს წაიყვანენ მარანში, სადაც უნდა შესრულდეს მღვდელთ-მოქმედება, ნათლიას და ყველა წვეულთა თანადასწრებით. აქ შაჰა, საეკლესიო ტანისამოსით შემოსილი აკურთხებს ერთ დიდ კასრში წყალს, ბერძენთა კონდაკისამებრ, რომელსაც ისინი საზოგადოდ მისდევენ. მერე საჩქაროდ წაიკითხავს ყოველსავე, რაც ამ კონდაკში სწერია ნათლობის შესახებ. სხვა წესებს, რომელიც ნამდვილ კონდაკებაში დაწესებულია მღვდელი არ ასრულებს, მაგალითად, არც სულის ჩაბერვას, არც ეშმაკის წყველას და არც წყალში ჩაყვანას. ერთის სიტყვით მღვდელი კონდაკის წაკითხვის მეტს არას დაეძებს. შეასრულებს ამას თუ არა, გაიხდის მაშინვე სამოსელს და წავა. მერე ნათლია აიღებს ჩხირს, ამოავლებს მირონში და წააცხებს ყმა წვილს, რომელსაც იქ მდგომნი უკვე მღვდელისაგან ნაკურთხს წყალში დაბანენ. აი ასეთია მათი ნათლობა, ეს დასაბამი და კარი ყველა დანარჩენი საიდუმლოებისა.

თუ როგორ ესმისთ ამ მღვდლებს მღვდელთ-მოქმედება, ამის შესახებ მე მაზგანვე გავიგე შემდეგი სამწუხარო ამბავი. ერთი ბავშვი გამხდარიყო ძლიერ ავად და როცა კვდებოდა, დედამ დაიბარა ერთი შაჰა და სთხოვა, ყმაწვილი მომინათლეო. გულუბრიყვილო მღვდელმა, რაკი ნახა, რომ ბავშვი კვდებაო, ბოდიში მოიხადა და უთხრა დედას, მომაკვდავის მონათელა არ ვარგაო, რადგან ნათლობა ღვინით და ნადიმით უნდა გადაიხადოს. კაცმაო და არა ტირილით და მგლოვიარობითაო. ამას ის უნდა დავუმატოთ, რომ, რადგან ბავშვი მალე უნდა მომკვდარიყო, მღვდელს არ უნდოდა დაეხარჯა მირონი, რომელიც მას ისე ვაი-ვაგლახით ნაშოვნი ჰქონდა. ბავშვი მალე გარდაიცვალა. დედა რომ მწუხარებასა და სასოწარკვეთილებაში იყო ჩავარდნილი, მისდა სანახვად და სანუგეშებლად მოვიდა მეორე მღვდელი. ეს მეორე მღვდელი თუმცა სწავლით თანასწორი იყო პირველისა, მაგრამ როგორც კი ვაიგო, რომ ბავშვი მონათლავი გარდაიცვალაო და დედაც ამას სჩივისო, --სრულებით სხვა აზრი გამოსთქვა, ვიდრე პირველმა მღვდელმა და იმის შეცდომის გასასწორებლად შეიმოსა მაშინვე და დიდის ამბით მონათლა შიკვალებული ყმაწვილი. აი მათის სწავლის შესაფერი საქმენი!

რალა ვთქვა იმ სახეიმო წუთისათვის შესაფერ გარემოს შესახებ, რომელშიდაც ასეთი ჯურის მღვდლები სწირავენ! მაშინ, როდესაც ჩვენ ეს მშვენიერი მუხლი საღმრთო წერილისა: „შესაბამი ადგილი ჰქონდეს სამოსელსა შენსა, საკურთხეველის მსახურო!“ გვევალებს, რათა სათანადო წესით ვწირავდეთ, იმათი რიბიკონი, როგორც სჩანს, სულ წინააღმდეგს აწესებს, და ამიტომაც იგინი არც ნაკურთხი ადგილისა და არც შესაფერი სამღვდლო ტანისამოსის შესახებ არ ზრუნავენ და არც საკურთხეველს დაეძებენ. მართლაც, რაც შეეხება ადგილს, მათთვის სულ ერთია, სწირავენ ეკლესიაში, თუ გარედ: ხშირად, როცა მღვდელს ეკლესია დაკეტილი დახვდება, გარედაც სწირავს, ოღონდ არ დაჰკარგოს სადილი, რომელიც ერთად ერთი მისი სასყიდელია. ხოლო საკურთხეველის მაგიერ ხმარობენ კარის ზღორუბლს, რომელიც ყველასაგან ფეხით გათელილია ხოლმე. აქ ტიტველ მიწაზე დადგამენ ბარძიმის მაგიერ ხის კათხას, რომელსაც გადააფარებენ სახლში ნახმარ ხელსახოცს. ეს ხელსახოცი უწევთ მათ ერთ და იმავე დროს ბარძიმის საწმენდის და დაფარნის მაგიერობას. იქვე ჯამით დადგამენ მოზდილ პურს და ღვინით სავსე გოგრას. თავის დროზე ამ ღვინით გაავსებენ კათახს, სჭამენ პურსა და სვამენ ღვინოს. ამ ნაირად ეს უბედურები ცდილობენ, რომ სხეული მაინც დააკმაყოფილონ კარგი საუზმით, რადგან სულს ვერ აკმაყოფილებს ამნაირი წირვა.

ასე მოწყობილს საკურთხეველს შეეფერება მათი სამოსელი და მათი უცნაური საქციელიც. შეუძლებელია კაცმა აღწეროს, თუ რა სხვა-და-სხვაობას წარმოადგენს ამ ღირსეულ პაპათა სამოსელი წირვის დროს. საუცხოვო სანახავია, როცა ბერძენთა რჯულისამებრ ჭთელი კრებული შეუდგება წირვას: ზოგს წამოხურული აქვს ძველი შალი, რომელიც მას სანახევროდ უფარავს ზურგს; ზოგს, ვინც უფრო საპატიო არის, უფრო გრძელი შალი აქვს და ზოგს კი, ვინც უფრო ღარიბია, მხრებს მისი საკუთარი ცხვირსახოცი უფარავს. რამდენად აკლიათ გულ-მოდვინება ღვთის მსახურებისადმი და რამდენად მოუურიდებელი არიან ამ დროს, იქიდან სჩანს, რომ თუ რაიმე საქმე შეხვდა ამ დროს, იმის განხილვას და გაკეთებას გვერდს არ აუხვევენ. მაგალითად, ერთ მღვდელზე ამბობენ, რომ ერთხელ წირვის დროს გაიგონა ჩურჩული, რომ თურქების გემი მოსულაო (რასაც დიდი მოუთმენლობით ელოდებიან მეგრელები). მღვდელმა მოჰკრა ყური და თუ არა ამ ამბავს, მაშინვე მიუბრუნდა იქ მყოფთ და ჰკითხა, მართალია თუ არა ეს ამბავიო. როცა პასუხი მიიღო, ნამდვილიაო, — მთელი წირვის განმავლობაში იქ მყოფი ხალხისაგან ყოველსავე გარემოებას ტყობილობდა: იტყოდა ზეპირად (რადგან უცოდინარობის გამო კითხვა არ შეეძლო) წირვის რამდენსამე ადგილს და მიუბრუნდებოდა ხალხს და ჰკითხავდა, როგორ ფასობს გემ-

ზე ქსოვილიო. მიიღებდა თუ არა პასუხს, წირვას განაგრძობდა. მერე გაახსენდებოდა ცვილის ფასი და იკითხავდა: როცა პასუხს მიიღებდა, კიდევ განაგრძობდა წირვას. შემდეგ კიდევ მოაგონდებოდა რამე გემის შესახებ და ისევ იკითხავდა. თითქმის ამ კითხვა-პასუხში გაატარა დრო წირვის დასრულებამდე.

მეტად საძაგელი სანახავია, როცა წირვის დროს მღვდლები სჭამენ იმ პურსა და სვამენ იმ ღვინოს, რომელიც ზემოდ მოვიხსენიეთ, — თითქოს დუქანში იყვნენო და არა ეკლესიაში: ამ მღვდლებს ყველას გრძელი წვერ-ულვაში აქვთ. როცა ბარძიმით ღვინოს დაღვევენ, მათი გრძელი ულვაშებიც კარგად დასველდება და მერე სახელოთი შეიმშრალევენ. სეფისკვერს რომ სჭამენ, დიდ-დიდ ლუკმებს ჰყლაპავენ და თავ სარ შეიწუხებენ, რომ ნამცეცები აკრიფონ. მერე, დაასრულებენ თუ არა წირვას, მიდიან სადილის საქმელად და გზაზე იცინიან და ხუმრობენ სხვებთან ერთად.

ამიტომაც საფუძვლიანად უნდა ჩაითვალოს ჩემი საყვედური, რომელიც მე ხშირად განმიცხადებია მათთვის, სახელდობრ ისა, რომ მათ ნათლობა დაეიწყებიათ. რადგან ნათლობა კარია ყველა სხვა საიდუმლოებისა და თუ ნათლობა დაეიწყებიათ, ყველა დანარჩენი საიდუმლოებაც დაეიწყებული უნდა ჰქონდეთ. თვით მღვდლები არ არიან კანონიერად ნაკურთხი და არც მღვდელთ-მოქმედება ეკუთვნის მათ. ამისთანა მღვდლების ხელში რა პატივი უნდა ჰქონდეს წმინდა ნაწილებს.

წირვისათვის ჩვეულებრივი სასყიდელი არის კარგი სადილი, რომელსაც დაუმატებენ ხოლმე ერთ ტიკტორა ღვინოს და ერთ კალათ ღვინოს. ხოლო მღვდლებს გამოსარჩენი წირვისაგან კი არა, სხვა რამეებისაგან უფრო აქვთ. ამ სახსართა შორის ჰირველი ადგილი უჭირავს მსხვერპლის შეწირვას იმ სახით, როგორც ებრაელებმა იცოდნენ. მღვდლებს ხალხი დაუჯერებია, რომ ყოველმა კაცმა თავის სიმატლის დასაცველად ხშირად უნდა შესწიროს ღმერთს მსხვერპლი, რომლის გამო მას ბევრი დაეხარჯება და მღვდელიც ცოტაოდენს გამოჩეხება. ამიტომაც არ მოიძებნება სამეგრელოში ისეთი ღარიბი ოჯახი, სადაც მღვდელი ხშირად არ დადიოდეს მსხვერპლის შესაწირავად. მსხვერპლად ჩვეულებრივ სწირავენ ხარებს, ძროხებს, ხბოებს, ცხვრებს, ბატკნებს და თიკნებს. მსხვერპლის შეწირვა ასე მოხდება ხოლმე: დილა აღრიანად მოიყვანენ შესაწირავ პირუტყვს იმ კაცის წინაშე, რომლისაგანაც დანიშნულია შესაწირავი. იმ პირუტყვის თავზე პაპა იტყვის რამდენსამე ლოცვას, რომელშიაც მოხსენებულია მრავალი მსხვერპლის შეწირვა ძველის აღთქმის ისტორიიდან: აბელისა, აბრაამისა, სოლომონისა და სხვებისა. შემდეგ ამისა პაპა იმ სანთელით, რომელიც ანთებული უჭირავს ხელში, პირუტყვს შეურუჯავს ზურგზე ხუთ ადგილას ბალანს ჯვარედინად. მერე

ამ პირუტყვს სამჯერ შემოატარებენ შემომწირველის გარეშემო, და ყველა იქ მყოფი უსურვებს ამ კაცს სიმრთელეს, დღეგრძელობას და ბედნიერ სიცოცხლეს. ამის შემდეგ პირუტყვს წაიყვანენ სამზარეულოში, სადაც მზარეული დაჰკლავს და უბრალო წყალში მოხარშავს. ამასობაში პაპაც წირვას შეუდგება და წირვის დასრულებისთანავე შესაწირავი ხორციც მოიხარშება. ამ ხორცს ერთიანად მიიტანენ იქ სადაც პური უნდა სჭამონ და სადაც შეიკრიბებიან პაპა და ყველა დაპატიჟებულნი. მაშან მასპინძელი მიართმევს ყველას თითო პაწაწინა სანთელს და თითო მარცვალ საკმეველს. თვითეული თავის სანთელს აანთებს და პაპა შესაწირავ ხორცის წინაშე კიდევ იტყვის რამდენსამე ლოცვას, ამ დროს ყველანი ფეხზე დგანან, გარდა მასპინძელისა, რომელიც დაჩოქილია შესაწირავის წინაშე. მღვდელი რომ დაასრულებს ლოცვას, ყველა რიგ-რიგად მიუახლოვდება მასპინძელს, თავზე შემოაოვლებს ანთებულ სანთელს და საკმეველის მარცვალს, ღმერთსა სთხოვს მის ბედნიერებას, სიმრთელეს და დღეგრძელობას და სანთელ-საკმეველს ჩააგდებენ მაყალში, რომელიც ამისათვის იქვეა დამზადებული. შემდეგ ამისა ყველანი მხიარულად დასხდებიან სუფრაზე და შეუდგებიან პურის ჭამას. პაპა აცალკე სუფრაზე სვამენ მარტოკა. სხვები მეორე სუფრაზე დასხდებიან რიგ-რიგად. პაპას არჩევია მთელი მკერდი, მთელი ზურგი, ქაჭები, გულ-ღვიძლი და ელენთა. მასვე ნება აქვს, რაც მორჩება სახლში წაიღოს. სხვებს შესაწირავ ხორცზე ამის ნება არ აქვთ. პაპასვე ეკუთვნის შესაწირავის თავი, მოუხარშავი ფეხები და მთელი ტყავი, ხოლო ესენი როდი ჩაეთვლება მას იმ ფასში, რომელიც ერგება წირვისათვის.

შესაწირვს გარდა დიდი შემოსავალი აქვთ მღვდლებს მომავალი საქმის გამოცობიდან. იქაურები არავითარ საქმეს არ დაიწყებენ, სანამ არ დაუძახებენ მღვდელს, რომელიც მარჩიელობს და გამოუცხადებს მათ, კარგი ბოლო ექნება მათ საქმეს, თუ ცუდი ავადმყოფობის, მგზავრობისა, სასამართლოში საქმის გარჩევისა, ქორწინებისა და ყოველივე მომავალი საქმის შესახებ მღვდელმა უნდა უწინასწარმეტყველოს მათ. გარდა ამისა ვისმე რომ რაიმე უბედურება შეემთხვევა, მღვდელმა უნდა ახსნას, თუ ღმერთმა რა მიზეზით მოუვლინა ეს უბედურება. მეგრელები დარწმუნებულნი არიან, რომ უფრო ერთი უბედურება, განსაკუთრებით ავადმყოფობა, არის შედეგი მათის ცოდვებისა, რომლის გაშო განრისხებულ ღმერთს ან რომელსამე წმინდანს ჰსურს მათი სიკვდილი ან სრულიად დაღუპვა. ამიტომაც ყოველი ავადმყოფობისა და უბედურობის დროს მღვდელმა უნდა აუხსნას მათ, თუ რა ცოდვა ჩაუდენიათ და რა საშუალებით უნდა აუცალონ თავიდან ღვთის რისხვა. ამის გამოსაცნობად მღვდელს ორი საშუალება აქვს: ერთია წიგნაკი და მეორე—ორი ვერცხლის ეკვანი, რომელთაც ერთი მხარე ჩაქრილი აქვს ჯვარედინად.

მღვდელი რომ მოვა, მიუახლოვდება ავადმყოფის ლოგინს, წიგნაკს შეპოაველებს თავზე და თან იტყვის რალაც ლოცვებს. მერე დაჯდება, სულის შებერვით საჩქაროდ გადაფურცლავს წიგნაკს და დიდის გაკვირვებით დაადებს თითს ერთს რომელსამე სტრიქონს, გაჩერდება და იტყვის, აქ არის ჩვენი საქმეო. მერე დიდად დაფიქრებული გულ-მოდგინედ დასცქერის ავადმყოფს, ამ დროს ავადმყოფი და მისი ახლოძლები დიდის გულისფანტვლით ელოდებიან მის განაჩენს და შესცქერიან მისი სახის გამომეტყველებას. მღვდელმა თუ შენიშნა ავადმყოფს, რომ მისი მორჩენა აღარ შეიძლებაო, იტყვის, რომ ჩემს წიგნაკში ამოვიკითხეო, რომ შენ დიდი ცოდვა ჩაგიდენიაო და ამისათვის ფრიად გარნისხებულა ეს და ეს წმინდანი, რომელსაც გადაუწყვეტია შენი მოკვლაო; ხოლო ნუ შეგეშინდებაო, რადგან წმინდანს უნდა მიიღოს ან ძროხა, ან ხბო და ან ცხვარიო და თუ შესწირავ ერთ ამათგანს კეთილის გულით, იქნება გადარჩე სიკვდილისგანო. ამ განაჩენს ისე მტკიცედ ერწმუნებიან, თითქოს ზეციდან მოვლენილი იყოსო: მოიყვანენ მაშინვე რომელსამე პირუტყვს ავადმყოფის წინაშე და სამჯერ შემოატარებენ მისი ლოგინის გარშემო. ამ დროს დამსწრენი ხმამალა სთხოვენ წმინდანს, რათა შეიბრალოს ავადმყოფი და არ მოჰკლას იგი; მიიღოს მსხვერპლი, რომელსაც იგი უძღვნის თავის კოდვათა მოსანანიებლად.

აგრევე მოქმედობენ, როცა ვერცხლის ეჟენებით არჩევენ. ამ ეჟენებს კამათლებსავეთ ისვრიან კარგად გაჭიმულ ქსოვილზე და თუ გაჩერების დროს ეჟენებს ჯვარის სახე ძირს დაურჩა ამბობენ, რომ ეს ავადმყოფის ცოდვის ნიშანიაო.

მღვდელთა შორის, ის მიაჩნიათ უფრო სწავლულად და მართლად, ვინც ისეთ ორჭოფ პასუხს გამოსთქვამს, რომლის გაგება რამდენსავე სახით შეიძლება და რომლის ან ერთი აზრი და ან მეორე უსათუოდ გამართლდება. ხოლო ზოგს მათგანს რომ იღუმალი თუ აშკარა კავშირი აქვს ეშმაკთან, რომლის შემწეობით მართლდება მათი ნათქვამი, ამაში აღვილად დარწმუნდებით შემდეგი ამბიდან, რომელიც ჩემს დროს მოხდა. ჩვენ სახლის მეზობლად იდგა ერთი აზნაური, ჩვენი პატივისმცემელი. ბევრი საუბრის შემდეგ ჩვენ მას თავიდან გამოვაცალეთ მათი მღვდლების ცრუმორწმუნოება და დაეარწმუნეთ, რომ ყოველივე მათი ხერხი აშკარა სიცრუეა, რომლის მიზანი მხოლოდ მღვდლების სარგებლობააო. გაიარა რამდენიმე ხანმა და ეს აზნაური ავად გახდა. მან მარჩიელად მოვდელი დაიბარა, უფრო გასართობად და სხვების შესარცხვენად და არა იმიტომ, რომ მღვდლის მარჩიელობისა სწამებოდა რაიმე. მღვდელი მოვიდა, არჩია წიგნაკისა და ვერცხლის ეჟენების შემწეობით და უთხრა, რომ შენი ცოდვების გამო წმინდანს მოუვლენია შენთვის ავადმყოფობა და რადგან ფრიად მძიმეა შენი ცოდვები, წმინდანს შენი სიკ-

უდილი უნდაო. სხვა საშუალებით თავს ვერ იხსნი, თუ მსხვერპლად არ შესწირავ შენი ჯოგიდან ამ და ამ თეთრ, მოზვერსაო. ამ რჩევაზე ავადმყოფმა მღვდელს სიცილი დააყარა და უთხრა, რომ ყოველივე ეს სიცრუე არისო და თქვენივე გამოგონილია თქვენის სარგებლობისათვისო; არა მჯერა, რომ წმიდანი ჩემის განკურნებისათვის ასეთს მსხვერპლს მომთხოვდაო. კარგიო, უპასუხა პაპამ, ჩემი სიტყვების დასამტკიცებლად მოვაყვანინოთ მთელი შენი ჯოგი და თუ იმაში ვერავითარი ცვლილება ვერ შენიშნო, მე მატყუარად ჩამრიცხეო; ხოლო თუ რომ აქ მოახლოვებისათანავე მთელი ჯოგი გაჩერდება და მხოლოდ ჩემგან დასახლებული თეთრი მოზვერი დაშორდება მთელ ჯოგს და პირდაპირ მოვა აქ, შენ წინაშე, მაშინ ხომ მერწმუნებო? დიალაცო, უპასუხა ავადმყოფმა. მოიყვანეს მართლა ჯოგი. როცა ჯოგი მიუახლოვდა ავადმყოფის სახლს, ერთიანად გაჩერდა, გარდა თეთრი მოზვერისა, რომელიც გამრვიდა ჯოგიდან და პირდაპირ ავადმყოფის ლოჯინთან მივიდა. ავადმყოფი მაშინ შეშინდა, რომ მღვდლის ნარჩევი ამიხდება და მოვკვდებო; დარწმუნდა, რომ ჩვენი სიტყვები გაცრუვდა, და ამიტომაც ირწმუნა მღვდლის რჩევა და წმიდანს შესწირა მსხვერპლად მოზვერი. ვინ იტყვის რომ აქ ეშმაკის ხელი არ ყოფილიყოს? და ვინ არ დასტირებს მწარედ ამ საწყალ მღვდლების უბედურებას? მის მაგიერ, რომ ღვთისაგან რჩეულმა მღვდლებმა მსხვერპლად შესწირონ წმიდა ხორცი და მისხლი მაცხოვრისა ჩვენისა, პირუტყვისა სწირავენ ეშმაკს, რამეთუ დაბრმავებულან ბოროტებითა, უმეცრებითა და ანგარებითა!

XXIII

ღღესასწაულნი და მარსჯანი

როცა სამღვდლოების წეს-რიგი და ჩვეულება ჩამოვთვალეთ, ზვერი იმისთანა რამე აღმოჩნდა, რაც ერთს და იმავე დროს სასაცილოც და სამწუხაროც არის. სწორედ ესევე ითქმის მეგრელების ღღესასწაულების და მარხვის თაობაზე, რაზედაც მათ დასცინიან თვით თურქები და ურჯულოები. მათ ღღესასწაულ-მარხვანი მომდინარეობენ ებრაელთა დროიდან, რომლის შესახებ გვამცნევს იერემია, როცა იგი გოდებით ამბობს: „მხილველთა მათ მტერთა განიციანეს გადასახვა ზედა მისსა“ (იერემია, გოდება, V ზანი). მეგრელებს წმიდა მოვალეობად მიაჩნდათ, რომ ღღესასწაულის დროს, რაც შეიძლება, დიდი წვეულება გამართონ და რაც შეიძლება, დიდ ხანს დარჩნენ სუფრაზე. არ ფიქრობენ არც ლოცვებისა და არც საიდუმლოების შესახებ: პირიქით, ჰგმობენ ღვთის და კაცის ყო-

ველსავე წესს, ფრიად შეურაცხყოფენ ღვთის დიდებას და ცდილობენ მხოლოდ კარგად დროს გატარებას. ლოთობა, მკრეხელობა, უმართებულობა, ცეკვა და არეული სიმღერა, აი რითი ამკობენ ხოლმე ივინი დღესასწაულებს.

ოდისში არაფინ არ იცის, თუ აღდგომის დღისათვის აღსარების და ზიარების მიღება არის საჭირო. ყველანი მხოლოდ იმას ფიქრობენ, თუ ამ დღისათვის როგორ დავაძადოთ მეტი საქმელი და სხვა-და-სხვა ხორცეულობა, რათა სუფრაზე მეტი დრო გავატაროთო. თუმცა ეკლესიაში ადრინად მიდიან, მაგრამ უფრო სიმშვილის გამო, ვიდრე ღვთის სიყვარულით, რადგან რაც უფრო ადრე მივლენ ეკლესიაში, მით უფრო ადრე გაიხსნილებენ და დიდმარხვის შემდეგ დაეწაფებიან სანატრელ ხორცს. კარგი ორი საათი იქნება გათენებაამდე, რომ ეკლესიაში მივლენ და თავდა-პირველად იქვე სასაფლაოზე თვითიული თავის მიცვალებულის საფლავზე ბლომად სანთელს აანთებს. შემდეგ ამისა ეკლესიის გამგე, იქნება ეს მღვდელი, წინამძღვარი, თუ ეპისკოპოსი, შეიმოსება საეკლესიო სამოსელით, დაიჭერს ხელში სანთელს, შევა სამრეკლოზე და ხმა მალღა ხალხს გამოუცხადებს ქრისტეს აღდგომას ამ სიტყვებით, რომელსაც სამჯერ გაიმეორებს:

Isminde, Isminde — ისმინე, ისმინე

Teazo ctiso — კაცი ღვთისა

Nadiri ctiso — ნადირი ღვთისა

(Tehenzi Zehiso — (გაურკვეველია სამი სიტყვა-რედ.)

Ctqualgâ) Christi adghâ ghigârodes. — ქრისტე აღსდგა გიხაროდეს.

და ხალხი უპასუხებს:—მადლი მახარობელს.

მერე სამღვდლო ჩამოვა ძირს და შეუდგება ლიტანიას. ორო კაცი წინ მიდის და ორი ბუკს უკრავს. ამათ მოსდევს მესამე, რომელსაც ხელში დროშა უჭირავს. მათ ანთებული სანთლებით ხელში მოსდევს მთელი ხალხი, რომელიც სიარულითაც, სახითაც, მოძრაობითაც და ხმითაც დიდ სიამოვნებას და სიხარულს იჩენს და გალობს აღდგომის გალობას ასე:

„აღდგომასა შენსა, ქრისტე მაცხოვარ, ახგელოსნი უგალობენ ცათა შინა, და ჩვენცა ქვეყანასა ზედა ღირსა გვეყენ. წმიდით გულითა დიდებად შენდა“.

პატრიარქის ბინები და ეკლესია სამეგრელოში.

მაოცხნივ ზევით: მეგრულ დღდაკაცებს საფლავეზე საკმელი შიაკეთ. წინა პლანზე: პატრი არიხავს ბავშვების მყიდველებს და განყიდველებს. შუაში: მთავრის მიერ გაგზავნილი სნეული მოდის პატრებთან. მარჯვნივ: მეგრელებს სნეული ბავში მიჰყავთ პატრებთან განსაკურნავად

ქრ. კასტელის ალბომიდან (მე-17 ს.).

საქართველოს მუზეუმი.

ამ გალობას ყველანი ერთად ამბობენ ზეპირად და იმავე დროს გარს უვლიან ეკლესიას. ამ ნაირად სამჯერ რომ შემოუვლიან ეკლესიას, მერე შეველენ შიგ, სადაც სიჩქარით შესრულდება წირვა. წირვის ბოლოს გამოჩნდება ხალხში ეკლესიის შუა ალაგს შამუჯურზე წამოცმული შემწვარი ბატკანი, რომელსაც წირვის დასრულებისთანავე დაუირიგებენ ხალხს. თვითეულს, რასაკვირველია, თითო პატარა ლუკმა ხვდება და ამ ლუკმას მაშინვე შესჭამს კიდევ. აი ეს არის მათი ზიარება ამ დიდებულს დღესა.

წირვის შემდეგ ყველანი ძიიჩქარიან თავიანთ სახლებში, რათა მთელი დღე იქეიფონ. ამიტომაც არც მოედანზე შეხვდებიან ერთმანეთს და არც ეკლესიას გააღებენ ლოცვისათვის. ხალხი ფიქრობს, რომ დიდმარხვაში ძეტად დავიღალეთ ლოცვითა და მარხვითაო და, რაც აქამდე დაგვაკლდა, ეხლა ლხინით უნდა შევივსოთო. ამიტომ სრულებით ჰკეტავენ ეკლესიას. მხოლოდ აღდგომის მეორე დღეს ლოცულობენ ყველა შიკვალეზულთა მოსახსენებლად, როგორც აღწერილთ ზემოდ, მეთერთმეტე კარში. მთელ კვირას სულ დღესასწაულობენ. მათი დღესასწაულობა გამოიხატება არა უქმობაში, არამედ იმაში, რომ ხორცს სჭამენ თვით პარასკევსაც, ბერძენთა რჯულისამებრ.

ასეთსავე წესს მისდევენ სულის წმიდის მოფენის კვირაში, რის შემდეგ იწყება მარხვა, რომელსაც იმათებურად ჰქვიან პეტრე-პავლობის მარხვა. ამ მარხვას იხსენიებს წმ. ათანასე, რომელიც ამბობს, რომ ბერძნები იხსახვენ ამ მარხვას სული წმიდის მოფენის დღესასწაულის შემდეგო (Ath.—Apolog de Fug.). კარდინალო ბარონიუსი (Bar.—Ann. Dom. 57) ჰფიქრობს, რომ ათანასე ამ შემთხვევაში ჩვენებურს სული წმიდის მოფენის მარხვაზე უნდა ამბობდესო, მაგრამ ეს აზრი მისაღები არ არის, რადგან ბერძენთაგან ძველადვე მიღებული ჩვეულება არის, რომ სწორედ იმ კვირაში; როცა ჩვენ სულისწმიდის მარხვა გვაქვს, ისინი დღესასწაულობენ სულისწმიდის მოფენას და ხსნილსა სჭამენ მთელი კვირის განმავლობაში, თვით ოთხშაბათ-პარასკევსაც, და მხოლოდ შემდეგ კვირას ორშაბათიდან იწყება მათი მარხვა.

პირველ აგვისტოს იწყება მესამე მარხვა, ლეთის-მშობლის მიცვალების სახსოვრად. თუმცა ეს მარხვა გრძელი არ არის და მხოლოდ ორი კვირა გასტანს, მაგრამ მაინც ეძნელებათ იგი, რადგან გარდა მცენარეულობისა და ხილისა ყოველის-ფერის ქამა აკრძალულია, შაგალითად, თევზისაც; ამ ორი კვირის განმავლობაში სამეგრელოში ჩვეულებად აქვთ, რომ დაღამებისას მაშაკაცები და დედაკაცები, დიდები და პატარები გამოვლენ სახლიდან მინდორში და აქ გაატარებენ ღამის უმეტეს ნაწილს ცეკვაში და სიმღერაში, რომლითაც ისეთ ხმაურობას შეჰქმნიან, რომ თუ ვინმე სახლში დარჩა, იმას არ შეუძლიან თვალი დახუჭოს და მოისვენოს.

მე თუბთონ დავსწრებივარ ამ დროს გატარებას რამდენჯერმე და მომისურვებია კიდევ გამეგო, როგორ გაჩნდა ეს ჩვეულება და რაა შისი საგანი, მაგრამ ვერავისაგან ვერაფერი გავიგე: პასუხად მხოლოდ იმას მეუბნებოდნენ, რომ ეს ასე არის უხსოვარ დროიდანო. ხოლო მე ვფიქრობ, რომ ამ ჩვეულების მომდინარეობა ადვილად უნდა აიხსნებოდეს იმის საშუალებით, რასაც მოგვითხრობს დამასკინი. იგი ამბობს, რომ, როცა ღვთის მშობელი ზეციდან მიისვენაო, მის სასაფლაოზე რამდენიმე დღე ისმოდა ტკბილი ხმა ანგელოზების გალობისაო (Damasc.—Oratio.—2. de done. Virg.), რადგან ეს, ამბავი მათ შორის ძლიერ გავრცელებულია, როგორც მათი მღვდლების საშუალებით, ისე დამასკინის წიგნის შემწეობით, რომელსაც ქართულად გადათარგმნილია,—ადვილად შესაძლებელია, რომ ძველად ღვთისმშობლის სადიდებლად, ანგელოზების გალობათა მიბაძვით, დააწესეს გალობით ღამისთევა. ხოლო, რადგან ეშმაკი თავის შხამით სწამლავს ყოველსავე კეთილ საქმეს და ყოველსავე კეთილ დასაწყისს ნელ-ნელა დიდ ბოროტებად გადააქცევს,—მე ვფიქრობ, რომ ასე მოუვიდათ მეგრელებსაც: ეს გალობა პირველად დაწესებული იქნებოდა ღვთისმშობლის სადიდებლად, მაგრამ შემდეგში იგი გადაიქცა ეშმაკის ღმერთად; მართლაც, ეხლა მღერიან სულ საერო სიმღერებს და ამასთანავე ღამის სიბნელეში ისეთ რასმე სჩადიან, რომ მეტად შეურაცხყოფენ ღმერთს.

მარიამობის მარხვის შემდეგ დადგება შობის მარხვა, რომელიც გავრცელებულია ორმოცი დღე შობამდე. ამ მარხვაში არამცთუ ხორცი არ იჭმევა, არამედ კვირაში სამი დღე თევზიც არ იჭმევა. როცა შობა დღე დადგება, რასაკვირველია, გახსნილდება და მეგრელები ცდილობენ დილა ადრეიანად გაიხსნილიონ. მაგრამ უბედურება ის არის, რომ თავის გაუმადლობას ღვთის მრსაობის კალთით ჰჯარავენ. ამიტომაც ნაშუალამევს ადგებიან ყველანი, მოისვენენ რამდენსამე ლოცვას, რომელსაც მათი მღვდელი იტყვის, და მაშინვე თვითეული ოჯახის პატრონი განკარგულებას მოახდენს და დაამზადებინებს კარგ ყვერულებს, ქათმებს და ხოხბებს. ამ მზადებაში გაატარებენ დანარჩენ ღამეს. შუაგულ ოთახში უნთიათ, დიდი ცეცხლი. ცეცხლზე ტრიალებს მრავალი შამფური, რომლებზედაც წამოცმულია იმდენი ყვერული, ქათამი და ხოხობი, რამდენიც ამ საღმრთო ლოცვის მსურველია. ამ ლოცვას მათებურად ეძახიან **ოხვამერი**²⁹ (Oquamiri) და ასრულებენ შემდეგის წესით.

ფრინველები რომ შეიწვება, თვითეული აქ მყოფი თავის კერძს აიღებს, მოითხოვს აგრეთვე თბილ ხაჭაპურს, დააწყობს ამაებს ჯამზე, მივა ხატთან და იტყვის მის წინაშე რამდენსამე ლოცვას, რის შემდეგ ცალკე კუნჭულში დაჯდება და დიდის სასოებით შესწავას. შთელს ყვერულს. ამ შემთხვევაში არ არის მიღებული, რომ ერთ-

მა მეორეს თავისი არჩივიდან რამე უთავაზოს. აგრეა დადგენილი მათი მღვდლებისაგან და უკეთუ შემთხვევით ვინმემ რამე გითავაზათ, ეს ნათავაზები, ვითარცა ნაკურთხი, ცეცხლში უნდა ჩააგდოთ.

შობა დღე რომ გათენდება, ყველანი საუკეთესო ტანისამოს ჩაიცვამენ და თავის დროზე ეკლესიაში წავლენ. წირვას რომ მოისმენენ, სახლში დაბრუნდებიან და დასხდებიან სუფრაზე ამ დიდებულ დღის პატივს-საცემლად. მათი პურის ჭამა გრძელდება შუალამემდე და ან მეორე დილამდეც.

ახალ-წელიწადს დიდ პატივსა სცემენ და ფრიად დღესასწაულობენ მეგრელები. მათის აზრით, მთელი წლის ბედნიერება ამ დღეზე არისო დამოკიდებული. ამიტომაც ყველა ცდილობს, რაც შეიძლება, უკეთესად იდღესასწაულოს ეს დღე, რომ ამით მთელი წლისათვის ბედნიერება დაიკვებოს. ამ დღეს ერთი ფრიად ძველ ჩვეულებას ასრულებენ. მთავარი თავის სასახლიდან (როგორც თავადები და აზნაურები თავიანთ სახლებიდან) წინა ღამით ჰგზავნი თავის კარის კაცებს მახლობელ ყმების სახლებში. მასპინძელი მოვალე მათთვის დაამზადოს კარგი ვახშამი. ღამის კარგა ხანი რომ გაივლის ჭამაში, სმაში და სიმღერაში, ცოტას მოისვენებენ და გათენებისას ერთად გაემართებიან ბატონის სასახლისაკენ. ამ პროცესიაში თვითეულ მოხელეს სასახლისას მიაქვს ის, რაც შეჭურის მის ხელობას. მაგალითად, სახლთ-ხუცესი ყველაზე წინ მიდის და მოაქვს ხონჩაზე დაწყობილი ორი ოქროს გვირგვინი, ძვირფასი ქვებით შემკული: ერთი მთავრისათვის და მეორე დედოფლისათვის. ამას მისდევს შეჯინბეთუხუცესი, რომელსაც ხელით მიჰყავს მთავრისათვის კარგად ოქროთი და ძვირფასი ქვებით შემკული ცხენი. ვისაც ჯოგები აბარია, იმას მიჰყავს შებოჭილი ფრიად მსუქანი ხარი, რომელიც უნდა დაიკლას იმ დღეს სადილად. მწყემსთ მიჰყავთ საუკეთესო ბატკანი, რომელიც კი მოიძებნება ფარაში. ამათ მისდევს: მზარეულები — მხრებზე წამოდებული მრავალი შამფურებით, რომლებზედაც წამოცმულია გოჭები, ყვერულები და ხობები; ხაბაზი—ერთი დიდი პურით ხელში; მეღვინე—ერთი სურა საუკეთესო ღვინით; მებაღე—ერთი კალათი ხილით. ამათ შემდეგ პროცესიას უკან მოსდევს საუკეთესო საეკლესიო ტანისამოსით შემოსილი სამღვდლოება.

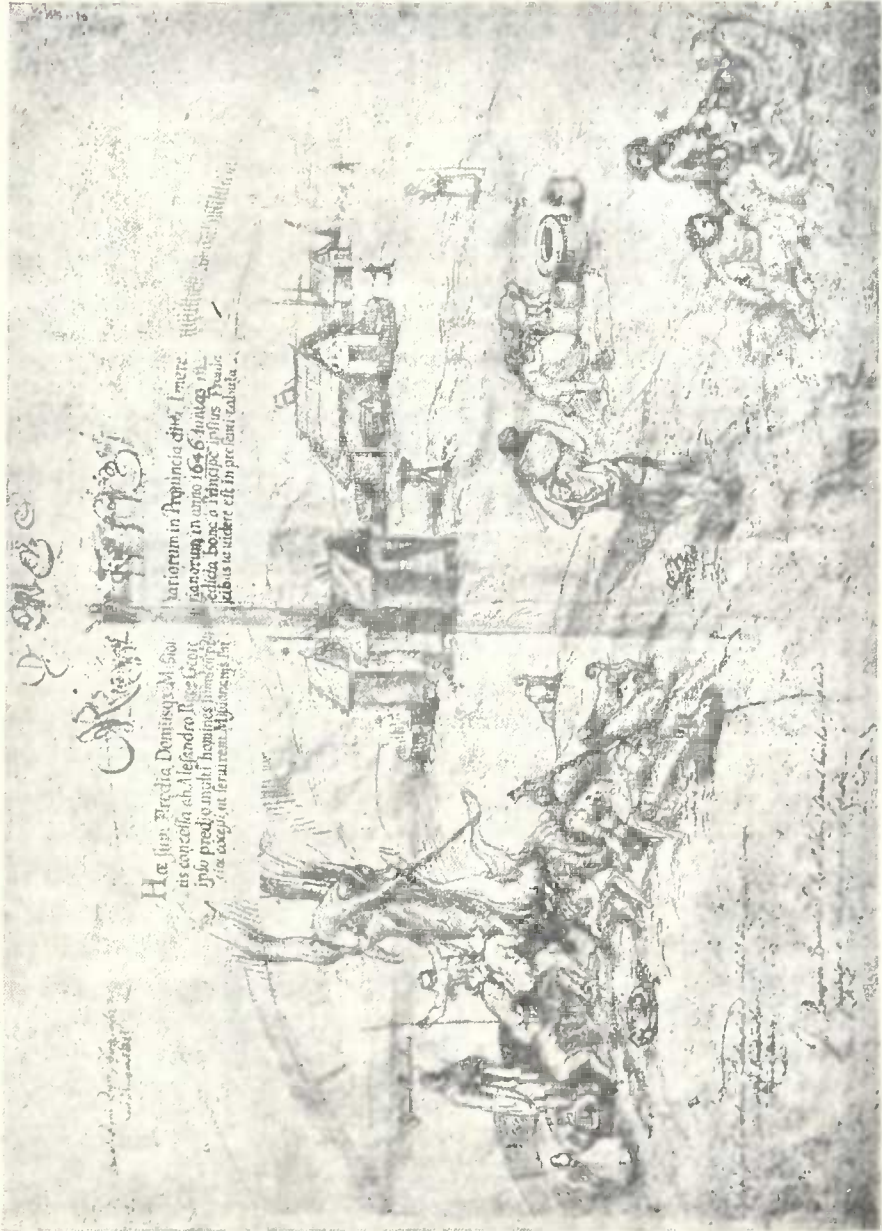
როცა ეპისკოპოსი, წინამძღვრები, მღვდლები და დიაკვნები მიიღებენ ამ პროცესიაში მონაწილეობას, ხელით მიაქვთ ოქროს და ვერცხლის ხატები. მთელი ეს პროცესია მიდის მზიარულად და მთელი გზა მიიმდგრის კირილეისონ, კირილეისონ, კირილეისონ. ერთი რომ იტყვის, სხვები პასუხს მისცემენ. სახლის შესავალ კარებს რომ მიუახლოვდებიან, ერთი მათგანი ამ კარებს შემოსავს სუროთი. ამასობაში ვინც სახლშია: თვით მთავარი, დედოფალი, ყმაწვილები და ქალები მოირთვებიან საუკეთესო ტანისამოსით, შეიყრებიან ერთ

ოთახში, რომელიც უფრო დიდია სასახლეში, მწკრივად დადგებიან ანთებული სანთლებით ხელში და ელოდებიან პროცესიას, რომელიც შემოდის ოთახში კირილეისონის გალობით და წინ ჩამოუვლის ყველას. თვითეული შინაურთაგანი, მარცხენა ხელში რომ ანთებული სანთელი უჭირავს, მარჯვენა ხელს შეახებს და დიდის ყურადღებით სინჯავს იმ ნივთებს, რომელიც მოხელებს მოაქვთ, რადგან მტკიცედ დარწმუნებულნი არიან, რომ ვინც ამ დღეს კარგად არ შეახებს ხელს ყოველსავე, იმას არავითარი სიკეთე სახლში არ ექნებაო. ის მხიარულება, რომელსაც ყველანი გულში გრძნობენ, მცინარე პირისახეზედაც ეტყობათ, რადგან ყველანი დარწმუნებულნი არიან, რომ ამ წესის შესრულებით ბედნიერების უმაღლეს წერტილს მივალწვეთო. ამ ოთახიდან პროცესია იმავე რიგით და გალობით შემოივლის სახლის ყველა ადგილებს და ყველგან მიაკრავენ სუროს ტოტებს.

აგრე ეგებება ახალწელიწადს თავის სასახლეში მთავარი. აგრეთვე, თავის შეძლებისამებრ, ეგებებიან თავადები, აზნაურები და გლეხებიც თავიანთ სახლებში. თვით ის ღარიბი ხალხიც, რომელიც მოკლებულია ყოველსავე შეძლებას, არ დარჩება ისე, რომ ახალ წლის შეგებების წესი არ შეასრულოს. ამისათვის იგინი გარედ გამოუშვებენ თავის პატარა ოჯახს, რომ კირილეისონის გალობით შემოვიდნენ სახლში და თუ სხვა არა აქვთ-რა შესატანი, მოსძებნიან სუროს და ამის ფოთლებს მიაკრავენ სახლის ყოველ კუთხეში. ამ რიგად სუროს ფოთლის სიმრავლე ჰფარავს სიმდიდრის ნაკლებობას.

ამ დღეს მიღებულია, რომ ერთმანეთს წვეულობა გაუმართონ, როგორც ჩვენშია ეს მიღებული შობა დღეს. ერთმანეთს რომ შეხვდებიან, დაუჭოქებენ და ეტყვიან ღორონთჳ ბრელი წანა მერჩას, ესე იგი ღმერთმა მრავალ წელიწადს შეგასწროსო. გარდა ამისა ამ დღეს ერთი მეორესთან ვერ მივა, რადგან მასპინძელი უტახოს სახლში არ შეუშვებს უძღვენოდ.

ახალწლის შემდეგ მოაწევს ნათლისღება, რომლის წინა დღე დიდი მარხვაა. შობიდან დაწყებული ამ დღემდე მუდამ დღე ხორცსა სკამენ და ამ დღეს კი თევზსაც არა სკამენ. ნათლისღების დილას კი თვითეული სახლობა თავის სამრევლო ეკლესიაში მიიჩქარის და მიჰყავს, რაც საუკეთესო ცხენები ჰყავს. წირვა რომ დასრულდება, მთელი პროცესია მიდის მახლობელ მდინარეზე, რათა დიდის ამბით აკურთხონ წყალს. ყველაზე წინ მიდის ის, ვისაც ხელში დროშა უჭირავს. მას მისდევს ორი კაცი, რომელნიც ბუკებს უკრავენ. ამათ შემდეგ დანარჩენი ხალხი მიდის არეულად და უწეს-რიგოდ. ხალხის შემდეგ მიდის პაპა საეკლესიო ტანისამოსში მორთული და ბოლოს ისინი მიდიან, ვისაც ცხენები მიჰყავს. მდინარეს რომ მიუახლოვდებიან, ყველანი რიგზე დადგებიან, გაღმა-გამოღმა, თავიანთი დოქებით წყლის ამოსაღებად. როგორც კი მღვდელი ლოცვებს წაიკითხავს

მეგრელები „სამართოს“ (ძროხას) ჰკლავენ

კრ. კასტელის ალბომიდან (მე-17 ს.)

საქართველოს მუზეუმი.

და წყალს აკურთხებს, ხალხი ცდილობს, რაც შეიძლება ჩქარა ამოიღოს დოქებით წყალი, რადგან დარწმუნებულია, რომ თუ ამოღება დაუგვიანდა, ნაკურთხ წყალს მდინარე წაიღებსო. ამიტომაც ვინც უწინ ამოიღებს წყალს, იგი დარწმუნებულია, რომ მისი წყალი უფრო წმიდაა და უფრო სასიკეთოა, ვიდრე იმისა, რომელიც მდინარეში იმის იმედით, რომ ამ ნაკურთხი წყალის მეოხებით ღმერთი მთელი წლის განმავლობაში აღარაფერს არ გაუჭირვებს ჩვენს ცხენებსაო. წყლის კურთხევას რომ დაასრულებენ, იმავე წესით ყველანი დაბრუნდებიან ეკლესიაში და იქიდან წავლენ თავიანთ სახლებში, რათა ეს დღე იდღესასწაულონ ჩვეულებრივი ნადიმის გამართვით და საღამომდე ჭამა-სმაში დროს გატარებით.

ნათლისღების შემდეგ, დიდმარხვაში დღესასწაულობენ ორმოც მოწამეთა დღეს. ამ დღეს მთელი ხალხი ეკლესიაში მიდის დილის ცისკარზე. შუა ეკლესიაში დამზადებულია წყლით სავსე ქვაბი; წყალში ტივტივებს ხის ჯვარი. ამ ჯვარს ბოლოებზე დაცმული აქვს ათათი სანთელი, ესე იგი სულ ორმოცი მოწამის ქვალობაზე, რომელთა სადიდებლადაც ანთებენ ამ სანთლებს. მღვდელი რომ წაიკითხავს მრავალ ლოცვას და აკურთხებს ამ წყალს, მიუახლოვდება ერთ-ერთი ეკლესიაში მყოფი, რომელიც ღირსებით ყველაზე წარჩინებულბა, სულ ერთია სამღვდელთა იგი თუ ერის კაცი, იზამს მეტანიას, აიღებს ერთ სანთელს, შემოივლებს თავზე და ჩაადგებს წყალში. აგრევე იზამენ სხვები, ვიდრე არ შესდგება ორმოცი კაცი.

ნოემბრის ოცს დღესასწაულობენ წმ. გიორგის დღეს. ხალხში ის ცრუ-მორწმუნოება არის გავრცელებული, რომ ამ დღეს ეს დიდებული მოწამე მოიპარავს არემარეში ხარს და ღამით მოიყვანს ილორის ეკლესიაში, რომელიც მის სახელზე არის აშენებულიო. ამ ეკლესიას დიდ პატივსა სცემენ არამც თუ მეგრელები, არამედ მახლობელი ხალხები. ამიტომაც მდიდარია ეს ეკლესია ოქრო-ვერცხლით და ძვირფასი ქვებით შემკული ხატებით. თვით კარები ვერცხლის სქელი ფურცლებით არის შექმნილი; იმდენად თაყვანსა სცემენ ამ ეკლესიას, რომ თუმცა იგი მოშორებულია და ზღვის პირად სდგას, მაგრამ ფიქრი არ არის; რომ ვინმემ გაჭურდოს იგი, ან მტრის გემით მოვიდნენ და გაძარცვონ იგი; არამცთუ კარის გატეხის შიში არა აქვთ, არამედ მისი ძვირფასი ქვები რომ ახლო-ახლო გახმონ და ააბნიონ, იმასაც ხელს არავენ ახლებს. ამ წმიდანის შიში მარტო აქაურებს კი არ აქვთ, არამედ თვით აფხაზებსაც, რომელნიც სახელგანთქმული ქურდები არიან და თურქებსაც, რომელნიც სრულიად მოკლებულნი არიან სარწმუნოების სინათლესა, ეშინიათ მისი და თაყვანსა სცემენ მას.

ეს შიში უმთავრესად აი საიდან წარმოსდგება: ამ ეკლესიის კედელზე მიმაგრებულია რამდენიმე ფრიალ დიდი შუბი, რომელთაც რკინის დიდი ორპირო წვეტი აქვთ. მღვდლებს ხალხში ის აზრი გაუფრთხილებიათ, რომ წმ. გიორგი ერთ-ერთი შუბით უსათუოდ მოჰკლავს იმ კაცს, ვინც მის მიმართ უპატივცემულობას გამოიჩენსო. ამ ამბობთ დაშინებული ვერაფერ ვერ ჰბედავს ამ ეკლესიის გაქურდვას და ან სხვანაირად შეურაცყოფას.

ოც ნოემბერს მთავარი ყველა თავის კარის კაცებით, თავდაახნაფრობით და ოდიშის ხალხით მოდის ილორის ეკლესიაში დღესასწაულზე დასასწრებლად და იმის სანახავად, თუ როგორ მოიყვანს წმ. გიორგი ხარს. მარტო ოდიშელები კი არა, აფხაზებიც და სვანებიც ბლომად მოდიან ამ დღესასწაულზე. ეკლესიას გარს უვლის გალავანი, რომლის სიმაღლე იქნება თითქმის თხუთმეტი მტკაველი. შესავალთან დიდი კარებია და ამ კარებზე აგებულია მშვენიერი სამრეკლო მრავალის ზარით. წინა დღით, როცა დაბნელდება, მთავარი მოვა ამ კარებთან დიდის ამალით, რომელშიაც არიან ეპისკოპოსები, თავადები და ახნაურები, კლიტით დააკეტიან ამ კარებს და გარდა ამისა, კლიტეს დაასვამს თავის ბეჭედს და წავა მოსასვენებლად. მეორე დილას გათენჯამდი მთავარი ისევ მოვა იმავე ამალით. რაკი დარწმუნდება მფავარი და მისი მხლებლებიც, რომ ბეჭედი მთელია და ხელი არავის უხლია მისთვის, მოხსნის ბეჭედს და გააღებს კარებს. შიგნით, გალავანსა და ეკლესიას შუა, დაინახავენ ხარს. ამის დანახვაზე მთელი ხალხი დიდის მოწიწებით მადლობას შესწირავენ წმ. გიორგის ამისთანა ხარის მოყვანისათვის. მაშინვე შეუდგებიან ზარების რეკას და ყველგან გაიგებენ, რომ ხარბ იპოვესო. ყველანი დარწმუნებულნი არიან, რომ ხარი თავის ხელით იმ ღამეს შემოიყვანა წმ. გიორგიმ. ამბობენ კიდევ, რომ წმ. გიორგი სამჯერ მიიყვანს ამ ხარს ზღვიდან მთამდით და სამჯერ — მთიდან ზღვამდი და ამ გზით ნაკურთხ ხარს ეკლესიის გალავანში დასტოვებსო ხალხის სასარგებლოდ.

ხალხში დიდ ლაპარაკს გამოიწვევს ეს ხარი იმისდა მიხედვით, თუ რა სახით ნახავენ მას. თუ დაჭერის დროს ხარი არ დანებდება და წინლებს ისერის, ან რქებით ირჩოლებს, იტყვიან, რომ წელს უსათუოდ ომი იქნებაო. თუ ხარი ზურგზე წამოწოლილი და მტვერში ამოსვრილი იპოვეს, იტყვიან, რომ კარგი მოსავალი იქნება ღამისა, ბოსტნეულისა და პურისაო. თუ ხარი ცვარით დანამული იქნა, კარგი მოსავალი იქნება ღვინისაო. თუ ფერით ქერაა, ადამიანთა და პირუტყვთა ხშირი სიკვდილი იქნებაო, და თუ თეთრი და ან ჭრელია, ფრიალ კარგი ნიშანიაო. თუმცა ეს ნიშნები ყოველ წელიწადს მტყუნდება, მაგრამ მაინც სწამთ, როგორც სახარება. ხოლო თუ ვინმემ გაიგო, რომ ერთ-ერთი ეს ნიშანთაგანი გამართლდა, მაშინვე

ყოველ მხრით კაცებს გაგზავნის და ყველას შიაცუობინებს ამ ამბავს, ვითარცა ყველასათვის ფრიად საჭიროს.

ხარს გაიყვანებენ გალანის გარედ და დააკვლევინებენ იქაურ მცხოვრებს, რომლის ოჯახს ძველიდანვე ეკუთვნის ეს ხელობა. ამ ოჯახშივე ძველიდანვე დარჩენილია ნაჯახი, რომლითაც უნდა დაიკლას ის ხარი და რომელსაც ინახავენ, როგორც საღმრთო ნივთს და სხვაზე არაფერზე არ ხმარობენ. ის კაცი რომ დაკლავს ხარს გაანაწილებს კიდევ: უმეტესი ნაწილი რქებითურთ ეკუთვნის მთავარს. ამ რქებს მთავარი შეამკობს ოქროთი და ძვირფასი ქვებით და დიდ დღესასწაულებში იმ რქებით ღვინოს დაღვევს წმ. გიორგის სადიდებლად. იმერეთის მეფესაც კარგი ნაწილი ეკუთვნის. თუმცა მეფესთან მთავარი მტრად რყო და ომობდა კიდევ, მაგრამ ამან მისი ნაწილი მაინც გაუგზავნა მეფეს. ცეფემ მომტანი უხვად დაასაჩუქრა და ხორცი ისევ გამოაბრუნა. აგრევე მოიქცა მთავარი გურიელის მიმართ. სხვა-და-სხვა ძველებურს გვარს ოდიშში თავისი წილი აქვს მიჩენილი. რაც დარჩება, დასჭრიან ძალიან წვრილ-წვრილად და დაურიგებენ ხალხს. ამ ხორცს გაახმობენ კვამლზე და დიდის სასოებით შეინახავენ ავადმყოფობის დროს მოსახმარად. დარწმუნებულნი არიან, რომ ეს ხორცი საუკეთესო წამალია ყოველ გვარ ავადმყოფობის წინააღმდეგ. თუმცა ბევრჯერ ბედნიერი შედეგი არ ჰქონია ამ წამალს, მაგრამ ავადმყოფობის დროს მაინც ყველა სხვა წამალზე უფრო ამას არჩევენ.

საიდან წარმოსდგა ეს დღესასწაული, ამის გამორკვევა ადვილი არ არის, მით უფრო, რომ მეგრელებს არ აქვთ განვითარებული მწერლობა და ამიტომ არ აქვთ დაცული თავისი წარსულის სახსოვარი. მართალია, ბევრს რასმე მოგვითხრობენ ამის შესახებ მოხუცებულთა ნაამბობისაგან, მაგრამ ბევრი ამ ნაამბობთაგანი უფრო ზღაპარს წარმოადგენს, ვიდრე მართალსა, და ამიტომაც ჩვენ დიდის სიამოვნებით გვერდს ავუხვევთ ამისთანა ამბებს. მხოლოდ მოვიტანთ ერთ ახსნას, რომელიც სიმართლესთან უფრო ახლოა. ამბობენ, რომ ძველად (ვეფიქრობ, რომ ეს უნდა ყოფილიყო მაშინ, როცა ლათინთა და ბერძენთა ერთი სჯული ჰქონდათ) აქ ერთი უცხო კაცი მოსულა შორეულ ქვეყნიდან და რომ დაუნახავს, რა სასწაულებს ჩადიოდა წმ. გიორგი ამ ეკლესიაშიო, არამცთუ არ დაუჯერებია ეს სასწაულები, არამედ ხალხისათვის დაცინვა დაუწყია. და უკიჟინებია, რომ ასე მჩატე გონებისა ხარო და ასე ადვილად იჯერებთ სიცრუესო. მიუხედავად ამისა, ხალხი არწმუნებდა თურმე მას, რომ წმ. გიორგის ყოველივე სასწაული მართალიაო და ურჩევდა, მიიღე ჩვენი სარწმუნეობაო. მაშ კარგო, უთქვამს უცხოს, ასე ვქნათო: მე ჩემს სახლში, რომელიც არის აქედან თითქმის ორასი ვერსის სიშორეზე, მეგულება ამ და ამ სახის ხარი; თუ თქვე-

ნი წმ. გიორგი მართლა სასწაულის მომქმედია, იმისათვის ძნელი არ ჰუნდა იყოს მოიყვანოს ის ხარი ჩემი სახლიდან ამ ეკლესიაში და მოიყვანოს ამაღამვე. თუ ხვალ დილას იმ ჩემს ხარს აქ დავინახავ, მაშინვე დიდის სიამოვნებით თქვენს რჯულს აღვიარებო. პირობა შილებულ იქმნა და მეორე დილას, ადრინადად, რომ გააღეს ეკლესიის კარები, შიგ ნახეს ურჯულოს ხარი, რომელიც მან ნიშნებით იცნო, რასაკვირველია, და მაშინვე ქრისტეს რჯული მიიღო. თავისი ხარი იქვე დაჰკლა და დაურიგა ხალხს, რომელიც ამ სასწაულის გაგონებაზე ბლომად შეგროვდა.

ადვილი შესაძლებელია, რომ ამ დღესასწაულს მართლა აქედან ჰქონდეს დასაბამი და მას აქეთ იყოს, რომ ყოველ ნოემბრის ოცს ხარს ჰკლავენ და მის ხორცს ხალხს ურიგებენ იმ პირველი სასწაულის სახსოვრად. ხოლო, როცა ხალხში შესუსტდა სარწმუნოება და კეთილი თვისება და უმეცარმა მწყემსებმა მოინდომეს ამ სარწმუნოების გამაგრება, მაგრამ თავის სწავლით, მაგალითით და კეთილის საქმეებით ვერ შეიძლეს, ხელი მიჰყვეს ისევ ცრუ სასწაულებს. ამიტომაც ავრცელებენ ხალხში, ვითომ ყოველ წელიწადს წმ. გიორგის თავის ხელით სასწაულებრივ მოჰყავდეს ხარი ეკლესიაშიო, ხოლო, რამდენად დაშორებულია ეს ამბავი სიმართლეს, ამას ყოველი მკითხველი ადვილად გაიგებს შემდეგისაგან.

პირველად უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ სახით წმ. გიორგის აკუთვნებენ ქურდის სახელს, რადგან ამტკიცებენ, რომ თვით წმიდანი იპარავს ხარს და მოჰყავს ეკლესიაშიო. აქედან მიუცილებელ საჭიროებად ხდება, რომ ყველა ამ ღამეს მეტად ფრთხილად იყოს და კარგად უდარაჯოს თავის სახლს და ქონებას, რათა არათფერი არ მოიპარონ, წმ. გიორგიმ თუ არა, თვით იქაურმა მცხოვრებლებმა, რადგან ესენი დარწმუნებულნი არიან, რომ ამ ღამეს თვითეულს ნება აქვს მიბადოს წმ. გიორგის და მოიპაროს რამე. თუ წმიდანი იპარავსო, ამბობენ მეგრელები, მისი მიბაძვა ვალად გვადევს და ჩვენც უნდა მოვიპაროთო. ეს რომ მართალია, ამის მოწამე მე თვითონ ვარ, რადგან სწორედ იმ ღამეს, ჩემი გაუფრთხილებლობის გამო, მომპარეს ორი ჭხენი, სულ, რასაკვირველია, წმ. გიორგის მიბაძვით.

მეორედ, მართლა რომ წმ. გიორგის მოჰყავდეს ის ხარი, განა არ შეუძლია, რომ ოდიშის შორეულ კუთხიდან და ან სულ სხვა ქვეყნიდან მოიყვანოს ხარი, როგორც მოიყვანა პირველი სასწაულის დროს. ხოლო, ყველამ იცის ოდიშში, რომ აქ მოყვანილ ხარებს თავის პატრონები ცნობილობენ და ყოველთვის რწმუნდებიან, რომ შორიდან მოყვანილები არ არიან, არამედ არე-მარედან, არაუშორეს ნახევარი დღის სავალისა. აქედან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ წმ. გიორგის როდი მოჰყავს ეს ხარები, არამედ თვით მეგრელებსა, რომელნიც მოკლე ხანში წავლენ ხარის წამოსაყვანად და მოიყვანებენ კიდევც.

მესამედ, თვით ბერძნებმა, რომელნიც მათი თანამორწმუნენი არიან, მაგრამ უფრო გულწრფელნი, დაძარწმუნეს, რომ ერთ ღამეს ვეზიზლობდითო ეკლესიის გალავეანის სიახლოვეს და ნაშუალამეგს დავინახეთ რამდენიმე მეგრელი, რომელთაც თოკით ხარი შეიყვანეს გალავეანშიო.

ხალხში რომ დარჩეს ეს ცრუ მორწმუნოება, თითქოს შართლა წმ. გიორგის მოჰყავდეს ის ხარი და მასთან არავინ გაბედოს გალავეანთან უღარაჯოს ხარის მოყვანას, მღვდლებს გაუვრცელებიათ ის აზრი, რომ წმ. გიორგის არ ჰსურს ვინმემ დაინახოსო, როცა ხარი მოჰყავსო და ვინც ამ სურვილს მისას ეწინააღმდეგებო, იმას წმ. გიორგი მოჰკლავს ერთი იმ შუბთაგანით, რომელიც ეკლესიის კედელზე ჰკიდიაო. ამის შემდეგ, რასაკვირველია, ვერავინ ვერ ჰბედავს, სიკვდილის შიშით, ცნობისმოყვარეობა გამოიჩინოს და იმ ღამეს ყველანი მოშორდებიან გალავეანს და თავისუფლად დასტოვებენ გზას იმათთვის, ვინც უნდა ხარი მოიყვანოს. გარდ ამისა, ზოგიერთი უფრო გულწრფელი ეპისკოპოსიც არ მალავს, რომ ეს სასწაული ტყუილიაო, მაგრამ ამტკიცებს, რომ ჩვენ იძულებულნი ვართ ჩავიდნოთ იგი იმისათვის, რომ მეგრელები მტკიცედ იდგნენ სარწმუნოებაზე, რადგან, თუ ესეთი სასწაულები არ ვუჩვენეთო, იგინი მიიღებენ მუსულმანთა რჯულსო, რომლის შიმართ მიდრეკილებაც აქვთო, და სრულიად მიატოვენ ქრისტეს რჯულსაო. ჭეშმარიტად რომ შეჭფერის ასეთი მოძღვრება ამ ნასწავლ და განათლებულ ეპისკოპოსებს: უნდა მოვატყუოთ ერთი ნაწილი ხალხისა, რათა მეორე ნაწილი მტკაცედ იდგეს სარწმუნოებაზეო.

დიდმარხვას ძალიან მტკიცედ ინახავენ: არ სჭამენ თევზსაც; დღეში მხოლოდ ერთ ჯერს სჭამენ მზის ჩასვლისას. აქ შენახულა ერთი ძველი ჩვეულება, რომელიც იყო იმ დროს, როცა ქრისტეს რჯული ახლად მიიღეს (კარდინალი ბარონაუსი ამ ჩვეულებას აღნიშნავს 57 წელს ქრისტეს დაბადებიდან) და რომელიც იმაში მდგომარეობდა, რომ დიდმარხვაში საჭმელს დილას როდი სჭამდნენ, როგორც სხვა მარხვაში, არამედ საღამოს. სწორედ ამ ჩვეულებას ადგიან დღეს მეგრელები. თუმცა მეგრელები ბერძენთა ჩვეულებას მიხედვენ, მაგრამ დღის განმავლობაში ნებას აძლევენ თავის თავს რამდენჯერმე ხილი სჭამონ. ამით არ ვარღვევთ მარხვასო, ამბობენ მეგრელები, რადგან მარხვის დარღვევა შეიძლება მხოლოდ პურით, რამე მოხარშულით და საზოგადოდ ისეთი საჭმელებით, რომელსაც სუფრაზე ვხმარობთ და არა ხილითო. სხვაჟოღ მარხვის წესს ისე მტკიცედ ინახავენ, რომ რაც უნდა ავადმყოფი, ან მოხუცებული და ან დასუსტებული იყოს მეგრელი, არასგზით ამ დროს ხორცს არ იგებებს. მე ვფიქრობ, რომ მეგრელები ამ შემთხვევაში ემორჩილებიან წმ. ბასილის სასტიკ კანონს: ნურავინ უარ-ჰყოფს მარხვას,

რომელიც სავალდებულოა ყოველის კაცთა ნათესავის, ყოველის წოდებისა და ყოველის ხარისხისათვის (Bas—Hom. de ieiunio.)

ამიტომაც მეგრელი, რაც უნდა მძიმე ავად იყოს, დიდმარხვაში ხორცს არა სჭამს, პირველ და უკანასკნელ კვირაში კიდევ უფრო სასტიკ მარხვას იწიხავს. პირველ კვირაში თითქმის ვერაფერს ვერ ნახავთ სამეგრელოში ცხენზე შემჯდარს: თუ მგზავრობა დასჭირდათ ამ დროს, ყველანი ფეხით მოგზაურობენ. ზოგიერთები კიდევ, განსაკუთრებით ქალები, რაც უნდა დიდი გვარისა იყვნენ, მთელი კვირის განმავლობაში, რაც უნდა დიდი სიციფე იყოს ამ დროს, ფეხშიშველები დადიან. სხვები მთელი დიდ-მარხვის განმავლობაში პარასკეობით სრულებით საქმელს არ სჭამენ. უკანასკნელ კვირაში, სრულებით ღვინოს აღარა სვამენ და სამს უკანასკნელ დღეს არავითარს საქმელს აღარ იგემებენ.

მთელი მათი დიდ-მარხვა შესდგება სრული შვიდი შვიდეული-საგან, დიდი ორშაბათიდან დაწყებული. ხოლო შაბათობით ორჯელ სჭამენ, როგორც დომინიკელები იქცევიან. დიდ-მარხვის განმავლობაში ორი დიდი დღესასწაული აქვთ მეგრელებს: პირველი ხარება ყოვლად წმიდა ღვთის მშობლისა და მეორე—ბზობა. ამ დღეებში თევზი იჭმევა და ამიტომ ბევრს დაამზადებენ, განსაკუთრებით ზუთხსა და კალმახს, და წვეულობასაც გამართავენ. მეთევზეები ამ დროს ზღვაში და მდინარეებშიც თევზაობენ, როგორც თვისი მღვებისათვის, ისე მთავრის დასაკმაყოფილებლად. მთავარს გადაწყვეტილი რაოდენობა უსათუოდ უნდა მიართვან ხოლმე, თორემ, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მძიმედ დაისჯებიან.

ბზობას, რადგან ზეთის-ხილის ხე არ აქვთ, ხალხს ურიგებენ ბზის ტოტებს. ბზის ტოტები მთელ ტვირთს მოიტანებენ ეკლესიაში და როცა მღვდელი მას აკურთხებს, ყველა ჩქარობს სხვას დაასწროს მისი მოგლეჯა. ეკლესიიდან რომ გამოვლენ, ყველა ქუდზე დაიკრავს ბზის ტოტს და ისე დადის მთელ დღეს.

XXIV

მეგრელების ცრუ-მორწმუნეობა

პავლე მოციქულმა რაკი ნახა ათინელთა ცრუ-მორწმუნეობა, აღიარა და თქვა კაცნო ათინელნო! ყოვლითურთ ვითარცა ცრუ-მორწმუნეთა³⁰ გხედავ თქვენ (საქმე მოციქ. 17). დარწმუნებული ვარ, მას რომ ოდიშელები ენახა, იტყოდა, მათთანა ცრუმორწმუნე ხალხი ქვეყანაზე არ აოისო. მართლაც, მეგრელებს იმდენი ცრუმორწმუნეობა აქვთ, რომ მისი სრული წარმოდგენაც შეუძლებელია. არ არის

არც ერთი საქმე, რაც უნდა უმნიშვნელო იყოს იგი, რომ მის შესახებ მეგრელებს ცრუმორწმუნეობა არა ჰქონდეთ. მე არ შემიძლია მოგიტხროთ ყველა ცრუმორწმუნეობა და მხოლოდ უმთავრეს შევეხები. დანარჩენებს კი გვერდს აუხვევ, რადგან ზოგიერთები უკვე ჩამოთვლილია ზემოდ, სხვა-და-სხვა ადგილას, და ზოგიერთები ისე წვრილმანია, რომ ვშიშობ, მათი ჩამოთვლით თავი არ მოვაბეზრო მკითხველს.

უმთავრესი ცრუმორწმუნეობა მეგრელებისა შეეხება მთვარეს. მეგრელებს ისე ეშინიათ მთვარისა, რომ არც ეშმაკისა, არც წმიდანებისა, არც ანგელოზებისა და არც თვით ღმერთის იმდენად არ ეშინიათ. სწამთ, როგორც სიმბოლო სარწმუნოებისა, რომ მთვარისაგანა რის დამოკიდებული ყოველივე მათი ბედი და უბედობა და განრისხებული მთვარე უგზავნის მათ ყოველსავე უბედურებას, სნეულობას და თვით სიკვდილსაც. ამიტომაც დიდის გულმოდგინებით პატივსა სცემენ ორშაბათ დღეს, რომელსაც მათებურად ჰქვია თუთაშხა, ესე იგი მთვარის დღეა. ამ დღეს ხორცს არ სჭამენ, თუნდაც შობა დღე შეხვდეს. უცხო ვინმე რომ მოვიდეს ორშაბათს, იმასაც არ აკმევენ ხორცს: თუ, ვინიცობაა, სტუმარი ისეთი მოსარიდებელია, რომ უარს ვერ ეტყვიან მაშინ სახსნილო საქმელს სახლში მძინც არ მოამზადებენ, არამედ საღმე გარედ, ან მინდორში, და ან მახლობელ ბაღში.

პირველად რომ ახალი მთვარე გამოჩნდება, ერთი მეორეზე უწინ ჩქაობენ დანახვას. ერთი რომ დანახავს, თავის ამხანაგს უჩვენებს. მის დანახვაზე ზოგი ხელებს გაამვერს მთვარისაკენ, ზოგი — ქარქაშიდან ამოღებულ ხმალს, ზოგი — დანას და ზოგი ქუდს მოუხდის და თაყვანსა სცემს. ორშაბათ დღეს მგზავრად არ წავლენ, რაც უნდა დიდი საქმე ჰქონდესთ. ხელო თუ გზაში უკვე არიან, ამ დღეს წყალს არ დალევენ არც მდინარისას და არც წყაროსას, თუნდაც წყურვილით კვდებოდნენ. ამტკიცებენ, რომ ამ დღეს მთვარე იჩენს თავის ძალას და ბოროტებასო და გველებისა და შხამიან ცხოველთა შემწეობით წყლებს ისე შხამავსო, რომ თუ ვინმე დალევს, უსათუოდ ავად გახდებაო. ამ დღეს არავინ სახლიდან არაფერს გასცემს არც სანათხოვროდ, არც საჩუქრად და არც გასასყიდოდ, რაც უნდა ვალდებული იყოს. დარწმუნებულნი არიან, რომ, თუ ვინმემ ორშაბათს თავის ხელით რამე გასცა სახლიდან, მთვარე ამას ხელს შეუწყობს და მისი სახლი ნელ-ნელა სულ დაცარიელდება და თვითონ დარჩება ღარიბი და უბედური. ამ დღეს არავითარ სამძიმო საქმეს არ დაიწყებენ, სამგზავროდ არ წავლენ, ყანებს არ დასთესენ, ვაზს არ დარგავენ. ერთის სიტყვით, ისე უქმობენ ორშაბათს, როგორც ებრაელები შაბათს.

მეგრელები პარასკეობითაც არ მუშაობენ ყანას. შეიძლება ესეც რაღაც ცრუ-მორწმუნეობის შედეგი იყოს; ან იქნება ეს ჩვეულება მიიღეს თურქებისაგან, რომელნიც პარასკევ დღეს უქმობენ ხოლმე და ან იქნება ეს ნაშთია იმ კანონისა, რომელიც გამოსცა კონსტანტინემ პარასკევის უქმობის შესახებ ქრისტეს ვნების სახსოვრად, როგორც უჩვენებს ბარონიუსი (Baron—Ann. 321). ეს მით უფრო საფიქრებელია, რომ მეგრელებმა ქრისტიანობა მიიღეს კონსტანტინეს დროს და რადგან ბერძნები პარასკევს უქმობდნენ, მეგრელები ამას შეითვისებდნენ და ამას აქვთ ჩვეულებად დარჩებოდათ. ამ შემთხვევაში, რასაკვირველია, პარასკევის უქმობა ცრუ-მორწმუნეობად აღარ ჩამოერთმევათ, არამედ რჯულის დაწესებულებად უნდა ჩაითვალოს.

კიდევ დიდ ცრუ-მორწმუნეობას მისდევენ, თითქმის მთელ კალხიდაში, როცა ვისმე ვაჟი დაებადება. მშობელი მაშინვე პაპას დაიბარებს და სთხოვს ნახე შენს წიგნში და კარგად გამიგე, რა უნდა ქნას ჩემმა შვილმა, რომ მთელად იყოსო. პაპა მძიმედ დაჯდება და რამდენჯერმე გადაფურცლავს თავისს წიგნს, რომელსაც ყოველთვის თან ატარებს; მერე დაფიქრებული დახურავს ამ წიგნს, რათა საძნელოდ გახადოს საქმე და, ბოლოს, რამე დარიგებას გამოაცხადებს, თუ რას უნდა ერიდოს ბავშვი მთელი თავის სიცოცხლეში, თუ არ უნდა, რომ თავი გაიფუჭოსო.

მაგალითად, იგი იტყვის: არასოდეს არ სჭამოს კვერცხიო; ზოგს ეტყვის, არ სჭამოს იმ პირუტყვის ხორცი, რომელსაც გატყავება უნდაო, მაგალითად: ძროხის, ხარის, ხბოს, ცხვრის, თხის, ირმის და კურდღლის ხორციო; ზოგს სულ წინააღმდეგს ეტყვის. მხოლოდ ამ პირუტყვების ხორცი სჭამოსო და ერიდოს იმ პირუტყვის ხორცს, რომელსაც კანიანად სჭამენო, მაგალითად ღორისას და ქათმისას. სხვებს კიდევ აღუკრძალავს სხვა-და-სხვა საქმელს, რაც შემთხვევით მოაგონდება ხოლმე. მერე ისინი, რომლებსათვისაც პაპას რამე საქმელი აღუკრძალავს, ისე მტკიცედ ასრულებენ მისს ბრძანებას, რომ, რაც გინდათ, იმ სასჯელს აიტანებენ და აკრძალულ საქმელს კი არ სჭამენ.

მეგრელებს ჩვეულებად არა აქვთ მიცვალებულის ეკლესიაში მისვენება. პირდაპირ სასაფლაოზე მისვენებენ, და იქ დამარხავენ. მიცვალებულის სულის მოსახსენებელი წირვის შესახებ კიდევ შემდეგი ცრუ-მორწმუნეობა აქვთ: დღეს რომ მიცვალებულს დასაფლავებენ, მხოლოდ ხვალ სწირავენ მისი სულისათვის და ეკლესიაში მიიტანებენ იმ ნიჩაბს, რომლითაც სამარე გაუფხრიათ. ამ ნიჩაბზე შეასრულებენ წირვას, თითქო იგი იყოს მიცვალებულის გვამი ანდა ბეგობი, რომელსაც ჩვენ ვაკეთებთ ხოლმე, როცა მიცვალებულის გვამი არ გვაქვს.

მათი ეკლესიების წინა კედლები და ხშირად შიდა კედლებიც შემკულია ირმის რქებით, ტახის ეშვებით და ხოხობის ფრთებით, რადგან დარწმუნებულნი არიან, რომ ღმერთისათვის ფრიად სასიამოვნოა ამისთანეებით მისი სალოცავი სახლის შემკობა და თუ ნანადირევის ხორცი იმათ შესჯამეს და რქები, ძვლები და ფრთები ღმერთს უძღვნეს, სამაგიეროდ შემდეგში ღმერთი ხელს მოუშართავს მათ ნადირობაში და ბედნიერად ინადირებენ.

ცრუ-მორწმუნეობა აქვთ აგრეთვე თევზაობის შესახებ; თევზს, — განსაკუთრებით ბლომად იცის აქ ჭუთხი, ძალიან ბევრს იჭერენ ამ ქვეყანაში. პირველი ცრუ-მორწმუნეობა შეეხება ნავს, რომელსაც ხმარობენ თევზის ჭერის დროს. მეგრელები დარწმუნებულნი არიან, რომ ბევრი თევზის დაჭერა მხოლოდ ნავზე არის დამოკიდებული და არა ბადის სიკარგეზე, მეთევზის სიმარდეზე და თევზის სიმრავლეზე. ამიტომაც ნავის გაკეთების დროს ცდილობენ, რომ შეასრულონ ყოველივე ის მოთხოვნილება, რაც საჭიროდ მიაჩნიათ საზოგადოდ. პირველ საგნად მიაჩნიათ, რომ ხის მასალის გამოყიდე-ლიც, ლურსმნების მჭედელიც და ოსტატიც, რომელიც აკეთებს ნავს, კარგად დაკმაყოფილებულნი იყინენ ფასით, რომ გულნატკენი არ დარჩნენ, თორემ წინააღმდეგ შემთხვევაში ნავი უბედური იქნებაო და არას დაიჭერსო. დარწმუნებულნი არიან, რომ ნავს ალღო აქვსო, რომლის შემწეობით იგი პოულობს და იჭერს თევზსაო, როგორც ძალდი ნადირსაო. ამიტომაც თუ რომელიმე ნავს თავის დროზე ბევრი თევზი დაუჭერია, დაძებლების შემდეგაც არ გადაადგებენ, გულმოდგინეთ დააკერებენ, რადგან ამტკიცებენ, რომ თუ ნავი კარგად იჭერდა თევზს ახლობის დროს, სიძველის დროს უფრო მეტი უნდა დაიჭიროსო, — თევზის დაჭერის ხელობაში გამოცდილიაო.

ნავში ჩასდგამენ ხოლმე ერთ კალათს, რომელშიაც დევს სამი თუ ოთხი გირვანქა წმინდა სანთელი და ერთი ვერცხლის ფული, რომელსაც მათებურად ჰქვია ნარდი. ამ ფულს მერე წმ. გიორგის შესწირავენ ნიშნად მაღლობისა, რომ თევზი დააჭერინა მეთევზეებს, მათ რომ ამ შემთხვევაში მისცეთ სხვა ფული, უფრო დიდ-ფასიანი, არ გამოგართმევენ, რადგან წმ. გიორგის სხვა ფული, გარდა ნარდისა, არა ჰსურსო.

მოხდება ხოლმე, რომ ერთ და იმავე დროს ზოგი ნავი დაიჭერს თევზს და ზოგი — ვერა. მაშინვე ის, ვინც ამ ნავზე იჯდა, მივა გრძნეულთან, რომელსაც მათებურად მაზაკვალი ჰქვია, და ჰკითხავს, რა მიზეზია, ჩემმა ნავმა ვერ დაიჭირა თევზიო. ამის პასუხი ჩვეულებრივია: შენი ნავი ვიღაცას გაუთვალავსო. გამთვალავზედაც მიუთითებს, მაგრამ მეტად ბუნდოვანის ნიშნებით. მაგალითად ეტყვის, რომ გამთვალავი შენი მეზობელიაო, იმის და შენს სახლს შუა მხოლოდ ერთი ღობე არისო. რადგან ამ ნიშნებით რამდენიმე მეზობე-

ლი ძოიპოვება, უბედური მეთევზე მიდის მეტად დაღონებული და ჰფიქრობს, ვინ უნდა იყოს ჩემი გამთვალავიო. ვიზედაც უფრო ექვს აიღებს, იმას ჩხუბს დაუწყებს ჯერ სიტყვით და მერე იარაღით და და ბოლოს საქნე თავდება დაქრით და ან სიკვდილითაც.

არიან ისეთი უბედური მეთევზეები, რომელთა შესახებ ხალხი დარწმუნებულია, რომ შურიანი და ცუდი თვალის არიანო და თუ მათ: თვალი ეცა ნავს ან ბადეს, ესენი არასოდეს აღარ დაიჭერენ თევზსაო. ამ უბედურებს ნება არა აქვთ არამც თუ სხვებთან ერთად ზღვაში სათევზაოდ გამოვიდნენ, არამედ არ შეუძლიათ ნაპირზე გამოვიდნენ, სანამ სხვები ზღვაში თევზაობენ ნავებით. იციან, რომ თუ მათდა საუბედუროდ ნაპირზე გამოჩნდნენ, გაბრაზებული ხალხი ქვით ჩაჭკოლავს. თუ ვინმემ ექვი აიღო ასეთი უბედურის შესახებ, რომ ნავი გამითვალაო, და ხელში ჩაიგდო, მაშინვე გააშიშვლებს, ცალი ხელით ჩამოჰკიდებს, კინკრით სცემს საშინლად და აიძულებს, რომ ამ წვალების დროს დალოცოს მისი ნავი; მხოლოდ ამის შემდეგ დამშვიდდება ნავის პატრონი.

არა ფიქრობ, რომ სრულიად უსაფუძვლო იყოს ის ექვი რომ შურისა და მტრობის გამო მართლა აჯადოებენ ზოგიერთების ნავს: ყველა აშკარად ხელავს, რომ ბევრია ისეთი ნავი, რომელსაც თავის დღეში თევზი ვერ დაუჭერია, თუმცა, მართალია, ასეთი ნავის ბადეში ზუთხი ზშირად მოხვედრილა, მაგრამ ისევ უცებ ამოვარდნილა გარედ, როცა მეთევზეს მოუნდომებია ბადის ნავში ჩაგდება. ჩვენ ვაკეთებთ ჩვენდა სახმარებლად ერთი ნავი, რომელიც წყალში პირველად ჩაშვების წინ დიდის ამბით ვაკურთხებთ და წმიდა წყალით ვასხურებთ. ეს რომ დაინახეს იქაურებმა, გაკვირვებულებმა გვკითხეს, რად შერებით ამასო. ჩვენ ვუპასუხებთ, რომ ყოველი საქმე რომ კარგად წარიმართოს, საჭიროა, მისი დაწყების წინ ღმერთს შევევედროთ და მას უძღვნათ იგი საქმე, და რადგან ამის შემდეგ იმ საქმის მფარველი ღმერთი იქნება, მას ვერას დააკლებს ვერც ეშმაკი და ვერც მისი მოსამსახურენი თქო. ეს სიტყვები გაიგონა ერთმა კაცმა, რომელსაც ჰქონდა ნავი, მაგრამ თავის დღეში ვერც ერთი ზუთხი ვერ დაეჭირა და ყველანი დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ მისი ნავი მოჯადოებული იყო. ამ კაცმა გვთხოვა, გამომიხსენით ჩემი ნავი რალაცა ეშმაკის მანქანებისაგან და მიკურთხეთო. ჩვენ შევიწყნარეთ მისი თხოვნა და ვასხურებთ ნაკურთხი წყლით მისი ნავი. ის კაცი მეორე დილას ძლიერ აღრიანად გახარებული გავიდა სათევზაოდ და მშვენიერი ზუთხიც დაიჭირა. შემდეგ ამისა მუდამ ბედნიერი იყო მისი თევზაობა. ეს ამბავი რომ გავრცელდა ხალხში, ყველა ერთი მეორის შეცილებით მოდიოდნენ ჩვენთან და გვთხოვდნენ ნავების კურთხევას.

მენავეები ზღვაში მოგზაურობენ გაშლილი იალქნებით, როცა ზურგის ქარია. თუ, ვინიცობა, ქარმა უმტყუნა, აჩქარებით სტვენას დაიწყებენ, რადგან დარწმუნებულნი არიან, რომ სტვენით გამოიწვევენ ზურგის ქარს და შეიძლებენ ხელ-ახლავ გაუდგნენ თავის გზას. ვიდრე ზურგის ქარი აჩის, ნებას არავეს აძლევენ, რომ ნავში ნემსით და ძაფით რამე ჰკეროს, რადგან დარწმუნებულნი არიან, რომ კერვის დროს ნემსს და ძაფს ქარი თან დასდევსო და ქსოვილში ჩაკერილს აღარ შეუძლია თავისუფლად ქროლა და იალქნების გაშლაო.

ამას გარდა მეგრელებს ძლიერ ეშინიათ წყველისა და შეჩვენებისა; უფრო ეშინიათ, ვიდრე ცემისა და კრილობისა. თუ ვინმემ შეიტყო, რომ ამ და ამ კაცმა შემაჩვენაო, სამაგიეროს გადახდის მაგიერ, ცდილობს, რომ დიდის საჩუქრისა და ძორჩილის სიტყვების შემწეობით დაამშვიდოს იგი და სთხოვოს, დამლოცე და სიკეთე ისურვე ჩემთვისაო. დაწყველისა მაშინ უფრო შევშინდებათ, როცა დაინახავენ, რომ დაწყველის შემდეგ დაწყველილს რამე ცუდი შეემთხვა. ამ შემთხვევაში დაწყველილი რწმუნდება, რომ ეს უბედურება ჩემს თავზე დაწყველის შედეგიაო.

მაგონდება ასეთი შემთხვევა, რომ ერთი დიდად მდიდარი მოხუცი ავად გახდა; მაშინვე პაპა დაიბარა და სთხოვა თავისი ავადმყოფობის მიზეზის ახსნა. პაპამ დაიწყო მარჩიელობა, გადაუფურცლა თავისი წიგნი და უთხრა, რომ ავადმყოფობა მოგავლინა შენ ამა და ამ მტრის დაწყველამაო და თუ გინდა თავი გაინთავისუფლო, ეცადე ან თხოვნით და ან საჩუქრით აგხსნასო ძისი კრულვა და ხელახლა დაგლოცოსო. მოხუცმა შეისმინა ეს რჩევა, დაუძახა თავის მოსამსახურეებს და უბრძანა საჩქაროდ წაიყვანეთ ერთი ჩემი საუკეთესო ცხენთაგანი და წადით ჩემს მტერთან, რომელსაც შეუჩვენებიაო; ჩემის სახელით მიართვით ის ცხენი და სთხოვეთ, რომ ჩამრიცხოს თავის მეგობართა შორის, თვითონ მობრძანდეს ჩემს სახლში და დამლოცოსო. მართლაც, იგი მოვიდა და დიდის აძბით მიღებულ იქმნა მოხუცის მიერ და რომ მიუახლოვდა ავადმყოფის ლოგინს, დალოცა, რამდენადაც ენამ გაუჭრა. სამაგიეროდ მოხუცმა უხვად დაასაჩუქრა და იგი კმაყოფილი შინ დაბრუნდა.

მეგრელებს არამც თუ ეშინიათ სიტყვებით და ხმაშალლად დაწყველისა, არამედ დარწმუნებულნი არიან, რომ ხშირად თვით ჰაერი მოწამლულია რაღაც ჯადოთი ან ავი თვალთ, და ასეთი ჰაერისა ცეტად ეშინიათ. თავი რომ დაიცვან მისგან, ხპარობენ სხვა-დასხვა საშუალებას. უმთავრეს საშუალებად შიანჩიათ მეთევზის ბადე, რომელსაც შემოახვევენ ავადმყოფის ლოგინს და ყმაწვილების აკვანს. ეს ბადე, ამათის აზრით, იპატიებს კაცს მოჯადოებული ჰაერისა და ავი თვალისაგან, რომელიც, მათის აზრით, მეტად ჰვნებს

ავადმყოფსაო. გარდა ამისა ეშმაკის დასაფრთხობად ავადმყოფის სასთუმალ-ქვეშ სდებენ ამოღებულ ხმალს, აგრეთვე შუბს და სხვა ჩარახს. მე მზნახავს ერთი იქაური დიდებული კაცი, რომელსაც მუდამ წინ მიუძღოდა ერთი ბიჭი. ამ ბიჭს ხელში ეჭირა ჯოხი, რომელზედაც ეკიდა ვერცხლის რამდენიმე პატაოა ხაჭი სხვა-და-სხვა წმინდანებისა. დიდებული ფიქრობდა, რომ ამ საშუალებით ჩემ წინ ძაერი გაიწმინდება და მე ვერას მავნებსო.

ყიდვის დროს მყიდველმა, გარდა გადაწყვეტილის ფასისა, უნდა აჩუქოს კიდევ რამე გამომყიდველს, რათა ამან გაყიდული ნივთი ჩაზარებისთანავე დაულოცოს. ასე მაგალითად: ვინც მიმინოს იყიდის, იგი ჯერ გადასცემს გამომყიდველს იმ ფასს, რომელზედაც შეთანხმებულან, და მერე მისცემს რამე საჩუქარს, რათა გამომყიდველმა მიმინო დაულოცოს. გამომყიდველი აიყვანს ხელში მიმინოს, აიხედავს ცისაკენ და იტყვის: „ღმერთო ჩემო, ინებე, რომ ამ კაცმა, რომელმაც იყიდა ეს ჩემი მიმინო, დაიჭიროს იმდენი ფრინველი; რამდენიც ამ მიმინოს ბუმბული აქვსო“. და ამ სიტყვების შემდეგ მიმინოს გადასცემს მყიდველს. თუ ვინმემ იყიდა ცხენი, გამყიდველი ამ ცხენს მოჰკიდებს თავზე ხელს და იტყვის: „უფალმა ღმერთმა ინებოს ამის მყიდველი ომიდან მუდამ გამარჯვებული დააბრუნოს; ნადირობის დროს მრავალი ირემი და ტახი მოაკვლევინოს; მგზავრობიდან ბედნიერად დააბრუნოს და ამ ცხენით ბარგის მოტანით გაუმრავლდეს სახლში ყოველივე ქონება. თუ ტანისამოსისათვის რამე საქონელს ვინმე გაჰყიდის, ვალდებულია ოსურვოს ყოველივე ბედნიერება იმას, ვინც ამ საქონელს ჩაიცვამს. ამ ნაირად ყოველ საქონლის შესახებ ჩვეულებად აქვთ თავის შესაფერად მყიდველი დალოცონ და შით ამისი გული შეაჯერონ, თორემ მყიდველი უფრო ხელს აიღებს წაყიდი საქონლისაგან, ვიდრე ამ დალოცვას მოაკლდება.

როცა ერთს მეორესათვის რისამე გადაცემა უნდა, ყიდვა-გაყიდვა იქნება, თუ საჩუქრის გაცემა, არასოდეს პირდაპირ ხელში არ გადასცემს, არამედ მიწაზე დაუგდებს ფეხების წინ. თავდაპირველად მე ვფიქრობდი, რომ ასეთი ჩვეულება წარმოსდგებოდა თავდაბლობისაგან, რადგან პირველ ქრისტიანების დროს იყო მიღებული, რომ მოციქულებს თუ მიუჭრანდენ რასმე, ფეხებს წინ დაუგდებდნენ ხოლმე „და მოაქვნდა სასყიდელი განსყიდულთა მათ და დასდებდეს ფერხთა თანა მოციქულთა“ (საქმე მოციქ., თ. 4). მაგრამ შემდეგ დავრწმუნდი, რომ ეს ჩვეულება ამ ხალხში ცრუმორწმუნეობისაგან არის წარმომდგარი, რადგან დარწმუნებულნი არიან, რომ თუ ერთი მეორეს ხელში რასმეს გადასცემს, მთელი მისი ქონება თან გადაჰყვებაო და რომ ასეთი შედეგი თავიდან აიცილონ, გადასაცემ ნივთს ფეხთა წინ დაუგდებენ ხოლმე.

მეგობრობის დასამყარებლად ამ წესს ადგიან: ვისაც უნდა, რომ მეორე კაცი მეგობრად გაიხადოს, მოიწვევს ერთად პურის საჭმელად. რაკი იგინი ერთად სჭამენ პურსა და დალევენ ლეინოსა, მათი მეგობრული კავშირი დამყარებულად ჩაითვლება და შემდეგ ამისა არავითარი შიში არც ერთს არ უნდა ჰქონდეს, რომ მეორე უმტყუნებს მას. ვინც მოისურვებს, რომ მეგობრობა კიდევ უფრო მტკიცე იქმნას, აგრე მოიქცევა ხოლმე: იშოვნინან ცოტა მირონს ან ნაკურთხ ზეთს და ფრთით ერთი მეორეს წასცხებენ შუბლზე. შემდეგ ამისა მათი კავშირი შეურყეველი იქნება. თუ დაკავშირებულნი ერთის ხნის არიან, ერთი მეორეს ძმად უწოდებს და თუ უმფროს-უმცროსი არიან—მამა-შვილად. უკეთუ სხვა-და-სხვა სქესის არიან, იმ შემთხვევაში დამეგობრება ასე მოხდება: მამა-კაცი კბილებს დააჭერს ძუძუს თავს ქალისას და ამით გახდებიან ერთმანეთის დედობილ-შვილობილი ან ძმობილ-დობილი.

როცა ვინმე მივა ავადმყოფის სანახავად, უნდა ეცადოს, რომ ამის წინაშე გულზე ხელები არ დაიკრიფოს, რადგან ეს მწუხარების ნიშანია და ფიქრობენ, რომ ამით ავადმყოფის სიკვდილს ხელს შეუწყობს კაციო. ამის გამო ჩვენ, რომელნიც ბავშობიდან შეჩვეულნი ვართ გულ-ხელ დაკრეფას და ვფიქრობთ, რომ ეს ნიშანია თავდაბლობისა, მრავალჯერ ამ მიზეზით შეურაცყოფა მიგვიღია ამ ბარბაროსებისაგან: როცა დავუნახავართ, რომ გულ-ხელ დაკრეფილი ვდგევართ ავადმყოფის წინაშე, გაბრაზებულებს ძალით გაუხსნიათ ჩვენთვის ხელები.

აგრეთვე დარწმუნებულნი არიან, რომ შესაძლებელია რაიმე ცოდვის ჩადენა ისე, რომ თვით ღმერთმაც ვერ გაიგოს. მართლაც, ზოგჯერ ცდილობენ დიდის საიდუმლოებით ჩაიდინონ რამე ცოდვა, რომ ღმერთმა არ გაიგოსო. ერთხელ მე ვიყავი დამსწრე სწორედ ასეთი შემთხვევისა. ერთი დიდებული გახდა ავად შობის მარხვაში, როდესაც მათ აღკრძალული აქვთ, როგორც ზემოდ ვთქვით ხორცის ჭამა. ჩვენები ურჩევდნენ, რომ ავადმყოფობა მეტად მძიმე და საშიშია და ამიტომ ღმერთი არ გიწყენს, თუ მარხვას სჭამო; წინააღმდეგ შემთხვევაში სიკვდილი მოგელისო. დიდის ხნის რჩევის და ხვეწნის შემდეგ სიცოცხლის სურვილმა სძლია და ბოლოს დათანხმდა ხორცის ჭამასა და ბრძანა ხოხობი მომიხარშეთო. ხოხობი რომ მოართვეს და ლოგინზე წამოჯდა მის საჭმელად, შემოვიდა ოთახში ერთი მისი მოსამსახურეთაგანი და მოახსენა, რომ ქათალიკოზს გაუგია თქვენი ავადმყოფობა და ერთი ძლიერი და სასწაულ-მომქმედი ხატი გამოუგზავნია, რათა იგი მეოხ გეყოსო და გაგკურნოს თქვენო. ამ ამბავზე საშინლად დაიბნა ავადმყოფი და მეტად დაფიქრებული და შეშინებული მიუბრუნდა თავისიანებს და უთხრა: როგორ შეიძლება იმ წმიდა ხატის აქ შემოყვანა, როცა ხორცს ვსჭამო? განა ამ ცოდ-

ვისათვის განკურნების მაგიერ არ მამკლავსო? დიდი ხანი ითათბი-
რა ამ სამძიმო საქმის შესახებ და, ბოლოს, აგრე გადასწყვიტა:
ხოხობი გაატანინა ოთახიდან და ბრძანა დამალეთ სადმე სახლის მი-
ყრუებულ კუთხეშიო. ეს რომ შეასრულეს, მერე შემოასვენეს ხატი,
რომლის წინაშე მკირეოდენ ილოცა ავაღმყოფმა; მერე გაისტუმრა
და დიდი მადლობა შეუთვალა ქათალიკოზს. შემდეგ ამისა ხელახ-
ლად შემოიტანეს ხოხობი, რომელიც ავსდმყოფმა მიიერთვა მეტად
დამშვიდებული სინი.დისით.

დიდის გვაღვის დროს, როცა ყველანი ნატრობენ წვიმას,
შემდეგი ჩვეულება აქვთ ღვთისაგან წვიმის—გამოსათხოვრად: რო-
მელიმე ეკლესიიდან მთელი ხალხი გამოასვენებს სასწაულ-მომქმედს-
ხატს ოქროსას ან ვერცხლისას და მიასვენებენ მახლობელ მდინარე-
სთან, რომელშიაც ამოასველებენ და შემდეგ ხელახლა წაასვენებენ
ეკლესიაში. თუ წვიმა არ მოვიდა, რამდენიმე დღის შემდეგ ხატს ისევ
წაასვენებენ მდინარეზე, და სულ ჩაუშვებენ წყალში. დარწმუნებულნი
არიან, რომ რამდენადაც უფრო დაასველებენ ხატს, იმდენად უფ-
რო უხვი წვიმა მორწყავს მიწასაო. ამას იმდენჯერ გაიმეორებენ,
ვიდრე წვიმა არ მოვა. წვიმა რომ მოვა, დარწმუნებულნი არიან,
რომ ღმერთმა ჩვენი თხოვნა შეიწყნარაო. როცა პირიქით, ჰსურთ-
წვიმა მოისპოს, მაშინ მიჰმართავენ წმ. ელიას, რომელსაც შესწირავენ
ხოლმე თხას. ამ თხის ხორცს შესჭამს მღვდელი და ტყავს გასტენენ
ჩალით და იქვე სადმე ჩამოჰკიდებენ ხეზე. ხოლო ამ შემთხვევაში
რად მიჰმართავენ წმ. ელიას და არა სხვა რომელსამე წმინდანს? მე-
ფიქრობ, რომ იგინი ამ შემთხვევაში იქცევიან წმ. იაკობის კათო-
ლიკე ეპისტოლეს თანახმად, რომელიც მათ მუდამ ხელში აქვთ და-
რომელშიაც ნათქვამია: „ელია კაცივე იყო მსგავსი ჩვენი და ლოცვა
ილოცა არა წვიმად და არა ჰსწვიმა ქვეყანასა ზედა“ (იაკობ, 5).
აი ამ მიზეზით მიჰმართავენ ხოლმე ელიას და შესთხოვენ წვიმის
მოსპობას. ტყავს ხეზე იმიტომ ჩამოჰკიდებენ, რომ ასეთი ტყავი იყო.
მისი სამოსელი: „კაც ფაჩვიერი და ერტყა სარლტყელი. ტყავისა
წელსა მისსა“ (წიგნი მეფეთა IV, თავი ა).

მეგრელები მეტად მოწადინებულნი არიან, რაც შეიძლება,
ჩქარა დალიონ ახალი ღვინო. ისე რომ არ დააცლიან დაწმენდასაც.
ხოლო პირველად ამ წესით უნდა დალიონ: გაავსებენ ღვინით
თასს, მერე აიღებენ ორს შავ-ტარიან დანას და ჯვარედინად და-
დებენ თასს. ასე დადებულ დანებს ხელით მაგრად დაიჭერენ და
ისე სვამენ ღვინოს. ამ წესის აზრი მე ვერ შევიგზე და არც თვით
იქაურებმა იციან: ჰე მიკითხავს მათთვის ამ წესის აზრი, მაგრამ
პასუხად სხვა არა მომისმენია რა, გარდა იმისა, რომ ასეთია ჩვეუ-
ლებაო.

თუ ვინმე რაღე ამბავს მოუთხრობთ, მსმენელი არ დაგერ-
წმუნებათ მის სიმართლეს, უკეთუ თხრობის დროს მარჯვენა წარ-
ბი არ მოეფხანა: იგივე ნიშანი მოასწავებს, რომ მომავალ საქმეს
ბედნიერი ბოლო ექნებაო. თუ კი მარცხენა წარბი მოეფხანა, ეს,
პირიქით, მოასწავებს, როგორც მოთხრობილი ამბის სიცრუეს, ისე
მომავალ საქმის უბედურ შედეგს.

ახალ ტანისამოს არას გზიო არ ჩაიცვამენ, თუ წინ და წინ-
მარჯვენა ფეხ ქვეშ არ დააგდეს და არ გათელეს.

სიმოკლისათვის სხვა მრავალ ცრუმორწმუნეობის შესახებ აღარ
გავაგრძელებ სიტყვას. დასასრულ ვიტყვი, მხოლოდ იმას, თუ წვე-
ულების დროს როგორ მკითხაობენ რაიმე საიდუმლოების ან მომავა-
ლის შესახებ.

როდესაც პურის საჭმელად სხედან და სუფრაზე მოიტანე-
ბენ რომლისამე ოთხფეხ პირუტყვის ბეჭს, ვისაც ეს ბეჭი ხვდება,
იგი კარგად გასწმენდს იმას ხორცისაგან, დაიჭერს ხელში, გულ-მო-
დგინედ დააკვირდება, რათა ამოიკითხოს რაიმე საიდუმლოება ან
გამოიცნოს მომავალი. როცა იგი თავის აზრს წარმოსთქვამს, ბეჭს
სხვას გადასცემს, ისე რომ ეს ბეჭი ხელიდან ხელში გადადის, სანამ
ყველა სუფრაზე მყოფი არ ამოიკითხავს და არ გამოაცხადებს თა-
ვის აზრს. ზოგი ამბობს, რომ ამ პირუტყვის პატრონი ბედნიერი
კაცი უნდა იყოსო, ზოგი—რომ, პირიქით, უბედური უნდა იყოსო.
ზოგი ამბობს. რომ ამ და ამ კაცს მთავარი გაურისხდებაო და
ზოგი—რომ, პირიქით მოწყალებას ან დიდ ღირსებას მიიღებს მთავ-
რისაგანაო. ზოგჯერ, ომიანობის დროს, ამ ბეჭის საშუალებით გა-
მოიცნობენ ხოლმე, რომ მალე მტერი უნდა დაგვეცეს თავზეო.

შესანიშნავია, რომ ამ მკითხაობისა უფრო სჯერათ, ვიდრე
სახარებისა, რადგან შემთხვევით, თუ ეშმაკის მანქანებით, მართლა
ხშირად მომხდარა, რომ მათი მკითხაობა გამართლებულა. მაგალი-
თად, ბეჭზე ამოუკითვავთ, რომ მტერი ახლო არისო, საჭმელიც მიუ-
ტოვებიათ და საჩქაროდ გაქცეულან. ასე რომ არ მოქცეულიყვნენ,
მტერი უეცრად თავს დაესხმოდათ და ტყვედ წაიყვანდა, რადგან
მათი გაქცევის შემდეგ მტერი მართლა მოსულა.

ერთხელ ჩემის თვალით ვნახე შემდეგი. მე დავესწარი ერთ
წვეულებას, რომელზედაც მოიტანეს ხბოს ხორცი. სადილის ბოლოს
დაიწყეს ამ ხბოს ბეჭზე მკითხაობა. ბეჭი ხელიდან ხელში გადადიო-
და და ყველა თავის აზრს ამბობდა. ბოლოს იგი ჩაუვარდა ხელში
ერთ ახალგაზრდა აფხაზს, რომელიც ისის იყო, ტყვედ წამოეყვანათ;
სამეგრელოში. ამ აფხაზმა გულმოდგინედ გასინჯა ბეჭი და წარმოს-
თქვა თავის აზრი: ცხადად გზედვო, რომ ამ ხბოს პატრონისათვის
მის მტრებს სახლი დაუწვავთო. ყველა იქ მყოფთ დაამტკიცეს ამ
ამბის სინამდვილე და ისიც, რომ აფხაზს წინდაწინ არ ეცოდინებო-

და ეს ამბავი, რადგან დიდი ხანია, რაც ამბავი მოხდაო და აფხაზი კი ახალი მოსულია ამ ქვეყანაშიო. ხოლო მე ვფიქრობ, რომ ამ მკითხაობის დროს იმდენი სხვა-და-სხვა აზრი გამოითქმის ხოლმე, რომ ერთ-ერთი მართლაც ახდება, უფრო შემთხვევით, რასაკვირველია, მაგრამ ეს მაინც საკმაო ხდება იმ ცრუმორწმუნეობის დასამყარებლად, რომ ბეჭზე მომავალის ამოკითხვა შეიძლებაო.

XXV

ვაჭრობა

წინად კოლხიდაში ფული სრულიად არ იყო ხმარებაში და საქონელს ერთმანეთში სცვლიდნენ. ხოლო, როცა მთავარმა დაასახლა სომხები, რომელნიც ძლიერ მისდევდნენ ვაჭრობას, ამათთან ერთად ფულიც შემოვიდა ხმარებაში, მაგრამ მუდამ მაინც არ ხმარობენ მას, როგორც ჩვენ ვხმარობთ, რადგან საქონელს დღესაც სცვლიან ერთმანეთში და ფულს დასაბატად ხმარობენ მაშინ, როცა ერთი საქონელი მეორეს არ უსწორდება ფასში. სომხებმა შემოიტანეს ირანის ფული—აბაზები³¹, რომლებზედაც ამოჭრილია მხოლოდ რამდენიმე არაბული ასო. აბაზი უდრის ჩვენებურს სამს კარლინოს. როცა მთავარმა დაარსა ზარათხანა, ამ ზარათხანაში სჭრიდნენ ირანულისავე ნიშნის ფულს, რომელსაც უფრო სომხებივე ხმარობდნენ, როცა ირანში მიდიოდნენ სავაჭროდ, ვიდრე მკვიდრნი, რომელნიც უფრო აფასებენ უცხო ფულს, მაგალითად, უნგრულს, ცეკკინოს³² და ესპანურ რეალებს.

საქონლის ყიდვა-გაყიდვის დროს ფასს სხვა-და-სხვა გზით გადასჭრიან. თუ საქონელი ძვირია, მაგალითად: ან ყმაა, ან მიწა ადგილი, ან ვეცხლი, ან ძვირფასი ქსოვილი და ან ირანული ცხენი, —ფასად აძლევენ რამდენსამე ან ხარს, ან ძროხას, ან ცხენს და ან ტყვეს. თუ კი საქონელი შუათანა ფასისაა, მაგალითად: ან ძროხაა, ან ხარი, ან დამასკის ქსოვილი, ან არმეზინი³³ და ჩვეულებრივი ცხენი, საფასურად აძლევენ რკინას, თითბერს, ქვაბს, შეღებილ ტილოს და სხვა ამისთანებს. თუ კი სულ დაბალი ფასის საქონელია, მაგალითად: ქათამი, ყვერული ან კვერცხი, მაშინ საფასურად აძლევენ ნემსებს, მარილს, დანებს და საკმეველს.

საქონელის ყიდვა-გაყიდვისათვის არც დუქნები აქვთ და არც შოედნები, ისე რომ ვერსად ვერ ნახავთ, რომ ხალხი იკრიბებოდეს სანოვავის საყიდლად. მხოლოდ სომხების ქალაქში, რომელიც აშენებულია აწინდელ მთავრის დროს, არის მოედანზე რამდენიმე დუქანი, სადაც იყიდება ტილო და ირანული შალი.

რაც შეეხება ჩველებრივ სანოვაგეს, რომელრც ყველას მუდამ ესაჭიროება, მისი არც მყიდველი და არც გამყიდველი არ მოიპოვება, რადგან დიდებულისათვის მათ ყმებს მუდამ დღე მოაქვთ ყოველივე საჭირო სანოვაგე: სხვა წოდების ხალხიც არ ყიდულობს სანოვაგეს, რადგან, რაც სჭირდება, ყოველივე სახლში აქვს, მაგალითად, ყველი საკუთარი ძროხისაგან აქვს, მწვანილი თავის ბოსტნიდან, კვერცხები თავის ქათმებისაგან, და თუ ხორცი უნდა, დაჰკლავს თავის ძროხას, ლორს, ქათმებს, ყვერულებს და ცხვრებს. ამრიგად ყოველ დღე, რაც ესაჭიროება, ყველას უყიდვლად აქვს. რასაკვირველია, ვინც უფრო თავიანი მეოჯახეა, ის უფრო მდიდრულად ცხოვრობს. ხშირად წლები გადის, რომ მეგრელი არც თავისათვის და არც თავის სახლობისათვის გარედ არას ხარჯავს და თავს ირჩენს იმით, რაც თავის ოჯახში მოჰყავს.

რაც შეეხება სხვა საგნებს, რომელიც ჩვეულებრივ საჭიროა ოჯახში, მათ შტსაძენად ორი საშუალება აქვთ: ერთია ბაზრობა, რომელიც იმართება სამეგრელოში, და მეორეა თურქთა გემები, რომელნიც ყოველ წელიწადს მოადგებიან სავაჭროდ სამეგრელოს ნაპირებს. ბაზრობა იმართება სამეგრელოში სხვა-და-სხვა ადგილას და სხვა-და-სხვა დროს. უმთავრესი ბაზრობა იმართება სექტემბრის პირველ კვირაში წიფურიას³⁴ ეკლესიასთან, რომელიც ჩვენების ხელშია.

ამ ბაზრობაზე ძალიან ბევრი ხალხი იკრიბება; ზოგჯერ შეიყრება ოცი ათას კაცამდე. სექტემბრის პირველ ოთხშაბათს გზავნიან წინ და წინ კაცებს წკნელისაგან კარვების გასაკეთებლად, რათა ხალხს თავმესათარი ადგილი ჰქონდეს, ხუთშაბათს კი მოდიან ვაჭრები თავის საქონლით. სომხებს მოაქვთ აქ ნაირ-ნაირი შეღებილი და სახეებიანი ტილოები და ირანულ-თურქული შალები. რომლის საფასურად იღებენ ყოველნაირ საქონელს, რასაც აძლევენ, ოღონდ კი დიდად სახეირო იყო.

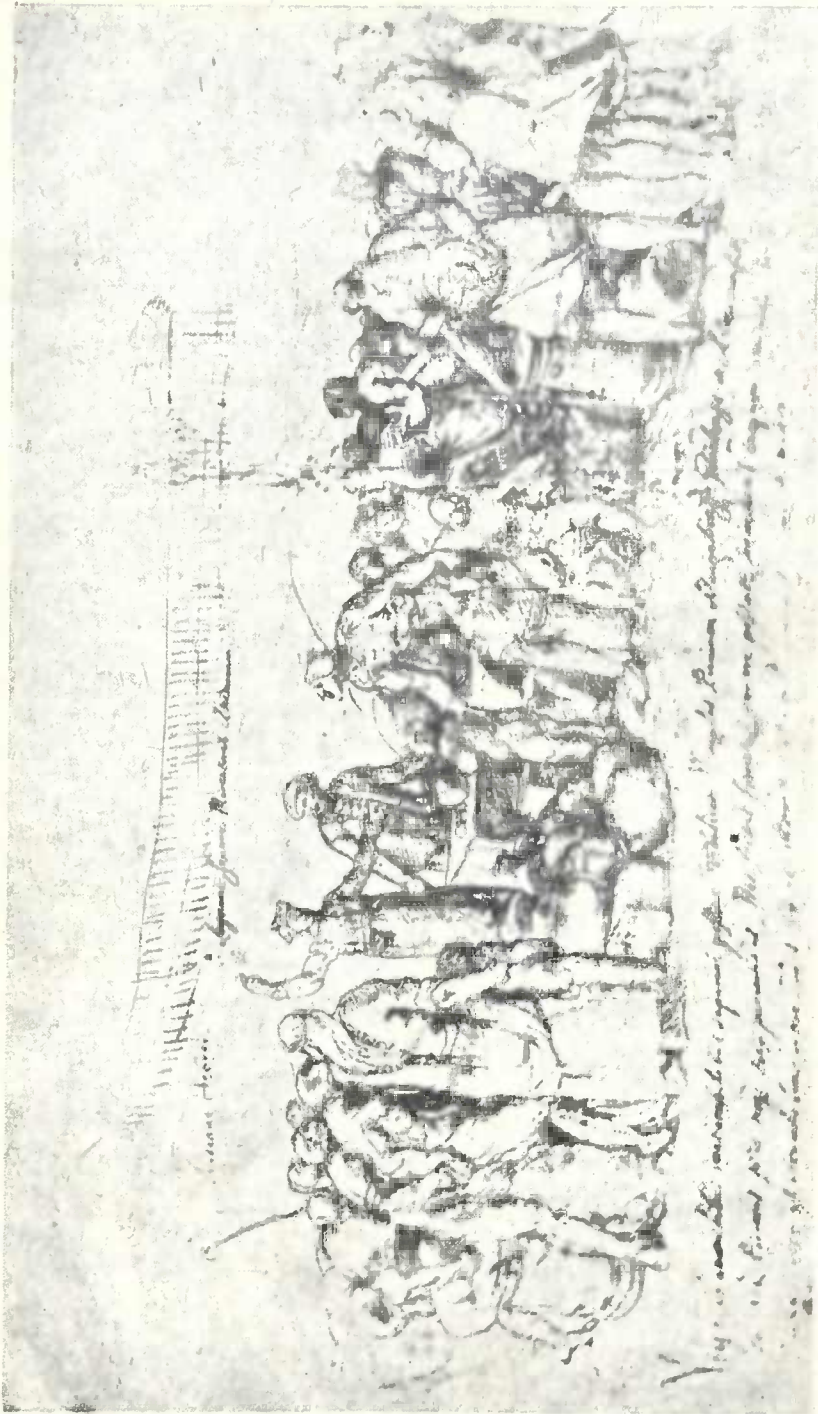
ვინც ისეთ ადგილზე ცხოვრობს, სადაც ღომი ნაკლებად მოდის, იმას მოაქვს მარილი, რათა ღომზე გაცვალოს. ზოგს მოაქვს თაფლი, ცვილი, ძაფი და ადგილობრივი ტილოები; ზოგს ქვაბები, თითბერი, რკინა, ქილოები, ხის ხონჩები, თიხის ჭურჭლები, თახები, მატყლი, ხარები, ძროხები, ცხვრები და თხები. ყველა ამანებს სცვლიან ერთმანეთში, ისე რომ ფული არ სჩანს.

ბაზრობაზე შეყრილი ხალხი მინდვრებში დალაგდება, ზოგი ხის ძირში და ზოგი დამზადებულ კარავში. მთელი ღამე გაჩაღებულია მრავალ ადგილას ცეცხლი და სანთლები, რომელსაც ყველანი თავიანთ ადგილზე ანთებენ. აქ ყველანი ღამეს ათევენ ქურდების შიშის გამო და მთელ ღამეებს ხუთშაბათს, პარასკევს და შაბათს ჭამაში, სმაში და სიმღერაში ატარებენ. აქ არავის ნება არა აქვს არც

ყიდვისა და არც გაყიდვისა, ვიდრე მთავარი არ მოვა. მთავარი იმი-
ტომ არ აქლევს ამის წებას, სანამ თვითონ არ მოვა მრავალი ცხე-
ნოსანის ამალით, რომ ჰსურს, ხალხი არ დაიშალოს მის მოსვლამდე
და მან ისიამოვნოს მრავალის და ნაირ ნაირის ხალხის ყრილობით.
როგორც წებართვა გამოვა, ორ-სამ საათის განძავლობაში ყველა-
ფერი გაიყიდება.

წითურისა გარდა ბაზრობა იმართება კიდევ წმ. გიორგის
ეკლესიაზე ილორში იმ დღეს, როცა წმ. გიორგიმ ხარი უნდა მოი-
ყვანოს ეკლესიის გალავანში. აქ წმ. გიორგის პატივის საცემლად
თუმცა ხალხი უფრო ბევრი იკრიბება, მაგრამ საკაჭრო იმდენი არ
შოდის, რამდენიც წითურისა ბაზრობაზე, რადგან უკანასკნელი სა-
მეგრელოს ყველა სხვა ბაზრობაზე უფრო დიდ-ხანს გრძელდება.
ილორის შემდეგ ბაზრობა იციან ბეღიაში, კორცხელში (di capo
Cozcheri) და სხვა მრავალ ადგილას. ყოველგან ერთნაირად მართა-
ვენ ბაზრობას და ერთნაირი საქონელი მოაქვთ.

თურქთა გემების მოსვლის დროს მეგრელები უფრო ეტანები-
ან უცხო საქონლის შექენას ადგილობრივი საქონლის გაცვლით.
თურქებს მოაქვთ კოსტანტინეპოლიდან ოდიშში შემდეგი საქონელი:
შვენიერი ნაირ-ნაირი ხალხები, საბნები, თურქული ტყავები, უნაგი-
რები, ცხენის მოკაზმულობა, შვილდ-ისრები, შალები და მალღები
ყოველ-ნაირ ფასისა, რკინა, თიოზერი, ქვაბები, მატყლი, შეღებილი
და სახეებიანი ტილოები, დამარილებული თევზი, ხიზილალა, დანები,
საკმეველი. პილპილი, შაქარი და მარილა. სამაგიეროდ მეგრელები-
საგან იღებენ თაფლს, ცვილს, ადგილობრივ ტილოს, ძაფს, აბრე-
შუმს, ჩარის, კვერნის და წავის ტყავს, სელის თესლს, ბზის ხეებს
და ტყავებს. ბზის ხეებში თურქები ძალიან იგებენ, რადგან სამას
თუ ოთხას სკუდის მარილით ყიდულობენ იმდენ ხეს, რომელიც ხუ-
თი ათას სკუდიზე მეტი ღირს. თითო ხომალდში ატევენ ხუთ-ექვს
ათას ხეს და კოსტანტინეპოლში ჰყიდიან თითო სკუდად თითო ხეს.
სხვა საქონელშიც დიდი მოგება აქვთ, განსაკუთრებით ტყვეებში.
რადგან ტყვეები ბევრს არ იწონიან, რამდენსაც იშოვნიან, იმდენს
ჩაჰყრიან ხომალდში. მეგრელებიც დიდის სიამოვნებით ჰყიდიან
ტყვეებს, რადგან ერთ ტყვეში აიღებენ ყველა საქონელს, რაც სახლ-
ში ეჭირვებათ. ხოლო რა სამწუხარო სანახავია, როცა ქრისტიან
პატრონებს მიჰყავთ ასიოდე ქრისტიანი ბიჭი თურქებზე გასასყიდად.
თურქები, როგორც კი იყიდიან ამათ, მაშინვე თურქულად ჩააცმე-
ვენ, და ნიშნად მათის ცრუ რჯულის მიღებისა, ააწვევინებენ საჩვე-
ნებელ თითს, უარს ათქმევენებენ ქრისტეს სჯულზე და ასწავლიან
თურქთა რჯულის წესს და რიგს. ამას სჩადიან ქრისტიანთა წინაშე
და ქრისტიანთა ქვეყანაში, ვიდრე კოსტანტინეპოლში წაგიდოდნენ!
აგრევე იქცევიან ქალების მიმართ, რომელთა სასყიდლად თურქები

გაფშვიბის გაყიდვა თურქებზე.
ქრ. კასტელის აღრიცხვა.

პატრი რისხავს ამ უზნეო ვაჭრობას.
საქართველოს მუხუმი.

ფულს არა ზოგავენ, ოღონდ ქალი ლამაზი იყოს. მეგრელის ქალები ხომ უმეტეს ნაწილად იშვიათი სილამაზისა არიან. ზოგჯერ თითო ქალში იძლევიან სამას თუ ოთხას ცეკვინოს.

ყიდულობენ აგრეთვე ჰასაკში შესულ კაცებსაც. ამათ მეგრელები ჰყიდიან რაიმე დანაშაულობისათვის, უფრო კი ქურდობისთვის. ჩვენში ასეთებს დასასჯელად კატორღაში გზავნიან და მეგრელები კი თურქებზე ჰყიდიან.

გარდა ამისა ზოგი ბატონი ისეთი უღმობელი და სასტიკია, რომ არ ასწონ-დასწონის თავის ყმების ღირსება-ნაკლულეგანებას და ისე ჰყიდის მათ თურქებზე. იყო ერთი უპირველესი დიდებული-თავანი ოდიშში გვარად ჭილაძე, რომელიც შეჩვეული იყო ტყვეების გაყიდვას. და ამას ერთ წელიწადს თურქთა გემების მოსვლის დროს დასჭირდა ათი-თორმეტი ტყვე ოსმალებზე გასასყიდად, რათა სამაგიეროდ ეყიდნა მათგან სხვა-და-სხვა საქონელი, რომელიც სახლში სჭირდებოდა. ეს შეუტყეს მისმა ყმებმა და თავს უშველეს გაქცევით, რათა ხელში არ ჩავარდნოდნენ მას და თავისუფლება არ დაჰკარგოდათ. მაგრამ ჭილაძემ ეს ხერხი იხმარა საქირო კაცების მხეში გასამბელად. გამოაცხადა, რომ ამ და ამ დღესასწაულს დიდებული წირვა უნდა გადავიხადო და ერთ-ერთ ჩვენი კარის ეკლესიაში უნდა მოვიდნენ მღვდლებიო, რომელთაც წირვის შესრულებისათვის უხვად დავასაჩუქრებ და მდიდრულ ნაღიმს გაუმართავო. ამ ცრუ დაპირებამ შეაცდინა მღვდლები და დანიშნულ დღეს თორმეტი მღვდელი გამოცხადდა. მათ დიდებულად შეასრულეს წირვა, რომელსაც დიდის ღვთის მოსაობით დავსწრო ჭილაძე. წირვა რომ შეასრულეს და მღვდლებს იმედი ჰქონდათ, თავადი თავის დაპირებისამერ დავგასაჩუქრებს და ნაღიმს გაგვიმართავსო,—ჭილაძემ ეკლესიის კარები დააკეტინა, ჯაჭვები მოატანინა, თორმეტივე მღვდელი ჯაჭვებში ჩასვა, თმები და გრძელი წვერები მოაპარსვინა და პირდაპირ წაიყვანა თურქთა გემებზე გასასყიდად. ამრიგად ჭილაძემ გადასცა თურქებს სამუდამო ტყვედ თორმეტი მღვდელი და ფასად აიღო ათასი სკუდის სხვა-და-სხვა საქონელი. ეს საქციელი ჭილაძისა ღირსია საუკუნო ძაგებისა, რადგან ანგარებით დაბრმავებულმა მოდენი სისასტიკე გამოიჩინა წინააღმდეგ თავისი სამღვდლოებისა, რომელსაც პატივსა სცემენ ქვეყნიერობის ყველა ერნი, დაჰგმო ყოველივე კანონი, და მის მაგიერ, რომ აესრულებინა თავისი დაპირება და დავსაჩუქრებინა ის მღვდლები, სამუდამოდ მოუხსპო მათ თავისუფლება.

ამ მხრივ მეგრელთა ბარბაროსობა იქამდე მიდის, რომ არც ნათესაობა სწამთ და მზად არიან მეგობრობის ყოველივე კანონი ფეხ-ქვეშ გათელონ, უკეთუ სარგებლობას და გამორჩენას დაინახავენ. მე ჩემის თვალთ ბევრჯერ მინახავს, რომ ქმარს თავისი ცოლი გაუ-

ყიდია თურქებზე მხოლოდ იმიტომ, რომ ცოტა ეჭვი ჰქონდა მის კუდიანობაზე, რასაც მეგრელები მრუშობაზე უფრო სდევნიან. ამ შემთხვევაში ფასი მარტო ქმარს როდი რჩება, არამედ გაანაწილებენ საშად და ერთი წილი ერგება ბატონს, რომლის ყმად ითვლება ქალი, მეორე—ქმარს და მესამე—ქალის მშობლებს. აქედან სჩანს, რომ ამ საქმეში ბევრს აქვს სარგებლობა და ამიტომაც ხშირია ასეთი ყიდუა-გაყიდვა.

ამაზე უფრო დიდი ბოროტება მოხდა ქართლში, როცა შემოვიდა ირანის ჯარი, დაახლოვებით 1633 წ. ერთ აზნაურს მოეწონა მშვენიერი ირანული ცხენი და რადგან სხვა არაფერი არ ჰქონდა, რომ ეყიდნა ეს ცხენი, ფასად თავისი დედა მისცა ცხენის პატრონს, რომელიც იყო თურქი. ამნაირად ამ აზნაურმა დაჰკმო თვით ბუნების კანონი და ღვიძლ დედას, რომელმაც მიანიჭა მას თვით სიცოცხლე, თავისუფლება მოუსპო მხოლოდ იმიტომ, რომ შეეძინა პირუტყვი. ცხადია, რომ იმან პირუტყვებზე უფრო დიდი უღმობელოება გამოიჩინა, რადგან პირუტყვება მხოლოდ ინსტინქტის შემწეობით თავის მშობლებს ყოველად ლობიერად ეპყრობიან რამდენადაც შეუძლიათ.

ყველა ეს ხალხი, როგორც კი მათ ჩაიყვანებენ თურქეთში, მოკლე ხანში მაჰმადის ცრუ სარწმუნოებას იღებს და ქრისტეს რჯულს სტოვებს. ასეთს საქმეს სჩადის ეშმაკი ამ ქვეყნებში თურქთა შემწეობით. თურქები ისეთ ერთგულებას იჩენენ ამ საქმეში, რომ არ ჰზოგავენ არც ჯაფას და არც ფულს, ოღონდ კი შეიძინონ ტყვეები. მართლაც, მათ მიჰყავთ მრავალი ტყვე არა მარტო სამეგრელოდან; არამედ ჩერქეზეთიდან, აფხაზეთიდან, ალანეთიდან და ჯიქეთიდან, გარდა ამისა თათრები ხშირად შედიან რუსეთში (Russia) და პოლონეთში და იქ იძენენ მრავალ ტყვეს, რომელსაც ჰყიდნიან თურქებზე. მართლაც, თითქმის ყოველ დღე დაინახავთ კოსტანტინეპოლში, რომ შავი ზღვით შემოდის მრავალი გემი, დატვირთული ქრისტიან ტყვეებით. განსაკუთრებული დროებით იცნობენ ხოლმე, რომ ამ გემებით ტყვეები მოჰყავთო. ეს ტყვეები ყველანი მაჰმადის სარწმუნოებას იღებენ. რომ ეს სარწმუნოება მიაღებინონ, ზოგს შათვანს ბედნიერ საჩუქრით და ზოგს კი ჯაფის შიშით, რომელიც ტყვეს შოელის.

კოლხიდის ბუნების სიძლიერე და უწინაარსად მისი სალხი

ციცერონს უკვე გამოუთქვამს ის აზრი, რომ ქვეყნიერობის ხალხთა და ერთა ჩვეულებანი წარმოსდგება იმ იდეალის ბუნებისაგან, სადაც იგიინი ცხოვრობენო: ადამიანთა ზნეჩვეულება დამოკიდებულია არა ჩამომავლობისა და ტომისაგან, არამედ ადგილისა და ცხოვრების პირობისაგანო. ამიტომაც შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ ჰაერი, წყალი, მთები, ზღვა, ტყეები და მცენარეები მოქმედობენ ადამიანთა ზნე-ჩვეულებაზე. რადგან ყოველივე მათგანი სხვა-და-სხვა ქვეყანაში სხვა-და-სხვაა, აგრეთვე სხვა-და-სხვა არის ადამიანთა ჩნე-ჩვეულებანი. უდაბურ და ყრუ ადგილებზე ადამიანებიც ველურნი და სასტიკნი არიან. ხოლო სადაც მშვენიერი მდებარეობა არის, იქ ადამიანები ლმობიერი და კეთილი არიან. მაგრამ რადგან კოლხიდაში მეტად მკაცრი კავკასიის მთებიც არის და მშვენიერი გორაკებიც, დიდი და შეუპოვარი მდინარეებიც და კეკლუცი და პატარა ნაკადულებიც, უტეხი ტევრებიც და კარგად დამუშავებული ყანებიც, წმინდა ჰაერიც მთებზე და დახუთულიც ვაკეზე, ამიტომაც სხვა-და-სხვა კოლხიდელების ზნე-ჩვეულებაც, როგორც ზემოდაც გვქონდა საუბარი: იგი კეთილიც არის და სასტიკიც ერთად. ხოლო მათ ყოველივეს უფუჭებს ზღვა, საიდანაც მრავალი ნაირ-ნაირი ხალხი ადვილად მოდის და ამ ხალხთაგან ითვისებენ მეგრელები ყოველსავე ბიწიერებას. თუ იგივე ციცერონი ამბობს კართაგინელებზე, რომ კართაგენელები იყვნენ ცბიერნი და მატყუარნი არა მოდგმით; არამედ იმიტომ, რომ ცხოვრობდნენ ზღვის-პირ ქალაქებში და ვაჭრობისა გამო შეეჩვიენ მატყუარობასო; ჩვენ ბევრად უფრო საფუძვლიანად შეგვიძლია ვთქვათ კოლხიდელებზე, რომ სხვა-და-სხვა ხალხი, რომელიც მოდის მათ ქვეყანაში, ასწავლის მათ მხოლოდ ბიწიერებას და ვერაგობას. მართლაც ბერძნებს, სომხებს, თურქებს, რუსებს (Rusii) და აფხაზებს შემოაქვთ აქ უფრო ბევრი ბიწიერება, ვიდრე სავაჭრო საქონელი და მათ იმდენად მოშხამენ ეს ქვეყანა, რომ აქაური ხალხი ადამიანებს როდი ჰგაფს, არამედ, ჩვენის აზრით, ბიწიერების ბოროტ ნაშიერს. მეგრელებმა შეითვისეს ბერძნებისაგან ვერაგობა, სომხებისაგან—სიცრუე, რუსებისაგან—თავ-დაუქერლობა და ლოთობა, აფხაზებისაგან—სისასტიკე და ქურდობა და თვით თურქებისაგან—ლაღატობა, ისე რომ ამ სხვა-და-სხვა ბიწიერებამ სულ გააქრო მეგრელების სათნოება. სწორედ ეს ექნებოდა შენიშნული ჰეროდოტეს, როცა შავი ზღვის ნაპირების მცხოვრებთა შესახებ, რომელთა შორის მეგრელებსაც სთვლის, ამბობს: შავი ზღვის ნაპირებზე სახლობენ მეტად ველურნი ტომნი, რომელთა შორის

არაფითარი კვალი განათლებისა არ მოიპოვებო, რადგან იმდენად ჩატულულნი იყვნენ ბიწიერებაში, რომ არაფითარი ნიშანი სათნოებისა არ მოეძებნებოდათ. მართალია, მეგრელებმა კოსტანტინეს დროიდან მიიღეს ქრისტეს სარწმუნოება და წმ. ნათლობის წყალში რომ განიბანეს, თან ბიწიერების მწიკვლიც მოიბანეს და რამდენიმე ხანს სუფევდა მათ შორის სათნოება. ამას დღემდე ჰმოწმობს მრავალი წიგნი, რომელიც დროთა ბრუნვას ხელ-უხლებლად გადაარჩენია. ეს წიგნები იმ დროს არის ნათარგმნი ბერძნულით ქართულად. ხოლო შემდეგ, რაკი მეგრელები ბერძენთა მწვალეებლობის ზედგავლენით მოშორდნენ წმ. ეკლესიის წიაღსა, სარწმუნეობასთან ერთად დაკარგეს ყოველივე სათნოება, და ამრიგად მართლდება ჰეროდოტეს სიტყვები: „შავი ზღვის ნაპირებზე სახლობენ მეტად ველური ტომნიო“.

მართლაც, მეგრელები იმდენად უმეცარნი არიან, რომ მათ შორის თითქმის არავის არ ესმის ის ქართული წიგნები, რომელიც დაწერილია მათის ნამდვილის ძველებურის და წმინდა ენით. ამ ენისაგან მათი მდაბიური ენა ისე განირჩევა, როგორც ჩვენი მდაბიური ლათინურიდან განირჩევა. აქ არ თავდება მათი უმეცრება: ქართული წერა-კითხვა დღეს სულ მოსპობილი იქნებოდა აქ, რომ ქალებს არ შეენახათ იგი. ისე რომ თუ ვისმე უნდა კითხვა შეისწავლოს, უნდა რომელსამე ქალს მიეხაროს სასწავლებლად. მაგრამ მათ უმეცრებაზე ბევრი რამე ვთქვი მე-XXII კარში და ამიტომ გადავალ კოლხიდის ბუნების აღწერაზე.

XXVII

ჰ ა ვ ა

კოლხიდას თავის მდებარეობის გამო ისეთი ნოტიო ჰავა აქვს, რომლის მსგავსი არსად არ მოიპოვება. ამის მიზეზია ის, რომ დასავლეთით, შავი-ზღვით, მოდის ნამიანი ჰაერი და აღმოსავლეთით აქრავს კავკასიის მთები, საიდანაც მრავალი მდინარე ჩამოდის. ამას დაუმატეთ ხშირი ტყეები, რომლის გამო ჰაერი ვერ მოძრაობს. ზღვის ქარი ძალიან ხშირია და მას მუდამ მოსდევს წვიმა და ნისლი. ამის შედეგია, რომ როგორც კი საღამო მოახლოვდება, თუმცა ჯერ კიდევ მზე არ იყოს ჩასული, ყოველგან, სადაც მზის სხივები არ აღდგია, ბალახიც და კაცთა ტანისამოსიც ისე დასველდება ცვა-რით, თითქოს პატარა წვიმა ყოფილიყოსო. მთელი ღამის განმავლობაში ისეთი ძლიერი ცვარი დაედება დედა-მიწას, განსაკუთრებით როცა ცა მოწმენდილია, რომ ბალებს მორწყვა არ უნდა, რადგან

მცენარეებს ცვარის ნამიცი ეყოფა. ეს ძლიერძ სინესტე ჰბადებს
ნისლს, რომელიც ზემოდ ადის და იქ იქცევა ხშირ წვიმად. წვიმის
მოსვლის დროს ქუხილი მეტად ძვირია.

ნოტიო ჰაერი, რომელიც შეპყრობილია ტყეებსა და მთებს შუა,
მეტად შხამავს ზაფხულსა და ჰბადებს მრავალ ავადმყოფობას, რო-
მელიც უფრო უცხოელებს ვნებს. ზაფხულში ჩამოსული უცხოელები
ხშირად კვდებიან აქ. ეს უბედურება რომ თავიდან აიშორონ, უც-
ხოელებმა ზაფხულში ეს საშუალება უნდა იხმარონ: ვაკეზე არ უნდა
იციხოვრონ, არამედ მალლობზე, ზომიერად უნდა ისაზრდოვონ და
წრულებით არ უნდა სჭამონ ხილი, რომელიც ასე უხვად მოდის აქ
და მეტად ვნებს, ვინც ბევრსა სჭამს. კოლხიდის ჰაე ვნებს არამც-
თუ უცხოელებს, თვით ადგილობრივ მცხოვრებლებს იმდენს სხეა-და-
სხეა ავადმყოფობას უჩენს, რომ ძლიერ იშვიათია, რომ იქაურმა
ღრმა მოხუცებულებამდი მიაღწიოს. თითქმის საყოველთაო სენია
კოლხიდელებისა ტყირაპი, რომელიც, თუ დროზე შესაფერი წამლებით
არ მოსპეს, წყალმანკად იქცევა. ციება, რომელიც ყოველ სამ-ოთხ
დღეში მეორდება, ისე ჩვეულებრივია, რომ მხოლოდ პაროქსიზმის დროს
აქცევენ მას ყურადღებას, თორემ სხეა დროს მუშაობასაც არ ანე-
ბებენ თავს. შემოდგომას კი ყოველ დღე სტანჯავს მათ ციება. ჰა-
საკში შესულ ადამიანებს კატარი და ასტმა ჰკლავს და სხვებს კი სი-
ყვითლე და ლეტარგია.

ნოტიო ჰაერს დაერთვის აგრეთვე სიცივე. აქ უფრო ცივა, ვიდ-
რე ნეაპოლში და რომში, მაგრამ ისე კი არა, როგორც ლომბარ-
დიაში. თუმცა ზამთარში ბევრი თოვლი მოდის, მაგრამ ზღვის სია-
ხლოვის გამო ჩქარა დნება. ზამთარი გვიან იწყება, ისე რომ ზოგ-
ჯერ დეკემბერშიც არ არის სიცივე; პირიქით, ამ თვეში რთველს
შეუდგებიან ხოლმე და მოჰკრეფენ ბევრ ყურძენს, რომელიც მანამ-
დი ხეებზე კარგად მწიფდება. როგორც გვიან იწყება ზამთარი, ისე
გვიანვე თავდება: ხშირად აქ აპრილის თვეშიც დიდი თოვლი მო-
დის.

XXVIII

მ თ ე შ ი

ბუნებას ისე მშვენიერად მოუწყვია კოლხიდა, მთებიც და ვა-
კეც ისეა აქ შეზავებული, რომ ნაირ-ნაირი მდებარეობით იგი შესა-
ნიშნავია წინ, ზღვის პირად, სულ ვაკეა. ამ ვაკეზე მრავალი ტყე
და ჭაობია, რომელიც ბუნებას თითქოს განგებ გაუჩენიაო, რათა
მტერი არ შემოუშვას ზღვითო. უკან კი არტყია უმაღლესი კავკა-
სიის მთები, რომლებიც აგრეთვე მაგარ კედლად უდგას და იცავს

კოლხიდას იმ ბარბაროსებისაგან, რომელიც მთების იქით ცხოვრობენ. ამ რიგად კოლხიდა ზუნებით დაცული მტრებისაგან, როგორც ზღვით ისე მთებით.

ხოლო რაც ბუნებას დაჰკლებია, ის მთავრების მეცადინეობას და მოხერხებას დაუსრულებია. მართლაც, ზღვის მხრით ზოგან არც ტყე არის და არც კაობი და იქიდან მტერი ადვილად შესძლებდა შემოსვლას. ამ ადგილების დასაცველად აუშენებიათ რამდენიმე ხის ციხე, სადაც თოჯით შეიარაღებული მცველები დგანან. ასეთივე საშუალება აქვთ ნახშირი მთების მხრიდანაც: რადგან ერთ ადგილას, რომელსაც *ოლუსე* (Olusce) ჰქვია, მთები გაშლილია და მტერს ადვილად შეეძლო აქედან შემოსვლა და ქვეყნის აოხრება, — დიდის ხარჯით ამოუყვანიათ კედელი სიგრძით სამოცი ათასი ნაბიჯი და კედელში აქა იქ აუშენებიათ კოშკები, რომლებშიაც დგანან თოფებით შეიარაღებული მცველები. რომ ამ კოშკებს დარაჯი არასოდეს არ მოაკლდეს, ოდიშის ეპისკოპოსებს, თავადებს და დიდებულებს თვის შორის მორიგობა გაუნაწილებიათ თვეობით, ისე რომ თვითეული თითო თვეს იცავს ამ ადგილებს თავის კაცებით.

როგორც ზემოდ ვთქვი, კოლხიდა ზღვის მხრით ვაკეა და კავკასიის მთების მხრით მაღალი. ვინც კი შეხედავს მას ზღვიდან, დაინახავს, რომ შუა ადგილიდან დაწყებული თანდათან აღმართი მატულობს თვით კავკასიის მთებამდე. ეს მთები სიმაღლით მეტი თუ არა, ნაკლები არ არის ჩვენი ალპებისა, რომელიც ჰყოფს საფრანგეთს იტალიისაგან. კარგად ვიცი, რომ ზოგი ავტორი, როგორც მაგალითად, პლინიუსი და ქვინტო კურციუსი ალექსანდრე დიდის ცხოვრებაში კავკასიის მთებს უჩვენებენ ინდოეთში. მაგრამ სტრაბონი, პტოლომეუსი და იგივე პლინიუსი ერთ ხმად აჩვენებენ კავკასიის ყელს კასპიის და შავი ზღვის შუა. სტრაბონი თავის თხზულების მეტაფრთმეტე წიგნში (Strab lib. XI) იმასაც გვეუბნება, თუ ქვინტო კურციუსი რად უჩვენებს კავკასიას ინდოეთშიო: ამას ათქმევინებს ქვინტო კურციუსს არა საქმის ნამდვილი გარემოება, არამედ ალექსანდრეს შიშარო პირობოთნეობაო.

ამ მაღალ მთებში ცხოვრობენ სხვა-და-სხვა ველური ხალხი; რომელთაც ერთი მეორესაგან ისეთი განსხვავებული ენა აქვთ, რომ ერთმანეთისა არა ესმით რა. სტრაბონი და სხვა მწერლები შრავალს სხვა-და-სხვა ხალხს ისახელებენ აქ. ხოლო კოლხიდელებთან უტყრო ახლო ცხოვრობენ: სვანები, აფხაზები; ალანები, ჩერქეზები, ჯიქერი, ყარაჩაელები, (Caraceioli).

ყველანი ესენი მხოლოდ სახელით არიან ქრისტიანები, თორემ არც სარწმუნოებით და არც მოქმედებით ქრისტიანობა მათ სრულებით არ ეტყობოდათ. მათ შორის ყველაზე მშვიდობიანი არიან სვანები, რომელნიც ღვთისა და კეთილ ცხოვრების შესახებ ქადაგებას

გულმოდგინედ ისმენენ. სვანები ცხოვრობენ იმ მთებზე, რომელიც არის ოდიშის პირდაპირ და აგრეთვე იმ მთებზე, რომელნიც იმერეთს დაჰყურებენ.

პირველნი დადიანს ეხმარებიან ომის დროს და მეორენი იმერეთის მეფეს. ყველანი მეტად მალაღნი არიან, თითქმის გოლიათებური მოყვანილობისანი და კარგი ტანადნი, ხოლო პირისახე შავი აქვთ და უშნო. თმა ხუჭუჭი აქვთ. ომში მამაცნი არიან და შესანიშნავი მსროლელნი. თოფს და თოფის წამალს თვითონ აკეთებენ. მეტად ბინძურნი არიან, ისე რომ მათი ერთი შეხედვაც ზიზღს მოგვგვრით. ეს ხალხი ძალიან ღარიბია. თუმცა პირუტყვი ბევრი ჰყავთ, მაგრამ დანარჩენი, რაც ოჯახში საჭიროა, ნაკლებად აქვთ. ამის საშოვნელად ზაჰხულის დასაწყისს მუდამ ჩამოდიან ჯგუფ-ჯგუფად საქართველოში. აქ ჩვეულებად აქვთ ყანების მორწყვა, და სვანებს მდინარეებიდან გაჰყავთ წყალი ყანებში. ამ საქმეს ადგანან სვანები მოსავლის აღებამდე. მოსავალს რომ აიღებენ, სვანები მიიღებენ თავის შრომის ფასს, ფულად კი არა, რადგან ფულის ხმარება არ იციან, არამედ თითბერის ნაჭრებს, ქვაბებს, რკინას, ტილოს, თაფლის სანთლებს, აბრეშუმის ქსოვილებს, ნოხებს და მარილს. ამებით დატვირთული მზიარულად ბრუნდებიან სახლში. მერე, ზამთარი რომ დადგება, სვანები ჩამოდიან ოდიშში. აქ მათი ხელობაა შეშის მოტანა და ცეცხლის ანთება. ზამთრობით ოდიშში ყოველ ოჯახში უხვად ანთებენ ცეცხლს, რადგან სახლები ხის არის და ცუდად აშენებული და ყოველის მხრით სიცივე შემოდის. სვანები დიდის გულმოდგინებით ასრულებენ თავის მოვალეობას, მოაქვთ თავის დროზე შეშა და უდარაჯებენ, რომ ღამის განმავლობაში ცეცხლი არ გაქრეს არც ერთ შენობაში. ზამთარი რომ დასრულდება, სვანები აქაც თავის შრომის ფასს აიღებენ და დაბრუნდებიან სახლში, ეს ხალხი, როგორც ვთქვი, ფულს არ იღებს მეთქი. ზოგჯერ მე ვცდილვარ შემეგონებინა მათთვის, რომ ფულით კაცს შეუძლიან შეიძინოს ყოველი ნივთი, რასაც კი მოისურვებს. მაგრამ მათ ან რა პასუხი მოუციათ ჩემთვის: „რასაჭიროა, რომ ორჯერ გავსწიროთ ჯათა: ერთი ფულის შოვნაზე და მეორე ფულით საჭირო საქონლის ყიდვაზე. როცა მე რამე საქონელი დამჭირდება და ამ საქონელში პირდაპირ ჩემს საქონელს გავცვლი, ცხადია, რომ მე ჯათა ნაკლები მჭირდება. მაგალითად. თუ მაქვს ცვილი ან თაფლი დამჭირია რკინა, არა სჯობს, რომ ჩემი ცვილი გავცვალო რკინაში, ვიდრე ჯერ ჩემი ცვილი გავცვალო ფულში და მერე ფულით რკინა ვიყიდო?“

მარტო სვანები ზომ არ არიან, რომ ფულს არ ხმარობენ, არამედ იმ ხალხებმაც, რომელნიც ცხოვრობენ კავკასიის მთებში კასპიის ზღვიდან დაწყებული აზოვის ზღვამდე (Alta Palude Meotide), არ იციან, ფული რა არის და საქონელს ერთმანეთში სცვლიან.

სტრაბონი და სხვა ავტორები ამბობენ, რომ სევანები მეტად მდიდრები არიან ოქროთი, რადგან მათ ძდინარეებში ქვიშას ოქრო ურევიაო და იგინი ამ ოქროს ჰკრეფენო ცხერის ტყავით. იქნება ძველად ნამდილადაც აგრე იყო, ხოლო ეხლა კი მაგის ნიშანიც არ არის და არც მათ მეზობელ ხალხთა შორის არის ეს ამბავი ცნობილი. ამ ამბავს ეწინააღმდეგება აწინდელი მათი სიღარიბე.

შევეხოთ ეხლა დანარჩენ ხალხებს, რომელნიც ცხოვრობენ იმავე მთებში. სამეგრელოს ჩრდილოეთით ცხოვრობენ აფხაზები ანუ აბაზები, რომელთაც თურქები უწოდებენ აბასად (Abbassâ). ამათი მშვენიერი და საუცხოვო ქვეყანა სულ დაყოფილია ნოციერი გორაკებით. რადგან ჰაერი მრთელი და მშრალია, ხალხიც არის მშვენიერი სისხლისა, ლამაზის სახისა და თეთრის ხორცისა, კარგად მოყვანილი, ღონიერი, მკვირცხლი და მარდი. ჯაფის ამტანი და მოხერხებული. ახალგაზრდობა არასოდეს უსაქმოდ არა ზის, არამედ ვარჯიშობაში ატარებს დროს: ხან შუბი, ხმარებაში ვარჯიშობს, ხან მძიმე რამეებს ჰაერში ისვრის და ხან თხრილებზე ხტება, რათა შეიძინოს ძალა და გაიწვრთნას სიმარდეში. აფხაზებს ბევრი ჯოგი ჰყავთ. მათი ყოველდღიური საქმელია: ყველი, რძე და გარეული ნადირი. თევზს არა სჭამენ, თუმცა შეეძლოთ ბევრი დაეჭირათ მდინარეებშიც და ზღვაშიც. კიბო საშინლად ეზიზღებათ, როგორც გველი, და დასციინან მეგრელებს, რომელთაც ძალიან უყვართ კიბო.

აფხაზები ქალაქებში და ციხეებში როდი ცხოვრობენ, არამედ შეიყრება ერთი გვარის ათი თუ ოცი ოჯახი, ამოირჩევენ რომელსაში მალლობ ადგილს, გააშენებენ იქ კარგ ისლით დახურულ ფაცხებს, შემოავლებენ ამორჩეულ ადგილს მაგარ, ღობეს და ღრმა თხრილს. ღობეს და თხრილს იმიტომ აკეთებენ, რომ ეშინიათ თავდასხმისა. გარეშე ხალხი კი არა, თვით აფხაზები თავს ესხმიან და სძარცვავენ ერთმანეთს. ხოლო ართმევენ ერთმანეთს, სახლის ავეჯს კი არა, რადგან აფხაზს ასეთი ავეჯი არც კი გააჩნია, არამედ კაცებს, ქალებს და ბიჭებს. ამისათვის ჩვეულებრივ ღამე დაეცემიან ერთმანეთს და ვისაც მოახლებენ, დაიჭრენ და წაიყვანებენ. გაუფრთხილებლობით რომ ეს არ დაემართოთ, აფხაზები საშიშ დროს ჯავშანს ჩაიცვამენ, ხელში შუბს დაიჭრენ, ფარს სასთუმალს ქვეშ დაიდებენ, შეკაზმულ ცხენს ლოგინთან დააბამენ და ისე დაიძინებენ. აფხაზის ტყვეს მეტად აფასებენ თურქები: ქალებს სიმშვენიერისათვის და ბიჭებს იმიტომ, რომ რაკი თავის რჯულზე მოაქცევენ და სამხედრო ხელრუნებაში გაავარჯიშებენ, უფრო ხშირად ისეთი კაცები დგებიან, რომ სახელმწიფო საქმეებსაც და სამხედრო თანამდებობასაც მეტად კარგად ასრულებენ.

აფხაზებს აქვთ ერთი შესანიშნავი ჩვეულება, რომელიც სხვაგან არ მოიპოვება; სახელდობრ ის, რომ მიცვალებულებს როდი

მარხავენ, არამედ ჰკიდებენ ხოლმე ხეზე შეძლევის წესით. გამოლარავენ ხის ღერს კუბოს მსგავსად, შიგ ჩასდებენ მიცვალებულს და ვახის მაგარ ღერწებით ჩამოჰკიდებენ ხის წვერზე. ამავე ხეზე ჩამოჰკიდებენ ყველა იარაღს, რომელსაც მიცვალებული სიცოცხლეში საომრად ზმარობდა. მისი საჯდომი ცხენიც უნდა გაუგზავნოთო, ამბობენ ჭირისუფლები, რადგან საიქიოსაც ისე დასჭირდება, როგორც აქ სჭირდებოდაო. ამისათვის ცხენს გადააფარებენ აბრეშუმის ქსოვილს და იმ მინდორზე, სადაც მიცვალებულია ჩამოკიდებული, აქენებენ იმ დრომდღი, სანამ დალილობისაგან არ მოკვდება. თუ ცხენი ჩქარა მოკვდა, ამბობენ, რომ პატრონს ძლიერ ყვარებიაო და მაღე წაიყვანაო, და თუ დიდხანს არ მოკვდა, ეს იმის ნიშანიაო, რომ პატრონს არ ყვარებია და დაიგვიანა მისი წაყვანაო.

ალანების და ჯიქების შესახებ არას ვიტყვი, რადგან მათ ისეთივე ჩვეულება აქვთ, როგორც მათ მეზობელ სვანებს და აფხაზებს აქვთ.

გარდა ამისა კავკასიის მთებში, კასპის ზღვისაკენ გეოგრაფები (Cosmograffi) უჩვენებენ ამორძლებს (ამაზონებს), რომელთა შესახებ ამტკიცებენ, რომ თუმცა ივინი ქალები იყვნენო, მაგრამ მამაცად მომბდნენო. უკვე პლუტარქმა აღნიშნა პომპეუსის ცხოვრებაში, რომ როცა პომპეუსი გაქცეულ მიტრიდატს მისდევდაო, მას კავკასიის მთებში სხვა ბარბაროსთა შორის ეწინააღმდეგებოდნენ ამორძლებიცაო; პომპეუსმა ეს ბარბაროსები ყველანი დაამარცხა, დაიპყრო და მრავალი მათგანი მოჰკლაო; მოკლულთა შორის ბევრი აძებნინა ამორძლები, მაგრამ ვერც ერთი მკვდარი ამორძალი ვერ ნახესო, თუმცა მათი დროშები ბლომად იპოვესო. რომ ძველი ამორძლების კვალი ამ ქვეყნებში დღესაც დარჩენილა, თუმცა არა პირვანდელის სახით, ეს ცხადი და უეჭველია. მართლაც, როცა მე კოლხიდაში ვიყავი, იქაურს მთავარს ამბავი მოუვიდა, რომ ერთი რომელიღაც ხალხი თავის სამშობლო ქვეყნიდან გამოვიდა და გაიყო სამ ნაწილადო: უფრო დიდი ნაწილი თავს დაესხა მოსკოვის სახელმწიფოსო (La Moscovia) და დანარჩენი ორი ნაწილი წამოვიდა კავკასიისაკენ სვანების და ყარაჩაელების დასარბევადო. ხოლო ყველა ამ ადგილებიდან უკუ-აგდეს და მრავალიც მოჰკლესო, დაროცა იქაურებმა მკვდრებს ტანისამოსი გააძვრეს, მათ შორის მრავალი ქალი ჰნახესო. ამის დასამტკიცებლად დადიანს კიდევ პოუტანეს იქიდან რამდენიმე იარაღი, რომელიც ერტყათ იმ ქალებს. ეს ამბავი დიდად იამა მთავარს და დიდი სურვილიც აღუძრა მას, რომ ერთი ამ ქალთაგანი ცოცხალი ჩაეგდო ხელში. ამიტომაც მთავარი დიდ საჩუქარს შეჰპირდა სვანებს და ყარაჩაელებს. თუ, ვინიციობაა, ის ქალები კიდევ ოდესმე თავს დაგესხმით და ერთ-ერთს ცოცხალს დაიჭერთ და მე მომგვრითო. მთავარს ძალიან ჰსურდა ენახა, თუ როგორ შეებრძო-

დბ ქალი მისს ქვეშევრდომებს: მთავარს რომ იარაღი მოუტანეს ისეთი ლამაზი და კონტად გაკეთებული იყო, რომ სწორედ ქალების ნახელავი უნდა ყოფილიყო.

ჩაჩქანს სწორედ იმისთანა არის, როგორც ხურავს ჩვენს ცხენოსან ჯარის კაცებს: აბჯარი რკინის წვრილი და პრტყელი ნაჭრებიდან შესდგება და ძღვილი ჩასაცმელი და სატარებელია. აბჯარზე მიკერებულია კაბის ქვედა-წელის მსგავსი, რომელიც მუხლებამდე წვდება. ეს ქვედა წელი კაბისა შალის არის, ჩვენებური სარჯის მსგავსი, მაგრამ ისე ღია წითელია, რომ მოგაგონებთ საუკეთესო ძოწეულსა. ფეხსაცმელი საუცხოვოა მოყვანილობით და შეკერულობით: ზედაპირი სულ მოქარგული აქვს წვრილ-წვრილი, ქინძისთავზე ცოტა უფრო დიდი პრტყელი თითბრის ღილებით. ეს ღილები ლამაზად და დიდის ხელოვნებით ჩაკერილია შიგნით და ერთმანეთზე გადაბმულია წვრილის, მაგრამ მაგარის გრებილით, რომელიც თხის მატყლისაგან არის დართული. ისარი ძალიან გრძელია, თითქმის ოთხი მტკაველი სიგრძე აქვს და თავიდან ბოლომდე მოოქრულია; მისი წვერი საუკეთესო ფოლადისაა, მაგრამ წაწვეტილი როდია, როგორც ჩვეულებრივი ისარი, არამედ პრტყელია და ალესილი, როგორც სკალპელის (Scalpello) წვერი. სიგანე ამ წვერისა ზოგჯერ ერთი თითის დადგება, — ზოგჯერ კი მეტი — სამი თუ ოთხი თითის დადგება.

აი ეს არის, რაც ამ ქვეყანაში ვნახე და გავიგონე ამ მეომარ ქალთა შესახებ. აქაურებმა, გარდა ამისა, მითხრეს, რომ ეს ქალები ჩვეულებრივ ეომებიან თათრებს ქალმუხებად წოდებულებსო.

კავკასიის ჩრდილოეთ მხარეს ცხოვრობენ აგრეთვე ყარაჩაელები (Caraccioli) ანუ ყარა-ჩერქეზები (Caracirches), ე. ი. შავი ჩერქეზები. აგრე უწოდებენ მათ იმიტომ კი არა, რომ მართლა შავები იყვნენ; პირიქით, ძალიან თეთრებიც არიან. ასე იქნება იმიტომ უწოდებენ, რომ მათ ქვეყანაში ცა მუდამ მოღრუბლული და ბნელია. მათი ენა თურქულია, მაგრამ ისე ჩქარა ლაპარაკობენ, რომ ძნელად გაიგებს კაცი. მე ძლიერ გამაკვირვა ამ ამბავმა და ვფიქრობდი, რომ შენახვინა მეთქი ყარაჩაელებს ასე წმინდათ თურქული ენა იმ ბარბაროსთა შორის, რომელნიც გარს არტყია მათ. ხოლო როცა ამოვიკითხე კედრუნუსის წიგნში, რომ სწორედ კავკასიის ჩრდილოეთით გამოვიდნენ ჰუნები, რომელთა შთამავალნი არიან თურქები, მაშინ მივხვდი, თუ როგორ მოხდა, რომ ამ ყარაჩაელებმა, იმავე ჰუნთა შთამავალთა და მამასადამე თურქთა მონათესავეებმა, დღემდე შეინახეს ძველებური ენა.

მდინარეები

აზიის³⁵ ყველა მდინარეებს თავისი სათავე აქვთ კავკასიის და ტავრის მთებში, როგორც ერთხმად სწერენ ქინიკო კურციუსი და არრიანე, მათგან ზოგი შეერთვის კასპის ზღვას, ზოგი—შავ ზღვას და ზოგიც—აზოვის ზღვას (Meotide Palude). ჩვენის საგნის მიხედვით, ჩვენ ჩამოვთვლით აქ მხოლოდ იმ მდინარეებს, რომელნიც გამოდიან კავკასიის მთებიდან, გაივლიან კოლხიდას და შეერთვიან შავ ზღვას. უმთავრესი და უფრო ცნობილი არიან: ფაზისი, ცხენისწყალი (Hippo), აბაშა, ტახური, ხოფი, კანის-წყალი (Ciani), ენგური, ხეთი (Heti), ოქუმი, ეგარისი (Echaris), მოქვი და კოდორი. სწორედ ამ რიგზედ არიან დაწყობილი დღეს კოლხიდის მდინარეები, როგორც დავასახელოთ.

ამ მდინარეთა შორის უპირველესი და უფრო შესანიშნავი არის ფაზისი. სტრაბონის სიტყვით შავ ზღვაზე უდიდესი მანძილი არის თრაკიის სრუტესა და ფაზისს შუა, რადგან ფაზისთან ხმელეთი იტუნება ჩრდილოეთისაკენ. პროკოპიუსს ეგონა, ეს მდინარე ისეთი სიჩქარით შედის ზღვაში, რომ დიდ ხანს მისი წყალი ზღვის მარილიან წყალს არ შეერთვისო. ამიტომაც ზღვით მოგზაურებს შეუძლიათ მდინარის წყალი თვით ზღვაშივე ამოიღონ გემებზეო. სულ წინააღმდეგი აზრი გამოსთქვა აგრიკოლამ, რომლის სიტყვით ფაზისი სრულებით ნელა მიმდინარეობსო. ხოლო არც ერთს და არც მეორეს არ უნახავს ეს მდინარე და ადვილად შეეძლოთ შემცდარი აზრი გამოეთქვათ. ნამდვილი კი, როგორც მე ჩემის თვალით დაგრწმუნდი, ის არის, რომ ეს მდინარე, როცა ჩამოდის მთებიდან, საშინელის სისწრაფით მომდინარეობს, ხოლო როცა ვაკეში შედის, ისე მდორედ მიდის, რომ თითქმის ვერც კი შენიშნავთ, საითკენ მიიმართება. თუმცა მართალია, რომ ამ მდინარის წყალი არ შეერევა ზღვისას, მაგრამ ეს მდინარის სიჩქარის მიზეზით როდია, არამედ იმის გამო, რომ მდინარის წყალი უფრო მჩატეა, ვიდრე ზღვის მარილიანი წყალი, და ამიტომაც პირველი ზევით რჩება და მეორე კი ძირს.

ფაზისის წყალს ტყვიის ფერი აქვს. ამის მიზეზი ის არის, როგორც არიანე ამტკიცებს, რომ წყალში მიწა არის შერეული. ხოლო, როგორც კი ოდნავ ქურჭელში დააყენებენ, მაშინვე ისე გაიწმინდება, რომ კარგი ღირსებით არც ერთს სხვა წყალს არ ჩამოუვარდება. ამიტომაც ძველად ზღვით მოგზაურნი, როგორც კი შემოვიდოდნენ გემებით ფაზისში, მაშინვე რაც ქურჭლები ჰქონდათ დასცლიდნენ.

სხვა წყლისაგან და გააყსებდნენ ამ მდინარის წყლით, რადგან ჩვენ მოგზაურობას ბედნიერად ვერ შევასრულებთო, ამტკიცებდნენ იგინი, თუ ფაზისში შევალთ და შის წყალს არ წავიღებთო.

ფაზისი ზღვას შეერთვის ორის ტოტით. ამ ტოტებ შორის არის კუნძული, რომელზედაც თურქებმა 1578 წ. ციხე ააგეს. ამის მიზეზი ის იყო, რომ იმ ხანებში თურქების სულთანი ამურატი ომობდა ირანელებთან. მან აიღო თბილისი და აპირებდა მთელი ირანის დაპყრობას. ამ საქმის შესასრულებლად მას უნდოდა საქართველოს გზა გაეხსნა თავისთვის და დაეჭირა ამ გზის გასაღები—ქალაქი ქუთაისი, რათა ჯერ ზღვით და მერე ფაზისით ჩქარა და ნაკლები ზარალით გაეგზავნა თავისი ჯარები ირანისაკენ. ამ განზოახვით გაგზავნა თავისი გალერები ფაზისში. ხოლო, როგორც კი ეს გალერები მიუახლოვდნენ ქუთაისს, მათ დახვდათ თოფებით შეიარაღებული ჯარი ქართველებისა, რომელიც ჩაესაფრა, სადაც უფრო ვიწრო იყო მდინარე, და ისე ძლიერად დაუწყო თურქებს თოფის სროლა ორსავე ნაპირიდან, რომ აიძულა იგინი მაშინვე თავი დაენებებინათ თავის განზოახვის შესრულებისათვის. უკან დაბრუნებულმა თურქებმა ზემოხსენებულ კუნძულზე ააშენეს ციხე. ბევრი ხანი არ არის მას აქეთ, რაც ეს ციხე დაანგრია აწინდელმა სამეგრელოს მთავარმა, რომელმაც წამოიღო იქიდან ოცდა ხუთი ზარბაზანი. სულთანმა ეს ამბავი არც კი იცის. მიზეზი ამისა თურქეთის მოხელეთა ანგარებაა. იგინი არ ატყობინებენ ციხის დანგრევის ამბავს სულთანს და იღებენ ჯამაგირს უწინდებულად, თითქოს ციხე არსებობდეს.

ხოლო დაუბრუნდეთ ისევ ფაზისს. ჩვენ ვთქვით, რომ იგი ზღვაში შედის ორის ტოტით და ამ ტოტებს შუა კუნძული არისო. კუნძულის ქვემოლ მდინარეს ხუთასი ნაბიჯი აქვს სიგანე. და ორსავე ნაპირზე იზრდება და წყალს დაჰყურებს მალა-მალა და მწვანე ფოთლებიანი ხეები, რის გამო წყალიც მწვანე ფერისა არის. აქ ყოველთვის ბლომად არიან მეთევზეები, რომელნიც უხვად იჭერენ ზუთხს. მდინარის ზემოლ არის კიდევ რამდენიმე კუნძული. ორივე ნაპირი მდინარასა სულ დასახლებულია. თვითველ რჯაბს აქვს თავისი მთლიანი ხისაგან გამოთლილი ნავი, რომლითაც გადიან და გამოდიან ერთის ნაპირიდან მეორეზე. წყლის სიმშვენიერის გამო ნავეებს ხშირად ქალები მართავენ.

არიანე, რომელიც აღრიანე იმპერატორის ბრძანებით წავიდა ამ ადგილებს დასათვალიერებლად, თავის წერილში, რომელიც მისწერა აღრიანეს, ამბობს ფაზისის თაობაზე, რომ ამ ქამად ფაზისის შესავალის მარცხნივ მოსჩანსო კერპი რეა ღმერთისი, რომელსაც ჰქვია ფაზისის ღმერთაო: *Intrañtibus autem Phasim, a sinistris Phasiana Dea apparet quam ex eius specie atque forma Rheam esse conicere licet.*³⁶ რადგან ამ ღმერთას კერპი ფაზისის ნაპირად იყო აგე-

ბული, რომლის კვალი დღესაც სჩანს, უადგილო არ იქნება ამის შესახებ შემდეგი მოვუთხრო მკითხველს. პირველად ყოვლისა უქველად მიგვაჩნია, რომ ამ ღმერთას კერპი ააგო და მიხორ თაყვანისცემა შემოიღო აქ იაზონმა თავის არგონავტებით. ამის თაობაზე არას მოგვითხრობს გრიგორიუს კლდრენიუსი. იაზონმა თავის არგონავტებით მოინდომა ჰელესპონტთან³⁷ მდებარე კიზიკის ქალაქის დაპყრობა. ჰელესპონტის მეფე, რომელსაც აგრეთვე კიზიკი ჰქვოდა, წინააღმდეგა მას, მაგრამ შეეტაკა თუ არა არგონავტებს, დამარცხდა და მოკლულ იქნა. მხოლოდ კიზიკის სიკვდილის შემდეგ გაიგო იაზონმა, რომ იგი ამის ნათესავი იყო. იაზონმა იფიქრა, რომ ამ მკვლელობით ღმერთის რისხვა გამოვიწვიეო, ად დანაშაულის მოსანანიებლად ააგო არგონავტებთან ერთად უმშვენიერიესი ტაძარი, რომელაც ასწერა პლინიუსმა (Plin. — lid. 36, стр. 15). როდესაც დაასრულა ეს ტაძარი და საუცხოოდ შეამკო, იაზონმა მიჰმართა აპოლონის ორაკულს (dall'oracolo) და რჩევა ჰკითხავის უძღვნა ეს ტაძარიო. მარჩიელმა უპასუხა შემდეგის ლექსით, რომელიც ბერძნულთ ნატარგმნი აგრე ითქმის: „გულმოდგინედ გაიწვრთენით ქველობაში და მით დაიმკვიდრეთ უმაღლესი დიდება. გავალებთ უქვენ, იყვეთ მოშიშარი და თაყვანისმცემელი ღმერთისა, რომელიც არს ცათა შინა და განაგებს ქვეყნიერობაჲ, და აგრეთვე სამარადისო სიტყვისა მისისა, რომელიც იყო საუკუნეთა უწინარეს. არა მკოდნე ქმრისა ქალწული დაბადებს ძესა, რომელიც, ვითარცა ისარი, გატყორცნილი ცეცხლმოსილის გრიგალისაგან, მსოფლიოს დაუმორჩილებს მამას თვისას. მისი დედა-ძიძა, რომლის სახელია მარიაჲ, მიიღებს ტაძარს, მისთვის შეწირულს, შესაფერთა წესთა შესრულებით“.

არგონავტებმა მოისმინეს ორაკულის რჩევა, რომ აგებული ტაძარი უნდა ეძღვნას ღმერთის დედას, ანუ რეას, და რჩევისამებრ ტაძრის წინა კარებზე კიდევ ამოსჭრეს ბრინჯაოს ასოებით, რომ იგი რეას სახელობაზე არის აგებულიო. ხოლო ქრისტეს სარწმუნოების მიღების შემდეგ, ზენონ იმპერატორის დროს, უკეთ გაიგეს ზემოხსენებული რჩევა და ტაძარი უძღვნეს ყოვლადწმიდა ქალწულს. არგონავტებმა, ამბობს იგივე კლდრენიუსი, კიდევ ააგესო იმავე ღმერთას სახელზე კერპი იმ მთაზე, რომელიც დასცქერის კიზიკის ქალაქს, და ეს კერპი შემდეგ კოსტანტინე დიდმა გადაიტანაო კონსტანტინეპოლის მოედანზე. იმავე რეა ღმერთას იაზონმა თრაკიის სრუტესთან აუგო საკურთხეველი, როგორც მოგვითხრობენ დიონისიუსი და გილიუსი. იქნება ეს იყო იმ ადგილზე, სადაც ეხლა არის ღეთისმშობლის სახელობაზე ბერძენთა ეკლესია მონასტრით. ცხადია, რომ შემდეგში ღმერთის დედის რეას სახსოვარი გადაიქცა მარიამ ღეთის-მშობლის სახსოვრად. რადგან არგონავტები თაყვანსა

ბეძენი რეას ჩვენ სრული საფუძველი გვაქვს ვთქვათ, რომ არგონაეტების დატოვებული უნდა იყოს იმისი კერპი ფაზისის ნაპირად და მათვე უნდა შემოედოთ კოლხიდაში რეას თაყვანისცემა. რადგან ის კერპი ფაზისის ნაპირად იყო, მე ვფიქრობ, რომ მეგრული სახელწოდება ნაპირისა-რეკას აქედან უნდა სწარმოებდეს: სიტყვა რეა გადაუსხუფერებით რეკას-ად. გარდა ამისა სხვა საბუთებიც გვაქვს ამის დასამტკიცებელი, რომ მეგრელებს ძველად ამ ღმერთთაათვის მრავალი ტაძარი აუგიათ. ერთია მოწმობა გილიუსისა (Gillio), რომელიც ამბობს, რომ ეს ღმერთა თავის სამყოფად მთებს ირჩევდაო და ამიტომაც ყველა მისი ტაძრები მთებშია აგებულიო. მეორეა ჩვეულებრივი გარდაცვლა სახელწოდების რეასი მარიამად. რადგან დღეს კოლხიდაში მრავალი ეკლესია მთებშია და უმეტესობა ყოვლად წმიდა ქალწულის სახელობაზეა აგებული, როგორც უკვე აღვნიშნეთ მე-XXII კარში, ჩვენ სრული საფუძველი გვაქვს ვაღვიაროთ, რომ ყველა ეს ეკლესიები ძველად რეას ტაძრები იყვნენ და მხოლოდ შემდეგში, როცა ქრისტეს სარწმუნოება დამყარდა და როცა ზენონ იმპერატორის დროს ერთი რეას ტაძარი გარდააქციეს მარიამ ღვთის მწობლის ეკლესიად, ამ მაგალითის მიბაძვით რეას ყველა ტაძრები გარდაქმნეს ეკლესიებად ყოვლად წმიდა ქალწულის სახელობაზე.

მდ. ფაზისის შემდეგ უნდა დავასახელოთ ცხენის-წყალი, რომელსაც აგრე უწოდეს. მისი სიჩქარის გამო. ყველა გეოგრაფები (Cosmografi) დიდად ცდებიან, როცა უჩვენებენ ამ მდინარეს ფაზისის მოშორებით და ასახელებენ რამდენსამე მდინარეს მათ შორის. რადგან თვითონ მინახავს, მე დაბეჯითებით ვამბობ, რომ მდინარეთა შორის, რომელნიც ფაზისს ერთვიან, პირველია ცხენის-წყალი. უარესა კიდევ ის არის, რომ იგივე არიანე, რომელიც ზემოდ მოვიხსენეთ, თავის წერილში აღრიანეს მიზარტ ცხენის-წყალს უჩვენებს, როგორც მეხუთე მდინარეს ფაზისის შემდეგ. მე ამან ექვში შემიყვანა, იქნება დღეს ამ მდინარეებს ძველებური სახელები შეცვლილნი ჰქონდეთ შეთქი. ხოლო სტრაბონი სიმართლეს მოწმობს, როცა ამბობს, რომ ცხენის-წყალი და გლავკოსი ერთად გამოდიან მახლობელ მთებიდან და შეერთვიან ფაზისსო. საქმე ის არის, რომ ერთ ამკარა შეცდომას სხვა ბევრი შეცდომაც მოსდევს დანარჩენ მდინარეების მდებარეობის შესახებ. ამ შეცდომებს გასწორებას ვეცდებით, რამდენადაც შესაძლო იქნება.

ცხენის-წყალი მარტო როლი შეერთვის ფაზისს. მასთან ერთად შეერთვიან აბაშა და ტეხტრი. აბაშა ძველად შეიძლება იყოს სტრაბონის გლავკოსი, რომლის შესახებ იგი ამბობს, რომ ცხენის-წყალთან ერთად ფაზისს ერთვისო. ცხენის-წყალს არიანე კი ხარენტად უწოდებს.

ტეხური შაიძლება იყოს არრიანეს სიგამე, თუმცა იმის სიტყვით ეს მდინარე მეოთხეაო ხოფის შემდეგ. ხოლო, რადგან არიანემ შეცდომით აღნიშნა ცხენის-წყლის ჭლებარეობა, ადგილი შესაძლებელია, რომ იგი შემცდარი იყოს სიგანეს მდებარეობის შესახებაც. არრიანე ამტკიცებს, რომ ეს მდინარე ჩაუდის ერთ ადგილს, რომელსაც მდინარის გამო ეწოდების სიგამე. ამის მსგავსი სახელი მართლა ჰქვია იმ ადგილს, რომელსაც ჩაუდის ტეხური. ამ ადგილის, სახელია სენაკი (Sinághi). ადგილი შესაძლებელია, რომ ენის განუვითარებლობის გამო სიგამე გადაიქცა სენაკ-ად (Sinághi) და მდინარემ რომ თავისი სახელი მისცა ამ ადგილს, ადგილმა შეინახა ეს სახელი და თვით მდინარემ კი გამოიცვალა ეს სახელი სხვაზედ. ტეხურს ანუ სიგამეს მოსდევს ხობო (Cobo), რომელსაც მკვიდრნი დღესაც მსგავს სახელს უწოდებენ—ხოფი (Cofi). ეს მდინარე მეტად მდიდარია ნაირ-ნაირ თევზებით და ნავით სავალია იმ ადგილამდე, რომელსაც ჰქვია ხოფი (Cofi). ამ ადგილის გამო. თვით მდინარეს ეწოდება ხოფი. აქ არის ეკლესია, რომელიც წინად საეპისკოპოსო იყო.

ხოფის შემდეგ რომ მდინარეა, მკვიდრნი უწოდებენ მას ჭანის-წყალად და რუკებზე კი იწერება Cianeo. ეს მდინარე შეერთვის ხოფს და ამასთან ერთად შეერთვის ზღვას. ჩემის აზრით ეს სახელი იმიტომ ეწოდება ამ მდინარეს, რომ მასთან მოდის სავაჭროდ თავისი პატარა ნაევებით და ჩერდება ერთი მეზობელი ხალხი, რომელსაც ჰქვია ჭანი.

ჭანის წყალის შემდეგ მოსჩანს ენგური, რომელიც უნდა იყოს ძველთა ასტელეფოსი. აგრე ვფიქრობ ორი მოსაზრებით: ერთი—რომ არიანე უჩვენებს ასტელეფოსს სწორედ ჭანის-წყალის სიახლოვეს და მეორე—რომ შესავალში ამ მდინარეს აქვს მოყვანილობა ჩანგის ბუდისა (di una coverta di cetra), რასაც ბერძნულად ნიშნავს სიტყვა ასტელეფოსი. ენგური ჩამოდის დიდის სისწრაფით სვანეთის მთებიდან. ზაფხულის სიცხეებში თოვლის დნობის დროს იგი საშინლად მატულობს, და უნაევოდ გასვლა მასში შეუძლებელია. რამდენადაც უფრო სიციხეა ჰაერში, იმდენად მიჭი წყალი უფრო გრილია. წყალი რიყის ქვებს შუა იწმინდება და მეტად მშვენიერია. ამ მდინარეში მრავალი ნაირ-ნაირი თევზებია, რომელსაც მკვიდრნი იქერენ ბადითაც და ხის კავებითაც. როცა ზაფხულობით წყალი მატულობს, ამ მდინარის ზღვასთან შესართავში ძალიან ბევრ ზუთხს იქერენ.

ენგურის იქით არის ხეთი (Hetu), რომელსაც სიპატარავის გამო რუკებზე არ აღნიშნავენ, თუმცა ღირს-შესანიშნავია თევზის სიუხვით; ზღვას შეერთვის გაგიდასთან³⁸.

ხუთის იქით არის ოქუმი, რომელიც ჩაუდის ტარშენს (Tarchen) და რომელმაც, შეიძლება, ამ ადგილისაგან მიიღო თავისი სახელი, რადგან ეს ის მდინარე უნდა იყოს, რომელიც რუკაზე იწოდება ტარსუხა-დ. ოქუმის იქით ეგრისია (Echaris) და ეგრისის იქით — მოქვის წყალი. ამ მდინარეს ასე ჰქვია იმიტომ, რომ იგი ჩაუდის მოქვის საებისკოპოსოს.

ყველაზე უკანასკნელი მდინარე არის კოდორი, რომელიც უნდა იყოს (ძველთა) კორაქსი, რადგან კოლხიდის საზღვრებია (ძველთა სიტყვით) ერთის მხრით ფაზისი და მეორეს მხრით — კორაქსი; როგორც ფაზისი ჰყოფს სამეგრელოს გურიისაგან, ისე კორაქსი ჰყოფს მას აფხაზეთისაგან, და როგორც ფაზისის გაღმა ჩეგრული იცვლება ქართულად, ისე კორაქსის გაღმა — იცვლება აფხაზურად. აქედან ცხადია, რომ მეგრელების კოდორი ძველებური კორაქსია, რადგან კოდორს გადაღმადვე ცხოვრობენ აფხაზები თავისის განსაკუთრებულის ენით.

XXX

ზღვს

შავი ზღვა, რომელიც არტყია კოლხიდას, — საკმაოდ აწერილია. როგორც ძველის მწერლებისაგან, ისე ახლებისაგან, და ცნობის მოყვარე მკითხველებს შეუძლიათ მიჰმართონ იმ მწერლებს. მე კი მხოლოდ ისეთ საგნებს შევეხები, რომელთაც ან სულ არ შეჰხებიან სხვები და ან საკმაოდ არ გამოუკვლევიათ. პირველად უნდა აღვნიშნოთ ის ცილობა, რომელიც აქვთ თვის შორის გეოგრაფებს (Cosmografi) კასპის ზღვის შესახები, რომელიც მდებარეობს კავკასიის ყელის იქითა მხარეს. თუმცა ეს ზღვა ყოველის მხრით შეკრულია, არავითარი კავშირი სხვა ზღვასთან მას თითქო არა აქვს, ტბასავით ყოველ მხრით მიწა. არტყია და მრავალი მდინარეც ერთვის, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მის წყალს გემო მაინც მარილიანი აქვს და რაოდენობა წყლისა არა მატულობს არასოდეს. საზოგადო აზრით, ამის მიზეზი ის არის, რომ მისი წყალი ერთვის შავი ზღვის წყალს მიწის ქვეშეთის არხებით. ამის უარყოფა შეუძლებელია, თუმცა არავის არ გამოუკვლევია, თუ სად არის ეს არხები.³⁹ მე მაინც დარწმუნებული ვარ, რომ ზოგი ასეთი არხი კოლხიდაში უნდა იყოს. ამის დამამტკიცებელი ის არის, რომ კოლხიდაში მე მრავალ ადგილას შემიზნავეს, განსაკუთრებით მინდვრებში, როცა ცხენი მიჭენობს, მიწის ქვეშ რაღაც გუგუნე გაისმის, რომელიც ცხადად უჩვენებს, რომ იქ დიდი ცარიელი სივრცე უნდა იყოს. ეს სიტყვით უმჯობესი ნი-

შანია, რომ მისი შემწეობით ორსავე ზღვას კავშირი აქვს ერთმანეთთან. ამას ამტკიცებს აგრეთვე ის გარემოება, რომ ორთავე ზღვაში მრავალი თევზია ერთის და იმავე ჯიშისა: ¹⁰ მართლაც, როგორც შავ ზღვაში, ისე კასპის ზღვაშიც, მტკვრის შესართავთან, უხვად იქერენ ზუთხს, ისე უხვად, რომ ირანის ხელმწიფე ამ ადგილას თევზის დაჭერის ნებართვის გაცემისათვის იღებს წელიწადში ექვსასათას სკუდის (scude).

პოლიბიუსი თავისი ისტორიის მეოთხე წიგნში გამოსთქვამს იმ აზრს, რომ შავი ზღვა ბოლოს გადაიქცევა ტბადო და თრაკიის ბოსფორი ანუ თრაკიის სრუტე, რომლითაც შავი ზღვა არქიპელაგს (Eggeo) შეერთვის, უნდა შეიკრასო. მისის აზრით ასე უნდა მოხდეს იმიტომ, რომ ამ ზღვას შეერთვის მეტად ბევრი მდინარე და ამ მდინარეებს მუდამ მოაქვთ ზღვაში ხეები, ფიჩხებო, რიყის ქვებო, ქვიშა და სხვა ამისთანები, რომელთაც ისე უნდა აავსონ ზღვა, რომ ბოლოს ყველა გასავეალიც უნდა შეუკრანო. ხოლო ამ აზრს არღვევს სტრაბონის ავტორიტეტის შემწეობით გილლიუსი, რომელიც ამტკიცებს პირველად იმას, რომ შავი ზღვის დონე უფრო მაღალია არქიპელაგზეო; ეს იქიდან სჩანსო, რომ თრაკიის ბოსფორში წყალი მდის დიდის სისწრაფითო. ამის გამო რამდენადაც შავი ზღვა ივსება სხვა-და-სხვა რამეებით, რომელიც მდინარეებს შემოაქვთ, იმდენად უფრო ძლიერად შესტყორცნის ამაებს არქიპელაგში. იმიტომაც შავი ზღვა მუდამ დაწმენდილია, და შეუძლებელია, რომ ტბად გადაიქცეს, როგორც პოლიბიუსი ფიქრობსო. ამას იგივე გილლიუსი შემდეგს დასძენს. მას აქეთ რაც პოლიბიუსმა თავისი აზრი გამოსთქვაო, გასულა რამდენიმე საუკუნე, მაგრამ შავ ზღვას არავითარი ცვლილება არ ეტყობაო. თუ ამდენი ხანი მას არავითარი ცვლილების ნიშანი არ დასტყობია, უეჭველია შემდეგშიაც არ უნდა დაეტყოსო.

მე კი, თმის მიხედვით, რაც გამიგია ამ ქვეყნის მკვიდრთაგან და რაც თვითონ ჩემის თვალთ მინახავს, გაბედულად ვამტკიცებ, რომ თუმცა ზემოხსენებული მწერლები ერთმანეთს ეწინააღმდეგებიან, მაგრამ ორივეს აზრი სიმართლესთან ახლოა. მართლაც, ერთის მხრით, პოლიბიუსის აზრის თანახმად, ცხადად სჩანს, რომ შავ ზღვას ზოგჯერ უმატნია, თითქმის ტბად გადაქცეულა და რამდენისამე ხნით სრულიად შეკრულა, როგორც მიაშვს ზემოხსენებულ სრუტესთან მცხოვრებმა თურქებმა, რომელთაც ეს ამბავი ძველის ზეპირგადმოცემით იციან. მეორეს მხრით კი, თანახმად გილიუსის აზრისა, ჩქარის მიმდინარეობის შემწეობით შავი ზღვა ხელახლავს ხსნის გზას და დგება იმავე მდგომარეობაში, როგორშიაც ყოფილა, წინად. ყოველსავე ამას ცხადად ამტკიცებს ერთი პატარა ძველი ეკლესია, აგებული კაფის მახლობლად, სახელდობო იმ ადგილას, რომელსაც

ჰქია ქერჩი. ეს ეკლესია აშენებულია წმ. იოანეს სახელობაზე და დგას ზღვაზე კარგა მოშორებით. ამ უამად ამ ეკლესიის კედლები სულ გაყვებულია შიკრული ზღვის ნიჟარებით. ეს უეჭველი ნიშანია იმისი, რომ ეკლესია რამდენსამე ხანს ზღვაში ყოფილა და ზღვა ჰფარავდა მას, როცა თრაკიის სრუტე ან შევიწროებული ყოვილა და ან სრულებით შეკრულა. რადგან შავ ზღვას მხოლოდ ამ სრუტით აქვს გასაღალი, რასაკვირველია, რომ როცა ეს სრუტე შეიკვრებოდა, ზღვის მრავალი მდინარეების გამო, რომელიც მას შეერთვიან. იმდენად იმატებდა და აიწევოდა, რომ იმ ეკლესიას დაჰფარავდა. ხოლო როცა სრუტე ხელახლავ გაფართოვდებოდა ან სულ გაიხსნებოდა, ზღვა ისევ დაიწევდა და ეკლესიას არამც თუ აღარ დაფარავდა, საკმაოდაც მოშორდებოდა, ზოგორც დღესაც მოშორებულია ამნაირად ჩვენ უნდა დავასკვნათ, რომ ეს ზღვა ხან მატულობს და ხან ასევე კლებულობს.

ბევრია იმისთანებიც, რომელნიც ფიქრობენ, რომ შავზღვას დასაწყისი ოკეანეში აქვსო, რომ მისი მდინარება ოკეანედან გიბრალტარის სრუტით შემოდის ხმელთა შუა ზღვაში, შემოუვლის ჯერ ვსპანეთს და შერე საფრანგეთს, შედის შერე იონიის ზღვაში, აქედან— არქიპელაგში და ბოლოს შავ-ზღვაშიო. თუმცა ამ აზრს სრულიად ეწინააღმდეგება ის, რასაც ცხადად ვხედავთ: მდინარებას აქვს მიმართულება შავიზღვიდან არქიპელაგისაკენ და არა პირიქით, მაგრამ ამის წინააღმდეგ ამბობენ, რომ ასეთი მდინარება ზღვის ზედაპირზეა და არა ფსკერში, სადაც სულ წინააღმდეგი მიმართულება აქვსო წყალს. ამის მიზეზად უჩვენებენ იმას, რომ შავი ზღვის წყალი, ოკეანეს და სხვა ზღვების წყლის შედარებით, უფრო მტკნარია იმ მრავალ მდინარეთა გამო, რომელნიც მას შეერთვიანო. ხოლო, რადგან მარილიანი წყალი უფრო მძიმეა ხოლმე და მტკნარი წყალი კი უფრო მზატე, ოკეანეს წყალი, როგორც მარილიანი და მძიმე, ფსკერზე მიმდინარეობს ოკეანედან შავი ზღვისაკენ, და შავი ზღვის წყალი კი, როგორც მტკნარი და უფრო მზატე, მიმდინარეობს ზედაპირზე და წინააღმდეგის მიმართულებით, ესე იგი არქიპელაგისაკენ. მაგრამ, რომ ეს აზრი შემცდარიდ, ამას ამტკიცებს ის, რომ შავ-ზღვაში შემოაქვთ მდინარეებს ქვიშა, რიყის ქვები და ბზის ხეები (ეს ხეები ბლომად არის ამ ზღვის ნაპირებზე) და ყველა ესენი, როგორც მძიმე ნივთები, ძირს მიდიან. გარნა ის აზრი, რომ შავ-ზღვას ფსკერში წინააღმდეგი მიმართულება აქვსო, მართალი რომ იყოს, იმ შემთხვევაში ზემოხსენებულ ნივთებს წყლის დენა ვეღარ გაიტანდა შავ ზღვიდან და მაშინ გამართლდებოდა პოლიბიუსის აზრი, — შავი ზღვა აივსებოდა და ზღვის გასაღალი გზა სულ შეიკვრებოდა. რადგან ჩვენ სულ წინააღმდეგს ვხედავთ, მაშ ცხადია, რომ არ არის მართალი ის აზრი, ვითომ ამ ზღვას ფსკერში სხვა მდინარება ჰქონდეს და ზედა-პირზე

სხვა. უეჭველია, რომ რაც მდინარება აქვს ზედა-პირზე, ფსკერშიც ასეთი აქვს და ამიტომაც ზღვა მუდამ იწმინდება და მისი ამოვსება შეუძლებელია.

მთელი შავი ზღვა მეტად მღელვარეა და ამიტომაც ჩვეულებრივ ძლიერ სახიფათოა ზამთარში ამ ზღვით მოგზაურობა, რაიცა მე ჩემ თავზე გამომიცდია. უმეტეს ნაწილად აქ ჰქრის მთის ქარი. ამ ქარს ჩვენში მოსდევს კარგი დარი და აქ კი მოდსევს ისეთი ნისლი, ღრუბელი და ბნელი ღღეები, რომ (ჰორაციუს) ფლაკუსს სიმართლე უთქვამს:

იქ მუდამ შავი ღრუბლები ჰკიდია და საეჭვო ტაროსია. სწორედ სიშავემ ღრუბლებისამ უფრო, ვიდრე წყლისა და ქვიშისამ, დაუსაკუთრა ამ ზღვას სახელი „შავი ზღვა.“ შუა ზღვაში არც ერთი კუნძული არ მოიპოვება. ნაპირების მახლობლად არის რამდენიმე კუნძული, მაგრამ ისე პატარებია. რომ მათ უფრო კლდე ეთქმის, ვიდრე კუნძულები. დარწმუნებული ვარ, რომ ამჟამინ მარცელინმა (lid. I, 22) უფრო ზღაპარი მოიტანა, ვიდრე ნამდვილი ამბავი (*piu presto per favola che per istoria*) როცა თქვა, რომ შავ ზღვაში არისო მოძრავი კუნძულები, რომელნიც იქით-აქეთ ხეტიალობენო: თუმცა ეს ცხადი სიცრუეა, მეგრამ მას მაინც ჰქონდა საბაბი ამის თქმისა. საქმე ის არის, რომ ზოგჯერ, თუმცა ეს იშვიათად მოხდება, შავი ზღვა მთლიანად იყინება. ასეთი შემთხვევა იყო კერძოდ 756 წ. კონსტანტინე კოპრონიმის დროს. ამ წელს მეტად სასტიკი ზამთარი იყო და შავი ზღვა ერთიანად გაიყინა და გაყინულზე დიდი თოვლი მოვიდა. ეს თოვლიც გაიყინა და კიდევ თოვლი მოვიდა. ესეც გაჰყინა და კიდევ მოვიდა თოვლი, ისე რომ ბოლოს ზღვას დაედო ყინული, რომელსაც სიმალღე ჰქონდა ორმოც და ათი წყდა. ზაფხული რომ დადგა და ყინულმა დაიწყო დნობა, დაირღვა რამდენიმე ნაწილად და ეს ნაწილები ზღვაში დაცურავდნენ, როგორც მოძრავი კუნძულები. შესაძლებელია, რომ ეს ყინულები შეხვდა უცხოელ მებღვაურთ და ამათ გაავრცელეს ხმა, რომ შავ-ზღვაში მოძრავი კუნძულებიაო. მართლაც, ეს ყინულები ისეთი დიდები იყვნენ და ქარისაგან მიდენილები ისე ეხლებოდნენ კონსტანტინეპოლის კედლებს, რომ მათი დიდი ნაწილი დაანგრა. ეს მოხდა კონსტანტინე კოპრონიმის დროს და ძველადაც რამდენჯერმე მომხდარა ასეთივე ამბავი. სწორედ ეს ამბავი უნდა იყოს მიზეზი, რომ ზემოხსენებული თქმულება მოძრავი კუნძულების შესახებ გავრცელდა.

თევზი შრავალია შავ ზღვაში. ელიანო ამბობს (Elian. lib. 9. cap. 64), რომ თევზები არქიპელაგის ზღვიდან სულ შავ ზღვაში მოდიანო, რადგან შავი ზღვის წყალი უფრო მტკნარიაო. მართლაც, შავ-ზღვაში ბევრი თევზიც არის, მეტად დიდებიც და ძლიერ გემრიელებიც. აქ მე არ ჩამოვთვლი ყველა იმ თევზებს, რომელიც მთელ შავ-ზღვაშია, არამედ შევეხები მხოლოდ იმ თევზებს, რომელიც მონიშნავს კოლხიდის მახლობლად.

ელიანო გვარწმუნებს, რომ შავ-ზღვაში ბლომად იჭერენ ჩვენებურ თევზს Tonno-ს, მაგრამ მე, თუმცა იმდენი წელიწადი დავყვეი ან. ქვეყანაში, მხოლოდ ერთხელ ვნახე ეს თევზი, როდესაც იგი მოიტანეს კათალიკოზის სუფრაზე. მაშინაც მეთევზეებმა ვერ იცნეს ეს თევზი და განაცხადეს, რომ ამისთანა თევზი ჩვენს ზღვაში არასოდეს არ გვინახავსო. მე ვიცანი, რასაკვირველია, ეს თევზი და აუხსენი, რომ ჩვენს ზღვებში მეტად ბევრია ეგ თევზი მეტეი. აქედან ცხადად სჩანს, რომ ელიანოს მოწმობა, შავ-ზღვაში უხვად იჭერენო Tonno-ს, მართალი არ არის, თუ, რასაკვირველია, ამ სახელით ზუთხს არ ვაგულისხმებთ. ზუთხი კი მართლა ბლომად არის შავ-ზღვაში ყოველგან კოლხიდაში თევზაობას ეტანებიან უმთავრესად ორ ადგილას: ფაზისის და ენგურის ზღვასთან შესართავებში. ამ ადგილებში შუა აპრილიდან შუა აგვისტომდე მეთევზეები ყოველსავე სხვა საქმეს თავს ანებებენ და სრულიად თევზაობას მიეცემიან. აქაური ზუთხი სამ ნაირია: ერთსა ჰქვია ზუთხი, მეორეს—ანჯაქა და მე-სამეს—ფორონჯი. პირველია ჩვენი ჩვეულებრივი Storione. იგი მეტად დიდი როდია და ორმოც-და-ათ გირვანქაზე მეტს არასოდეს არ იწონის. თავის ნაზის და გემრიელის ხორციით ეს თევზი ნაქებია და ამიტომაც, რამდენსაც კი დაიჭერენ ამ ჯიშის თევზს, სულ ერთიანად ან სასახლეში წაიღებენ და მთავარს მიართმევენ და ან აუზში შეინახავენ, რათა მოიხმარონ მაშინ, როცა მისი დაჭერის დრო აღარ იქნება. ამ აუზებში მე მინახავს ეს თევზი და მართლაც შემიმჩნევია ის, რასაც ამბობს მის შესახებ ალდროვანდი,⁴¹ სახელდობრ ისა, რომ იგი საქმელს მხოლოდ ლოკავს და ამისათვის აუზში ირგვლივ ტრიალებს და ლოკავს იმ ამწვანებულ შლამს, რომელიც აკრავს აუზის კედლებს; თუმცა აუზში უყრიან საქმელს, რომელსაც ჩვეულებრივ სჭამენ სხვა თევზები, მაგრამ ამ საქმელს ზუთხი არც შეხედავს და განაგრძობს ზემოხსენებულ შლამის ლოკვას. ამიტომაც არის, რომ ზუთხს მხოლოდ ბადით იჭერენ და კავით კი მისი დაჭერა შეულებელია.

ანჯაქია განიჩრევა ზუთხისაგან თავის მოყვანილობით და გე-
შოთიცი. სიდიდით კი არ ჩამორჩება ზუთხს, არამედ აღემატება
კიდევ.⁴² ფორონჯი უფრო დიდია ანჯაქიაზე⁴³. ჩემს დროს დაიჭი-
რეს ერთი ფორონჯი, რომელიც კამეჩზე ორჯერ დიდი იყო. გე-
შოთი ფორონჯი ბევრად ჩამოუვარდება ზუთხსაც და ანჯაქიასაც.
ანჯაქიას და ფორონჯს უფრო გამხმარს ინახავენ: ამისათვის და-
სჭირიან რამდენსაჲე ნაჭრად, სიგძით ორ-ორ ტკაველას (ამ ნაჭრებს
ჰქვია შორონი), ჩასდებენ სამი დღით შარილ წყალში, შემდეგ გაა-
ხმობენ მზეზე და შეინახავენ. სამთავე თევზების კვერცხებისაგან ამნა-
ირად ამზადებენ ხიზილალს: კვერცხებს ცოტაოდენ მარილით ჩა-
პყრიან ფართო ხის ჭურჭელში, რომელსაც გასდგამენ მზეში; დღის
განმავლობაში რამდენჯერმე ჯობით აურევენ და როცა ოდნავ გა-
მაგრდება, გადაპყრიან სხვა შესაფერ ჭურჭელში და შეინახავენ. ტა-
ნით ზუთხი თუმცა დანარჩენებზე უფრო პატარაა, მაგრამ ხიზილა-
ლას უფრო უხვად იძლევა. ამ თევზის ყველა ნაწილს ხმარობენ და
არაფერს არ გადააგდებენ, გარდა იმ პატარა ძვლებისა, რომელიც
კანზე აკრავს და ტაფაკის (padella) მსგავსია. შიგნით სრულებით
არ აქვს ძვალი. მხოლოდ აქვს თავიდან კუდამდი ერთი თითის სიმ-
სხო რბილი კაკნატელი, რომელიც, ძვლის მაგიერ, მთელს ტანს იკა-
ვებს. ზუთხს რომ დასჭირიან და ამ კაკნატელს გამოიღებენ, იგი წე-
ლებსავით იწევა. მას მზეზე გაახმობენ და შეინახავენ დიდ-მარხვა-
ში საჭმელად, როგორც გემრიელ საჭმელს. შიგნეულობისაგან აკეთე-
ბენ თევზის წებოს.

მეთევზეებმა იციან, როდის შეიძლება ზუთხის დაჭერა. იმათ.
შეინშნული აქვთ, რომ როცა მდინარეებში წყალი აღიდდება, მაშინ
ზუთხი ბლომად მოვაო. მდინარეები მაშინ აღიდებიან ხოლმე, რო-
ცა მთებიდან, წვიმებისაგან თუ თოვლის გადნობის გამო, წყალი ბლო-
მად ჩამოდის; ეს წყალი ცივია და ცივი წყალი უყვარს ზუთხს. რო-
მელიც, როგორც კი იგრძნობს ამ ცივ წყალს, მაშინვე ზღვიდან გა-
მოემართება მდინარისაკენ და სიამოვნებით ხტის კიდევ წყლიდან,
ისე რომ ზოგჯერ შეხტებო ხოლმე ორ არშინ ნახევარ სიმაღლეზე
წყალ ზევით.

მევრელები ასე იჭერენ ზუთხს. თვითიული მეთევზე თავის ნა-
ვით და ბადეთი გამოვა მდინარის იმ ადგილას, სადაც მდინარის
მტკნარი და ზღვის მარილიანი წყლები შეერთიანდებიან ერთმანეთს. აქ
ნავზე მოაბამენ ბადეს, რომელიც ნავის სიგძეა, ჩვეულებრივ ორ-
მოცი მტკაველია დაახლოვებით. ბადეს ჩაუშვებენ პირდაპირ წყალში
და ძირში მოაბამენ ქვებს ტყვიების მაგიერ. თავში და ბოლოში,
რომელნიც წყალში არიან, ამ ბადეს მობჭული აქვს თოკები. ეს თო-
კები ხელში უჭირავს ორ კაცს, რომელნიც დგანან ნავში, ერთი თავ-
ში და მეორე ბოლოში. როცა ეს კაცები იგრძნობენ, რომ ბადეში

თევზი გაეზაო, უკბლდ ამოსწყევნ ბადეს და ჩააგდებენ ნავში. ამავდროს თევზს ლაყურთან პირში გატყურუნ თოკს, ხელახლავ ჩააგდებენ წყალში, მოაბამენ ამ თოკით ნავზე და ამ რიგად დაქერილ თევზს დიდ ხანს ცოცხლად ინახავენ წყალში.

ზუთხს გარდა მეთევზეები იჭერენ და დიდად აფასებენ მეორე გვარ თევზს, რომელსაც მეგრელები უწოდებენ სვიას და თურქები კი Caleán Balıch-ს, რაც ნიშნავს ფარს. მართლაც ეს თევზი მეომართა ფარსა ჰგავს, ისეთივე ბრტყელია, რგვალი და გარემოცულია ტაფაკის (padella) მსგავსის ძვლებით. ოროვე თვალი ცალმხარეზე აქვს და ეს მხარე ნაცრის ფერია, მეორე მხარე კი, რომელზედაც თვალები არა აქვს, თეთრია. ამ თევზს იჭერენ ზღვაში. ბადე, რომლითაც იჭერენ, სიმალით კაცისწოდენაა და სიგრძით მეტად გრძელია. ბადეს ჩააგდებენ სულ ძირს, ქვიშამდი, რადგან ეს თევზი მუდამ ზღვის ფსკერზე ცურავს. ამ თევზს იჭერენ დეკემბრიდან მაისამდე.

ბლომად იჭერენ აგრეთვე კეფალს, განსაკუთრებით ზამთარში. კეფალი ორნაირია—ერთი უფრო დიდია და მეორე უფრო პატარა. ამ პატარას ჰქვია კოკობა (Cocobu). სხვა წვრილი თევზებიც არის აქ, მაგრამ შვეიდრნი მანაც და მანაც არ აფასებენ და ნაკლებად იჭერენ.

ზოგჯერ ბლომად იჭერენ ანჩოუსს (Alici). რომელ წელიწადსაც აქ ბევრი ანჩოუსი გამოჩნდება, იმ წელიწადს ზუთხსაც ბევრს მოუღიან, და თუ ანჩოუსი ცოტა გამოჩნდა, მაშინ ზუთხსაც ნაკლებ მოუღიან. 1642 წ. იმდენი ანჩოუსი იყო აქ, რომ მთელი ნაპირი ზღვისა ტრაპიზონიდან აფხაზეთამდე სავსე იყო ზღვიდან გამონარჩევი ანჩოუსით, თითქოს ზღუდევაუკეთებიათო, რომლის სიმაღლე სამი მრკაველი იყო. ბალხს ეგონა, რომ, ესეც არის ამაღნი თევზი დაღება და რამე ჭირი გაჩნდებო, მაგრამ ჩქარა აუარებელი ყვავყორანი მოფრინდა და სულ ერთიანად შესქიმა, რაც აქ იყო.

ამ ზღვაში არის კიდევ ლოკოკინა, მაგრამ მეგრელები მას არ აფასებენ და არამც თუ არ იჭერენ, არამედ ზოგჯერ, როცა უცაბედად მოხვდება ბადეში, აიღებენ და ხელახლავ ისვრიან ზღვაში. ზოგჯერ შავ ნივარაში მე მიპოვნია მარგალიტები, მაგრამ ისე მუქი ან თანჯის ფერი, რომ არაფრად არ ვარგოდა. პლინიუსი ამბობს (Plin. lib. 9, cap. 35), რომ ასეთი მარგალიტები მინახავს თრაკიის ბოსფორშიო. რადგან ბოსფორი იმავე ზღვაშია, წყალს ადვილად მიაქვს იგი მარგალიტები კოლხიდაძე.

ზღვას გარდა, მდინარეებშიც ბევრი თევზი მოიპოვება, განსაკუთრებით კალმახი, რამელსაც ყოველგან ბლომად იჭერენ. მეგრელებს ანდაზაც აქვთ, რომ იმ მდინარეში, რომლის ნაპირზე ერთნაირი ეკლიანი ხე იზრდებო, კალმახიც იბადებო. კალმახი ორნაირია—

ერთი პატარა და მეორე უფრო დიდია. პირველს მხოლოდ მდინარე-
ებში იჭერენ და მეორეს ზღვაშიაც. ამ მეორეს ჰქვია **ორაგული**.

მდინარეების ნაპირებთან ბევრია აგრეთვე კობო, რომელიც
ძლიერ უყვართ მეგრელებს, მაგრამ ამათ შორის ცოტანი არიან ისე-
თები, რომელნიც გულმოდგინედ ეტანებიან მის დაჭერას.

XXXII

ფრინველები

მთელ კოლხიდაში მრავალ ნაირი ფრინველია. მათ შორის
უფრო კეთილ-შობილად მიაჩნიათ და უფრო მოწონება აქვს **ხოხოზს**
(il Fagiano). ამ ფრინველმა თავისი სახელი მიიღო ფაზისისაგან⁴⁵,
რომლის ნაპირებზე იგი სცხოვრობს. ამბობენ, რომ ეს ფრინველი
მხოლოდ კოლხიდის კუთვნილება იყო და არგონავტებმა ჩაიყვანეს
საბერძნეთში, საიდანაც შემდეგ მთელ ქვეყნიერობაზე გავრცელდაო.
ეს აღნიშნა მარციალმა თავის ლექსში (Martial., lib. 13):

*Argiva primum sum transportata carina.
Ante mihi notum nil nisi Phasis erat.*⁴⁵

ხოხოზი ბლომად არის არამცთუ ფაზისის ნაპირად, არამედ
ყოველგან ოდიშში. საზოგადოდ მეგრელები მას იჭერენ ქორით;
გლებები კი მახით.

კაკაბი თუმცა მომიჯნავე საქართველოში ბლომად არის, კოლ-
ხიდაში კი სულ არ არის. ამის მიზეზი ის კი არ არის, რომ აქ მი-
სი საკმელი არ მოიპოვება, — ოდიშის მინდვრები სულ მოუფენილია
ლომით, რომელიც მათი საყვარელი საკმელია. ჩემის აზრით კაკაბი
აქ იმიტომ ვერ იღვამს ფეხს, რომ აქ მეტად ბევრია ყოველგვარი
მტაცებელი ფრინველი. მტაცებელ ფრინველთა სიმრავლეს ხელს
უწყობს კავკასიის მთაგრებილი, რომლის კლდეებში იგინი ბუდეებს
იკეთებენ. ისიც შეიძლება, რომ ამ ქვეყნის ცას იგივე გაელენა
ჰქონდეს ფრინველებზე, რაც ადამიანებზე აქვს და ფრინველებსაც
ისე ქმნიდეს მტაცებლებად, როგორც ადამიანებს ქმნის დახელოვ-
ნებულ ქურდებად, რის შესახებ ზემოდ გვქონდა ლაპარაკი. ხოლო
კოლხიდის მტაცებელი ფრინველები ადვილი გასაწვრთნელია. მაგა-
ლითად, სულ ახლად დაჭერილ მიმინოს (Spraviere) რვა დღეში
ისე გაწვრთნიან სანადიროდ, რომ ამის შემდეგ გულდანდობით გა-
უშვებენ მწყურის დასაკერად. აგრე ჩქარა იწვრთნებიან მეგრელები-
საგან. ეს ფრინველები იმის გამო, რომ, როგორც მეგრელების ბუ-

ნებით თვითებსა შეადგენს ქურდობა, ისე ამ ფრინველებს თვისებაა მტაცებლობა.

როცა მწყერობის დრო მოახლოვდება, ყველა იძენს მიმინოს, ისე რომ ამ დროს ვერც ერთ მეგრელს, ვერც დიდს და ვერც პატარას ვერ ნახავთ, რომ ხელოზე თავისი მიმინო არ უჯდეს. სარგებლობენ კი მიმინოთი მხოლოდ მწყერობის დროს და როცა მწყერობა გათავდება, მიმინოსაც გაუშვებენ, რათა ზამთარში სარჩენათ არ გაუბდესთ.

აქ მეტად კარგი შევარდნები (Falconi) იცის. მათ შორის თუ გამოიჩინოთ თეთრი ფერის, იგი საუკეთესოდ მიაჩნიათ. შევარდნის ყოველ შეუძლიან მხოლოდ მთავარს და ქორის კი - ყველას. ქორით ადვილად იჭერენ ხოხობს და იხვს (Mallardi).

აქ თითქმის მუდამ დაინახავთ, რომ ჰაერში დაფრინავენ არწივები, რომელთაც მეგრელები ხშირად იჭერენ მახით. იჭერენ მხოლოდ იმისათვის, რომ არწივს ფრთა მიაბან ისარს. მეგრელების შეილდ-ისარს ბევრად დიდია თურქთა შეილდ-ისარზე და ასე დიდი ისარები რომ ჰაერში პირდაპირ წავიდეს, საჭიროა, რომ არწივის ფრთა მიაბან.

კოლხიდაში ურიცხვი წყლის ფრინველია, როგორც ზღვაში მტხოვრებთ, ისე მდინარეებში. რადგან ეს ქვეყანა მდიდარია მდინარეებით, სადაც მრავალი თევზია, წყლის ფრინველებიც ბლომად არის.

ზღვაში და აგრეთვე ზღვის პირად ბევრი კიბორჩხალი (gaviire), რომელიც ზოგჯერ შიგ ქვეყანაში შედის, რაც მკვიდრთა იმის ნიშნად მიაჩნიათ, რომ ცუდი ტაროსი იქნებაო.

მდინარეებში, გარდა ნაირ-ნაირ იხვებისა, გედებისა და სხვა წყლის ფრინველისა, რომლებიც ჩვენშიაც არიან, ყოველ დღე მოდის ახალ-ახალი უცნობი და უნახავი, უცნაურ ნისკარტიანი, ნაირ-ნაირი ფერისა და საუცხოვეო მოყვანილობის ფრინველები. რადგან მთავარი მეტად მოყვარულია ამ უცხო ფრინველებისა, მას ჰყავს ყველა მდინარეებზე საფანჯბოდ დაყენებული კაცები და ამ კაცებს დაეალებული აქვს, რომ, როგორც კი უცხო ფრინველი გამოჩნდება, მოახსენოს მას მთავარი მიიღებს თუ არა ცნობას. რომ ასეთი ფრინველი გაჩნდაო, მაშინვე წაიყვანს თავის მონადირეებს და ქორ-შევარდნებს, ცოცხლად დაიჭერს უცხო ფრინველს და ჩასვამს საგანგებოდ გაკეთებულ აუზში, რომელიც შემთვლობილია გალიასვეთ, მეტად კარგო სანახავოა ეს აუზი, რომელშიაც ნაირ-ნაირი უცხო ფრინველებია.

ერთხელ მე ვიყავი სასახლეში იმ დროს, როცა მთავარს შეეკრიბა ძლიერ საჭირო საქმეებისათვის ოდიშის წარჩინებულები. აქ იყვნენ კათალიკოზი, ეპისკოპოსები, ვეზირი და მრავალი თავადი და

დიდებული. მეტად გაცხარებული ბჭობაში რომ იყენენ მოთათბირენი, მთავარს მოუტანეს ამბავი, რომ მახლობელ ქდინარეში რალაც ახალი ფრინველი გამოჩნდაო, ჯერ უნახავიო, რომელიც საუცხვოვო მოყვანილობის და ფერის ჰრისო. გაიგონა ეს ამბავი თუ არა, გახარებულმა-მთავარმა უეცრად ჰიატოვა საბჭო, მსწრათელ შეახტა ცხენს და თან იახლა თავისი მონადირეები. მიუახლოვდა ფრინველს. დაიჭირა იგა, წაიყვანა თან, უჩვენა იმ წარჩინებულებს, რომელნიც საბჭოში იხდნენ და შემდეგ გაგზავნა აუზში ჩასასმელად. ამ ფრინველის დაჭერამ რომ ასიაჰოვნა მთავარი, იმდენად, მგონია, ვერ ასიაჰოვნებდა ვერავითარი კეთილი გადაწყვეტილება მისი საბჭოსი.

XXXIII

ოთხეცა

სამეგრელოში ყველა ის ოთხფეხი მოიპოვება, რაც ჩვენში (იტალიაში). ცხენები აქ ისე ბლომად არის, რომ ყველა კაცს, რაც უნდა ღარიბი იყოს, ჰყავს თავისი ცხენი,—ახტა (ულაყი) თუ ქაკი. თვითეულს მოსახლეს, თავის შეძლებისამებრ, ჰყავს ბევრი თუ ცოტა. დაბალ ხალხს ჰყავს: ვის სამი, ვის ოთხი და ვის ხუთი ცხენი; ხოლო კეთილ-შობილებს: ორმოცდა-ათი, ვის ასი და ვის ორასი. მთავარს კი ათასობით ჰყავს. სულ ეყოლება ხუთი ათასი ახტა და ქაკი.

მიზეზი, რომ ასე ბევრი ცხენი ჰყავთ, ის არის, რომ ცხენის რჩენა აქ ადვილია და სარგებლობა მისგან კი ბევრია. რჩენა იმდენად ადვილია, რომ არავითარ ხარჯს არ თხოულობს: გაუშვებენ საბალახოდ მინდვრებში, სადაც ბლომად არის კარგი ბალახი და წაინდა წყალი. საკვირველი ამ ცხენებისა ის არის, რომ ისე მიჩვეულნი არიან თავის მიდამოში ბალახობას, რომ საზღვრებს არასოდეს არ გადასცილდებიან. თუ, ვინიცობაა, ქურდმა სადმე წაიყვანა, ხშირად ალლოთი გზას პოულობენ და ისევ თავის საბალახოზე მოვლენ. ცხენს სქედავენ სამეგრელოში მხოლოდ მაშინ, როცა საომრად წავლენ, რადგან შეიძლება ქვიან ადგილებში მოუხდესთ სიარული. როცა შინ არიან, მაშინ მეგრელები ცხენს არ სქედავენ, რადგან მათი ქვეყანა ქვიანი არ არის და ცხენებს ჩლიქი არ უცვდება დაუქმედავადაც.

გარდა ცხენებისა, ყველას თავ-თავისი ხარები ჰყავს მიწის სახნავად და ძროხები ყველისათვის. ცხვარი კი ცოტა ჰყავთ, რადგან სინესტის გამო ვერ მრავლდება აქ ცხვარი. რაც არის, იმის მატული კი კარგიე. აქ ცხვარი ერთ-გზობად იგებს ორს ან სამს ბატკანს. მაგრამ ჩვეულებრივის ავადმყოფობისაგან ხშირად წყდებიან.

ცხვარი რომ ცოტა ჰყავთ, სამაგიეროდ ბლომად ჰყავთ თხები და ღორები, რომელთა ხორცს მუდამ სჭამენ, თვით ზაფხულის სიცხეშიაც.

გარეული ცხოველიც აგრეთვე ნაირ-ნაირის და მრავალი ირმები, ჯიხვები (Caprii), ტახები, დათვები, მგლები და შველები (Dame) ყოველ ტყეშია. გარდა ამისა მთებში მოიპოვება ავაზა (ლეოპარდი - Leopardi), რომლის ტყავს, თურქების ჩვეულებისამებრ, ხმარობენ ცხენზე გადასაფარებელ ყაჯრად. თურქები ამ ტყავს ჰხმარობენ, ნაირ-ნაირ მაულისაგან შეკერილის და ოქრომკედით და აბრეშუმით მოქარგულის ყაჯრის მაგიერ. მეგრელები საზოგადოდ ასე გაწყობილ მაულის ყაჯარსა ხმარობენ, მაგრამ როცა იშოვნიან ავაზის ტყავს, ამ ტყავს ამჯობინებენ. სარჩულად მას დაუდებენ შალს და ზნადაფარებენ ცხენს ისე, რომ ოთხივე ფეხი ცხენის გვერდებზე გადადის და კული კი უკან გადავაზე. ეს შემკულობა უცხო და კონტა სანახავია.

ხშირად მთებში იქერნენ ერთ ცხოველს, რომელსაც შეხედულუბით შუა ადგილი უჭირავს ირემსა და ჯიხვს შუა. ტყავი უგავს ირემს, თუმცა ამ ცხოველს უფრო მუქი ფერი აქვს; სიდიდითაც სწორედ ირმის ოდენა არის. რქები კი ჯიხვს უგავს და მოლუნული აქვს შიგნისაკენ. ეს რქები მუქი ნაცრის ფერებია და სიგძით სამბტკაველზე მეტი. ხორცი მეტად გემრიელი აქვს და უფრო მოწონებაშია, ვიდრე ირმის ხორცს. ეს ცხოველი სამეგრელოს გარდა ჩერქეზეთშიც მინახავს.⁴⁶

მთებში ძალიან ბევრი დათვია. ცაიშის მთაზე (di Ciaï), რომელსაც განცალკევებულია სხვა მთებისაგან და არის შუა კოლხიდაში, მოიპოვება სრულებით თეთრი დათვი. ჩემს დროს აქ იპოვეს ერთი ასეთი დათვის ბელი, რომელიც აჩუქეს მთავრის შვილს მანუჩაჩხ. ეს ბელი მოშინაურდა, იგი სასახლეში ჰყავდათ სახალისოდ. იმავე მთაზე ერთმა დიდებულმა მოჰქლა მეორე დათვი, რომლის ტყავიც მაჭვენა მე. ზემოთქმულის შემდეგ არ არის დასაჯერებელი. ვითომ თეთრი დათვი მხოლოდ ჩრდილოეთის ქვეყნებში მოიპოვებაო და მათი სიბრტყე მუდმივი თოვლისაგან არის გამოწვეულიო. ამ აზრს ეწინააღმდეგება ის, რომ ცაიშის მთა, სადაც თეთრი დათვებია, განცალკევებულია სხვა მთებისაგან და თოვლი აქ ძალიან ძვირად მოდის. კავკასიის მთებში კი არავის ვაუგონია, რომ თეთრი დათვი ოდესმე ვისმე დაეჭიროს. მაშასადამე უნდა აღვიაროთ, რომ აქაური თეთრი დათვი ან შეადგენს განსაკუთრებულ გვარს და ან მას ტყავი უთეთრდება რაიმე გაურკვეველი მიზეზის გამო. იგივე უნდა ითქვას იმ ჯიხვის შესახებ, რომელიც მძიართვეს მთავარს და რომელიც თაქიდან შუა ტანანდი იმავე ფერის იყო, რა ფერისაც საზოგადოდ ჯიხვებია, მაგრამ მეორე ნახევარი ტანისა კი თეთრი.

ჰქონდა, როგორც თოვლი: ვინ იცის, ბუნებისა და საიდუმლოება
პქრელებს ამ რიგად!

ამბობენ, რომ აფხაზეთის საზღვრებზე გარეული კამეჩებო
არისო. რადგან მე ჩემი თვლით არ მინახავს ასეთი კამეჩები, არც
შემიძლია დანამდვილებით ვთქვა, რამდენად მართალია ეს ამბავი:
ადვილი შესაძლებელია, რომ, რადგან კოლხიდაში შინაური კამეჩო
ბლომად არის, ზოგჯერ იქნება შინაური გაიქცა ტყეში და დროს
განმავლობაში სრულებით გაგარეულდა. რაც შეეხება ღორებს, ბზო-
რად მოხდება, რომ გარეული ღორები [შეეყრებიან შინაურებს და
ესენი მოიგებენ გოჭებს, რომელთაც ისეთივე წინწყლები გამოჰყვე-
ბა, როგორიც გარეულ ტახებს აქვთ ჩვეულებრივ.

მგლები ბეტად ბევრია. ცხენებიც რომ ბლომად არ იყოს, არც
ერთი ცხენი მათ შეუქმელი არ გადაურჩებოდათ. მაგრამ ცხენები,
როგორც კი დაინახავენ, რომ მგლები მოდიანო და თავს უნდა და-
გვეცენო, წრეს გარეშემო დადგებიან, ჩაიყენებენ შუაში კვიცებს და
მგლებს მიუშვერენ გავას და წიხლების შემწეობით ახლოს არ მიუ-
შვებენ. ხოლო სამეგრელოს ბუნებას, რომელიც ადამიანსაც ჰქმნის
ქურდად, მგონია, პირუტყვებზეც იგივე გავლენა აქვს. მართლაც,
მგლები რომ ძალით ვერას იხამენ, ხერხით ცდილობენ მიზანს მიალ-
წიონ და ამისთვის, როცა მინდვრებზე მაღალი ბალახია, ამ ბა-
ლახში, კვიცები და ცხენები რომ დამშვიდებული ბალახობენ, მგლე-
ბი უეცრად თავს დაესხებიან და კბილებს ჩაარქობენ ყორყში, და-
ახრჩობენ, დაძხვალს დაადებენ იქვე და გაიქცევიან იმ იმედით,
რომ ღამე, როცა ადამიანებიც და ცხენებიც სახლში დაბრუნდებიან,
აქ დამხვალაი ცხენი დახვდებათ და დააძლებიან მას.

მელა ამ ქვეყანაში არ მოიპოვება. ამის მიზეზი, ჩემის აზრით,
ის არის, რომ ეს პირუტყვი ძალიან მიხვედრილია და კარგად
იცის, რომ ამ ქვეყანაში, სადაც ბლომად არის მტაცებელი პირუტ-
ყვები, რომელნიც იმას ბევრად სჯობიან ძალით, იგი ვერ იშოვის
საკმაო საკმელს. ამიტომაც მელა საქართველოს საზღვრებზე არის
და სამეგრელოში კი არ შემოდის.

სამაგიეროდ აქ არის ერთნაირი პირუტყვი, რომელიც მელას
ჰგავს, მაგრამ ცოტა უფრო დიდია და ბალანიც უფრო მაგარი აქვს. ამ
პირუტყვს ადგილობრივ ეძახიან ტურას (Tura). ტურები დადიან
მინდვრებში ჯგუფ-ჯგუფად და როგორც კი დალამდება, ყველანი
საშინელ ყვირილს შეჰქმნიან. მათი ხმა სულ კაცის ხმას ჰგავს, ისე
რომ გეგონებათ კაცები ყვირიანო. ყვირილს რამდენჯერმე გაანახლე-
ბენ ღამის განმავლობაში. ხშირად სახლებშიც შედიან და იპარავენ
ქათმებს და მინდვრებში თავს ესხმიან ბატკან-თიქნებს და სქამენ.
თუ ვინმე მინდოროში დაიძინა, კარგად უნდა შეინახოს ფეხ-საკმე-
ლი, თორემ ტურა მოჰპარავს და წაიღებს შესაქმელად.

ზშირად კიდევ კოლხიდის ყველა მდინარეებში იცის წავი, რომელსაც ძალიან ხმარობენ წამლად. წავი ბუდობს მდინარეების ნაპირებთან, სადაც თავისი მაგარი კბილებით გამოლადრავენ ხეებს საცხოვრებლად. წავი მოიპოვება კოლხიდის არა თუ მდინარეებში, არამედ ზღვაშიაც, სადაც თევზებით იკვებებიან. ეს გარემოება თითქოს არღვევს არისტოტელეს იმ აზრს, რომ ზღვაში არც ერთი ოთხფეხი არ ცხოვრობსო (Arist. lib., Hist. 8. anim., cap 5). ხოლო ჩვენ ვფიქრობთ, რომ არისტოტელეს იმის თქმა უნდოდა, რომ ზღვაში არ მოიპოვება ოთხფეხი თევზიო და არა ხმელეთის ოთხფეხიო, როგორც, მაგალითად, არის წავი, რომელიც ზოგჯერ სტოვებს ხმელეთს და ზღვაში შედის საცხოვრებლად და გამოსაკვებად, როგორც მდინარეშია ჩვეული.

XXXIV

ქვი და მინურალუმი.

თუმცა კოლხიდაში ძლიერ ცოტაა ქვის სახლები, მაგრამ მიზეზი მასალის უქონლობა როდია. ქვის სახლების აშენება რომ ჰსურდეთ შეგრელებს; საუკეთესო მასალა აქვთ. აქ არაა ჩინებული ქვა, ხე-ტყე ბლომად და საუკეთესო. გამოსაწვაეი კირ-ქვა. ცაიშის საეპისკოპოსოში მშვენიერი თეთრი ქვა მოიპოვება, რომელიც მეტად წაავავს მალტის (di Malta) ქვას: ისე ადვილი გასათლელია, რომ ვისაც რა უნდა, იმას გამოსჭრის ამ ქვაზე. ამ ქვიდან უკვე მრავალი მშვენიერი ტაძარია აშენებული და რამდენიმე სასახლე.

ხოლო მეგრელებს უყვართ თავისლფლება და ერიდებიან მუდამ ერთ ადგილას დარჩენას საცხოვრებლად, ამატომაც არ აშენებენ ქვის სასახლებს, რასაც ხარჯიც ბევრი დასჭირდება და დროც. უფრო კი ის აშინებს მეგრელებს, რომ ასეთი სახლები რომ ვექონდესო, დიდხანს უნდა დავრჩეთ ერთ ადგილას საცხოვრებლადო, რადგან შეუძლებელი იქნებოდა სახლის ერთს ადგილიდან მეორე ადგილას გადატანა, როგორც ეხლა აქვთ ჩვეულებად. მართლაც, როგორც მეგრელს მოსწყინდება ერთ ადგილას ცხოვრება და მოესურვება სხვაგან გადასახლება, მაშინვე შეასრულებს თავის წადილს და თავის სახლს გადაიტანს და გადადის ახალ ადგილზე. ეს მეტად ადვილია მისთვის, რადგან მეგრული სახლი ხის არის და ისლით დახურული.

საკირე ქვით სავსეა ეს ქვეყანა, ხე-ტყე კიდევ მეტია და მუშახელი იაფი, რადგან აქ ხელფასად მხოლოდ სარჩოს ყაბულდებიან. ამ რიგად სამეგრელო მდიდარია ქვითაც, ხე-ტყითაც, კირითაც და

მუშა-ხელითაც, ისე რომ მეგრელებს რომ უნდოდეთ, მშვენიერ და ჩინებულ სახლებს აიშენებდნენ.

გარდა ამისა იმ მთაზე, რომელიც არკამას (Arcamá) დასცქერის, მოიპოვება მეორე ნაირი ქვა—ნაცრის ფერი. ეს ქვა ძირს ჩამოაქვს მდინარეს, რომელიც ჩამოდის ხსენებული მთიდან. მკვიდრნი ამ ქვას ხმარობენ ხელის წისკვილისა, საცეხველისა და აგრეთვე თორწეებისათვის. ამ ქვის თვისება ის არის, რომ რაც უნდა გაახუროთ, საშიში არ არის, რომ დასკდეს.

რაც შეეხება მადნებს, თუმცა ფიქრობენ, რომ კავკასიის უამაღლეს მთებში ბლომად არისო როგორც ოქროსი, ისე ვერცხლის მადნები, მაგრამ ყოველსავე ამას ჰმაღავენ თურქების შიშით. მეგრელებს ეშინიათ, რომ თურქებმა ოქროს სიხარბით არ მოინდომონ კოლხიდის დაპყრობაო. მეგრელები უფრო აფასებენ თავისუფლებას, ვიდრე სიმდიდრეს და ამჯობინებენ, რომ მოკლებულნი იყვნენ ოქროს, ვიდრე თავისუფლებას მოაკლდნენ: სჯობს ვიყოთ საწყალი და ღარიბი თავისუფალი ადამიანები, ვიდრე თურქთა მდიდარი მონები-გავხდეთო. მართალიც არიან, რადგან, რომაელთა არ იყოს, Non bene pro toto libertas venditur auro.⁴⁷

რომ ძველად ამ ქვეყანაში ბევრი ოქრო-ვერცხლი იყო, ამას ამტკიცებს ოქროს საწმისის თქმულება და აგრეთვე პლინიუსი თავისი ისტორიის მე-33 წიგნში, სადაც ამბობს, რომ სელევკოსი⁴⁸ როცა კოლხიდაში მეფობდაო, ნახა სრულებით დაუმუშავებელი მიწა და იქიდან ამოიღო მრავალი ოქროო. დღესაც სამცხეში, რომელიც წინად ეკუთვნოდა ათაბაგებს და ეხლა კი თურქებს. უჭირავთ, მოიპოვება ქალაქი არტაანი (cittad' Aradan), რომლის მახლობლად მრავალი ოქროს მადანია. ამ მადნებიდინ, თუმცა იმდენ ოქროს ვერ იღებენ, რაც კაცის გაუმძღარ გულსა ჰსურს, მაგრამ იქაურებს მაინც კარგი სარგებლობა აქვთ.

ამავე მთაში მოიპოვება კიდევ სურმა, რომელსაც მკვიდრნი არ იცნობენ. სურმის დიდი ნაჭერი ერთხელ მე გამომჩუხაენა საჩუქრად ფაშის ექიმმა.

იმერეთის მეფესაც აქვს, როგორც მე მითხრეს სარწმუნო კაცებმა, თავის სამეფოში; მთებში, ვერცხლის მადნები და ჩუმად აწარმოებენ ამ მადნებსო.

ხოლო დადიანი, რადგან ზღვისპირად არის, სადაც მუდამ მოდიან სავაჭროდ კონსტანტინეპოლიდან გემები, დიდად ცდილობს, რომ თავისი მადნები სრულიად დამალული და უცნობი იყოს. ჩემს დროს იქ იყო ერთი მეგრელი, რომელსაც რჯული გამოეცვალა კონსტანტინეპოლში. მან კარგად იცოდა თავისი ქვეყნის ამბავი და თურქებისათვის გაემყლავნებინა, თუ რა მადნებია სამეგრელოში. მაგრამ რადგან მას არ დაუჯერეს, როცა იგი დაბრუნდა ოდიშში,

აქედან ხელახლავ წავიდა კონსტანტინეპოლში და თან წაიღო ორი გოდორი მიწა, რომელიც ამოიღო ოდიშის ოქროს და ვერცხლის მადნებიდან. ეს მთავარმა გაიგო და, როცა ის მეგრელი მეორედ დაბრუნდა სამეგრელოში, უეცრად დააჭერინა და ბრძანა მისთვის ცალი ფეხი და ცალი ხელი მოეჭრათ. ასე დასაჯა მთავარმა ის კაცი იმისათვის, რომ გაამჟღავნა ის, რაც არ უნდა გაემჟღავნებინა.

იმერეთის მთებში არის კიდევ რკინის მადნები იმდენი, რომ ზოგ ადგილას ხალხი სხვა ხელოვას არ ეტანება და მხოლოდ რკინას იღებს მადნებიდან და ამ რკინისაგან აკეთებს სხვა-და-სხვა ნივთებს. აგრეთვე შეეძლოთ მოქცეულიყვნენ ოდიშში, მაგრამ იქაურებს უფრო სასარგებლოდ მიაჩნიათ, რომ ქვეყანას სიღარბის სახელი ჰქონდეს და მათი სიმდიდრე არ გამოაშკარავდეს.

გარდა ამისა ტაიშის საეპისკოპოსო მთაში მოიპოვება ჩინებულ ოხრა, მაგრამ მკვიდრნი მას არ აფასებენ, არც იცნობენ და არც მუშაობენ. იგი პირველად მაჩვენა მე ერთმა ბერძნის მხატვარმა და მერე ბევრჯელ მე თვითონ ვიპოვე მიწაში. ამჟვე მთაში უნდა იყოს ტყვიაც. აგრე ვფიქრობ ამიტომ, რომ მატტიოლო და სხვები ამტკიცებდნენ, რომ ოხრა ტყვიის ორთქლისაგან ჩნდება.⁴⁹ მაშასადამე სადაც ოხრა არის, იქ ტყვიაც უნდა იყოს.

XXXV

სყუმი და მცუნარყუბნ

რაც კოლხიდაში ხეები მოიპოვება, ყველაა სჯობს, ჩემის აზრით ჭადარი (il Platano), რომელიც ნიადაგის სინესტის გამო ისე მაღალი იზრდება, რომ უდიდეს ხეებს აღემატება. რამდენადაც ეს ხე მშვენიერია, იმდენად იშვიათია. ერთის მხრით სიმშვენიერისა, და მეორეს მხრით, იშვიათობის გამო ამ ხეს ყველასაგან დიდი მოწონება აქვს და დიდადაც აფასებენ მას. იგი ტყეში ან სადმე სხვაგან თავისით როდი იზრდება, არამედ ვისაც უნდა იქონიოს ეს ხე, უნდა დარგოს განგებ და კარგადაც მოუაროს, რადგან მრავალთაგან ჩვეულებრივ მხოლოდ რამდენიმე გაიხარებს. აქედან სჩანს, რომ ეს ხე ოდიშში მკვიდრი არ არის, არამედ უცხოა და სხვა ქვეყნიდან გადმოტანილი.

ჭადარის შემდეგ მკვიდრთა შორის მოწონებაშია რცხილა (il Carpeno), რომელიც უკვე აღვწერე მეექვსე კარში და რომლის შესახებ აქ აღარას ვიტყვი.

ტყეებში კიდევ იზრდება ერთნაირი ხე, რომელიც ჩვენს ქვეყანაში სრულიად არ მოიპოვება და რომელსაც არც მატტიოლი,

არც დიოსკორიდე და არც სხვა სწავლულები არ იცნობენ. ეს ხე სიმადლით არ აღემატება ატმის ხეს, ფოთლები აქვს დაკბილული და ღია მწვანე ფერისა; ხე მეტად რბილია. ფოთლების წინად ყვავილს გამოიღებს ისე ბლომად, რომ მთელი ხე თითქო ერთიანი თეთრი ყვავილიაო. ამ ყვავილს ნახევრად გაშლილს, მოჰკრეფენ, ძმარში ჩასდებენ და ხმარობენ, როგორც კაპარს (cappar), რომელსაც კიდევ ჰგავს. ყვავილის ჩამოცვენის შემდეგ სამკუთხიან კანში ჩნდება პატარა ცერცვის ოდენა თესლი, რომელსაც მათებურად ჰქვია **ჯონჯოლი** (Giorgioli).⁵⁰

აგრეთვე არის ერთნაირი ხე, რომელიც ჩვენს დროში გადმოუტანიათ იტალიაში, სადაც უწოდებენ მას **წმიდა ხეს**. ეს ხე ბლომად მოიპოვება კოლხიდაში. იგი თავისით იზრდება ყოველ ადგილზე; არ არის ტყე, რომ ეს ხე არ იზრდებოდეს; მისი ბუჩქნარები კედლებზე და შარა გზებზეც კი იზრდება. მის პაწიწინა ხილს სჭამენ ნედლადაც, მაგრამ ხმელს უფრო მოწონება აქვს, რადგან უფრო გემრიელია. ამ ხილს მათებურად ჰქვია **ხურმა**.

ტყეები სავეთა **თხილით**. ტყის თხილი ნაკლებად ან სულ არ იძლევა ნაყოფს. მაგრამ რადგან მისი ხე რბილია და ადვილი მოსადრეკი, ამიტომაც ხმარობენ ლობეებზე სარების შესაკრავად. ბაღებში გაშენებული თხილი ბლომად იძლევა ნაყოფს.

აქ მოიპოვება კიდევ **ალუბლის ხე** გარეულიც და შინაურიც; გარეული მეტად მაღალი იზრდება და მასზე გაჰყავთ ვაზი. შინაური კი უფრო იშვიათია და ისე მაღალი არ იზრდება.

თუთის ან ბუკლის ხე (celsa ó more) ისე ბლომად იზრდება, რომ იმისი მთელი ტყეებია და არ არის ადგილი, რომ იგი არ იზრდებოდეს. წინად ამ ხეს არაფრად არ ხმარობდნენ. მხოლოდ რამდენიმე წელიწადია მას აქეთ, რომ სომხებმა და ებრაელებმა ასწავლეს მეგრელებს მისი სარგებლობა. ესლა კი აბრეშუმის ჭიის საკვებად ხმარობენ და დიდად სარგებლობენ.

ბზის ხეებით სავეთა მთელი ზღვის პირი და ზოგი ქვიანი მთა უფრო ბლომად იზრდება. ეს ხე მომიჯნავე აფხაზეთში. მოკრილი ხეები მიაქვთ ზღვის პირზე და იქ სცვლიან მარილზე, რომელიც მოაქვთ თურქთა გემებს. ეს გემები, კოლხიდისაკენ მიმავალნი, ყირიმს რომ მიუახლოვდებიან, ბალასტის მაგიერ დაიტვირთებიან მარილით, რომელსაც აქ მეტად იაფად იძენენ და კოლხიდაში კი ძლიერ კარგ ფასში ჰყიდიან. რაც დარჩებათ კოლხიდაში გაუყიდველი, იმით; უკან რომ დაბრუნდებიან, იყიდიან აფხაზეთში შვიდ თუ რვა ათას ბზის ხეს, რომელსაც მერე გაჰყიდიან კოსტანტინეპოლში თითო სკუდოთ (scudo) თითო ხეს.

ზეთის ხილის ხე აქ ძლიერ ცოტა არის. რაც არის, ისიც სხვა შორეულ ქვეყნებიდან არის გადმოტანილი. მხოლოდ აქა-იქ აქვს რა-

მდენიმე დიდებულ მემამულეს ოცდა-ათ, ოცდა-ათი თუ ორმოც-ორმოცი ძირი თითოს. ხოლო იგინი ზეთს არა ხდიან და მხოლოდ ცუდად დამზადებულსა სჭამენ, რადგან არ იციან ჩვენებურად მისი გაკეთება.

თეოფრასტე (Teofrasto, lib. 4, cap. 5) ამტკიცებს, რომ პონტოში არ მოიპოვებარ არც დაფნა და არც ტვია (Mirto)⁵¹ რაც შეეხება ტვიას, იგი არც მე მინახავს. ხოლო დაფნა კი ბლომად არის კაიშის მთაზე, ნაქალაქევეში და ზღვის პირად. ამიტომაც მიკვირს, რად ამტკიცებს ამას თეოფრასტე ძაშინ, როდესაც უფრო ფრთხილი თავის დაკვირვებაში ბელონიუსი (Bellonius, lib. 3.) ამბობს, რომ სხვა მცენარეთა შორის ამ ქვეყნებში დაფნაც მომიკრეფიაო.

შქერი (il Rododendro o Oleandro) ბლომად იზრდება როგორც მინდვრებში, ისე მთებში. იგი ორ ნაირია: ერთი ისხამს ვარდისფერ ყვავილებს და მეორე ყვითლებს, ორივე მცენარე ძლიერ ჰგვანან ერთმანეთს შეხედულებით, ყვავილების მოყვანილობით, გინგლიანის მოგრძო ნაყოფით და აგრეთვე იმით, რომ მათი ხე ადგილი მოსახრელია. ასეთმა მსგავსებამ მე იმ დასკვნამდე მიმიყვანა, რომ ორივე **ოლენანდროს** გვარი მცენარეა მეთქი, მაგრამ მათ შორის განსხვავებაც არის ფოთლებსა, ყვავილების სურნელოვანებასა და ფერში. მართლაც, **ჩვეულებრივ ოლენანდროს** ფოთლები წაგრძელებულია, მუქი მწვანე, ოდნავ მბზინავი და თითქოს გალაქული; **ყვითელის ოლენანდროს** ფოთლები კი ღია მწვანეა, ნაკლებ წაგრძელებული, არ ბზინავს, არამედ გინგლიანია. ჩვეულებრივი ოლენანდროს ყვავილი ვარდისფერია და ყვითელი ოლენანდროს კი ოქროს ფერია.⁵² პირველს არავითარი სუნი არა აქვს და მეორეს კი მეტად სასიამოვნო სუნი აქვს. იმისი სუნი მოგაგონებთ თუ მუშკსა და თუ ახლად ამოღებულ ცვილსა; ისე რომ თუ ყვავილების დროს გაივლით იმ ადგილებში, სადაც ოლენანდრო იზრდება, მაშინვე სუნით იგრძნობთ ამ მცენარეს.

სახელგანთქმული **პონტის აბზინდა** (Assezzo Pentico). სრულეებით არ მოიპოვება ოდიშის ნიადაგზე. ჩვეულებრივი ჩვენებური აბზინდას რამდენიმე მცენარე მინახავს მე მდინარეების ნაპირად, მაგრამ ყოველთვის, როდესაც გადამირგავს ჩვენს ბაღში, ზამთარში გამხმარა. აქედან ის დასკვნა უნდა გამოვიყვანოთ, რომ ეს მცენარე ადგილობრივი არ არის, არამედ წყალდიდობის დროს მდინარეებს მთებიდან ბარში ჩამოაქვთ. დიად მართალია, რომ ნამდვილი **პონტის აბზინდა** ყველა იმ ნიშნებისა, რომელთაც აწერენ სწავლულები, ბლომად იზრდება საქართველოში.

ენძელა ანუ **კოლხური** (L' Ermodactilo ó Colchico) ისე ბევრია მინდვრებში, რომ კოლხიდიდან მიიღო მან თავისი სახელი. კოლ-

ხური“. შემოდგომის დასაწყისში გამოიღებს იგი ყვავილს, რომელიც მოყვანილობით ჩამოგავს ზაფრანის ყვავილს, მაგრამ ფერით კი არა ჰგავს.

ჭაობებში და პატარა მდინარეებში ბლომად იზრდება მატტიოლისაგან აწერილი **ზამბახი** (1' Anori). ყველა ქართველები და მეგრელები ხმარობენ ამ მცენარეს სხვა-და-სხვა ავადმყოფობაში და მის ძირს მუდამ თან ატარებენ ქისაში, რათა საჭიროების დროს საჩქაროდ მოიხმარონ. მეგრულად ამ მცენარეს ჰქვია ნარგიზი (Nargisi) და ქართულად კი კოთხონჯი (Coteougi).⁵³

ეკალათი (similagine aspra) სავსეა ტყეები.⁵⁴ მისი ნორჩი ყლორტები მეგრელებს მიაჩნიათ მეტად გემრიელ საჭმელად, რომელსაც სჭამენ დიდ მარხვაში სატაცურსავით. წლის განმავლობაშიც სჭამენ მარხვის დღეებში ძმარით დამზადებულს.

მარწყვი ისე ბლომად არის მინდვრებში, რომ თითქოს წითელი ხალი დაუკიათო. მაგრამ არავინ არც ჰკრეფავს და არც სჭამს მას, რადგან ძლიერ ეზიზღებათ იგი. მეგრელებს სწამთ, რომ მარწყვს გველები სჭამენ და სუნავენო. მე კი ხშირად მიჭამია იგი და ჩემთვის არამცაუ ვნება არ მოუტანია, არამედ დიდი სიამოვნებაც მიგრძენია.

სატაცური ისე ბლომად იზრდება, რომ ზოგან ზღვის პირი იმით სულ დაუარულია. მეგრელებს თუმცა მოსწონთ საჭმელად სატაცური, მაგრამ სიზარმაცის გამო ცოტანი მიდიან. ზღვის პირად იმის მოსაკრეფად. მხოლოდ ისინი მიდიან, ვისაც ამისთვის ბატონი აიძულებს. დანარჩენები იმითაც არიან კმაყოფილნი, რომ დიდმარხვაში ხარშავენ და სჭამენ **ჭინჭარს**, რომელიც სახლის მახლობლად იზრდება და მაშასადამე უფრო ადვილად მოსაკრეფია, ვიდრე სატაცური.

ზღვის პირად ფახისის გაღმს, არის აგრეთვე **ძირტკბილა** (Glichiriza) საკმაოდ წვრილი. ხოლო უკეთესი და უფრო ბევრი გვხვდება საქართველოში.

Centaurio maggiore მე არასოდეს არ მინახავს აქ; ხოლო **დიდილო** (centauro minore) როგორც წითელ, ისე თეთრ ყვავილებიანი ბევრია ყველა მინდვრებში. აგრეთვე ბევრია **თავშავა** (Origano), **ძაღლ-ნიორა** (Puleggio), **ცოცხ-მაგარა** (Bettonica), **პიტნა**, **გარეული პიტნა** (**ომბალო**) და **პარამბო** (Mellisofillo), რომელთა სიმრავლე უფრო შესანიშნავია, ვიდრე თვისება, რადგან მიწის გადამეტებულის სინესტის გამო მათ ან სულ დაუკარგავთ თავისი ძალა და ან სუტ ცოტა შერჩენიათ. სხვა მცენარეებზე აღარას ვიტყვი, რადგან ან ბლომად არ მოიპოვებიან, ან ჩვენებურ მცენარეებსა ჰგვანან და განსაკუთრებული რამე არ ითქმის მათ შესახებ.

კოლხიდის თაფლი

ეს ჩვენი აღწერილობა დავაბოლოვოთ კოლხიდის თაფლით, რომელიც აგრე ნაძაგებია მწერლებისაგან; განსაკუთრებით სტრაბონისაგან, რომელიც შემდეგ სიტყვებით აქებს ამ ქვეყანას და მის სხვადასხვა ნაყოფს და მხოლოდ თაფლს აძაგებს: *Bona est regio fructusque eius boni melle dempto quod plerumque amaroris aliquid habet.*⁵⁵ ზოგნი იმასაც ამბობენ, რომ კოლხიდის თაფლი არამც თუ მწარეა, არამედ მანეც არისო. ამის მიზეზი ის არისო, რომ კოლხიდაში ყოველგან ბლომად იზრდება ოლეანდრო, რომელზედაც ფუტკარი თაფლსა ჰკრეფავსო და რადგან იმ მცენარეს საწამლავი აქვსო, თაფლიც იმდენად მოწამლული გამოდისო, რომ ვინც სჭამს, ან იწამლება და ან გონება ეკარგება და ბრაზი ერევავს.⁵⁶ ყოველ შემთხვევაში მე კი, ჩემის მხრათ, გამოცდილებით შემძლია გაბედულად ვთქვა, რომ მთელ ქვეყნიერობაზე საუკეთესო თაფლი კოლხიდისა არის. ამას ვამბობ იმიტომ, რომ კოლხიდის ჩვეულებრივი თაფლი ჰგავს ესპანეთის თაფლს და აქნაყოფილებს ყველა იმ პირობებს, რომელსაც მოითხოვს საუკეთესო თაფლისაგან მატტიოლი. ამის მიზეზი ის არის, რომ აქ ყოველგან ძლიერ უხვად იზრდება თავისით ბარამბო, რომელიც ყველა ვერან მინდვრებზე მოდებულა. ეს ბალახი მეტად მარგებელი და გემრიელია ფუტკრისათვის: ზისი სახელი *Mellisoffillo* (თაფლ-ბადი) თაფლისაგან წარმოსდგება, რადგან ეს ბალახი თავის თვისებას აძლევს თაფლს და ამის მიზეზით მშვენიერი თაფლი კეთდება.

გარდა ჩვეულებრივის თაფლისა, არის კიდევ ერთნაირი თაფლი, რომლის მსგავსი არსად სხვაგან, გარდა კოლხიდისა და მის მეზობელ ქვეყნებისა, არ მოიძებნება: იგი ფრიად თეთრია და მაგარი, როგორც შაქარი, ისე რომ თუ ხელით მოტეხავთ რომელსამე მარცვალს, თაფლი ხელს როდი ეკვრის და გატეხილ ადგილზე გამოჩნდება თეთრი და მეტად რბილი ცვილი.⁵⁷

მე ვუიქრობ, რომ პლინიუსი (*Plin., lib. 11, cap. 18*) შემცდარია, როცა ამბობს, რომ შავი ზღვის ნაპირებზე (*vel Ponto*) თეთრი ფუტკარი იცისო. ასეთი ფუტკარი მე არასოდეს არ მინახავს.

მეგონებოდა კი საზოგადოდ იმ აზრისა არიან, რომ ამ თაფლს განსაკუთრებულის ჯიშის ფუტკარი როდი აკეთებსო, არამედ განსაკუთრებულის თაფლის მიზეზი ადგილის თვისება არისო. ეს იქიდან მტკიდცებაო, რომ ერთი და იგივე სკა ერთ ადგილას რომ ასეთს შაქრის მსგავს თაფლს აკეთებს, მეორე ადგილზე მხოლოდ ჩვეულებრივ თაფლს აკეთებსო. ადგილის თვისება მხოლოდ იმაში

მდგომარეობს დღემდე, რომ იქ, სადაც ასეთი თაფლი კეთდება, მეტად ბევრი შაქრის ჩალაა. აქედან ის დასკვნა გამოჰყავთ, რომ აქ ფუტკარი აკეთებს თეთრს და მაგარ თავულს იმის გამო, რომ შაქრის ჩალისაგან იღებს საჭმელსო.

ამნაირი თაფლი დიდად მოსწონთ თურქებს. როგორც საუკეთესო ძღვენს, უგზავნიან ამ თაფლს მეზობელ ფაშებს, რადგან კონსტანტინეპოლში ვერ გზავნიან იმის მიზეზით, რომ სკებიდან იღებენ ამ თაფლს ზამთრობით, როცა გემები არ დადის შავ ზღვაზე. სამაგიეროდ, როცა ოდიშში მოდიან თურქთა გემები, სხვა საქონელთა შორის ჩვეულებრივს თაფლს, როგორც საუკეთესო საქონელს, ბლომად ყიდულობენ, მიაქვთ კონსტანტინეპოლში და დიდის მოგებით ჰყიდიან იქ.

იმათ პასუხად, ვისაც უძაგებია კოლხიდის თაფლი, მე უნდა ვთქვა, რომ სტრაბონი ან თვითონ დარწმუნდა შეიძლება ამ თაფლის სიმწარეში და ან იქნება სხვისგან გაიგო ეს ამბავი. მე ვერ უარყოფ, რომ ზოგჯერ ეს თაფლი შეიძლება მწარეც იყოს, მაგრამ ეს თვით თაფლის ბრალი როდია, არამედ იმ ჭურჭლისა, სადაც თაფლს ინახავენ. მეგრელებს ჭურჭელი აკლიათ და ამიტომ ჭურჭლად ხმარობენ მწარე კვანძს⁵⁸, რომელიც თაფლს თავდა-პირველად აძლევს მწარე გემოს. ხოლო გულაში შენახული თაფლი ყოველთვის მეტად ტკბილია. იმათ კი ვინც ამბობს, რომ კოლხიდის თაფლი შეხამიანია და კაცს ჭკუაზე შეშლისო, მე ვუპასუხებ, რომ ეს რომ აგრე იყოს, მაშინ ვინ მოიძებნებოდა ისეთი გაბედული, რომ იგემებდა ამ საწამლავს და არ შეეშინდებოდა ჭკუაზე არ შეეცდებო? ოღონდაც რომ არავინ არ მოიძებნებოდა. ხოლო ჩვენ ვხედავთ, რომ ყველანი სჭამენ ამ თაფლს და არავითარი ვნებას არა გრძობენ. მართალია, რომ თუ თაფლს მოაგროვებენ მთებში იმ დროს, როცა იელი ჰყვავის, მაშინ ვინც სჭამს ამ თაფლს, პირს აღებინებს. ამიტომაც გლეხები ხმარობენ ამ თაფლს, როგორც საფაღარათოს. ხოლო, როდესაც ისევ სკაში ჩასდებენ ამ თაფლს; ან ჭურჭელში შეინახავენ, სრულიად ეკარგება აღნიშნული თვისება სასაჭმელისა და ამის შემდეგ ყველანი უშიშრად სჭამენ ამ თაფლს.

გარდა ამისა კოლხიდაში არის ფუტკარი ისეთი გარეული ბუნებისა, რომ მისი სკაში დამწვევდება შეუძლებელია; ეს ფუტკარი ეძებს მეტად დაბურულ ტყეში. ან უმაღლეს მთაზე ძველს გამოფულრულს ხეს და აქ ფულუროში დაბინავდება და აკეთებს თაფლს. მკვიდრებმა რომ იციან ეს, თოვლში და და ყინვაში მიდიან ფუტკრის საძებრად და ზოგჯერ იმდენ თაფლს და ცვილს იშოვნიან; რომ დიდი მოგება აქვთ. შინაური ფუტკარი. რომელიც შინ აკეთებს თაფლს, ვერასოდეს ამდენ თაფლს ვერ მოაგროვებს, რადგან შინაური სკას ქურდები ჰყავს, რომელნიც ხშირად ჰპარავენ თაფლს.

აი, რაც უნდა მეთქვა მწერლებისაგან აგრე ნაგებობი კოლხიდის თაფლის სასარგებლოდ.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი

1. გვ. 4—თარგმ.: „თუ შემთხვევით მოგეჩვენებათ, რომ ესა თუ ის სიტყვა სწორი ლათინურით არ არის გამოთქმული, (უნდა მხედველობაში იქონიოთ, რომ) ქვეყანა, სადაც ვწერდი, ბარბაროსებისა იყო“.
2. გვ. 4—ეცუობა, რომ ავტორს აქარლები მიუჩნევია ლაზებად.
3. გვ. 5—თურქ. სიტყვ. „ბაშ-აჩუკ“—ლია თავი. იმერლები, წინათ ქუდის მაგივრად ფაფანაკ ატარებდნენ, რაც უცხო თვალისთვის ძნელი შესამჩნევ იყო, ამიტომ თურქებს შეეძლოთ მათთვის „თავლები“ ეწოდებინათ.
4. გვ. 5—სამეგრელოს იმერეთისაგან რიონი კი არა; ცხენისწყალი ჰყოფს. რიონი ჰყოფს სამეგრელოს გურიისაგან, როგორც ქვემოლ ანბობს ავტორი (მთარგმ.). ცხენისწყალი, მართალია, ამჟამად სამეგრელოს ჰყოფს იმერეთისაგან, მაგრამ ა. ლამბერტის დროს (1633 წ.), წესდებელია, მათ შორის საზღვარს წარმოადგენდა იდ. რიონი, შემდეგში კი, ისტორიულ ვითარების გამო, ცხენისწყალის მიდამოები იმერეთის ფარგლებში შევიდა. ზოგიერთი მეგრული გადმოცემის მიხედვით ეს მიდამოები სამეგრელოს ტერიტორიის ნაწილად სჩანს. ამ გარემოებას ადასტურებს აგრეთვე მეკოული გეოგრაფიული სახელწოდებანი: ჯიხაიში, (ქართ.—ციხისი), წყალტუბო და სხვ. (ი. ქობალია).
5. გვ. 6—ხეთა -ს სახელწოდებით მდინაოე არ არსებობს (ი. ქობალია).
6. გვ. 6—ეგრისი თუ არის? (მთარგმ.) ჩვენში არსებობს აზრი, ჯერ კიდევ ქართ. საისტ. წყაროებში გამოთქმული, რომ „ეგრესის“ სახელწოდებაში უნდა ვიგულისხმოთ „ენგური“ (ი. ქობალია).
7. გვ. 7—მდ. ტანაისი—დონი (კ. ჰანი).
8. გვ. 7—ზოვის ზღვა.
9. გვ. 9—ვახუშტი ბატონიშვილი, პირიქით, სწერს: „დადიანობა არა არს გვარი, გარდა წესი ხელობისა. არა იყო ესე ოდიშს, არამედ კარის (ყაოსის—რედ.) მხარესა ზედა დადიანობა, ხოლო შემდგომად მეფის თამარისა იქმნა ოდიშს დადიანად და იყვნენ ერისთავად“... (ვახუშტი „საქ. გეოგრ.“ ტფ. 1904 წ. გვ. 18).
10. გვ. 10—კაფუა—ფე. დოსია; ხერსონესი—ყირიმი.
11. გვ. 15—ძახუჩარ დადიანი გარდაიცვ. 1611 წ.; ლევან დადიანი გარდაიცვ. 1657 წ.;
12. გვ. 15—მეგრ. შარაშია—შარვაშიძე.
13. გვ. 23—სიტყვები „არა ვარ მე მკურნალი“ არ არის ქართულ „დაბადებაში“, რომელიც გამოცემულია ტფლისში 1884 წ. (მთარგმ.).

14. გვ. 23—გალენი—ძველი ბერძენების გამოჩენილი ექიმი. დაიბ. 131 წ. (ჩვენს ერ.) პერგამში და გარდაიცვ. 200 წლ. მარბოლდ.; იგი ბერძნულად სწერდა, მაგრამ ლათინური თარგმანი გამოვიდა ორგინალზე ადრე, სათაურით: „Galeni Pergamensis medicorum omnium principis opera“ (იხ. ა. ლამბერტის რუს. თარგმ. კ. ჰანისა, ტფ. 1913 წ. გვ. 26).
15. გვ. 27—უნდა დაიწეროს „ჟინესქუნი“ (ი. ქობალია).
16. გვ. 27—„ჟინაჯები“—ეს სახელწოდება, თუ იგი დამახინჯებული არ არის, არც ისტორიაში, არც ხალხში არ დარჩენილა (ი. ქობალია).
17. გვ. 27—გლგებთა წოდება სამეგრელოში შემდეგნაირად იყოფოდა: „შინაყვა“, „მონალე“ და „დოლმანორე“ (თუ კაცი იყო, და თუ ქალი იყო—„მუარხე“).
- „შინაყვა“ ვალდებული იყო საკუთარი ცხენით, შეიარაღებული ხლებოდა ბატონს, სადაც ეს უბრძანებდა; „ფიოჩი“ კვირაში სამ დღეს ამუშავებდა ბატონის მიწას. „მონალეს“ შეეძლო შეესრულებინა მესტუმრეს, მოლარეს, მემარნეს და ბაზიერის მოვალეობა. ყიდვა-გაყიდვა შეიძლებოდა მხოლოდ გლგებთა ამ ორი უკანასკნელი კატეგორიისა, სივების არა. გლგების ეს ორი უკანასკნელი კატეგორია—„მონალეები“ და „დოლმანორე—მუარხეები“ ვალდებული იყვნენ მუდამ ბატონის კარზე ეცხოვრათ, მათ საკუთოების უფლება არ ჰქონდათ (ი. ქობალია).
18. გვ. 35—Carpeno ნიშნავს ოცხილას, თუმცა დასავლეთ საქართველოში ეზოში ოცხილას არ ზგავენ და არც აღწერილობით ჰგავს ავტორისაგან დასახელებული ხე ოცხილას (მთარგმ.).
19. გვ. 42—იგულისხმება თავსაკრავი (მთარგმ.).
20. გვ. 42—ეს სიტყვა ასე იხმარება გურიაში. იტალიურად—Caldala, caldaro (მთარგმ.).
21. გვ. 49—იგულისხმება არტანის ათაბეგის ქალი ელენე, კათალიკოს მალაქიას (გარდაიცვ. 1639 წ.). გაზრდილი, შემდეგში მეუღლე ირანის შაჰის სეფის ანუ იუსუფისა.
22. გვ. 51—სამზრეთ-რუსეთიდან;
23. გვ. 51—ფეოდოსიიდან.
24. გვ. 24—რუსულად—Цветная капуста (მთარგმ.).
25. გვ. 66—Seudo—უდრის დახლოვებით 2 მანეთს ოქროთი (კ. ჰანი).
26. გვ. 101—გალენი—ცნობილი ბერძენი ექიმი, ცხოვრ. მე-2 საუკუნეში (იხ. შენიშვნ. 14).
27. გვ. 118—რამდენად სხვა საგნების შესახებ ავტორი თანაგრძნობით აღწერს სამეგრელოს ცხოვრებას, იმდენად საკლესიო წყობილების და სამღვდლოების აღწერაში ფანტიკოსობას იჩენს (მთარგმ.): მთარგმნელის ამ შენიშვნას, ჩვენის აზრით მეტად მართებულად უპასუხებს ი. ქობალია, როდესაც სწერს: ავტორის (ლამბერტის) აღწერაში, მე, როგორც ადგილობრივი მცხოვრები, ვხედავ მის მიერ განცილებულ და ნახულ ფაქტების იმ დროის მიხედვით სიმართლესთან დაახლოვებულ ასახვას; მართალია, ეს ფაქტები თავის მოცულობით შორს არის სისრულისაგან, მაგრამ ავტორი ზომიერ არ ამტკიცებს, რომ მას შეუძინებელი არაფერი დარჩენია სამეგრელოს ცხოვრებაში“ (რედ.).
28. გვ. 119—სიშონია—თანამდებობათა გაყიდვა.
29. გვ. 136—ოხვამერი—სალოცავი მებრუღად (მთარგმ.).

30. გვ. 156—ლათინურ ტექსტშია: *Superstitiosiores*—ცრუმორწმუნეთა და ქართულში კი—კეთილმსახურთა (მთარგმ.).
31. გვ. 156—აბაზი უდრიდა 7-8 მან. ოქროთი (კ. ჰანი.)
32. გვ. 156—ცეკვინო—იტალიური ოქროს ფული იყო, რომელიც უდრიდა 12 ფრანკს ანუ ოთხ მანეთ-ნახევარს ოქროთი (მთარგმ.).
33. გვ. 156—არმეხინი—ქსოვილი ყოფილა, რომელიც აწინდელ ლექსიკონებში არ მოიპოვება (მთარგმ.).
34. გვ. 157—წიფურის სახელით დღეს სამეგრელოში არ იცნობენ არც ადგილს და არც ეკლესიას; ლამბერტის რუკაზე იგი აღნიშნულია ენგურის მარჯვენა ნაპირზე, ნაბაკევსა და ზუგდიდს შუა, ჩრდილოეთით (მთარგმ.).
35. გვ. 171—ავტორს მხედველობაში აქვს წინა აზია (მთარგმ.).
36. გვ. 172—თარგმანი: „ფაზისის შესავალში მარცხენა მხარეს აღმართულია ფაზისის ღმერთ-ქალის ქანდაკება. თავისი გარეგნობით იგი მოგვაგონებს რეას (რადგან ხელთ წინწილი უპყრია, ხოლო ტახტის ზემოდ ღმერთი ადგას და იგი ზის ისგავსად ფიდიუსის ღმერთ-ქალისა ათინის ტაძარში“). ეს მეორე ნაწილი ციტატისა ლამბერტის გამოუტოვებია. (კ. ჰანი.)
37. გვ. 173—ჰელეპონტი—დარდანელის სრუტე.
38. გვ. 175—ამ მდინარეს დღეს ჯაგიდა ჰქვია. (მთარგმ.).
39. გვ. 176—ლამბერტიმ, რასაკვირველია, არ იცოდა, რომ კასპიის ზღვის დონე 26 მეტრით დაბალია შავი ზღვის დონეზე (კ. ჰანი).
40. გვ. 177—ეს სწორია, მაგრამ აიხსნება იმით, რომ ოდესღაც „შავი ზღვა“ აზოვის ზღვისა და მანიჩის საშუალებით მართლაც შეერთებული იყო არალ-კასპიის ზღვასთან (კ. ჰანი).
41. გვ. 180—აღმოსავლეთის უღისი—ცნობილი იტალიელი ბუნებისმეტყველი და ექიმი ბოლონიაში (1522—1605) (კ. ჰანი).
42. გვ. 181—კ. ჰანის აზრით აქ ლაპარაკია ცქვრინის, ანუ ტარალანას (Стерлядь) შესახებ.
43. გვ. 181—კ. ჰანის სიტყვით ეს არის თორუჯი (Белуга).
44. გვ. 183—ლათინურად: ფაზისი — „Phasis“; ხობობი — „Phasianus“ (მთარგმ.).
45. გვ. 183—ბერძნულ ხომალდით მომიყვანეს მე აქ პირველად; წინად ფაზისის ვარცა მე არაფერი ვიცოდი.
46. გვ. 186—ეს ცხოველი არჩვი უნდა იყოს (ი. ქობალია).
47. გვ. 189—„კარგი არ არის თავისუფლების გაყიდვა ოქროზე“.
48. გვ. 189—პლინიუსს აქვს საეტაკოსი (Sautaces) იხ. კ. ჰანი—„ძველი ბერძნ. და რომ. მწ. ცნობ. (რუს. ენაზე) ნაწ. I, გვ. 112 (კ. ჰანი).“
49. გვ. 190—ლამბერტი და მატტიოლო ცდებიან, რადგან ოხრა წარმოადგენს რკინის ქანგის ჰიდრატს; აგრეთვე იგი გვხვდება სპილენძის მადნებში და არა ტყვიისაში (კ. ჰანი).
50. გვ. 191—ჯონჯოლი (ქართ. და იბერ.), კაპარი (გურ. და მეგრ.) იხ. რაფერისთავი—მცენ. ლექს. გვ. 31 (მთარგმ.).
51. გვ. 192—ტვია—Мирт.
52. გვ. 192—როგორც სჩანს, ავტორს აწერილი აქვს შქერი (Rhododendron Ponticum) და იელი (Azalea Pontica) (მთარგმ.). კ. ჰანის აზრით) ლამბერტი სასტიკად სცდება, როდესაც როდოდენდრონს აიგივეებს ოლენდროსთან. უკანასკნელი გარეული სახით კავკასიის მთებში არსად მოპოვებულაო.

53. გვ. 193—პირიქით უნდა იყოს: ქართულად—ნარგიზი და, მეგრულად—
კოთხონჯი (მთარგმ.).
54. გვ. 193—ვეფქობთ, რომ ეს უნდა იყოს ღიჭი (ქართ.), ეკალა (გურ. და
იმერ.), კაკალახი (მეგრ.) *Smilax excelsa*—ლათინურად. (იხ.
რაფ. ერისთავი, გვ. 31). (მთარგმ.).
ი. ქობალიას სიტყვით, ეს მცენარე მეგრულად იწოდება
„გ ა ვ ი ლ ა რ ი“, ხოლო შეჭამადი—„გ ა დ ი ა ზ ი წ ვ ა ნ ე რ ი“
ნორჩ ყლორტებს ეწოდებათ „ვ ა ღ ი ა“.
55. გვ. 194—„ქვეყანა კარგია და ნაყოფიც კარგია, გარდა თაფლისა, რო-
მელსაც ჩვეულებრივ მწარე გემო აქვს“.
56. გვ. 194—ალბათ აქ ოლენდროში ავტორი გულისხმობს იელს.
57. გვ. 194—ამ თაფლს გურულად ეწოდება კ რ ი პ უ ჭ ი (მთარგმ.), მეგ-
რულად—ე ი ბ უ რ ჭ ი (ქობალია). უკანასკნელის სიტყვით, ვი-
ბურჭის შესახებ არსებობს აზრი, რომ იგი ჩვეულებრივი თაფ-
ლია, მხოლოდ მოძველებულია, ე. ი. ორის, სამის, ოთხის და
მეტის წლისა; დროთა განმავლობაში იგი, როგორც ამბობენ,
იქცევა „ვიბურჭათ“. უკანასკნელი უმეტეს ნაწილად მოიპოვება
გარეულ თაფლში.
58. გვ. 195—გოგრა ყელიანი (ქართ.), მწარე კეახი (იმერ.), მწარე ხაპი
(გურ.) კოლაჭური (მეგრ.)—იხ. რაფ. ერისთავი—მცენარეთა
ლექსიკონი (გვ. 21) (მთარგმ.).

დაწაბებითი შენიშვნები

1. ტექსტისათვის

დომინიკელი პატრის არქანჯელო ლამბერტის თხზულების სრული სათაური მოყვანილია ლათინურად მთარგმნელის წინასიტყვაობაში, რომელიც მიუძღვის ტექსტს. ქართულად იგი ასე იკითხება:

„აღწერა კოლხიდისა, რომელიც ეხლა იწოდება სამეგრელოდ, სადაც ლაპარაკია ამ ქვეყნის წარმოშობის, ზნე-ჩვეულებისა და ბუნების შესახებ. შეადგინა დომინიკელმა პატრმა არქანჯელო ლამბერტიმ, ორდენის მღვდელმა, მისიონერმა ამ მხარეებში და უძღვნა მის მალალკეთილშობილებას და მალალღირსებას ბ-ნ დომინიჯიო მასსარის, სარწმუნოების გამავრცელებელ წმინდა საზოგადოების მდივანს. ნეაპოლი 1654 წ.“

არ. ლამბერტის „სამეგრელოს აღწერა“ ნათარგმნია ალ. ჭყონიას მიერ იტალიურიდან. პირველად ეს თარგმანი დაიბეჭდა ჟურნ. „მოსამბეში“ (1900 წ. №№ 4, 5, 8—12 და 1901 წ. №№ 1—4), მერე ცალკე წიგნადაც გამოვიდა (1901 წ.). ეს გამოცემა ამჟამად ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას წარმოადგენს.

ჩვენს გამოცემაში ალ. ჭყონიას თარგმანის ტექსტი სიტყვასიტყვით შევუდარეთ კ. ჰანის მიერ რუსულად თარგმნილ ტექსტს (ტფილისი, 1913 წ.), რომელიც გადმოღებულია ნეაპოლის 1654 წლის გამოცემიდანვე და დართული აქვს მთარგმნელის გარდა მ. ჯანაშვილის, ი. ქობალიას, ლ. ლოპატინსკისა და თვით ა. ჭყონიას შენიშვნები. ამის მიხედვით, ჩვენ საჭიროდ ჩავთვალეთ ალ. ჭყონიას თარგმანში აქა-იქ კორექტივები შეგვეტანა ტექსტის აზრისა და შინაარსის უფრო ზუსტად გადმოცემის მიზნით. შევასწორეთ თარგმანში ზოგიერთი ტერმინებიც (ზოოლოგიური, ბოტანიკური და სხვ.) და აგრეთვე არქაული სიტყვები და გამოთქმები, რომელიც ჩვენი მკითხველის ყურისათვის სახამუშოდ მიგვაჩნდა.

ამ გამოცემაში, დაეტოვეთ მთარგმნელის თვითქმის ყველა შენიშვნა.

მათ მივუმატეთ სადაც საჭირო იყო, ი. ქობალიას, კ. ჰანის და ჩვენი შენიშვნები, რაც მკითხველს უფრო გაუადვილებს ტექსტის გაგებას.

2. ქრისტიანული კანონები

მეორე გამოცემა არქანჯელო ლამბერტის „სამეგრელოს აღწერისა“ ჩვენ დავასურათო მხატვარ ქრისტეფორე კასტელის ნახატებით, რომლის ფოტოპირები, გადაღებული მიხეილ თამარაშვილის მიერ, ინახება საქართველოს მუზეუმის წიგნთსაცავში.

ქრისტეფორე კასტელი თანამედროვეა არქ. ლამბერტისა. ორივენი თითქმის ერთსა და იმავე დროს მოღვაწეობდნენ საქართველოში, როგორც რომის კათოლიკე მისიონერები. ქრ. კასტელის სურათებს უდიდესი მნიშვნელობა აქვთ საქართველოს მე-XVII საუკუნის პოლიტიკური ისტორიისა, ეკონომიკის, კულტურისა და ყოფა-ცხოვრების შესასწავლად. ამ ნიჭიერმა მხატვარმა, თავის მრავალრიცხოვან სურათებში აღბეჭდა თანამედროვე ქართველ პოლიტიკურ მოღვაწეთა და ისტორიულ პირთა სახეები (მამია, სიმონ, ვახტანგ გურიელი, ლევან დადიანი, ელენე ათაბაგი, კათალიკოზი მალაქია მეორე, იმერეთის მეფე ალექსანდრე მესამე, ნიკიფორე ირბაზი, ქართლის მეფე გიორგი მეათე, დიდი მთავარი გიორგი სააკაძე, თეიმურაზ პირველი და სხვ.); კასტელის სურათებში აღსანიშნავია აგრეთვე საქართველოს გეოგრაფიული პუნქტები და სხვადასხვა ნაგებობანი (ბიჭვინთის ტაძარი, გორის ციხე, ზუგდიდი, ქუთაისი, არგვეთი, თეათინელ მისიონერთა სამუშაო და სხვ.), თანამედროვე ქართველების, კერძოდ მეგრელთა ტიპები, საცხოვრებელი ბინები, საყოფა-ცხოვრებო სურათები, ნადირობა, გართობა, მიზანში სროლა, ბურთაობა და სხვა. ყველა ამ სურათებს გაკეთებული აქვს ისტორიული თვალსაზრისით შეტად საგულისხმო წარწერები, რომელიც შუქს ჰდენს საქართველოს მე-XVII ს. ფეოდალურ ცხოვრებას.

ქვემოდ მოგვყავს მიხეილ თამარაშვილის „შენიშვნა“ ქრ. კასტელის შესახებ, სადაც მოცემულია კნობები კასტელის მოღვაწეობაზე საქართველოში. იქვე მკითხველი გაიგებს, რომ კასტელის სურათების გაცნობისათვის ჩვენ უნდა ვუმადლოდეთ იმავე მიხ. თამარაშვილს, მშობლიური კულტურის უანგარო მოამაგეს და ავტორის კაპიტალური ნაშრომისას „კათოლიკობა საქართველოში“, რომელიც წარმოადგენს საქართველოს ისტორიისათვის დაუფასებელ მასალას.

„შენიშვნა“ დათული აქვს საქ. მუზეუმში დაცულ ქრ. კასტელის ალბომს. „ავტორი აქ მოქცეული სურათებისა, — ვკითხულობთ ამ შენიშვნაში, — ქრისტეფორე კასტელი, თეათინელი, საქართველოს მისიონერი, ევროპიდან მოჭ და გორში 1632 წ. იქიდან წავიდა გურიაში 1634 წ. ხოლო გურიიდან სამეგრელოში გადავიდა 1640 წ. იმერეთის მეფე ალექსანდრემ სთხოვა დადიანს და მიიწვია სამეგრელოდან ქუთაისს 1546 წ. გარნა დადიანის თხოვნით ის უკან დაბრუნდა სამეგრელოში 1649 წ. საქართველოში ამან სულ დაჰყო 26 წ. ქართული მან კარგად შეისწავლა და სხვათაშორის, ორი წიგნი დასწერა: ერთი „განზრახვა ქრისტეს ვნებისათვის“ და მიუძღვნა აფხაზეთის კათალიკოზს, მალაქიას, ხოლო მეორე წიგნი „სიტუარფე საღვთო სიყვარულისა“ გაუგზავნა თავის მიერ ვაკათოლიკებულს ელენე ათაბაგის ასულს, სპარსეთის დედოფალს. ამან დიდი ამაგი დასდო საქართველოს ბეგლარბაგი. სხვათაშორის ეს იყო შესანიშნავი მხატვარი; ალექსანდრე იმერეთის მეფეს, დაუხატა, თავის სურათის გარდა. რამდენიმე წმიდებსა ხატი. აქ მოყვანილი სურათები მან საქართველოშივე დახატა იმ დროს, როცა თვალთხედავდა სურათებში წარმოადგენილ პირებს და საკნებს. გარნა ყველა მისმა ძვირფას ნახატმა საქართველოს შესახებ ჩვენამდე ვერ მოაწია. ვინაიდან თვითვე ერთაღაგს ამბობს, რომიდან თავის სამშობლო ქალაქს პალერმოში დაბრუნების დროს, ლელვის გამო ზღვაში დაიკარგა ერთი წიგნი, რომელში ბევრი მშვენიერი სურათები დახატული მქონდაო. მისი დანარჩენი ნატები დღეს მოქცეულია ოთხ დიდ წიგნში, რომლებიც ინახებიან პალერმოს სამოქალაქო ბიბლიოთეკაში. სამწუხარ-

რომ, არც ამ წიგნებში დაცულ სურათებმა სისრულით მოაწიეს ჩვენამდინ, რადგან შევნიშნეთ რომ რავედნიმე საუკეთესო სურათი ამოუჭრიათ წიგნიდამ, და ეს-რე სამუდამოდ დაკარგულა ჩვენთვის. ამ დანარჩენი სურათების მოძებნებული ნაწილიც ძალე დაიდუბებოდა საქართველოსათვის, უკეთუ ეხლა არ მოგვესწრო და არ გადმოგვეღო ეს სურათები, რადგან წიგნები ძლიერ დაძველებულან და ხელის შეხების დროს ფურცლები იხვეა; რის გამო იძულებული ვავხდით და ბევრს ადგილს დავაწებეთ ფურცლები ეს ყველა მხატვრობა არის კალმით მოხაზული, რაიც აძნელებდა მათს სისრულით გადმოღებას. ამისთვის ჩვენ ბევრი ვიშრომეთ და ორ გზის სიჩილიაში მოგზაურობის გარდა, დიდი ხარჯიც თავზე ავიღეთ, რადგან კარგად გადმოვიღებინათვის, საჭირო გაგვიხდა ყველაზედ საუკეთესო და დახელოვნებული ფოტოგრაფისტი მოგვეწვია და ბევრი გვეშრომა. გარნა ყველა დიდის სიამოვნებით ვიტვირთეთ; რათა საქართველოსთვის შეგვეძინა ესეთი ძვირფასი განძი ჩვენის წარსულისა...

მლ. მიხეილ თამარატი.

20 დეკემბერს 1905 წ.

რომი“.

ამ გამოცემაში ჩვენ შევარჩიეთ ქრ. კასტელის მხოლოდ ის სურათები, რომლებიც მკითხველს ზელს შეუწყობდენ არქ. ლამბერტის წიგნში აღწერილ ისტორიულ პირების, ტიპების და ყოფა-ცხოვრებითი მომენტების უფრო ნათელ წარმოდგენას.

3. ალექსანდრე ჰუმონია

საჭიროდ მიგვაჩნია მოკლედ შევეხოთ წინამდებარე წიგნის მთარგმნელის, ვინაობას და ღვაწლს ჩვენი კულტურისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების საქმეში.

ალექსანდრე მირიანის-ძე ჰუმონია დაიბადა 1855 წ. ქ.ახალციხეში. სწავლა მიიღო ქუთაისის გიმნაზიაში და შემდეგ მოსკოვის უნივერსიტეტში, სადაც 1875 წ. დაამთავრა იურიდიული ფაკულტეტი კანდიდატის ხარისხით. ამის შემდეგ ცოდნის გასათვართებლად იგი გაემგზავრა საზღვარგარეთ და ორი წელი დაჰყო პარიზში; აქ იგი სპეციალურად სწავლობდა ისტორიას. 1877 წ. ა. ჰუმონია დაბრუნდა სამშობლოში და როგორც იურისტმა სამსახური, დაიწყო სასამართლოს ორგანოებში. 1881 წ. მან თავი დაანება სახელმწიფო სამსახურს და შემდეგ მუშაობდა ნაფიც ვეჟილად.

ა. ჰუმონია კარგად მომზადებული კაცი იყო, იცოდა ევროპული ენები, ჯეროვნად შესწავლილი ჰქონდა ლიტერატურა და ისტორია. ქართულ პრესაში თანამშრომლობა მან ჯერ კიდევ სტუდენტობის დროს დაიწყო (გაზ. „დროებაში“ 1874 წ.). ა. მაჭახელიძის ფსევდონიმით (მისი ფსევდონიმი იყო აგრეთვე „ა. ჰ-ა“). ამის შემდეგ იგი აქტიურად მონაწილეობდა ჩვენი ხალხის კულტურულ ცხოვრების ყოველ დარგში. მისი შრომებიდან, გარდა საგაზეთო და საჟურნალო წერილებისა სხვადასხვა საკითხებზე, აღსანიშნავია ცალკე წიგნად გამოცემული „ისტორიული ნარკვევი ანუ საისტორიო ქრესტომატია“ (1890 წ.), რომელსაც დღესაც არ დაუკარგავს თავისი მნიშვნელობა. ალ. ჰუმონიას თვალსაჩინო დამსახურებას შეადგენს ის გარემოება, რომ მან პირველმა მთარგმნა და გააცნო ქართველ საზოგადოებას ევროპელ მოგზაურთა და მისიონერთა ცნობები საქართველოს შესახებ. იგი ამ ცნობებს მთარგმნიდა, ფრანგული და იტალიური ენებიდან. მათ შორის აღსანიშნავია წინამდებარე შრომა არქანჯელო ლამბერტისა „სამეგრელოს აღწერა“, შემდეგ პიეტრო დელლა ვალეს „მოხსენება საქართველოს შესახებ 1627 წ.“ („ივერია“ 1971 წ. № 3); „იტალიელი მოგზაურები საქართველოში—იოსაფა ბარბარა და ამბროჯიო კონტარინი“ („მოამბე“, 1894 წ. № 11); „ტავერნიეს. მოგზაურობიდან მე-17 ს.“ („მოამბე“, 1898 წ. № 6) და სხვ.

ა. ჰუმონია იყო აქტიური მონაწილე და ხელმძღვანელი მუშაკთაგანი ყველა ქართული კულტურული ორგანიზაციისა—წერა-კითხვის საზოგადოების, ბანკის, დრამატიული საზ-ბის, სტუდენტთა დამხმარე საზ-ბის და მრავალი სხვა დაწესებულებისა. 1894 წლიდან იგი რედაქტორობდა ერთად-ერთ ქართულ თეიურ ჟურნალს „მოამბეს“. გარდა ორგანიზაციული და რედაქციული ხასიათის შრომისა, იგი ლიტერატურულ მუშაობასაც ეწეოდა ჟურნალში, სადაც ბეჭდავდა

პუბლიცისტურ წერილებს და შინაურ მიმოხილვებს. „მოამბეს“ იგი რედაქტორობდა 1905 წლამდე, ე. ი. იმ დრომდე, როდესაც უსახსრობის გამო ჟურნალი დაიკეტა. ა. ჭყონია 1903 წლამდე რედაქტორობდა აგრეთვე გაზეთ „სახალხო ფურცელს“. განუწყვეტელი შრომით ადრე დასნეულებული აღ. ჭყონია გარდაიცვალა 1907 წლის 8 ოქტომბერს, იგი დაკრძალულია თბილისში, კუკუის სასაფლაოზე.

დ. ა.

TOTIVS COLCHIDIS, HODIE MINGRE-
LIAE A CORACE AMNE AD PHASIM
VSQVE DESCRIPTIO.

Abbaschi hodie Abbasca

CAPCASVS

Munis Sexaginta millibus Passum
ad coercendos Abbascoru incursus

CAPCASVS

ALANA

CARACOLIS

CAPCASVS

SCVANS

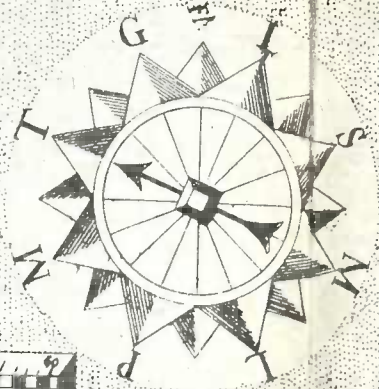
SCVANS

P O N T O S

E V X I N O S

Scala Sexaginta millian

Cobus Fl. in colis cop

Fl. aculis River

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ლევან ასათიანი — არქანჯელო ლამბერტის „სამეგრელოს აღწერა“ გვ. V	83
მთარგმნელისაგან	1
მკითხველთა მიმართ (ავტორისაგან)	3
1. კოლხიდის მდებარეობა და სახდვრები	5
2. კოლხიდელების ჩამომავლობა	6
3 კოლხიდის აწინდელი მთავრების ჩამომავლობა	9
4. აწინდელი მთავარი კოლხიდისა	15
5. სამეგრელოს წოდებანი	27
6. მეგოელების სახდვრები	31
7. ტანისამოსი	36
8. პურის-ჭამა და წვეულობა	42
9. მიწად — მოქმედება	50
10. ნადირობა	56
11. მიცვალებულთა გასვენება	51
12. ქურდები და ქურდობა სამეგრელოში	68
13. დამნაშავეთა დასჯა	71
14. საპყრობილები	79
15. როგორ სწარმოებს დავა	80
16. კორწინება	82
17. ომის წესრიგი	86
18. თამაზობანი	94
19. ექიმები და ექიმობა	97
20. მგზავრობა	106
21. ზდილობა და ერთმანეთის პატივისცემა	114
22. სამღვდელეობა	118
23. დღესასწაულნი და მარხვანი	131
24. მეგრელების ცრუ-მორწმუნოება	146
25. ვაჭრობა	156
26. კოლაიდიკ ბუნების სიმდიდრე და უწინარესად მისი ხალხი	163
27. ჰავა	164
28. მთები	165
29. მდინარეები	171
30. ზღვა	176
31. ვეფხები	180
32. ფრინველები	183
33. ოთხფეხი	185
34. ქვები და მინერალები	188
35. ხეები და მცენარეები	190
36. კოლხიდის საფლი	194
შენიშვნები	197
ღამათაგითი შინიშვნები:	
1. ტექსტისათვის	201
2. ქრისტეფორე კასტელი	202
3. ალექსანდრე ჰყონია	204

რედაქტორი: რ. გვეტაძე
ტექნორედაქტორი: შალვა დემეტრაძე
კორექტორი: მ. ჩიქოვანი

* *

წიგნი გადაეცა წარაგებას 1938 წ. 24/1.
ხელმოწერილია დასაბეჭდათ 2/II-38 წ.
წიგნი შეკრულია 6X10 კვ. შეიცავს 13 $\frac{1}{2}$ ფ.
შეკვეთის № 10 $\frac{1}{2}$. მთავლიტი № 2020 გ.
ტირაჟი 4100.

* *

წიგნი აიწყო და დაიბეჭდა ცეკავშირის
სტამბაში. შეიკინდა გამომცემლობა „ფე-
დერაცია“-ს სტამბა პლენანოვის პრ. 181

